

ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS
Studier i utbildnings- och kultursociologi

11

Editores: Mikael Börjesson, Ylva Bergström, Donald Broady

Till Alf och Anette

Sättning: Tobias Dalberg

Framsidesbild: Templum Honoris (i Värmlands nations matrikel 1595–1807, handskrift U 1500 b,
Uppsala universitetsbibliotek)

Tryck: Kph Trycksaksbolaget AB, Uppsala 2018

Tobias Dalberg

Mot lärdomens topp

Svenska humanisters och samhällsvetares ursprung,
utbildning och yrkesbana under 1900-talets första hälft

Summary:

Reaching the Pinnacle of Scholarship

Social, Educational and Professional Trajectories in the Humanities and Social
Sciences in Sweden during the First Half of the 20th century

UPPSALA
UNIVERSITET

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Sal IX, Universitetshuset, Uppsala, Friday, 25 May 2018 at 13:15 for the degree of Doctor of Philosophy. The examination will be conducted in Swedish. Faculty examiner: Docent Per Wisselgren (Umeå universitet).

Abstract

Dalberg, T. 2018. *Mot lärdomens topp. Svenska humanisters och samhällsvetares ursprung, utbildning och yrkesbana under 1900-talets första hälft. (Reaching the Pinnacle of Scholarship. Social, Educational and Professional Trajectories in the Humanities and Social Sciences in Sweden during the First Half of the 20th century).* *Studier i utbildnings- och kultursociologi* 11. 313 pp. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. ISBN 978-91-513-0304-8.

This dissertation employs Pierre Bourdieu's concepts of capital and field alongside Robert K. Merton's notion of accumulation of advantage to study how different types of assets affect career trajectories in the humanities and social sciences. Assets may be inherited from the parental home, or acquired, such as through academic qualifications and professional experience. Career trajectories includes occupying both incumbencies, such as professorships, and positions based on possessing substantial amounts of assets that are valuable in the field of humanities and social sciences.

A prosopography of Swedish humanists and social scientists entering the academic profession ca 1915–1955 comprises the main empirical data, used in combination with library catalogues, secondary data and documents. The bulk of the data is analysed by quantitative methods, foremost geometric data analysis and sequence analysis.

The institutionalisation of the social sciences in the first half of the 20th century brought about both new incumbencies at the universities and a polarisation of the mode of accumulating assets. In a normally austere academic labour market, new professorships were vital to sustain a university career, especially so in the rising social sciences where there were, unlike many of the humanities disciplines, no established alternative career paths – like schoolteacher – to fall back on. The polarisation of the field separated social scientists more oriented towards political and administrative spheres of society from humanists more endowed with honorary titles, academy memberships and international recognition. However, this evolution did not change the basic division of the academic field, as this was still most clearly marked by the opposition between those with more and those with less academic and scientific power. This fundamental division had less to do with humanities and social science than with seniority in the field. Despite the expansion of the field during this period, the recruitment of academics from more modest social origins did not increase. This ought to be attributed to the fact that the school system efficiently eliminated children from the lower classes at an early stage.

In this sense, the structure of the field, together with the supply of incumbencies, shaped a set of assured possibilities of success, while the field structure itself was shaped by the assets accumulated by its agents.

Keywords: academic careers, trajectories, academic field, disciplines, institutionalisation, humanities, social sciences, prosopography, geometric data analysis, sequence analysis, Sweden, 20th century, sociology of education

Tobias Dalberg, Department of Education, Box 2136, Uppsala University, SE-750 02 Uppsala, Sweden.

© Tobias Dalberg 2018

ISBN 978-91-513-0304-8

urn:nbn:se:uu:diva-346824 (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-346824>)

Innehåll

FÖRORD	9
KAPITEL 1	
ATT STUDERA KARRIÄRBANOR GENOM SOCIALA FÄLT	11
Frågeställningar och syfte	16
Sociologiska studier av forskarbanor och vetenskapliga fält.....	17
Forskarkarriärer: nya bidrag med traditionella utgångspunkter	18
Det vetenskapliga fältets dynamik	21
Ackumulering av fördelar	25
Strategier för att hantera strukturella begränsningar	28
Avhandlingens användning av traditionerna	29
Kompletterande perspektiv	30
Metoder och material	31
En kollektivbiografisk ansats	32
Kollektivbiografins avgränsningar	34
Statistiska metoder för analyser av fält och förlopp.....	38
Disposition	40
KAPITEL 2	
PROFESSORERS SAMHÄLLSSTÄLLNING OCH URSPRUNG	45
Professorers sociala bakgrund – ett svar på flera frågor	46
Professorns samhällsställning	50
Professorernas proveniens.....	57
Det akademiska arvets betydelse för att nå en professur.....	63
Fakulteternas sociala rum och förbindelser till maktens fält.....	65
Disciplinernas sociala rum	68
Sammanfattning och slutsatser.....	77
KAPITEL 3	
UTBILDNING OCH SEGMENTERING.....	79
Inledning	79
Att undersöka segmentering.....	81
Segmenteringens organisatoriska sida	83
Studentexamen och den högre utbildningen.....	84
Utbildningsinnehåll vid gymnasiet linjer.....	85
Gymnasielinjer och fortsatta studier.....	88
Vertikala skillnader mellan sociala skikt	91

Horisontella skillnader inom sociala skikt	94
Läroverkens sociala hierarki	95
De högre utbildningsinstitutionernas sociala rum	99
Sammanfattning och slutsatser	104
KAPITEL 4	
DISCIPLINERNAS INSTITUTIONELLA STÄLLNINGAR	107
Sociologiska perspektiv på institutionell ställning och autonomi	109
Discipliner som institutionaliserad vetenskap	109
Institutionell förankring och relativ autonomi	111
Institutioner, deras medlemmar och fältets effekter	113
Disciplinernas institutionella förankring	120
Examensämnen, professurer och tidskrifter – tre nivåer av institutionell förankring	121
Grad av etablering under 1920-talet och 1950-talet	130
Sammanfattning och slutsatser	135
KAPITEL 5	
FÖRDELNING AV TILLGÅNGAR OCH FÄLTETS POLARISERING	137
Inledning	137
Tidigare studier av fält	138
Att spåra upp kapital	141
Validering av kapitalarter	142
Variabler, populationer samt grundläggande resultat	145
Fältets struktur och dess förändring	148
Disciplinerna i fältet	154
Klassbakgrund, utbildning och yrkesposition i fältet	160
Sammanfattning och slutsatser	165
KAPITEL 6	
DEN AKADEMISKA ARBETSMARKNADEN	167
Befattningar och vakanser i centrum	168
Arbetsmarknaden i makroskopiskt perspektiv	170
Vakansers rörelser mellan befattningar	174
Konkurrens eller kallelse	180
Säkra och riskabla investeringar	184
Sammanfattning och slutsatser	189
KAPITEL 7	
KARRIÄRSTRATEGIER I ETT KARGT LANDSKAP	191
Inledning	191
Ett illustrativt exempel – Torsten Huséns väg till lärdomens topp	195
Rekonstruktionen av karriärbanan: material och metod	199
En typologi av karriärbanor	202
Disciplinvariationer	206

Manliga lärare och kvinnliga forskare	211
Karriärtyper, social bakgrund och utbildning	212
Karriären och kapitalalstringen	217
KAPITEL 8	
KONKLUSIONER	221
Sammanfattningar	223
Skolväsendets roll i forskarnas sociala rekrytering	223
Att etablera en ställning: discipliner och individer i ett föränderligt universitetsfält	225
Socialt präglade strategier för att ta sig fram i ett kargt landskap	227
Forskarkarriären som fönster mot relationer mellan tillgångar och fält	229
Genesen av ett fält och formandet av karriärbanor	229
Tre hypoteser formulerade utifrån avhandlingens resultat	232
Möjligheter och begränsningar	234
Avhandlingens bidrag till tre forskningsområden	234
Slutligen	235
SUMMARY: REACHING THE PINNACLE OF SCHOLARSHIP	237
Summaries	239
The role of the school system in the social recruitment of researchers	240
Establishing a position: disciplines and individuals in a changing university field	241
Socially structured strategies to navigate in a barren landscape	244
The career as a window to relations between assets and fields	246
The genesis of a field and the formation of career paths	246
Three hypotheses based on the dissertation's results	249
Opportunities and limitations	250
Contribution of the dissertation to three research domains	251
BILAGOR	253
Bilaga 1	253
Bilaga 2	258
Bilaga 3	265
Bilaga 4	271
Bilaga 5	276
Bilaga 6	286
Bilaga 7	291
REFERENSER	301
Otryckt material	301
Tryckt material	301
Offentligt tryck	301
Genealogisk litteratur	302

Ordböcker och uppslagsverk.....	303
Tidningar.....	303
Övriga tryckta referenser.....	304
Elektroniska källor och programvaror.....	313
Webbplatser.....	313
Databaser.....	313
Öppen och icke-kommersiell programvara	313
Kommersiell programvara.....	313

Förord

Först och främst vill jag tacka mina handledare för all hjälp under resans gång. Mikael Börjesson har varit min huvudhandledare sedan jag påbörjade forskarutbildningen hösten 2012. Våra diskussioner om avhandlingsprojektet, dina kommentarer och din uppmuntran har varit oerhört värdefulla. Du har generöst skickat iväg mig på ofantligt många konferenser och dragit in mig i olika projekt. Det har gynnat mitt arbete att du genomgående har varit lugn, lyhörd och lösningsorienterad. Och framförallt har du visat ett enormt tålamod inför mina kursomläggningar på avhandlingen. Tack!

Donald Broady har rent formellt varit min bihandledare sedan våren 2015. Men i praktiken har du fungerat som handledare sedan 2013. Det har varit en bildningsresa, inte minst eftersom du aldrig missar ett tillfälle att diskutera väsentligheter. En flygresan till London kan till exempel ägnas åt skillnaden mellan forskning och framställning hos Marx, medan kön till säkerhetskontrollen på återresan fungerar utmärkt för att klargöra Hegels dialektik. Tack!

Martin Gustavsson har också varit min bihandledare sedan våren 2015. Din medverkan i handledargänget har bidragit till en mer historiskt korrekt framställning, och jag har samtidigt blivit en bättre sociolog. Du har till exempel fått mig att kritiskt undersöka många av de antaganden som jag tog för givna när jag gick in i avhandlingsprojektet. Tack!

Mikael Palme har gjort flera viktiga insatser för tillkomsten av denna avhandling. Du bidrog starkt till att jag antogs som doktorand och var dessutom bihandledare under den första tiden. Tack! Tillsammans med Donald får du nog även betraktas som "medskyldig" till att avhandlingsämnet till slut blev vad det blev, i och med att ni två våren 2013 tog med mig till uppstartsmötet för forskningsprojektet International Cooperation in the Social Sciences and Humanities (INTERCO-SSH). Sedan dess har jag haft förmånen att återkommande ventilera delar av avhandlingen i denna internationella projektgrupp, ledd av Gisèle Sapiro (CESSP-EHESS, Paris).

Tack till hela Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC). Ett särskilt tack till Ida Lidegran som rekryterade mig som forskningsassistent 2010. Det var också i ditt forskningsprojekt om hållbar utveckling som kunskapsområde som mitt intresse för discipliner och deras framväxt formades. Tack också till Ylva Bergström, som jag samarbetade mest med under de första åren som assistent. Jag har av vårt samarbete lärt mig oerhört mycket om forskningsprocessen, från datainsamling till färdig publikation.

Sedan hösten 2010 har jag återkommande fått handledning i geometrisk dataanalys av Brigitte Le Roux (CEVIPOF/CNRS) och Philippe Bonnet (Université Paris Descartes). Merci bien!

Tack till mina granskare Kristoffer Kropp (halvtidsseminarium) och Ola Agevall (slutseminarium) för era kloka och konstruktiva kommentarer. Det var två oerhört lärorika tillfällen som definitivt har gjort avhandlingen bättre.

Ett stort tack riktas också till Finn Calander för att du tog dig tid att inte bara korrekturläsa manuset utan också diskutera igenom såväl detaljer som övergripande frågor. Dina ändringsförslag och uppmuntrande ord kom vid helt rätt tillfälle!

Tack till det utbildningssociologiska doktorandkollektivet som har varit en stor tillgång med både omtänksamma mentorer och hjälpsamma kollegor. Tack Sara Backman Prytz och Emil Bertilsson för att ni har granskat avhandlingskapitel under arbetets slutfas. Tack Andreas Melldahl för hjälp med att sortera bland slutseminariets kommentarer. Tack Håkan Forsberg för våra diskussioner under åren. Tack Sofia Lindgren för bokcirkeln. Tack Christin Mays för hjälp med databasarbetet. Tack Gustav Berry för yrkesvägledning-litteraturen. Tack Ashley Haru för all hjälp med att översätta text till den engelskspråkiga sammanfattningen. Tack Jenny Waddling för granskningen av abstraktet.

Det sägs att delad glädje är dubbel glädje. Jag vet inte om glädje är rätt ord i sammanhanget, men en delad slutspurt på avhandlingsarbetet har helt klart underlättat arbetet. Stort tack, Germund Larsson!

Tack till forskningsmiljön Uppsala Studies of History and Education (SHED), vars medlemmar på våning 2 bildar ett komplett utbildningshistoriskt uppslagsverk. Ett särskilt tack till Johannes Westberg för din granskning av ett kapitel inför mitt slutseminarium.

Tack till Niklas Willén vid Uppsala universitetsbibliotek för hjälp med *Libris* lättvikts-API. Tack till Pierre Benz vid Université de Lausanne som skrev ett skript för att identifiera typiska sekvenser i sekvensanalysen.

Sedan 2010 har jag arbetat deltid i Gruppen för nationella prov i svenska och svenska som andraspråk vid Uppsala universitet. Detta dubbelliv har bara varit möjligt tack vare att mina chefer har visat stor förståelse för, och uppmuntrat mig i, min önskan att färdigställa avhandlingen. Tack Eva Östlund-Stjärnegårdh, Maria Westman och Anne Palmér.

Avslutningsvis vill jag tacka min mor, far och bror för allt stöd genom åren.

KAPITEL 1

Att studera karriärbanor genom sociala fält

Min bortgångne fader var den förste, som för mig nämnde Christian Thomsens namn. Det skedde med den djupa vördnad, tacksamhet och tillgivenhet, som Bror Emil Hildebrand inpräglade hos alla sina barn gentemot sin ungdoms danske lärare och faderliga stöd, sin mannaålders ständigt trofaste vän. Min moder tog mig tidigt med från Lund till Köpenhamn, till sin danskfödda moders fädernesland och hemstad. Så grundlades genom mina föräldrar den inställning, vari den djupaste orsaken till efterföljande arbete är att söka. Till minnet av min fader och till min mor går därför också i första hand min tacksamhet.

Orsakerna till, att jag kommit att ägna direkt forskning åt historien om Christian Jürgensen Thomsen och hans inflytande på Sverige, ha emellertid samband med min äldsta farbror. Våren 1908 satte Hans Hildebrand i mina händer för första gången några av de papper, som jag sedan så länge och ofta studerat, samt lät mig även få låna min farfars handskrivna självbiografi. Där mötte en rad av de sakfrågor och personer, som nedan behandlas: treperiodssystemet, myntforskningen och museiväsendet, Hallenberg, Liljegren och Thomsen.¹

Den här avhandlingens huvudfråga handlar om betydelsen av olika typer av tillgångar för karriärbanor inom humaniora och samhällsvetenskap. Tillgångarna kan vara nedärvda, som klassbakgrund, eller förvärvade, som utbildning och yrkeserfarenheter. Karriärbanor inbegriper här både att nå välrenommerade befattningar, som professorer, och att inta positioner som bygger på omfattande innehav av tillgångar som tillerkänns värde i det humanistisk-samhällsvetenskapliga fältet. Sådana positioner kan till exempel ha sin grund i erkända bidrag till vetenskapens framsteg eller ledningsuppdrag inom universitetet. Ett antagande som prövas är att detta fält både formar och blir format av de karriärbanor som genomkorsar detsamma. För Bengt Hildebrand, professorsonen som disputerade 1937, förefaller de nedärvda tillgångarna i form av familjebakgrunden ha haft stor betydelse för att samla meriter inför inträdet på forskarbanan. Men hur ser det ut om man lyfter blicken och studerar samtliga humanisters och samhällsvetares karriärbanor under 1900-talets första hälft?

I avhandlingen visar det sig att klassbakgrunden spelade en stor roll, framförallt för att navigera genom dåtidens socialt selektiva skolväsende. Eftersom

---

¹ Hildebrand, B. (1937), *C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816–1837*, s. v.

det fanns så få tjänster vid universiteten och högskolorna gällde det att avpassa disputationen i tid alltefter tjänsternas ledigförklarande. Eller så fick man hitta andra strategier för att samla värdefulla erfarenheter och meriter för att kunna positionera sig i den akademiska gemenskapen. Forskningen hade måhända starkast fäste vid universiteten, men bedrevs även av läroverkslärare, bibliotekarier, museiföreståndare och arkivarier. Alla dessa aspekter kunde dock variera från en vetenskaplig disciplin till en annan. Detta blir synligt inte minst i takt med att samhällsvetenskaperna började etablera sig intill humaniora vid universiteten och högskolorna.

Under de senaste åren har intresset för utbildningens relation till samhällseliter – dit räknas forskarna under 1900-talets första hälft – ökat inom utbildningssociologisk forskning. I dessa undersökningar har elitskolors antagningsprocesser, utbildningsinnehåll och socialiseringsprocesser stått i centrum.² Relationen mellan klassbakgrund, utbildningsbana och den fortsatta yrkeskarriären har fått mindre uppmärksamhet.³ Det har därför varit svårt att studera skolväsendets funktion i termer av vilka destinationer olika skolor och skolformer leder till, något som per definition kräver historiska perspektiv.⁴

Forskarkarriären undersöks här i ett utbildningssociologiskt perspektiv. Rent konkret innebär det att studera en grupp människor som utbildar sig till forskare och fråga både var de kommer ifrån och vart de tar vägen. På detta sätt kan utbildningssociologiska studier bidra även till typiskt vetenskapsociologiska frågor om sociala skillnader inom vetenskapen. Inom detta forskningsfält var studierna av forskarkarriärer som mest intensiva från slutet av 1950-talet till början av 1970-talet.⁵ Gemensamt för många av undersökningarna både från denna tidigare period och idag är att de fokuserar på den specifika destinationen universitetsforskare, i synnerhet professorer.⁶ Detta är en

² Se van Zanten, A. (2015), "Educating Elites. The Changing Dynamics and Meanings of Privilege and Power", s. 3–4, och där anförd litteratur.

³ Ett av få sådana bidrag har emellertid rönt stor uppmärksamhet: Bourdieu, P. (1996), *The State Nobility*.

⁴ Man kan på ett analytiskt plan skilja mellan tre sätt att definiera elitutbildning. En meritokratisk elitkola samlar elever med de högsta skolprestationerna. En social elitkola kännetecknas av att den befolkas av samhällets eliter, oavsett om deras barn hör till den meritokratiska eliten eller ej. En funktionell elitkola producerar morgondagens eliter inom olika fält, oavsett om den befolkas av samhällets eliter eller elever med högst betyg. I realiteten kan dock de tre definitionerna peka ut samma faktiska skola. Börjesson, M. m.fl. (2016), "Elite Education in Sweden", s. 93–95.

⁵ För en sammanfattning av främst vetenskapsociologisk karriärforskning, se Musselin, C. (2010), *The Market for Academics*, s. 94–97. För konkreta exempel på aktiviteten under denna period, se Cole, J. R. & Cole, S. (1973), *Social Stratification in Science*; och Eiduson, B. T. & Beckman, L. (1973), *Science as a Career Choice. Theoretical and Empirical Studies*.

⁶ Se till exempel Möller, C. (2015), *Herkunft zählt (fast) immer*; Lutter, M. & Schröder, M. (2016), "Who Becomes a Tenured Professor, and Why?". Som ett undantag kan sociologen Angela Grafs studie av den tyska vetenskapseliten nämnas, där är det inte universitetsbefattningar utan vetenskapliga utmärkelser och makt över vetenskapens institutioner som avgränsar populationen. Graf, A. (2015), *Die Wissenschaftselite Deutschlands*.

anledning till att man på sistone börjat efterfråga undersökningar av karriärer även utanför universiteten.⁷ Som jag har antytt ovan intar universiteten en central ställning som forskningsinstitution under den period som behandlas i avhandlingen. Detta bekräftas dock först efter att relationerna till andra forskningsinstitutioner undersökts.

Det utbildningssociologiska perspektivet kombineras med historiska perspektiv av två skäl. För det första utspelar sig karriärbänor per definition över en längre tidsperiod. Ett historiskt perspektiv blir därmed nödvändigt för att hela karriärförlopp ska kunna observeras. För det andra är forskarkarriärer starkt förbundna med discipliners föränderliga institutionella förankring i såväl universitet och högskolor som andra slags institutioner som bedriver vetenskaplig verksamhet.⁸ En disciplin som har starkare institutionell förankring torde tillhandahålla tydligare – i bemärkelsen mer förutsägbara – karriärbänor än discipliner med svagare förankring. Med sociologen Pierre Bourdieus begreppsapparat kan man formulera det som att väletablerade discipliner, eller fält, med högre grad av autonomi kan erbjuda distinktare karriärbänor än fält som befinner sig i en formeringsfas. Framväxten av tydliga karriärbänor kan kort sagt betraktas som en aspekt av genesen av relativt autonoma sociala fält.

Ett historiskt perspektiv blir av naturliga skäl även nödvändigt för att studera hur fältets uppkomst och utveckling påverkar forskarkarriärerna (och hur forskarkarriärerna påverkar fältets utveckling). Undersökningsperioden blir också i stora drag given av vad vi vet om de humanistiska och i synnerhet de samhällsvetenskapliga disciplinernas institutionella utveckling i Sverige: studien av forskarkarriärer inom humaniora och samhällsvetenskap koncentreras till perioden 1915–1955 eftersom fältets formeringsfas (med svagare autonomi) inträffar just under 1900-talets första decennier och expansions- och etableringsfasen (med starkare autonomi) påbörjas decennierna efter andra världskriget.⁹

För att skilja humaniora och samhällsvetenskaper från andra vetenskaper har jag utgått från en administrativ definition. Därför ingår alla ämnen som kunde studeras och hade ämnesföreträdare vid den filosofiska fakultetens

⁷ Prpić, K. (2014), "Prolegomenon: Widening Scientific Career Studies", s. 4.

⁸ Jämför med historikern Göran Blomqvists beskrivning av professionsmodellen i Blomqvist, G. (1993), "Akademiska visioner under 1800-talets tre sista decennier", s. 207. Se även Abbott, A. (2001), *Chaos of Disciplines*, s. 122–128.

⁹ För mer detaljerade beskrivningar av forskningspolitiska faser under 1900-talets första hälft, se Nybom, T. (1997), *Kunskap, politik, samhälle*, s. 20–34, 38–42, 114–117; Elzinga, A. (1993), "Universities, Research and the Transformation of the State in Sweden", s. 199–214. En överblick över samhällsvetenskapernas ställning vid universiteten och högskolorna under perioden 1930–1946 står att finna i Larsson, A. (2001), *Det moderna samhällets vetenskap*, s. 53–55. Den institutionella utvecklingen avseende svensk humaniora och samhällsvetenskap under 1900-talets första hälft behandlas vanligtvis inom ramen för enskilda discipliners historier. Historikern Birgitta Odéns studie av forskarutbildningens förändringar utgör ett undantag med sin framställning av utvecklingen inom historia, statskunskap, kulturgeografi och ekonomisk historia. Se Odén, B. (1991), *Forskarutbildningens förändringar 1890–1975*, kapitel 2 och 3.

humanistiska sektion under 1900-talets första hälft. Det administrativa definitionen fungerar förhållandevis väl för att ringa in en specifik grupp av karriärbanor, men den riskerar även att stänga ute vetenskaper som gradvis kommit att inlemmas i just denna administrativa enhet. I början av 1900-talet hörde till exempel professurer i nationalekonomi till juridisk fakultet. Från och med 1909 kunde man studera nationalekonomi vid den humanistiska sektionen och från och med 1948 fanns det nationalekonomiska professurer vid samma sektion både i Uppsala och i Lund. För att få med vetenskaper som periodvis befunnit sig utanför den humanistiska sektionen rymmer den administrativa definitionen alltså vetenskaper som någon gång under 1900-talets första hälft haft sin hemvist vid den humanistiska sektionen.

Inom forskningslitteraturen används stundtals vetenskap och disciplin som utbytbara begrepp.¹⁰ I den fortsatta framställningen är det dock användbart att på ett analytiskt plan hålla de båda begreppens innebörd åtskild. En *vetenskap* utgörs i denna avhandling av ett anspråk på systematisk kunskap om ett specifikt objekt, från specifika kunskapskällor, eller av ett specifikt kunskapslag. Det är när en vetenskap institutionaliserats som den blir en disciplin. Med andra ord använder jag begreppet *disciplin* för att beteckna "enheter för undervisning, forskning och professionell organisering"¹¹. Slutligen använder jag mig också av benämningen *läroämnen* för att beteckna just de ämnen som lärdes ut både i ungdomsskolan och vid universiteten. Många gånger betecknar vetenskap, disciplin och läroämne i allt väsentligt samma sak, men det är ingalunda självklart.¹²

De specifika karriärbanor jag undersöker är forskarkarriärer bland disputerade inom humaniora och samhällsvetenskap. Störst fokus ligger på karriärer inom universitet och högskolor och de som innehade befattningar därstädes 1925–1955. Genom att inte bara fokusera på dem som innehade just dessa befattningar, utan också följa banorna hos alla som disputerade inom dessa ämnen 1915–1944, är definitionen av forskarkarriär inte låst till universiteten och högskolorna. Forskning bedrevs även av dem som var verksamma vid exempelvis läroverk, bibliotek och museer.

¹⁰ Pierre Bourdieus beskrivning av discipliner som relativt autonoma fält har till exempel stora likheter med Norbert Elias beskrivning av relativt autonoma vetenskaper. Bourdieu, P. (2004), *Science of Science and Reflexivity*, s. 64–65; Elias, N. (1978), *What is Sociology?*, s. 59.

¹¹ Definitionen är hämtad från Heilbron, J. (2004), "A Regime of Disciplines", s. 31. Se även Heilbron, J. (1995), *The Rise of Social Theory*, s. 2–4, 119–146.

¹² En vetenskap uppstår inte i det ögonblick den får en lärostol, en skylt med sitt namn ovanför dörren till en avdelning eller en publikationskanal i form av en tidskrift. Flera olika discipliner kan husera en och samma vetenskap, och en och samma disciplin kan husera flera olika vetenskaper. Filologi (vetenskapen om "den mänskliga kulturen i hela dess omfattning") och lingvistik ("vetenskapen om (tal)språket som sådant") definierades till exempel som två distinkta vetenskaper i den andra upplagan av *Nordisk familjebok*. Filologiska undersökningar bedrevs inom olika discipliner som latin, grekiska och nordiska språk. Inom språkdisciplinerna bedrevs dock både filologiska och lingvistiska undersökningar. Berg, R. G:son (1908), "Filologi", spalt 244; Noreen, A. (1917), "Språkvetenskap", spalt 824.

Avgränsningen i tid, 1915–1955, har gjorts med sikte på att undersöka betydelsen av det humanistiska och samhällsvetenskapliga fältets förändringar för förhållandet mellan tillgångar och karriär.¹³ Under 1900-talets första hälft sker nämligen en påtaglig expansion av humaniora och samhällsvetenskap vid universiteten och högskolorna. Vid de två statsuniversiteten kunde man år 1900 studera 13 ämnen vid den humanistiska sektionen. År 1955 fanns det hela 34 ämnen att välja bland. Under samma period hade antalet professorer vid de två statsuniversiteten och högskolorna i Stockholm och Göteborg ökat från 33 till 112. De två ekonomiska kriserna, deflationskrisen 1920–1922 och finanskrisen 1931–1933, hade konsekvenser för den högre utbildningen och forskningen i termer av en stagnation av antalet fasta befattningar. Det var först i slutet av 1940-talet som en rejäl utbyggnad gjordes. Då var det till stor del de nyare samhällsvetenskapliga ämnena som gynnades. Samtidigt som dessa förändringar ägde rum var tjänstestrukturen vid universiteten och högskolorna stabil. Under nästan fyra decennier, mellan 1909 och 1947, var professuren nämligen den enda permanenta befattningen vid den filosofiska fakultetens humanistiska sektion. Slutligen bör det tilläggas att kvinnor var formellt utestängda från statliga ämbeten som professorer fram till införandet av behörighetslagen 1925.¹⁴

Humaniora och samhällsvetenskap är väl valda studieobjekt för att utforska den övergripande frågan eftersom disciplinernas utveckling också exemplifierar hur sociala fält utvecklas och hur den relativa autonomin fungerar. Å ena sidan vilade reglerna för tillträde till detta fält på fältspecifika kriterier i form av bidrag till vetenskapen. Detta gällde åtminstone vid universiteten och högskolorna. Å andra sidan var tillkomsten av karriärmöjligheter i form av professorer kraftigt beroende av politiska beslut eller privata donationer. På grund av att det fanns relativt få befattningar inom akademien vilade karriärmöjligheterna därutöver på andra institutioner där det humanistiska och samhällsvetenskapliga fältets effekter i form av kriterier för tillträde inte var lika starka. I detta fält producerades till exempel lärarna som befolkade stora delar av läroverken och härifrån hämtades även experter till statsförvaltningen och kommittéväsendet. Undersökningen av karriärbana inom humaniora och samhällsvetenskap blir därmed ett sätt att studera hur fältets relativa autonomi varierar över tid och mellan olika vetenskaper.

¹³ I avslutningen till detta kapitel beskriver jag hur denna period förhåller sig till avhandlingens olika delstudier.

¹⁴ Med grundlagsändringen 1909 gavs kvinnor visserligen rätt att inneha undervisningsbefattningar. Historikern Hanna Markusson Winkvist påpekar dock att denna grundlagsändring inte fick några omedelbara konsekvenser eftersom lönefrågan inte hade behandlats. Markusson Winkvist, H. (2003), *Som isolerade öar*, s. 44–47. I Markusson Winkvists studie, som är en kollektivbiografisk studie av alla disputerade kvinnor vid universiteten i Uppsala och Lund samt högskolorna i Stockholm och Göteborg 1883–1949, står det klart att det inte bara var själva behörighetslagen utan även rådande normer och föreställningar om manligt och kvinnligt som stängde vägen för kvinnor. *Ibid.*, s. 57.

Undersökningarna baseras i huvudsak på analyser av kollektivbiografiskt sammanställda uppgifter om individer och institutioner. Dessa uppgifter analyseras med dels relationella statistiska metoder som geometrisk dataanalys, dels longitudinella metoder i form av sekvensanalys. Det kollektivbiografiska materialet kompletteras med undersökningar av främst statskalendrar, offentlig statistik, upplysningar i kommittébetänkanden samt uppgifter från andra vetenskapliga arbeten.

Frågeställningar och syfte

I den här avhandlingen avser jag alltså att gå närmare in på det som vi kan benämna genesen av sociala fält. Närmare bestämt avhandlas hur ett svenskt humanistisk-samhällsvetenskapligt fält tog form under 1900-talets första hälft och hur detta både formades av och formade de karriärbänor som genomlöpte fältet.

En vanlig motsättning inom sociala fält, vare sig det gäller institutioner eller individer, är uppdelningen i å ena sidan resursstarkare och å andra sidan resurssvagare. Inom vetenskapens värld går det att tala om nedärvda kontra förvärvade, och symboliska kontra materiella tillgångar. Det sociala kraftfält som byggs upp genom en ojämn fördelning av knappa tillgångar utgör själva forskningsobjektet. Undersökningen utgår från följande övergripande frågeställningar:

Vilken betydelse har olika typer av tillgångar för individens banor inom humaniora och samhällsvetenskap? Hur ackumuleras tillgångarna över tid? Hur bidrar individens ackumulering av tillgångar till att strukturera sociala fält? Hur formas individernas karriärer och ackumulering av tillgångar av fältets struktur? I vilken utsträckning sammanfaller individens banor med utstakade karriärvägar? Vad sker med förhållandet mellan ackumulering och fältets struktur över tid?

Syftet med att besvara dessa övergripande frågeställningar är att reda ut hur sociala förutsättningar på både individuell och strukturell nivå formar karriärbänorna för de personer som gör anspråk på att nå framskjutna positioner inom sitt gebit. Den sociala sorteringen som skolväsendet står för innebär till exempel en oöverstiglig strukturell begränsning av de flesta personers möjlighet att bli forskare. Hur karriären förlöper därefter skulle mycket väl kunna vara helt beroende av individuella variationer i vilka tillgångar man samlar på sig som erkänns som värdefulla i karriärbänans fortsatta sammanhang. Den här avhandlingen är ett sätt att undersöka dessa olika individuella och strukturella förutsättningar för att kunna bedöma när vissa förutsättningar spelar en avgörande roll. Avhandlingens huvudfråga har omsatts i sex kapitel där de lokala frågorna preciserat och avgränsat det övergripande problemet. Dessa frågor presenteras i slutet av detta kapitel i samband med beskrivningen av dispositionen. Härnäst följer först en inplacering av denna

avhandling i forskningsfältet, tillsammans med en beskrivning av de teoretiska verktygen som har informerat undersökningen. Därefter diskuterar jag avhandlingens metoder och material i stora drag.

Sociologiska studier av forskarbanor och vetenskapliga fält

Avhandlingens förklaringsmodell kan sammanfattas enligt följande: sannolikheten för att nå en framskjuten position beror på individuell ackumulering av tillgångar och de möjligheter som står till buds för att omvandla de ackumulerade tillgångarna till sådana positioner. Det är en förklaringsmodell som förekommer i olika tappning hos de tre forskningstraditioner som har haft störst inflytande på studiens design. För Pierre Bourdieu handlar förklaringsmodellen om mötet mellan habitus och sociala fält, för Robert K. Merton handlar den om ackumulering av fördelar som möter ett belöningssystem och för Andrew Abbott handlar det om individer som strukturerar sina karriärbänor som svar på strukturella begränsningar. En gemensam nämnare är föreningen av individuella och strukturella förklaringar av ett visst utfall, som att nå en framskjuten position inom vetenskap.

Trots att jag redan med valet av utgångspunkter argumenterar för att det inte går att förklara individens bana utan hänvisning till demografiska och strukturella förutsättningar, eller, omvänt, förstå strukturer utan hänsyn till egenskaper hos individerna som intar positioner däri, har jag strävat efter att hålla dessa två förklaringsmodeller åtskilda. Anledningen kan sammanfattas i ett slags metodregel för framställningen som helhet: håll isär det du tror hör ihop, för samman det du tror är åtskilt. Det gäller både hur själva forskningsobjektet ska konstrueras och hur klassificeringar ska tillämpas. Om jag till exempel tror att strukturella och demografiska faktorer tillsammans med individens egenskaper förklarar karriärbänorna bör jag alltså i regel hålla isär dessa faktorer i analysen. Och om jag tror att det finns viktiga skillnader mellan till exempel lärarbanor och forskarbanor bör jag i regel fösa ihop dem i analysen istället för att från början särskilja dem genom ett operationellt beslut.

Eftersom det är själva forskarkarriären som håller ihop avhandlingens olika delar, från den sociala banans ursprung via skolväsendet och vidare in i vetenskapens värld, fokuserar jag i det här kapitlet mest på forskning om forskarkarriärer. Det betyder att andra relevanta perspektiv som rör exempelvis skolväsendets segmentering, discipliners institutionella ställningar, den akademiska arbetsmarknaden, och så vidare, främst behandlas i de empiriska kapitel där de aktualiseras. Där preciseras även användningen av de begrepp som diskuteras i det här kapitlet.

De tre forskningstraditioner som här har pekats ut som centrala för avhandlingens övergripande fråga behandlas i var sitt avsnitt där det framgår att det finns klara beröringspunkter dem emellan. Två av dessa traditioner,

företrädna av Bourdieu respektive Merton, dominerar fortfarande forskning om forskarkarriärer, trots att deras respektive teoretiska verktyg utvecklats, stabiliserats och tillämpats empiriskt redan på 1960- och 1970-talen. Detta förhållande förtydligar jag i det följande avsnittet. Först därefter följer en mer ingående behandling av de tre traditionerna i varsitt avsnitt. Syftet med dessa kortare traditionsbeskrivningar är att visa att resultaten från respektive tradition inte strider mot varandra utan att det snarare finns flera gemensamma drag. Efter dessa redogörelser sammanfattar jag vilka begrepp som jag tar fasta på tillsammans en kort beskrivning av hur de används. Avslutningsvis beskriver jag vad de mer lokala begreppen, som bara används i enstaka kapitel, har för relationer till de ansatser som bereds störst utrymme här.

Forskarkarriärer: nya bidrag med traditionella utgångspunkter

Sociologiska studier av forskarkarriärer var som mest intensiva från slutet av 1950-talet till början av 1970-talet.¹⁵ Referenser till Robert K. Mertons insatser dominerade inte bara forskningen om forskarkarriärer utan även vetenskapssociologin i stort under denna period. Det är under detta skede som vetenskapen sociologiskt konstrueras som ett autonomt socialt system styrt av en egen uppsättning normer.¹⁶ Eftersom normer och institutioner stod i fokus befann sig de flesta undersökningarna på makro- eller mesonivå, och enkäter och kvantitativa metoder dominerade det empiriska arbetet. Den andra perioden börjar omkring 1970 som en reaktion på Mertoninspirerade analyser av vetenskapens normativa struktur, däribland karriärstudierna. Kritiken gick ut på att praktiken avvek från normerna, varigenom analyser som utgick från den normativa strukturen förlorade sitt värde.¹⁷ Med teoretiska verktyg liknande mellankrigstidens kunskapssociologi följde en period av historiska fallstudier och mikrosociologiska intervju- och observationsstudier i syfte att förstå kunskapsproduktionens konstruerade och förhandlade karaktär.¹⁸ Under 1990-talet återvände intresset för institutionella och normativa analyser på makronivå och fokus riktades mot förhållanden mellan dels vetenskapen och övriga samhällsinstitutioner som politik och ekonomi, dels demokrati och expertis.¹⁹

¹⁵ Som nämndes i not 5 finns en bred sammanfattning av tidigare vetenskapssociologisk karriärforskning i Musselin, C. (2010), *The Market for Academics*, s. 94–97. Bidragen som finns samlade i Eiduson, B. T. & Beckman, L. (1973), *Science as a Career Choice. Theoretical and Empirical Studies* visar på bredden av frågor som undersöktes empiriskt under perioden 1950–1970.

¹⁶ Periodiseringen av vetenskapssociologins olika faser är hämtad från Gingras framställning. Vetenskapssociologins första period börjar emellertid 1930, det vill säga innan forskarkarriärer blev ett viktigt studieobjekt. Gingras, Y. (2017), *Sociologie des sciences*, s. 5–7.

¹⁷ Se till exempel Mulkay, M. J. (1976), "Norms and Ideology in Science".

¹⁸ För en kort historik över centrala inriktningar, se Pickering, A. (1992), "From Science as Knowledge to Science as Practice", s. 1–3.

¹⁹ För en kritisk diskussion om ett par av de mest välciterade verken från denna period, se Shinn, T. (2002), "The Triple Helix and New Production of Knowledge".

Var står sociologisk forskning om forskarkarriären idag? Mertoninspirerade studier av meritokrati (universalism) och dess hinder (partikularism) i forskarkarriärer förekommer fortfarande²⁰, men är inte särskilt frekventa.²¹ Det finns dels studier som pekar i riktning mot att meritokratin faktiskt efterlevts, dels studier som tvärtom hävdar att det är mer partikulära inslag som hindrar meritokratin.²² Relationen mellan produktivitet och erkännande – jag utvecklar denna ansats mer i ett senare avsnitt – som var utmärkande för Mertonprogrammet på 1970-talet har likaså tonats ned inom sociologiska karriärstudier. Detta slags undersökningar blomstrar numer under andra beteckningar som exempelvis bibliometri.²³ Det är istället Bourdieutraditionen som vunnit mark inom sociologiska studier av forskarkarriärer. Oftast är själva karriären en mindre del i en bredare ambition att kartlägga vetenskapliga fält. Det finns dock flera exempel från senare tid där själva karriären stått i centrum för Bourdieuinspirerade studier av exempelvis vetenskapseliten och professorsrekryteringen i Tyskland, det danska sociologiska fältet samt nationalekonomer i Schweiz.²⁴

Ett nytt grepp bland de Bourdieuinspirerade studierna har varit att komplettera den vanligt förekommande strukturanalysen av tvärsnitt med en sekvensorienterad analys av individers karriärbånar.²⁵ Den tidsdimension som sekvensanalysen tillför har tidigare varit frånvarande i kvantitativt orienterade Bourdieuinspirerade studier där man istället analyserar summan av ackumulerade tillgångar och erfarenheter,²⁶ detta trots att den historiska dimensionen hos begreppet habitus kan ges en sekvensformulering som processen där initiala erfarenheter orienterar sekundära erfarenheter, som i sin tur orienterar ytterligare erfarenheter, och så vidare.²⁷ Det nya metodologiska greppet blir

²⁰ Sociologerna Mark Lutter och Martin Schröder har till exempel med en statistisk modell prövat huruvida publiceringsmeriter, kön, symboliskt kapital eller socialt kapital kan förklara vilka som blir eller inte blir professorer i sociologi. Lutter, M. & Schröder, M. (2016), "Who Becomes a Tenured Professor, and Why?", s. 1002–1003.

²¹ Denna nedgång i intresset för karriärstudier har lyfts fram av sociologen Christine Musselin. Musselin, C. (2010), *The Market for Academics*, s. 94–95.

²² *Ibid.*, s. 96–97.

²³ Ett exempel från några av de mest centrala forskarna inom det bibliometriska forskningsfältet är Larivière, V. m.fl. (2010), "Which Scientific Elites?", s. 1. Se även Musselin, C. (2010), *The Market for Academics*, s. 227–228 och där anförda arbeten.

²⁴ Graf, A. (2015), *Die Wissenschaftselite Deutschlands*; Kropp, K. (2011), *Sociologisk forskning i Danmark i historisk perspektiv*; Möller, C. (2015), *Herkunft zählt (fast) immer*; Rossier, T. (2017), *Affirmation et transformations des sciences économiques en Suisse au XXème siècle*.

²⁵ Rossier, T. (2017), *Affirmation et transformations des sciences économiques en Suisse au XXème siècle*. Inslaget av sekvensanalys har hämtat sin inspiration från sociologen Andrew Abbotts arbeten och i synnerhet uppsatsen om tyska musikers karriärbånar som han skrev tillsammans med sociologen Alexandra Hrycak. Abbott, A. & Hrycak, A. (1990), "Measuring Resemblance in Sequence Data".

²⁶ Faktum är att Bourdieu själv ofta kvantifierade banor som summan av en mängd ackumulerade egenskaper. Sekvenser analyserades dock huvudsakligen med etnografiska metoder. Bourdieu, P. (1984), *Distinction*, s. 15–16, 94, 241, 328.

²⁷ Bourdieu, P. (2014), *On the State*, s. 80.

alltså ett sätt att undersöka karriärbanor – eller levnadsbanor i stort – på ett sätt som är kongruent med habitusbegreppets historiska dimension.

Överlag tycks forskningsfältet om forskarkarriärer få sina innovationer från den metodologiska fronten. Det är framförallt under 1960- och 1970-talen som de dominerande teoretiska verktygen utvecklas, stabiliseras och prövas empiriskt. Robert K. Mertons anförande vid årsmötet för American Sociological Society 1957, tryckt som "Priorities in Scientific Discoveries" i *American Sociological Review* samma år, kom till exempel att influera åtskilliga doktorsavhandlingar under de efterföljande åren. Bland dessa avhandlingsförfattare återfinns flera som senare kom nå framskjutna positioner inom det vetenskapssociologiska forskningsfältet: Norman W. Storer, Warren O. Hagstrom, Diana Crane, Harriet Zuckerman, Stephen och Jonathan Cole.²⁸ Begreppen som författarna tog fasta på från denna uppsats var *erkännande* och dess relation till *vetenskapens belöningsystem*. Dessa begrepp var centrala även i ett anförande Merton höll för American Sociological Association 1967. Där lanserade han begreppet Matteuseffekten för att belysa att fördelningen av erkännande är ojämnt distribuerad, dels på grund av produktivitetsskillnader, dels på grund av att erkännande i högre utsträckning tilldelas den redan erkända.²⁹

Genesen av Bourdieus vetenskapssociologiska forskningsprogram liknar Mertons dito, om än med en fördröjning på ca 10 år. Jag förlägger startpunkten för Bourdieus vetenskapssociologiska produktion till uppsatsen om intellektuella fält från 1966 och den tillsammans med Jean-Claude Passeron publicerade uppsatsen om de sociologiska och filosofiska fälten i efterkrigstidens Frankrike från 1967.³⁰ Det är dock först i och med arbetena på 1970-talet, där han bland annat skrev om marknader för symboliska resurser³¹ och det vetenskapliga fältets dynamik och utmärkande drag³², som Bourdieus forskningsprogram bär komponenter motsvarande det Mertonska programmets sociala stratifieringsforskning. Uppsatserna från 1960-talet var mer en sociologi om verken och därmed mer av en de symboliska resursernas strukturering än en social strukturering. Man kan också beskriva utvecklingen som en rörelse från undersökningar av ställningstaganden till att också undersöka ställningarna, för att ligga närmre Bourdieus terminologi.³³

²⁸ Storer, N. W. (1973), "Preliminary Note (Part 4)", s. 281.

²⁹ Publicerad i *Science* 1968 och senare som kapitel 20 i Merton, R. K. (1973), *The Sociology of Science*.

³⁰ Bourdieu, P. (1966), "Champ intellectuel et projet créateur"; Bourdieu, P. & Passeron, J.-C. (1967), "Sociology and Philosophy in France since 1945".

³¹ Bourdieu, P. (1971), "Le marché des biens symboliques".

³² Bourdieu, P. (1975), "The Specificity of the Scientific Field and the Social Conditions of the Progress of Reason".

³³ Den produktiva delen av Bourdieus vetenskapssociologiska författarskap sammanfaller med den period som Donald Broady menar var präglad av teoretiska och syntetiska arbeten. Detta är för övrigt den andra perioden i Broadys periodisering av Bourdieus författarskap. Den första perioden sträckte sig från 1958 till 1966 och präglades av empiriska studier. Den andra perioden, som alltså präglades av teoretiska och syntetiska arbeten, sträckte sig från 1966 till 1974.

Mertons och Bourdieus respektive forskningsprogram gestaltades även i var sitt paradexempel. Bröderna Jonathan och Stephen Cole publicerade *Social Stratification in Science* 1973, det vill säga samma år som Mertons uppsatssamling *The Sociology of Science*. Bourdieus *Homo Academicus* från 1984 är likaså ett fullbordat exempel på hur man empiriskt kan genomföra hans vetenskaps sociologiska program. Det tredje forskningsprogrammet, som springer ur Andrew Abbotts arbeten, har ännu inte fått någon motsvarande monografisk gestaltning av hur det kan användas för att studera just forskarkarriärer. Dock finns det en programbeskrivning tillsammans med möjliga tillämpningsområden i Abbotts *Time Matters* från 2001.

Det vetenskapliga fältets dynamik

Forskarkarriärer kan studeras som ett möte mellan två historier: individen och dess tidigare bana möter vetenskapens värld och dess historia. Detta möte kan studeras med hjälp Pierre Bourdieus begreppsapparat och i synnerhet begreppen kapital och fält. Eftersom avhandlingen behandlar forskarkarriärer ska jag här inte ge någon allmän redogörelse för dessa grundläggande sociologiska begrepp.³⁴ Istället ägnas detta avsnitt främst åt hur kapital och fält har använts i Bourdieus mer vetenskaps sociologiska verk.

När vetenskapen betraktas som ett fält innebär det en konstruktion av forskningsobjektet som redan från början rymmer motsättningar, ”med dess fördelning av makt och dess monopol, dess strider och strategier, intressen och profiler”.³⁵ I detta avseende skiljer sig inte vetenskapen från andra sociala fält som det intellektuella eller det ekonomiska – utöver att dessa ”invarianter antar specifika former”.³⁶ När vetenskapen är starkt institutionellt förankrad vid universiteten sammanflätas det vetenskapliga fältets strider med universitetsfältets, där de viktigaste insatserna i spelet är makten över universitetslärrarkårens reproduktionsinstrument.³⁷ Forskarkarriären intar med andra ord en central ställning utifrån denna ansats.

I likhet med Bourdieus modell över det sociala rummet³⁸ är dynamiken i det vetenskapliga fältet – åtminstone i den mån det har erövrat en relativ autonomi gentemot andra sociala fält – beroende av fördelningen av olika tillgångar som mobiliserbara relationer, ackumulerad vetenskaplig kunskap samt erkännande och trovärdighet. Bourdieu har särskilt betonat alstringen av

---

Från 1975 och framåt inleds skördeperioden då åtskilliga publikationer ges ut och de större syntetiska verken publiceras. Broady, D. (1991), *Sociologi och epistemologi*, s. 119–126.

³⁴ För en genomgång av begreppen kapital och fält, liksom hur dessa är relaterade till andra begrepp hos Bourdieu, se *ibid.*, kapitel III.

³⁵ Bourdieu, P. (1975), ”The Specificity of the Scientific Field and the Social Conditions of the Progress of Reason”, s. 19.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Bourdieu, P. (1996), *Homo Academicus*, s. 109. Se även Broady, D. (1991), *Sociologi och epistemologi*, s. 270, som påpekar att en och samma individ kan tillhöra flera fält.

³⁸ Bourdieu, P. (1984), *Distinction*, s. 114–131.

två för vetenskapen specifika kapitalarter vilka står i förbindelse med två olika former av vetenskaplig makt:

å ena sidan en makt som kan kallas timlig (eller politisk), institutionell eller institutionaliserad makt som är förbunden med innehav av eminenta positioner vid de vetenskapliga institutionerna, ledare av laboratorier eller institutioner, deltagande i kommissioner, utvärderingskommittéer, etc. och med makt över produktionsmedlen (kontrakt, pengar, tjänster, etc.) och reproduktionsmedlen (tillsätta tjänster och öppna karriärvägar); å andra sidan en specifik makt, personlig prestige som är mer eller mindre oberoende av fälten och institutionerna och som nästan uteslutande vilar på erkännandet, i mindre eller ingen utsträckning objektiverad och institutionaliserad, från jämlingar eller den mest konsekvrerade fraktionen av dem.³⁹

De två kapitalarterna som ger tillträde till dessa två maktformer, vi kan kalla dem vetenskapligt respektive akademiskt kapital, ackumuleras på två olika sätt. För att alstra vetenskapligt kapital (Bourdieu benämner det *capital scientifique "pur"*) krävs erkända bidrag till vetenskapens framsteg. Det är i allt väsentligt samma sak som bröderna Cole undersökt i form av kvalitet och erkännande. Det akademiska kapitalet (*capital scientifique d'institution* eller *institutionnalisé*) alstras enligt Bourdieu genom mer politiska strategier som deltagande i kommissioner, betygsnämnder, kollokvier, ceremonier, återträffar, med mera.⁴⁰ Detta kapital har ingen motsvarighet inom den Mertonska vetenskapsociologin annat än indirekt, genom att man där undersöker verkningarna av den form av makt som förknippas med det akademiska kapitalet.⁴¹

När det gäller överföringen av de två kapitalarterna följer det vetenskapliga kapitalet en karismatisk logik medan det akademiska följer en byråkratisk. Eftersom det tar tid att alstra dessa kapitalarter och dessutom är svårt att samla på sig bägge samtidigt tenderar den redan från början ojämna fördelningen av dessa kapitalarter att upprätta två motsatta poler, en där det vetenskapliga och en där det akademiska kapitalet koncentreras.⁴² Här kan dock fältets storlek ha ett visst inflytande, eftersom färre individer innebär att ett stort antal funktioner, uppdrag och erkännande av nöden samlas på en och samma individ. Bourdieu knyter därutöver graden av differentiering mellan

³⁹ Bourdieu, P. (1997), *Les usages sociaux de la science*, s. 28–29.

⁴⁰ Ibid. Ett alternativ till "akademiskt kapital" vore en mer direkt översättning av "*capital scientifique d'institution*" till "institutionellt vetenskapligt kapital". Termen "akademiskt kapital" valdes i den här framställningen dels för att den ligger i linje med hur själva begreppet används i liknande studier, dels för att termerna "institution" och "institutionell" riskerar att leda tankarna till att det rör sig om en specifik *form* av "vetenskapligt kapital", när det i själva verket rör sig om en specifik *art* av "vetenskapligt kapital". För ett exempel på terminologi i en nyligen genomförd undersökning, se Bühlmann, F. m.fl. (2017), "Mapping the Power of Law Professors" s. 517–518. Bourdieu har klargjort skillnaderna mellan de två kapitalarterna i Bourdieu, P. (1997), *Les usages sociaux de la science*, s. 28–29.

⁴¹ Cole, J. R. & Cole, S. (1973), *Social Stratification in Science*, s. 80–83.

⁴² Bourdieu, P. (1997), *Les usages sociaux de la science*, s. 28–32.

de två kapitalarterna till fältets autonomi och menar att det är först i mer autonoma fält som det uppstår en påtaglig motsättning mellan att ha mycket vetenskapligt respektive akademiskt kapital.⁴³ Detta är ett påstående som utforskas mer i kapitel 5.

Det som hittills har benämnts "karriär", eller "framskjutna positioner", bör uppfattas som en social bana där individen alstrar tillgångar som kan fungera som kapital i de fält där den träder in. Såväl banan som tillgångsaltrandet fortsätter även efter att man har trätt in i ett fält. I ett fält med relativt stor autonomi brukar ens ställning dessutom bestämmas mer av fältspecifika tillgångar än av vad man hade med sig innan man trädde in. Inträdeskravet till den vetenskapliga disciplinen är – underförstått – bemästrandet av de specialiserade metoderna och begreppen. Därmed producerar disciplinerna en disciplinär habitus, ett "system av scheman för varseblivning och uppskattning"⁴⁴, eller möjligen tankestil. Denna disciplinära habitus utgör allt det som förenar medlemmarna av en disciplin. Det betyder dock inte att alla som tillhör en disciplin kännetecknas av samma habitus. Till en disciplinär habitus kan vi även knyta en specifik bana (socialt ursprung och utbildningsgång) och en specifik position inom fältet. Det är därför som vi kan anta att disciplinernas sociala hierarki inte är oberoende av den sociala hierarki som råder bland forskarnas sociala banor.⁴⁵ Detta vore också en förklaring till varför det inte bara är skolmässig framgång som avgör på vilka utbildningar man hamnar.⁴⁶

Eftersom habitus inte uteslutande är en produkt av utbildningssystemet utan även bär på komponenter från den sociala banans ursprung uppstår en förbindelse mellan å ena sidan det sociala ursprunget och å andra sidan karriärval (till exempel val av utbildning och specialitet, eller val av objekt, teori och metod). När en forskare till exempel väljer ett särskilt studieobjekt framför ett annat och väljer att publicera sig i en viss publikation framför en annan kan detta betraktas som en "investeringsstrategi objektivt riktad mot maximering av strikt vetenskaplig avkastning, det vill säga erkännande från tävlingskamraterna".⁴⁷ Erkännandet kan komma i form av prestigefulla befattningar eller utmärkelser, och investeringsstrategin bygger på medvetna eller omedvetna förväntningar om sannolikheterna för denna vetenskapliga avkastning, förväntningar som i sin tur baseras på volym och sammansättning av kapital. Olika former av erkännande studeras främst i kapitel 5.

⁴³ Bourdieu, P. (2004), *Science of Science and Reflexivity*, s. 57.

⁴⁴ Ibid., s. 65.

⁴⁵ Ibid., s. 42.

⁴⁶ Detta fenomen har visat sig påtagligt stabilt inom svensk gymnasieskola och högskola. Se Palme, M. (2008), *Det kulturella kapitalet*; Forsberg, H. (2015), *Kampen om eleverna*; Broady, D. & Palme, M. (1992), *Högskolan som fält och studenternas livsbanor*; Börjesson, M. (2005), *Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York*, s. 480–486.

⁴⁷ Bourdieu, P. (1975), "The Specificity of the Scientific Field and the Social Conditions of the Progress of Reason", s. 22–23.

Känslan för spelet mellan kapitalinnehav och vetenskapliga investeringsstrategier är inget allmänmänniskt drag utan förknippas med relativt autonoma vetenskapliga fält och deras specifika inträdeskrav. Vad fältet kräver är en särskild typ av förkroppsligat kapital, ett bemästrande av existerande kunskap, det vill säga tillgångar ackumulerade i fältet. Skolan och universitetsutbildningen kan betraktas som "produktionsapparater" för olika habitus, inte minst den vetenskapliga, eftersom det ofta är där som kompetensen och även tron på att spelet är värt att spela – *illusio* – inpräntas.⁴⁸ Möjligheten att i tillräcklig grad bemästra de kompetenser som utgör en disciplins kollektiva kapital är beroende av dels i vilken utsträckning dessa kompetenser finns nedärvda genom överföring inom familjen, dels huruvida de kompetenser som ska bemästras finns objektiverade i form av instrument, metoder och tekniker eller om det framförallt är erfarenhetsbaserade kompetenser. De som har mindre av nedärvt kapital med sig har större chans i konkurrensen ju mer formaliserad och rationell överföringen av kunskapen är, medan det omvända gäller ju mer intuitiv och karismatisk överföringen är.⁴⁹

Som jag antydde ovan varierar betydelsen av den enskildes habitus för vad som pågår i fältet med graden av autonomi. Ju mer autonomt fältet är, desto större kraft har fältet att göra sina egna kriterier gällande för vad som ska värderas som intressant eller ointressant, bra eller dåligt. Inom vetenskaplig verksamhet ställs till exempel stundtals forskningens ekonomiska eller politiska nytta mot dess värde för den vetenskapliga kunskapen i sig. Ju mindre autonomt fältet är, desto mindre kraft besitter det att värja sig mot andra faktorer som ekonomiska, sociala och politiska skillnader härrörande från ursprunget, förmögenheten eller makt i andra sammanhang.⁵⁰

Sammanfattningsvis tillhandahåller Bourdieus arbeten en arsenal av verktyg för att konstruera ett forskningsobjekt där relationen mellan tillgångar och karriär undersöks som relationen mellan kapital och fält. I kapitel 2 och 3 undersöks betydelsen av nedärvda tillgångar i form av klassbakgrund för forskarkarriären. I kapitel 4 och 5 riktas fokus mot fältets struktur och omvandling. Utifrån dessa kapitel blir det tydligt att det som analytiskt kan hållas åtskilt som vetenskapligt fält respektive universitetsfält i realiteten överlappar varandra under 1900-talets första hälft. I kapitel 7 undersöks karriärbanor som förutsättningar för den kapitalackumulation som kartläggs i kapitel 5. Ackumuleringen av kapital är också ett fenomen som flitigt studerats inom Mertontraditionen som fördelsackumulering, vilket framgår i det följande avsnittet.

⁴⁸ Socialiseringsprocessen är inte begränsad till utbildningssystemet. En väsentlig del i formeringen av en vetenskaplig habitus är träning i fält. Gingras, Y. (2017), *Sociologie des sciences*, s. 73.

⁴⁹ Bourdieu, P. (1996), *Homo Academicus*, s. 92–93.

⁵⁰ Bourdieu, P. (1985), "The Market of Symbolic Goods", s. 18.

Ackumulering av fördelar

En anledning till att sociala skillnader uppstår mellan forskare inom vetenskapliga fält är att små skillnader i ett tidigt skede tenderar att fortplanta sig över tid. Detta fenomen är inom samhällsvetenskapen känt som ackumulering av fördelar.⁵¹ Eftersom detta fenomen har varit ett av de viktigaste problemområdena inom den Mertoninspirerade vetenskapsociologin ägnar jag i det här avsnittet störst utrymme åt denna tradition. Det rör sig dock i allt väsentligt om samma mekanismer som när man inom Bourdieutraditionen studerar kapitalackumulering, med skillnaden att Bourdieu inte utvecklat någon modell för hur små initiala skillnader fortplantar sig över tid.⁵² För att förstå fördelsackumuleringens plats i den Mertoninspirerade litteraturen inleds avsnittet med en kort omväg via detta forskningsfältets mest utforskade problematik: universalism kontra partikularism.

Den i det makrosociala normsystemet⁵³ rotade föreställningen om universalism kontra partikularism har varit ett ledmotiv i forskning om sociala skillnader inom vetenskapen.⁵⁴ Den följer en enkel modell. Om universalism råder borde karriärmöjligheter och erkännande fördelas enligt graden av uppvisad talang, till exempel i form av hur många texter man har publicerat eller om de texter man har publicerat har fått genomslag. En produktiv forskare borde få lika mycket erkännande eller ha lika goda chanser att få en viss anställning oavsett kön, nationalitet, klass eller andra kriterier av mer partikulär art. Vad undersökningar har visat är att universalismen många gånger får ge vika för partikularismen. Observationen som sociologerna

⁵¹ För en översikt och exempel på tillämpningsområden, se DiPrete, T. A. & Eirich, G. M. (2006), "Cumulative Advantage as a Mechanism for Inequality", s. 271–274.

⁵² Bourdieu formulerar fördelsackumulering som att "symboliskt kapital flödar till symboliskt kapital". Bourdieu, P. (2004), *Science and Reflexivity*, s. 56.

⁵³ När vetenskapen erövrat en mer autonom ställning gentemot andra samhällsinstitutioner som kyrkan och statsmakten menar Merton att vetenskapen äger sitt eget kulturella värdesystem som kan sammanfattas som "vetenskapens etos". Detta etos hålls samman med ett knippe normer i form av ålägganden, föreskrifter, preferenser och tillstånd. Normerna överförs genom föreskrifter och exempel och förstärks genom sanktioner. Genom internalisering av dessa värden formas vetenskapsmannens vetenskapliga samvete. När dessa normer är institutionaliserade fungerar de som en tvingande nödvändighet. Mertons uppräknade av de fyra nödvändigheterna som utgör den moderna vetenskapens etos är välkänd: universalism, "kommunism", oegennyttan och organiserad skepticism. Merton, R. K. (1973), *The Sociology of Science*, s. 258, 270. Översättningen av begreppen är hämtad från Brante, T. (1984), *Vetenskapens sociala grunder*, s. 105. Mertons analys av vetenskapens kulturella värdesystem aktualiserades nyligen i en svensk studie om unga forskares arbetssituation, se Hasselberg, Y. (2012), *Vetenskap som arbete*, s. 28–36.

⁵⁴ Med universalism avses först och främst att sanningsanspråk endast bedöms utifrån opersonliga eller kontextoberoende kriterier. Vem som gör utsagan, vilken ras, nationalitet, religion eller klass den tillhör ska inte vägas in. "Objektivitet utesluter partikularism". I förlängningen är det tänkt att universalismen ska innebära att den vetenskapliga karriärbanan är öppen för alla som uppvisar den rätta talangen. Att styras av universalistiska normer är alltså detsamma som att förespråka meritokrati vid exempelvis befordringar. Merton, R. K. (1973), *The Sociology of Science*, s. 270.

Theodore Caplow och Reece J. McGee presenterade 1958⁵⁵, att prestige hos institutionen där man disputerat är avgörande och rentav övertrumfar uppvisade meriter när det gäller chanser att få anställning, har visat sig seglivad. Drygt 20 år senare, i en artikel där J. Scott Long med flera undersökte universalism kontra partikularism i inträdet på den akademiska karriärbanan, konstaterade författarna inledningsvis att korrelationen mellan prestige hos disputation- och anställningsinstitutionen var ett av de "mest beständiga fynden från studier av stratifiering i vetenskap".⁵⁶ Resultaten från deras egen undersökning pekade fortfarande i samma riktning.

Detta är bara ett par exempel på åtskilliga undersökningar av vetenskapens sociala stratifiering där de centrala frågorna är om, hur och varför vetenskapens sociala system bryter mot universalismnormen. Det har ofta rört sig om kvantitativa och empiriska arbeten. I de tidigare arbetena begränsade man sig oftast till enklare hypoteser med ett fåtal variabler, som i sociologen Diana Cranes undersökning om samband mellan produktivitet, erkännande och institutionell förankring.⁵⁷ Med tiden har modellerna och förklaringarna varierat och bland annat rymt fler variabler.⁵⁸

Den sociala stratifieringen bland individer inom vetenskapen tycks vara inbyggd i själva systemets dynamik – alla forskare kan inte producera originella upptäckter. Sedan 1920-talet har det varit känt att produktionen av publikationer varit starkt koncentrerad till en minoritet av forskare.⁵⁹ Jag har redan gett ett par exempel, men det har genomförts en räckvärd arbeten för att studera hur produktiviteten, könets och den institutionella hemvisten påverkar vetenskapligt erkännande. I de ofta kvantitativt genomförda undersökningarna har det visat sig att det finns en stark korrelation mellan forskarnas

⁵⁵ Caplow, T. & McGee, R. J. (1958), *The Academic Marketplace*.

⁵⁶ Long, J. S., Allison, P. D. & McGinnis, R. (1979), "Entrance into the Academic Career", s. 816.

⁵⁷ Det visade sig i Cranes studie att högproduktiva forskare från det väletablerade universitetet fick mer erkännande än lika produktiva forskare från de mindre institutionerna. Crane, D. (1965), "Scientists at Major and Minor Universities".

⁵⁸ Ett exempel är sociologerna Mark Lutters och Martin Schröders analys av vilka som blir professorer i sociologi i Tyskland. Tanken om universalism kontra partikularism i anställningsförfaranden översattes där till meritokratiska och icke-meritokratiska faktorer och beroende på utfallet kunde någon eller några teorier finna stöd. Om stark meritokrati rädde, det vill säga att den vetenskapliga produktiviteten bestämde chansen till professur, skulle det kunna vara ett stöd för en humankapitalteori. Skulle mindre kvalificerade män ha större chans än mer kvalificerade kvinnor – eller det omvända förhållandet – kunde en teori om tillskrivna egenskaper hos endera könet finna stöd. Det traditionella fyndet att disputation vid prestigefull institution ökar chanserna till anställning finner författarna förenligt med en teori om det symboliska kapitalets verkningar. Och skulle man slutligen bli anställd för att man är känd i rekryteringsgruppen ger det stöd till en teori om socialt kapital. Produktiviteten var inte bara en starkt bidragande orsak till anställningschanserna: författarna kunde också visa att varje granskad artikel eller monografi ökade anställningschanserna med mellan 10 och 15 procent. Även andra faktorer som nätverksstorlek, personligt rykte och kön kunde dock också påverka chanserna. Kvinnor hade till exempel, *ceteris paribus*, större chans att bli professorer än män. Lutter, M. & Schröder, M. (2016), "Who Becomes a Tenured Professor, and Why?".

⁵⁹ Lotka, A. J. (1926), "The Frequency Distribution of Scientific Productivity".

produktivitet och den "vetenskapliga kvaliteten" hos deras arbeten.⁶⁰ Detta samband innebär, med tanke på produktivitetens koncentration, att erkännandet koncentreras till en mindre grupp som har undersökts som en vetenskaplig elit.⁶¹

Koncentrationen av erkännande och belöningar till en elit kan vara helt förenlig med universalismen med dess betoning av meritokrati. Denna norm kan dock delvis sättas ur spel på grund av ett fenomen som Merton kallade "vetenskapens Matteuseffekt". Merton upptäckte, bland annat efter många timmars lyssnande på Harriet Zuckermans bandade intervjuer med Nobelpristagare⁶², att en oproportionell mängd erkännande tilldelades den redan välrenommerade vetenskapsmannen jämfört med dennas mindre namnkunniga kollegor när det gällde samarbeten eller oberoende samtidiga upptäckter av olika forskare.⁶³ Detta fenomen har utgjort en grundpelare i arbeten där man undersökt ackumulering av fördelar (*accumulation of advantage*) i vetenskapen. Fördelsackumuleringen innebär att fördelningen av resurser och belöningar, oavsett tillskrivna eller meritokratiska kriterier, bidrar till elitformering och i slutändan ett strikt nivåindelad stratifieringssystem i den akademiska gemenskapen.⁶⁴ Om man bara skulle konkurrera med sina generationskamrater skulle det alltså vara av stort värde att tidigt bedömas som ett gott forskarämne.

Min poäng är att det finns en stor överlappning mellan studier som utgår från antingen Merton och fördelsackumulering eller Bourdieu och kapitalackumulering. Avhandlingens begreppsapparat och utformning har förvisso präglats mer av Bourdieus arbeten, men när det gäller just fördelsackumulering som fenomen är detta vägval av mindre betydelse. Den för mina syften väsentliga skillnaden mellan de två ansatserna uppstår när det gäller att teoretiskt och empiriskt undersöka den vetenskapliga maktelitens två fraktioner. Bröderna Cole resonerar visserligen om att det finns en maktelit och en prestigeelit och att dessa ibland går om lott, men de studerar inte makteliten bland forskarna med samma noggrannhet som de studerar prestigeeliten.⁶⁵ Det är för detta ändamål – att undersöka i vilken utsträckning lärdomens topp sönderfaller i två fraktioner – som jag menar att Bourdieus verktyg fält och kapital kan komma till användning.

---

⁶⁰ Gingras, Y. (2017), *Sociologie des sciences*, s. 78–79; Cole, J. R. & Cole, S. (1973), *Social Stratification in Science*.

⁶¹ Zuckerman, H. (1977), *Scientific Elite*.

⁶² Intervjuerna genomförde Zuckermann i arbetet med avhandlingen hon försvarade 1965.

Zuckerman, H. (1977), *Scientific Elite*, s. 2–5; Merton, R. K. (1973), *The Sociology of Science*, s. 439.

⁶³ Merton, R. K. (1973), *The Sociology of Science*, s. 439.

⁶⁴ Zuckerman, H. (1977), *Scientific Elite*, s. 60.

⁶⁵ Cole, J. R. & Cole, S. (1973), *Social Stratification in Science*, s. 40–41.

Strategier för att hantera strukturella begränsningar

Från Andrew Abbotts arbeten är det framförallt metoden sekvensanalys som tillämpas i avhandlingen. De tekniska detaljerna beskrivs i metodavsnittet. Denna metodanvändning har dock teoretiska konsekvenser. Den viktigaste konsekvensen är att det är hela karriärbanor som blir studieobjekt, istället för enskilda karriärtillstånd. Det utmärkande för karriärer – uppfattade som en social process – är enligt Abbott att deras händelseförlopp varken är helt förutsägbara eller helt oförutsägbara. Det går ofta att urskilja ett mindre antal typiska karriärbanor bland en större mängd sekvenser av olika tillstånd i karriären. Detta är en egenskap som skiljer karriärer från dels stadieprocesser, som ofta följer ett typiskt händelseförlopp, dels interaktionsfält där händelseförlopp är nästan helt beroende av specifika sammanhang.⁶⁶

I en artikel placerar Abbott och Alexandra Hrycak den sekvensanalytiska ansatsen mellan två typiska perspektiv inom den sociologiska karriärforskningen. På ena sidan står undersökningar där man använder den tidigare karriärhistoriken och delar in den i ett antal variabler som ska förutsäga ett senare karriärutfall. På den andra sidan står undersökningar av strukturella bestämningar i form av begränsningar i utbudet av befattningar eller arbetsplatsernas varierande demografiska sammansättning.⁶⁷ Abbott och Hrycak menar att det finns skäl att i kontrast till de nämnda perspektiven fokusera på karriärbanan som en helhet istället för enskilda händelser. Ett skäl är att individer formar sina karriärer utifrån de strukturella begränsningar de stöter på under resans gång. För den som betraktar karriärsekvenser utifrån kan dessa strategier verka ologiska, medan de för individen kan framstå som fullt logiska. Ett annat skäl som anförs är att individer planerar sin framtida karriär inte bara utifrån var de står för tillfället utan de jämför sin egen bana med välkända typiska banor. Karriären ordnas efter igenkännbara mönster. Karriärbanans förlopp kan alltså sägas vara formad utifrån dels dess egen historik, dels strukturella begränsningar.

---

⁶⁶ Abbott, A. (2001), *Time Matters*, s. 161. Det finns uppenbara likheter mellan Bourdieus begrepp fält och Abbotts begrepp interaktionsfält. Abbott har själv diskuterat dessa likheter och betonat skillnaderna i en opublicerad text som från början var tänkt att ingå i uppsatsen "Linked Ecologies" från 2005. Den opublicerade texten finns tillgänglig som Abbott, A. (2005), "V Ecologies and Fields".

⁶⁷ Se framställningen av tidigare karriärforskning hos Abbott, A. & Hrycak, A. (1990), "Measuring Resemblance in Sequence Data", s. 145–147. Den Mertoninspirerade karriärforskningen har framförallt gett prov på det förstnämnda perspektivet när man har studerat vilka egenskaper hos individen – produktivitet, kön, disputationslärosäte – som förklarar mest av karriärutfallet att bli exempelvis professor. Se till exempel Lutter, M. & Schröder, M. (2016), "Who Becomes a Tenured Professor, and Why?". Ett exempel på mer demografiskt orienterad forskning är Cathelijn Waaijers analyser av sambanden mellan forskarkarriärens differentiering och den högre utbildningens expansion. Waaijer menar, utifrån tidsserier som sträcker sig från mitten av 1800-talet till idag, att det är just utbildningens expansion som drivit på differentiering och professionaliseringen av forskarkarriären i Tyskland. Waaijer, C. J. F. (2015), "The Coming of Age of the Academic Career", s. 63–64.

Att konstruera karriärer som studieobjekt på det sätt som Abbott och Hrycak förespråkar skapar en mötesplats mellan deras perspektiv och mer Bourdieusinspirerade perspektiv. Sekvenser i en karriärbana blir ett sätt att undersöka individens medvetna eller omedvetna strategier för att hantera gynnsamma eller begränsande sociala omständigheter. Inför dessa omständigheter kan individen stå starkare eller svagare rustad, utifrån formen och mängden av de olika tillgångar denna har ackumulerat.⁶⁸ Karriärbanornas historiska karaktär har varit svår att analysera systematiskt med de statistiska metoder som varit dominerande inom Bourdieusinspirerad forskning, där det istället har varit fokus på tvärsnittsstudier av vilka tillgångar individen har samlat på sig vid en given tidpunkt.

Det finns ytterligare ett område där inte bara Abbotts och Bourdieus perspektiv, utan även Mertoninspirerad forskning, överlappar varandra. Ett av de vanligaste syftena med att tillämpa sekvensanalys är att urskilja mönster i form av ett mindre antal vanligt förekommande typer av karriärbaner bland en större mängd enskilda karriärssekvenser. Karriärtyperna kan därefter analyseras i relation till andra variabler.⁶⁹ I avhandlingen är det till exempel av intresse att sätta karriärtyperna i förbindelse med dels klassbakgrund och utbildningsbanor, dels tillgångar som ackumulerats i senare skeden av livet (eller fördelar, för att bruka Mertons språk).⁷⁰

Avhandlingens användning av traditionerna

Med utgångspunkt i genomgången av de tre forskningstraditionerna kan avhandlingens förklaringsmodell utvecklas och begreppsanvändningen preciseras. Själva modellen formulerades enligt följande: sannolikheten för att nå en framskjuten position beror på individuell ackumulering av tillgångar och de möjligheter som vid olika tillfällen står till buds för att omvandla de ackumulerade tillgångarna till sådana positioner.

Bourdieus begrepp kapital och fält är centrala för avhandlingen. Nedärvda och förvärvade tillgångar kan fungera som kapital i sammanhang där det finns agenter disponerade att erkänna dessa tillgångar som värdefulla. I avhandlingen har störst vikt lagts vid vetenskapligt och akademiskt kapital, det vill säga sådana tillgångar som framförallt värdesätts i universitetsfält och vetenskapliga fält. Det sociala fält som står i centrum för undersökningen – det humanistisk-samhällsvetenskapliga fältet – studeras i första hand som ett

⁶⁸ Detta ligger nära det sätt på vilket Donald Broady sammanfattar Bourdieus förklaringsmodell: "I Bourdieus analyser möter vi ideligen samma förklaringsmodell: en given habitus möjliggör ett bestämt register av strategier som, alltid i relation till de aktuella omständigheterna, ger människorna ett bestämt spelrum, en betingad frihet om man så vill". Broady, D. (1991), *Sociologi och epistemologi*, s. 230.

⁶⁹ Abbott, A. & Tsay, A. (2000), "Sequence Analysis and Optimal Matching Methods in Sociology", s. 19.

⁷⁰ För ett resonemang om karriärer som kapitalackumulering, se Araujo, P. & Bühlmann, F. (2015), "Swiss Banking Elites", s. 9–11.

delfält av ett större universitetsfält.⁷¹ Att humaniora och samhällsvetenskap här i första hand studeras som ett universitetsfält och inte ett vetenskapligt fält beror på att det som står på spel i universitetsfältet – ska till exempel tjänstemeriter eller bidrag till vetenskapen väga tyngst vid befordran?⁷² – ligger i linje med avhandlingens syfte medan det som står på spel i vetenskapliga fält – vad är god vetenskap och vem har rätt att bestämma vad god vetenskap är?⁷³ – förvisso är en del av insatserna på universitetsfältet men något mer perifert sett till avhandlingens syfte.

Individens ackumulering av tillgångar undersöks i avhandlingen på tre sätt. När syftet är att kartlägga fältets struktur jämförs den samlade mängden av tillgångar vid en eller flera givna tidpunkter. Tillgångarna är knutna till individerna som befolkar fältet, men det är utifrån nämnda syfte alltså inte individerna i sig utan deras mängd och kombinationer av olika tillgångar som är av störst intresse.

När syftet är att studera individens ackumulering av tillgångar som en process över tid används fördelsackumulering på ett sätt som är mer i linje med Mertontraditionen än Bourdieutraditionen. Skillnaden mellan ansatserna är, som nämndes tidigare, små. Insikten att små fördelar i ett tidigt stadium kan fortplanta sig över tid är emellertid klarare formulerad inom Mertontraditionen.

När syftet är att studera förutsättningar för ackumuleringen av tillgångar används en kombination av Bourdieus och Abbotts ansatser. Dessa förutsättningar undersöks i form av sociala banor, som av Bourdieu definieras som en "serie av positioner en agent eller en viss grupp av agenter successivt innehaft i en rad rum".⁷⁴ Det är en relationell definition av banor. Bourdieus ståndpunkt är teoretiskt rimlig men empiriskt kostsam eftersom den innebär att den sociala banan skulle behöva studeras som en serie tvärsnitt – som jag gör för två tidpunkter i kapitel 5 – där exempelvis individens position bestäms i relation till andra individens positioner utifrån deras kapitalinnehav. Det är därför jag lutar mig mot Abbott och sekvensanalysen för att studera sociala banor.

Kompletterande perspektiv

Utöver de tre nämnda traditionerna förekommer ytterligare en uppsättning teoretiska begrepp i flera av de empiriska kapitlen. En utförligare diskussion om dessa verktyg förs i de kapitel där de används. Här tar jag endast tillfället i

⁷¹ För en redogörelse för hur universitetsfält, humanistisk-samhällsvetenskapliga delfält och discipliner förhåller sig till varandra, se Broady, D. (1991), *Sociologi och epistemologi*, s. 269–270. Disciplinerna kan i det humanistisk-samhällsvetenskapliga inta dominerande eller dominerade positioner, och inom disciplinerna kan ytterligare en nivå av dominansförhållanden rymmas. Det senare gäller särskilt discipliner som i kraft av sin relativa autonomi utgör egna fält.

⁷² Jämför Bourdieu, P. (1996), *Homo Academicus*, s. 44.

⁷³ Bourdieu, P. (1975), "The Specificity of the Scientific Field and the Social Conditions of the Progress of Reason", s. 19, 24.

⁷⁴ Bourdieu, P. (2000), *Konstens regler*, s. 372.

akt och placerar de lokalt använda begreppen i relation till de perspektiv som tagits upp i detta kapitel.

I kapitel 3 används historikern Fritz Ringers begrepp segmentering för att analysera kombinationen av organisatoriska och sociala skillnader i det svenska skolväsende som avhandlingens forskarpopulation genomgick under 1900-talets första hälft.⁷⁵ Det är ett pragmatiskt val som möjliggör jämförelser med Ringers egna undersökningar av andra länders skolväsenden under ungefär samma period. Begreppet segmentering är därtill fullt förenligt med resultaten från Bourdieus utbildningssociologiska studier, vilket jag också tar upp i detta kapitel.

När disciplinernas institutionella ställning analyseras i kapitel 4 sker detta inom ramen för Bourdieus fältbegrepp. För att höja precisionen i den empiriska analysen har jag dock tagit hjälp av sociologen Edward Shils institutionaliseringsbegrepp och i synnerhet de indikatorer på discipliners institutionella ställning som Shils använder sig av.⁷⁶ Autonomibegreppet – centralt för Bourdieus fältbegrepp – får i detta kapitel en precisering med hjälp av Norbert Elias tre aspekter av vetenskaplig autonomi.⁷⁷

Kapitel 6 vilar tungt på fysikern och sociologen Harrison Whites bok *Chains of Opportunity* och dennes metoder för att analysera arbetsmarknader och segment utifrån befattningar och deras vakanser istället för innehavarna och deras egenskaper.⁷⁸ Det ger en nästan ren framställning av de strukturella begränsningar (Abbott) och sociala omständigheter (Bourdieu) som möter den som ger sig i kast med forskarkarriären. Själva karriärerna, det vill säga individernas strategier för att hantera de strukturella begränsningarna, undersöks i kapitel 7.

Dessa perspektiv kompletterar alltså de mer övergripande perspektiven och har bidragit till att omsätta den övergripande frågan om betydelsen av olika typer av nedärvda och förvärvade tillgångar för karriärbänor inom humaniora och samhällsvetenskap till empiriska undersökningar.

Metoder och material

Avhandlingens bärande teoretiska begrepp – kapital och fält – är riktade mot relationer mellan positioner. Frågeställningarna riktas emellertid mot individer och institutioner eftersom dessa bär på den nödvändiga informationen för

---

⁷⁵ Ett skolväsende är mer segmenterat ju mer organisatoriska skillnader återspeglas i sociala skillnader i elevsammansättning. Ringer, F. K. (1979), *Education and Society in Modern Europe*, s. 29.

⁷⁶ Shils, E. (1970), "Tradition, Ecology, and Institution in the History of Sociology", s. 763.

⁷⁷ En vetenskap kan enligt Elias besitta objekts-, teori- samt institutionsautonomi. Elias, N. (1978), *What is Sociology?*, s. 59.

⁷⁸ White, H. C. (1970), *Chains of Opportunity*. Vakanskedjor utgör en viktig del av Abbotts kritik av linjära modeller inom sociologi. Abbott, A. (2001), *Time Matters*, s. 12–13.

att komma åt relationer mellan positioner och fördelningen av kapital i ett fält. Undersökningen baseras därför i huvudsak på analyser av kollektivbiografiskt sammanställda uppgifter om individer och institutioner. Uppgifterna analyseras med dels relationella statistiska metoder som geometrisk dataanalys, dels longitudinella i form av sekvensanalys.

Denna ansats kompletteras med undersökningar av statskalendrar, offentlig statistik, upplysningar i kommittébetänkanden samt uppgifter från andra vetenskapliga arbeten.

Jag har lagt konkreta beskrivningar av mina tillvägagångssätt i de empiriska kapitlen. Här ger jag en övergripande beskrivning av kollektivbiografins population, innehåll och källor, samt av de statistiska metoder som används.

En kollektivbiografisk ansats

Kollektivbiografi, eller prosopografi som det också kallas, innebär att man för en avgränsad population sammanställer uppgifter som ska beskriva den i termer av exempelvis dess sociala, ekonomiska, kulturella eller vetenskapliga dynamik.⁷⁹ Till dess förtjänster har historikern Lawrence Stone räknat möjligheten att studera vad som binder samman en grupp och att man kommer åt en nivå mellan lokala historier på mikronivå och statistiska undersökningar på makronivå.⁸⁰ Historikern Christophe Charle har framhållit möjligheten att med kollektivbiografins hjälp bryta med föreställningar om studieobjektens enhetlighet.⁸¹ Den är dessutom lämplig för att, som historikern Lewis Pyenson påpekat, utforska den ordinära forskaren i syfte att förstå dennas aspirationer, utbildning och karriär.⁸² Samtidigt har även denna metod sina brister. Det kan till exempel vara svårt att samla in fullkomliga data för alla delar av populationen.⁸³ Det material som samlas in och de kategorier man använder kan även utgöra insatser i sociala spel, vilka kan sätta sina spår i materialet.⁸⁴ Jag återkommer i nästa avsnitt till hur bortfall och, i det här fallet, hur självrportertering påverkar undersökningen.

Att bestämma kollektivbiografins innehåll och avgränsa dess population har varit ett växelspel mellan teoretiska utgångspunkter och forskningsfrågor,

⁷⁹ Stone, L. (1971), "Prosopography", s. 46. Broady definierar det han kallar en Bourdieusk prosopografi som 1) studiet av individer som hör till samma fält, 2) baserat på en omfattande datainsamling för dessa individer som deras sociala ursprung, utbildningsbakgrund, banor, positioner i det sociala rummet och fältet, deras ståndpunkter, särskilt deras ställningstaganden i spörsmål som är avgörande för fältet, och deras resurser i olika aspekter – särskilt deras innehav av fältspecifikt symboliskt kapital, 3) samma datamängd bör så långt möjligt samlas in för var och en av individerna, 4) studiens huvudobjekt är inte individerna som sådana utan fältets historia och struktur. Broady, D. (2002), "French Prosopography", s. 381–382.

⁸⁰ Stone, L. (1971), "Prosopography", s. 68.

⁸¹ Charle, C. (1994), *La république des universitaires*, s. 12–13.

⁸² Pyenson, L. (1977), "Who the Guys Were", s. 179.

⁸³ Stone, L. (1971), "Prosopography", s. 61.

⁸⁴ Charle, C. (2001), "Prosopography (Collective Biography)", s. 12238.

tidigare kollektivbiografisk forskning⁸⁵, analyser av insamlat material samt källmaterialets innehåll. Det vore i efterhand lätt att peka på valet att samla in alla biografiska upplysningar givna i universitetens och högskolornas matriklar och säga att detta svarar väl mot frågeställningarna och tidigare forskning. Men det vore att överdriva betydelsen av utgångspunkter och underskatta själva källmaterialets påverkan på forskningsprocessen. Låt mig ge ett exempel.

Christophe Charle publicerade 1986 ett biografiskt lexikon över universitetslärare vid *faculté de lettres* i Paris 1909–1939 efter att ha gjort en prosopografisk studie över just denna population. Utöver de rent demografiska uppgifterna om födelseår, födelseort och år för bortgång presenterade han uppgifter som rörde, i tur och ordning, det sociala ursprunget, utbildningen, äktenskapsförbindelserna, karriären, andra aktiviteter, hedersbetygelser, större verk, samt religiösa och politiska åskådningar.⁸⁶ Om jag strikt hade utgått från tidigare forskning för att samla in uppgifter om forskare hade detta lexikon troligtvis använts som mall. I bild 1 ger jag ett exempel på en profil från en svensk universitetsmatrikel från 1953. Det är just en sådan typ av källmaterial som *de facto* kom att styra datainsamlingen. Överensstämmelsen med Charles teoretiskt informerade urval av data är nära nog total (jag har av utrymmesskäl klippt bort den sedvanliga publikationslistan). Först står demografiska data, följt av det sociala ursprunget, utbildningen, akademisk yrkesbana, tillfälliga och övriga yrken, andra aktiviteter, studieresor, hedersbetygelser, medlemskap samt äktenskapliga förbindelser.

De kollektivbiografiska principerna fungerar i allt väsentligt på samma sätt för kollektiv av individer som för kollektiv av institutioner. Det finns en ömsesidighet som tar sig uttryck i att institutioner kan betraktas som en egenskap hos individen, vilken omvänt kan betraktas som en egenskap hos institutionen. Uppsala universitet blir till exempel en egenskap i Holger Arbmans utbildningsbana (bild 1), medan det faktum att Arbman – och många andra – studerat eller arbetat vid Uppsala universitet blir en egenskap hos institutionen. Samtidigt kännetecknas Uppsala universitet av förhållanden som inte är direkt knutna till Arbman eller någon annan enskild individ, utan till själva institutionens historia och dess relation till andra institutioner.

---

⁸⁵ De arbeten som direkt har påverkat min insamling har varit Charle, C. (1987), *Les élites de la République (1880–1900)*; Charle, C. (1994), *La république des universitaires*; Graf, A. (2015), *Die Wissenschaftselite Deutschlands*; Bourdieu, P. (1996), *Homo Academicus*. Även Kaiserfeld, T. (1997), *Vetenskap och karriär* konsulterades i ett tidigt stadium.

⁸⁶ Charle, C. (1986), *Les professeurs de la Faculté des lettres de Paris. Vol. 2, Dictionnaire biographique 1909–1939*.

Bild 1. Exempel på källmaterial.

ARBMAN, Erik Holger, professor, stockh., f. 8.9 1904 i Bettna, Södermanlands län. Föräldrar: apotekaren Gustaf Emanuel Arbmán och Ester Bergwall. — Studentex. vid Nyköpings h. a. lärov. 2.6 1923; student vid Sthms högsk. 3.9 s. å.; fil. kand. 15.9 1927; student vid Upps. univ. h. t. 1931; fil. lic. därst. 28.5 s. å.; disp. för fil. drs grad 16.3 1937; promov. 31.5 s. å.; docent i nordisk och jämförande fornkunskap vid Upps. univ. 30.4 s. å.; vid Sthms högsk. i samma ämne 15.2 1941. — Professor i förhistorisk och medeltidsarkeologi vid Lunds univ. 26.10 1945, vilket ämbete tillträdde 1.11 s. å. — E. o. amanuens vid Vitterhetsakademien 1.10 1928–3.10 1938; andre antikvarie vid Statens historiska museum 4.10 1938; t. f. landsantikvarie i Blekinge län 1.7–1.9 1937; i Gotlands län 1.8–1.10 1939. — Deltog i arkeologiska utgrävningar i Asine, Grekland, 1924, 1926 och 1930; vid Hedeby i Slesvig-Holstein 1938; i Normandie 1949–52. — Studieresor till Tyskland, Belgien, Frankrike, Holland och Danmark 1932 och 1934, Tyskland och Danmark 1935, Frankrike 1938, 1947 och 1949–52. — Erhöll 1938 Oscar Montellii pris av Vitterhetsakademien; LLHVS 1946; LLVS s. å.; KorrespLDArch. Inst. 1936; KorrespL Soc. Ant. Fr. 1947; HedL Soc. Préh. Pol. 1950.

Gift 2.8 1932 med *Dagny Tullia Ljungh*, fil. kand., f. 30.8 1908, dotter av bergsingenjören Hjalmar Ljungh och Tullia Centervall. — **Barn:** Siri Marianne, f. 24.6 1933. — Tullia Elisabeth, f. 3.1 1939.

Källa: Dintler, Å. & Lindqvist, S. (1953), *Uppsala Universitets Matrikel 1937–1950*, s. 25.

Kollektivbiografin över forskarna utgör den avgjort mest omfattande sett till antalet fall och antalet upplysningar per fall. Utöver denna har jag utgått från liknande principer för att studera vetenskaperna, universiteten och högskolorna samt läroverken. För dessa institutioner är dock antalet upplysningar avsevärt färre. Detta sätt att arbeta parallellt med två eller flera kollektivbiografier användes av Karl Hufbauer i en undersökning av den tyska kemins genes 1720–1795. Där studerade han kemisterna själva, de enskilda institutionernas historier, samt publiken, det vill säga den som abonnerade på kemisk periodika.⁸⁷

Kollektivbiografins avgränsningar

Att definiera och avgränsa populationen – det gäller såväl individer som institutioner – har precis som när det gäller innehållet i variablerna varit ett växelspel mellan förförståelse, teoretiska utgångspunkter och frågeställningar, tidigare forskning samt källmaterialets karaktär.⁸⁸ Insikten om att även populationsavgränsningen, i ett fältanalytiskt perspektiv, är en relationell fråga och snarare ett resultat av en undersökning än något som kan operationaliseras på förhand är svårt att omsätta i ett praktiskt tillvägagångssätt. Det är lätt hänt att

⁸⁷ Hufbauer, K. (1982), *The Formation of the German Chemical Community (1720–1795)*.

⁸⁸ Mitt tillvägagångssätt har stora likheter med forskningsprojektet "Konsten att lyckas som konstnär". Se beskrivning av populationsavgränsningar i Gustavsson, M., Börjesson, M. & Edling, M. (2012), "Inledning", s. 26–27.

man gör ett vetenskapligt verktyg av det som i själva verket är en insats i det fält man undersöker. Det kan vara fullt legitimt att göra en operationell avgränsning och till exempel bara undersöka kategorin universitetsprofessorer.⁸⁹ Men då är det en specifik kategori som undersöks, inte ett socialt fält. Utifrån resultaten från min undersökning kan man dessutom konstatera att just professorer är en väl vald kategori att studera eftersom en stor del av makten i det vetenskapliga fältet koncentrerades till just dessa. Om man dessutom kan komma åt upplysningar om vilken position den avgränsade populationen intar i det fält man studerar är det heller inte nödvändigt att göra en symmetrisk analys av fältets övriga agenter.⁹⁰

Genom att beskriva det faktiska tillvägagångssättet tydliggörs hur konstruktionen av forskningsobjektet varit en reflexiv process där utgångspunkterna återkommande har fått korrigeras i närkontakt med det empiriska materialet. Från början undersökte jag till exempel uteslutande professorer och skillnader och likheter inom denna kategori. Denna kategori föreföll synnerligen välförsedd med exempelvis hedersutmärkelser och belöningar. För att bekräfta detta krävdes emellertid en jämförelse med docenterna vid universiteten och högskolorna. Och för att utröna hur selektiv denna grupp var behövdes upplysningar om de personer som skulle kunna ha fortsatt sina banor på universiteten och högskolorna. Således undersöktes även alla som hade disputerat i discipliner som var meriterande för de professurer som redan ingick i undersökningen.

Därefter kan man undersöka räckvidden av fältets effekter för att ta reda på var i fältet studieobjekten befinner sig.⁹¹ Avsnittet i kapitel 4 om institutioner – institutioner som universitet, bibliotek, museer – som innefattar någon form av vetenskaplig verksamhet är ett exempel på hur man med förhållandevis enkla medel kan bestämma det vetenskapliga fältets avtagande effekter på institutionsnivå. Vilka principer och vilka personer "vaktade grinden" vid olika institutioner dit disputerade humanister och samhällsvetare sökte sig? Ju mer svaret på dessa frågor inbegriper vetenskap, desto större torde det vetenskapliga fältets effekter vara på institutionen i fråga. Det är utifrån denna analys som det har framstått som allt rimligare att som grundpopulation för kollektivbiografien fokusera på just doktorer och befattningsinnehavare vid universitet och högskolor. Denna population är förhållandevis enkel att avgränsa. För tydlighetens skull bör det nämnas att en liten grupp av utländska språklektorer med befattningar vid svenska lärosäten faller utanför denna population. De var nämligen, utifrån resonemanget om fältets effekter,

---

⁸⁹ Ett sådant beslut skulle dessutom ge en skev bild genom att få det att framstå som om det bara fanns manliga forskare, eftersom det fram till 1925 bara var män som kunde bli professorer.

⁹⁰ Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. D. (1992), *An Invitation to Reflexive Sociology*, s. 230.

⁹¹ För ett resonemang om fälteffekter, se Bourdieu, P. (1996), *The State Nobility*, s. 132. Se även Broady, D. (2000), "Inledning", s. 22–23.

en perifer grupp eftersom de hade klart varierande utbildningsmeriter och dessutom tillsattes av utländska institutioner.⁹²

Populationens avgränsning i tid har styrts av tre aspekter. För det första ville jag undersöka om de demografiska aspekterna på något sätt påverkade karriärbanorna. En expansion av den högre utbildningen kan till exempel antingen öka konkurrensen om befattningarna – om dessa inte ökar i samma takt – eller skynda på karriären om befattningarna ökar snabbare än tillförseln av kvalificerad arbetskraft. Utifrån statskalendrarna har jag därför samlat in alla befattningar och de personer som innehade dem vid två tillfällen då viss stagnation gällande tjänster rådde (1924, 1930) och två tillfällen när antalet befattningar expanderade (1950, 1954). För det andra befolkas dessa befattningar vid varje given tidpunkt av olika generationer i betydelsen att de formats under olika förutsättningar.⁹³ Eftersom jag vill jämföra möjligheten att nå en befattning under olika förutsättningar har jag därmed gjort ett urval av alla som disputerade inom ett tidsspänn som tar hänsyn till att det i regel tar tid att nå en befattning. I kapitel 6 har jag räknat på ett tidsspänn på 11 år mellan disputation och professur. Detta är ett medeltal, och för några tog det längre tid. Därför har jag samlat in alla som disputerade mellan 1915 och 1944.⁹⁴ Genom att slå ihop de två delpopulationerna har jag i princip en komplett population över alla som gjorde karriär inom humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen vid universiteten och högskolorna under perioden 1925–1955.

Upplysningarna till den individuella kollektivbiografien har i första hand hämtats från universitetens och högskolornas matriklar. Som framgick av bild 1 ovan utgör dessa i regel fullgoda källor. Matriklarna för Uppsala, Lund och Göteborg innehåller såvitt jag har sett samma typ av information. Där emot är uppgifterna för Stockholms högskola något mer sparsmakade. Det är framförallt specialuppgifterna, resorna och publikationerna som saknas. Så långt det har varit möjligt har detta täckts upp genom att stämma av med de andra matriklarna och biografiska uppslagsverk som *Vem är det?*, *Vem är vem?* och *Svenskt biografiskt lexikon*. De senare har tillsammans med matriklarna för läroverkslärare utgjort de huvudsakliga källorna för dels de individer som inte fortsatte inom universitet och högskolor, dels de som var verksamma vid Handelshögskolan i Stockholm. För att få till en så homogen insamling som möjligt av publiceringsverksamheten begränsade jag mig till att för hela populationen hämta uppgifter ur bibliotekskatalogen *Libris*.

⁹² Dessa lektorat tycks ha fungerat på liknande sätt som de utlandslektoraten i svenska språken under 1900-talets första hälft. Åkerlund, A. (2010), *Mellan akademi och kulturpolitik*, s. 236.

⁹³ Gingras använder begreppet generationer på samma sätt. Gingras, Y. (1991), *Physics and the Rise of Scientific Research in Canada*, s. 20–21.

⁹⁴ Genom att konstruera populationen med disputerade 1915–1944 kan jag till stor del använda sammanställningen i Dahllöf, U. (1987), *Akademiska avhandlingar vid Sveriges universitet och högskolor 1890–1939*.

Matriklarna består av både självrapporterad och uppspårad information. Att de är självrapporterade kan innebära problem eftersom man förlorar kontrollen över vad som uppges och vad som undanhålls. Vad gäller upplysningar om hemförhållanden, examina och yrkesbana förefaller uppgifterna vara homogent inrapporterade. Specialuppdrag och framförallt resor kan där emot variera något mellan olika poster. Att de viktigaste uppgifterna är homogent rapporterade behöver inte betyda att de är fullständiga. Denna brist kan dock vändas till en fördel, som Angela Graf visade prov på i sin avhandling om den tyska vetenskapseliten. Hon har använt sig av forskarnas *curriculum vitae* (cv). Dessa har många likheter med matrikelinformationen. Graf menar att en cv kan läsas som den vetenskapliga aktörens framställning av sin kapitalackumulation, eftersom syftet är att delge upplysningar som är värdefulla i det vetenskapliga fältet.⁹⁵

Uppgiftsbortfallet är förhållandevis litet, vilket framgår av tabell 1. För personer födda 1900–1919 finns uppgifter om social bakgrund och yrkesbanor för nästan hela populationen. När det gäller uppgifter om utbildningsbanor, det vill säga kompletta uppgifter från studentexamen till doktorsgraden, är det något sämre ställt.

Tabell 1. Kollektivbiografins fördelning på födelsedecennium och uppgiftsbortfall inom tre centrala områden.

Födelsedecennium	Totalt antal	Andel		Andel
		ej social bakgrund	ej yrkesuppgifter	ej utbildningsuppgifter
Ej födelsedatum	16	93,8	93,8	93,8
1879 eller tidigare	97	9,3	5,2	82,5
1880	220	10,9	6,8	43,6
1890	282	8,2	5,3	29,8
1900	281	3,9	3,9	27,4
1910	149	2,7	1,3	20,1
1920 eller senare	35	8,6	5,7	20,0

Anmärkning: Med "Andel ej utbildningsuppgifter" avses sådana som saknar uppgift om studentexamen eller motsvarande samt uppgifter om kandidat-, magister och licentiatexamen.

Källa: Se bilaga 1a.

Slutligen har ett par avgränsningar gjorts på grund av att arbetsinsatserna bedömts vara för omfattande för att rymmas inom detta projekt. Det gäller dels disciplinernas institutionalisering, dels betydelsen av socialt kapital och sociala nätverk. Det vore möjligt att, på basis av åtskilliga redan existerande disciplinhistorier, systematiskt jämföra institutionaliseringsprocesser med klart större precision än vad jag gör i kapitel 4. När det gäller socialt kapital och sociala nätverk är det såklart svårt att för varje disciplin studera privat korrespondens för att kartlägga förbindelserna. En framkomligare väg vore att

⁹⁵ Graf, A. (2015), *Die Wissenschaftselite Deutschlands*, s. 95.

studera nätverk genom organisationsmedlemskap och liknande mer lättåtkomliga historiska spår. Dessutom kunde man gå närmare in på intellektuella släktskap, särskilt relationer mellan lärare och lärjunge. Utöver dessa specifika avgränsningar skulle det gå att diskutera alternativa periodavgränsningar eller urval av discipliner. De begränsningar jag här tagit upp är dock av sådant slag att de hade kunnat avhjälpas utan att byta ut studieobjektet och de teoretiska verktygen. Det är slutligen min bedömning att begränsningarna inte påverkar slutsatserna i särskilt stor utsträckning. Min undersökning kompletterar, snarare än omvärderar, tidigare mer ingående studier av sociala nätverk och discipliners institutionalisering.⁹⁶

Statistiska metoder för analyser av fält och förlopp

Merparten av avhandlingens resultat bygger på tolkningar av kvantifierade data. Det sker oftast genom jämförelser i korstabeller, stapel-, linje- och punktdiagram. Frågeställningarna kräver emellertid tillämpningar av metoder som kan hantera mer komplexa datastrukturer, som stora tabeller, multivariata samband samt jämförelser av longitudinella data. Därför har jag använt mig av två familjer av statistiska metoder särskilt lämpade för dessa typer av data och sambandsanalyser: geometrisk dataanalys och sekvensanalys. De används för olika syften och ger svar på olika frågor.

Den geometriska dataanalysens tre primära metoder är korrespondensanalys (för analys av korstabeller med frekvenser), principalkomponentanalys (för numeriska variabler) och multipel korrespondensanalys (för kategoriserade variabler). Korrespondensanalysen innebär att elementen i korstabellen, det vill säga dess rader och kolumner, representeras som ett moln av punkter i ett flerdimensionellt geometriskt rum. Själva beräkningarna går att hitta i och reproducera från standardverket *Geometric Data Analysis: From Correspondence Analysis to Structured Data Analysis*. I korthet genomförs de i tre steg. Till att börja med bestäms de euklidiska avstånden (χ^2 -metrik för korrespondensanalys) mellan korstabellens element. Därefter görs en singularvärdesuppdelning för att bestämma egenvektorerna, det vill säga sammanfatta de viktigaste skillnaderna och likheterna på den första principalaxeln, de näst viktigaste på den andra principalaxeln, och så vidare. Slutligen översätts radernas och kolumnernas koordinater till en gemensam skala så kan de projiceras samtidigt i ett koordinatsystem.⁹⁷

De viktigaste metodreglerna för att kunna dra säkra slutsatser utifrån geometriska dataanalyser är att data är homogena och uttömmande.⁹⁸ Att de är homogena innebär att alla variabler är av samma natur. Om jag vill undersöka

⁹⁶ Ett exempel på studier av sociala nätverk är Gunneriusson, H. (2002), *Det historiska fältet*. I kapitel 4 hänvisar jag till ett flertal ingående studier av discipliner och deras institutionella utveckling. Ett av dessa exempel är Larsson, A. (2001), *Det moderna samhällets vetenskap*.

⁹⁷ Le Roux, B. & Rouanet, H. (2004), *Geometric Data Analysis*, s. 41.

⁹⁸ *Ibid.*, s. 14.

fördelningen av kapital och makt bland humanister och samhällsvetare bör jag således välja indikatorer som mäter just detta och inte blanda in praktiker eller ställningstaganden. Att data är uttömmande innebär att det ska finnas åtminstone ett representativt urval av indikatorer på det kapital eller den makt som jag vill undersöka. Ju mer homogen och uttömmande analysen är, desto tillförlitligare blir resultaten.

De geometriska metoderna lämpar sig väl för att analysera fördelningar av egenskaper bland individer eller institutioner. För att jämföra individers banor, det vill säga händelser eller tillstånd under ett levnadsförlopp eller en yrkeskarriär, är dock sekvensanalys en lämpligare metod. Det var Andrew Abbott som på 1980-talet lånade in denna metod från biologin och studiet av DNA-sekvenser. Abbott var nämligen kritisk mot de förhärskande allmänna linjära modellerna av det sociala livet. Enligt det allmänna linjära perspektivet söker vi underliggande orsaker till stokastiska förverkliganden. I Abbotts perspektiv söker vi istället mönster och narrativ. Steget från det stokastiska till det narrativa perspektivet innebär att fokus förflyttas från underliggande orsakers bestämningar av en samling förverkliganden (exempelvis examina eller anställningar) till dessa förverkligandens ordning och varaktighet som karaktäristiska för en given sekvens.⁹⁹ Olika typer av sekvenser kan såklart vara relaterade till andra bestämningar, men genom att tala om typer av sekvenser har en narrativ föreställning om fenomenet fått fäste eftersom händelsers ordning (och varaktighet) därmed beretts utrymme i analysen.

Sekvensanalysen som den tillämpas här bygger på en datamatrix med rader bestående av de fall man studerar – i mitt fall individer – och kolumner som betecknar tillfällena eller mätpunkter. För varje fall har man alltså en sekvens av händelser eller tillstånd. Denna matrix kan först och främst beskrivas med hjälp av stapeldiagram som visar hur vanligt en viss händelse eller ett visst tillstånd var vid en given tidpunkt. Med hjälp av en algoritm kan sekvenserna därefter sorteras och grupperas utefter hur lika och olika de är. För detta ändamål använder jag *optimal matching*-tekniken, som går ut på att beräkna kostnaden eller antalet förändringar som krävs för att förvandla en sekvens till en annan. Resultatet blir en matrix med utbyteskostnaderna mellan alla sekvenser. Det är denna matrix som kan användas för att sortera och gruppera sekvenserna i ett mindre antal kluster. Man kan mycket väl tänka sig att analysera karriärdata även med geometrisk dataanalys där man gör om karriärhistoriken till ett antal indikatorer för exempelvis vilka typer av anställningar man har haft.¹⁰⁰ I jämförelse är dock sekvensanalysen en metod med större känslighet för historiska förlopp, eftersom den kan göra skillnad mellan två

⁹⁹ Abbott, A. (2001), *Time Matters*, s. 162–164.

¹⁰⁰ Så gjorde till exempel sociologen Frédéric Lebaron i en analys av franska ekonomer. Lebaron använde sig av indikatorer för att beskriva både utbildningsbanor och yrkesbanor. Lebaron, F. (2001), "Economists and the Economic Order. The Field of Economists and the Field of Power in France", s. 100.

yrkessekvenser som har samma ackumulerade yrkeshistorik men där ordningen och varaktigheten varierar.¹⁰¹

Inom samhällsvetenskaplig forskning kombineras ofta sekvensanalysens resultat med andra tekniker. Karriärsekvenser som med klusteranalys grupperats till ett mindre antal kategorier, eller typer, kan till exempel fungera som beroende eller oberoende variabler i statistiska modeller.¹⁰² Att kombinera sekvensanalys med geometrisk dataanalys är emellertid så sällsynt att det fortfarande kan betraktas som något av en försöksverksamhet. Forskningsprogrammet Observatoire des élites suisses vid Université de Lausanne har kombinerat dessa två metoder i ett par studier.¹⁰³ Detta sker genom att belysa ett studieobjekt i de olika metodernas perspektiv.¹⁰⁴ Det sätt på vilket sekvensanalysens resultat i den här avhandlingen används i kombination med geometrisk dataanalys har såvitt jag kan se bara gjorts ett par gånger.¹⁰⁵ Något vedertaget analysprotokoll existerar inte, men den här avhandlingens tillvägagångssätt skiljer sig inte på något avgörande sätt från de två studier som kombinerar korrespondensanalys och sekvensanalys i en gemensam modell. De tidigare studierna har dock varit baserade på registerdata, medan jag utgår från historiskt källmaterial.

Disposition

Det fortsatta arbetet inleds med två kapitel där framförallt klassbakgrundens betydelse för att träda in i vetenskapens värld analyseras. Därefter följer två kapitel som fokuserar på hur denna värld är ordnad med avseende på dels disciplinernas institutionella ställningar, dels hur förvärvade tillgångar är för-

¹⁰¹ Korrespondensanalys och principalkomponentanalys är inom sekvensanalys två metoder som kan ersätta *optimal matching*-tekniken. Att använda korrespondensanalys för sekvensdata skulle innebära att anpassning i tid skulle väga tyngre än själva ordningen på sekvensernas tillstånd. Cornwell, B. (2015), *Social Sequence Analysis*, s. 150.

¹⁰² Se Abbott, A. & Tsay, A. (2000), "Sequence Analysis and Optimal Matching Methods in Sociology", s. 15, 17–19 och där anförda arbeten.

¹⁰³ I Lausanne har en grupp statsvetare, historiker, sociologer och IT-specialister byggt upp en kollektivbiografisk databas över medlemmar av den politiska, ekonomiska, administrativa och akademiska eliten i Schweiz under 1900-talet (omkring 20 000 poster). Mer specifikt undersöker man under ledning av Felix Bühlmann och inom ramen för projektet Elites académiques en Suisse 1910–2000: Entre autonomie et pouvoir vilka resurser den akademiska eliten besitter och hur de har ackumulerat dessa resurser. Se: Université de Lausanne (2016-09-16), "Observatoire des élites suisses", www.unil.ch/obelis.

¹⁰⁴ Detta görs till exempel i Rossier, T. (2017), *Affirmation et transformations des sciences économiques en Suisse au XXème siècle*.

¹⁰⁵ I Norge har Maren Toft kombinerat sekvensanalys och geometrisk dataanalys för att studera social mobilitet mellan och inom generationer utifrån norska registerdata. Preliminära resultat har presenterats i konferensuppsatsen Toft, M. (2016), "Upper Class Mobility 'Closure'. Assessing Temporality and Forms of Capital". Denna konferensuppsats publicerades senare som Toft, M. (2018), "Mobility Closure in the Upper Class: Assessing Time and Forms of Capital". För ett exempel på analyser av utbildningsbanor, se Carlhed, C. (2017), "The Social Space of Educational Strategies".

delade bland individer. Slutligen riktas fokus mot karriärbanorna i de två avslutande empiriska kapitlen, där det ena kapitlet ägnas åt karriärens ram-betingelser i form av själva karriärsystemet medan det andra kapitlet analyserar strategierna för att hantera dessa ram-betingelser. I det avslutande kapitel 8 sammanfattas de empiriska resultaten varpå dessa diskuteras utifrån avhandlingens huvudfråga. Nedan följer en kortare beskrivning av de sex empiriska kapitlen.

Kapitel 2 inleds med en analys av forskares samhällsställning utifrån dels explicita rangordningar av olika slag, dels objektiva indikatorer som ekonomisk ersättning. Därefter besvaras frågor om vilken social sammansättning som fanns bland forskare jämfört med samhället i stort. Sker den sociala selektionen i övergången mellan olika nivåer av befattningar, eller mellan utbildning och yrke? Fördelades forskare från olika sociala ursprung till olika discipliner?

I kapitel 3 prövar jag antagandet att den sociala sammansättningen bland forskare kan förklaras av att det svenska skolväsendet i början av 1900-talet var segmenterat, det vill säga uppdelat såväl organisatoriskt som socialt. Här jämför jag såväl olika skolformer som olika skolor och inriktningar inom de högre nivåerna av skolväsendet. Den sociala sammansättningen undersöks både vertikalt, som skillnader *mellan* olika sociala skikt, och horisontellt, som skillnader mellan social grupper *inom* sociala skikt. Befinner sig, till exempel, barnen från överklassens ekonomiska fraktion i andra skolformer än barnen från den kulturella fraktionen? Kapitlets analyser av den sociala sammansättningen bland olika skolformer och skolor avser den period då de flesta personerna i den kollektivbiografiska populationen passerade dessa delar av skolväsendet, det vill säga omkring 1910–1930.

Kapitel 4 är mer renodlat strukturorienterat, det vill säga behandlar sådant som rör utbudet av möjliga befattningar och maktpositioner. Här kartläggs det disciplinära landskapet inom humaniora och samhällsvetenskap som det gestaltade sig under 1900-talets första hälft. Vilka institutionella ställningar hade olika discipliner och hur förändrades dessa över tid? Kapitlet fokuserar på perioden 1915–1955 i syfte att spegla det disciplinära landskapet under den period då kollektivbiografins population var aktiva, eller skulle göra sitt inträde, i fältet.

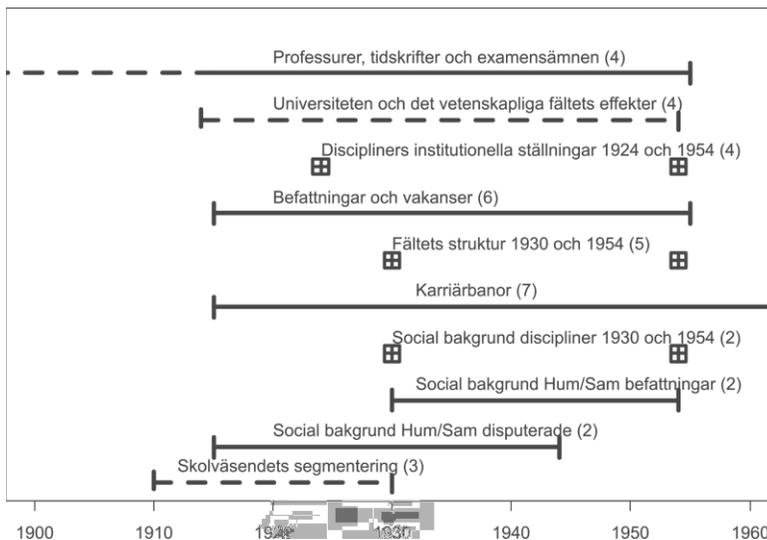
I kapitel 5 står fördelningen av förvärvade tillgångar bland de personer som befolkade fältet i fokus. Här är det inte i första hand fråga om att bli professor eller inte, som i kapitel 2, utan framförallt vad för slags tillgångar som forskarna har samlat på sig och som kan ge makt och inflytande både i universitets- och forskarvärlden och i andra delar av samhället. Följande specifika frågor behandlas: innebar det förändrade disciplinlandskapet att också fördelningen av makt och tillgångar bland enskilda forskare förändrades? I vilken utsträckning slår nedärvda och förvärvade tillgångar som klassbakgrund och utbildning igenom som strukturerande faktorer när det gäller fördelningen av tillgångar och makt i det humanistisk-samhällsvetenskapliga fältet? Fältets

struktur kartläggs med två tvärsnitt. Det ena tvärsnittet kartlägger fältets struktur 1930, under stagnationsfasen, medan det andra tvärsnittet kartlägger strukturen 1954, under upprustningsfasen.

Kapitel 6 stänger ute alla individuella egenskaper och tar ett koncentrerat grepp på själva den akademiska arbetsmarknaden. I centrum står befattningar och vakanser. Kapitel 4 gav en uppfattning om hur många befattningar det fanns för forskare vid universitet och högskolor. I kapitel 6 undersöker jag hur ofta dessa befattningar faktiskt var lediga, vad som orsakade ledigförklaranden, om tillsättandet präglades av konkurrens eller kallelseförfarande samt hur detta varierade mellan discipliner med skilda institutionella ställningar. Kapitlet fokuserar på de professurer som tillsattes under perioden 1915–1955, det vill säga under den period då kollektivbiografins population var med och konkurrerade om befattningar.

I kapitel 7 undersöker jag individuella yrkesbanor som förutsättningar för att ackumulera det slags tillgångar som analyserades i kapitel 5 och hantera det som i kapitel 6 visade sig vara en karg arbetsmarknad. Vilka typiska karriärbonor går att urskilja bland de som disputerade inom humaniora och samhällsvetenskap 1915–1954? Hur är dessa i sin tur relaterade till klassbakgrund, utbildningsbanor, discipliners institutionella ställningar samt intagandet av framskjutna positioner i universitetsfältet?

Diagram 1. Tidsdimensioner i avhandlingens delstudier. Kapitelnummer inom parentes.

Anmärkning: Helt dragen linje markerar att uppgifter är insamlade årsvis. Streckad linje markerar att uppgifter är insamlade och analyserade för vissa år. Kvadraterna markerar analyser av tvärsnitt.

Avhandlingen består av både diakrona undersökningar av processer över olika tidsperioder och synkrona studier av specifika tvärsnitt. Tidslinjen i diagram 1 visar hur de olika tidsdimensionerna överlappar varandra. Den övre delen av diagrammet samlar undersökningarna som framförallt rör fältets historia medan den nedre delen samlar undersökningar som rör individernas banor. För att förstå discipliners institutionella ställningar vid ett givet tvärsnitt analyseras den utveckling av professurer, tidskrifter och examensämnen som föregått det givna tvärsnittet. Och för att förstå betydelsen av exempelvis en specifik utbildningsbana för att nå en viss position i fältet 1930 eller 1954 behöver skolväsendet undersökas under den period då positionsinnehavaren befann sig i skolväsendet. Detta är anledningarna till förskjutningarna bland de olika tidslinjerna.

KAPITEL 2

Professorers samhällsställning och ursprung

Sverige var under 1900-talets första hälft ett samhälle som genomgått snabba förändringar. Yrket, menade yrkesvägledarna i början av 1940-talet, hade gått från att vara ett arv till ett val.¹⁰⁶ Ett par decennier tidigare, 1915, hade dessutom filosofen Alf Nyman riktat kritik mot olika typer av arvsprivilegier, och då särskilt pekat på det absurda i tanken om att arva universitetsbefattningar:

Vad skulle man säga om en ärftlig professur, exempelvis? Icke skulle man sända den unga intelligensen till ett universitet, där sådana florerade...¹⁰⁷

Det fanns inga ärftliga professurer i Sverige under 1900-talets första hälft. Erland Hjärne övertog till exempel inte sin fars lärostol i historia med hänvisning till blodsband.¹⁰⁸ Att ett samhälle inte längre präglas av ståndsprivilegier utan istället fördelar människor efter skolmeriter och andra kvalifikationer innebär dock inte att alla socialt och ekonomiskt inbäddade hinder för att nå en viss ställning är undanröjda. Från utbildningssociologisk horisont menar man till exempel att akademiska hierarkier – som upprättas mellan prestationer, ämnen och institutioner – tenderar att reproducera sociala hierarkier eftersom utbildningschanser i sig är ojämnt fördelade bland olika sociala grupper.¹⁰⁹ Detta är det ena skälet till att jag i detta kapitel undersöker universitetslärares sociala bakgrund. Det andra skälet är att redan samtida observatörer hade noterat att familjebakgrunden, liksom även andra faktorer, utgjorde reella hinder för det fria yrkesvalet:

---

¹⁰⁶ Kock, K. (1941), *Våra yrken*, s. 12.

¹⁰⁷ Nyman, A. (1915), "Demokraten Kant", s. 210.

¹⁰⁸ Universitetshistorien bär faktiskt flera exempel på befordran genom arv, även om få universitet gick så långt som i Heidelberg där man 1767 utfärdade ett dekret om att kvalificerade män kunde få arva sina fäders stolar. I praktiken kunde dock så många som 68 av 171 professorer i Rinteln 1621–1809, och en tredjedel av professorerna vid Marburg 1806 via blodsband eller giftermål visa på kopplingar till tidigare professorer. Orsaken var nedärvt kapital, men inte så mycket av symbolisk som av materiell art. Att knyta till sig en son eller svärson till en tidigare professor innebar nämligen att dennes bibliotek och instrument kunde stanna inom den akademiska gemenskapen. Clark, W. (2006), *Academic Charisma and the Origins of the Research University*, s. 242–243.

¹⁰⁹ Bourdieu, P. & Passeron, J.-C. (2008), *Reproduktionen*, s. 201–202.

Föräldrarnas samhällsställning, ras, religion, bildning etc., kan för vissa yrken utgöra bestämda handicap. Hur många ansträngningar, som än lägges ned på att förändra dessa förhållanden, bör de som ännu existerar klart erkännas; inte för att den unge skall ge tappt inför dem, men för att han skall kunna bedöma, vad han har att sätta upp för att övervinna dem. Att bara drömma sig in i andra yrkesvärldar än föräldrarnas lönar sig inte.¹¹⁰

I följande kapitel fokuserar jag på forskarnas föräldrars samhällsställning och frågar hur denna påverkade möjligheterna att nå en befattning vid universitetet och högskolorna, som docent eller professor. För att besvara denna övergripande fråga jämför jag den sociala sammansättningen bland humanister och samhällsvetare med sammansättningen bland professorer i allmänhet. Dessutom jämförs de olika humanistiska och samhällsvetenskapliga disciplinerna med avseende på deras sociala sammansättning. Innan jag går in på den sociala rekryteringen till denna specifika yrkesvärld tar jag itu med två andra relevanta frågor. Den ena rör vad forskaryrket egentligen var för slags yrkesvärld att drömma sig in i, det vill säga: vilken status hade forskaryrket i samhället i stort? Den andra frågan rör vilka förväntningar vi kan ha på den sociala rekryteringen till yrket: hur stor var rörligheten i allmänhet mellan yrkesklasser från en generation till en annan? Allra först ska jag emellertid diskutera några observationer och förklaringar från tidigare forskning om forskares sociala bakgrund.

Professorers sociala bakgrund – ett svar på flera frågor

Tidigare forskning har belyst framförallt två sätt på vilka den sociala bakgrunden har haft betydelse för forskarkarriären. För det första har forskare ofta rekryterats från de övre sociala skikten och därmed utgjort en socialt selekterad grupp. För det andra tycks den sociala bakgrunden ha betydelse för vilket slags forskare någon blir, både när det gäller disciplin eller specialisering och när det gäller olika yrkesroller som forskare kontra tekniker. Jag ger i det följande ett par mer detaljerade exempel på några av de resultat som har framkommit.

Det är större sannolikhet att bli forskare om man härstammar från de övre samhällsskikten, det vill säga där det finns ekonomiska tillgångar, tidigare erfarenheter av universitetsstudier eller bådadera. I sociologen Christina Möllers studie av tyska professorer, aktiva vid tillfället för enkätundersökningen 2010, härstammade mellan 11–13 procent från arbetarklasshem medan motsvarande andel i befolkningen var omkring 50 procent. Högre tjänstemän eller ämbetsmän (*höhere Beamte*) utgjorde 1,2 procent av befolkningen som helhet medan hela 18 procent av professorerna hade fäder som tillhörde denna kategori. Det som är anmärkningsvärt med Möllers studie är att förde-

¹¹⁰ Kock, K. (1941), *Våra yrken*, s. 48.

len med att härstamma från ett högre socialt skikt är stabil även när den studerade population delas upp efter det decennium då karriären påbörjades. Personer från högre sociala skikt var överrepresenterade både på 1970-talet och på 2000-talet.¹¹¹ Den högre utbildningens expansion under andra halvan av 1900-talet har med andra ord inte öppnat upp vägarna till professurerna nämnvärt. Ett liknande resultat har den franske historikern Christophe Charle kommit fram till, fastän han jämför förhållandena i Paris universitetsvärld 1860 och 1901 – 100 år tidigare än populationen i Christina Möllers undersökning. Antalet professorer ökade under de 40 år som förlöpte i Charles studie, men denna expansion gynnade inte de redan missgynnade gruppernas chanser att bli professorer. Andelen professorer som härstammade från de lägre klasserna eller småborgerskapet hade till och med minskat något från 1860–1901.¹¹²

När man i tidigare forskning har grävt djupare i den akademiska gemenskapen har det visat sig att det som förefaller vara en ren arbetsdelning också är en delning av sociala ursprung. I England var det, åtminstone i slutet av 1970- och under 1980-talet, större chans att bli professor om man härstammade från medelklassen och däröver än om man härstammade från arbetarklassen. Det här var alltså vid en jämförelse av den sociala sammansättningen bland universitetslärare i allmänhet och bland professorer. Fördelarna med ett visst socialt ursprung stannade i detta fall alltså inte vid vägskälet universitetslärarkarriär eller inte, utan fortsatte till destinationerna professor eller annan universitetslärare.¹¹³ Det går till och med att finna sociala skillnader bland de forskare som nått de mest framskjutna positionerna. Sociologen Angela Graf har undersökt den tyska vetenskapselitens sammansättning 1945–2013 och visar bland annat att de som var presidenter för vetenskapliga sällskap i högre grad härstammade från penningborgerskapet (*Wirtschaftsbürgertum*) medan de forskare som vunnit de mest prestigefulla priserna i högre grad härstammade från bildningsborgerskapet (*Bildungsbürgertum*).¹¹⁴

Sambanden mellan arbetsdelning bland forskare och föräldragenerationens arbetsdelning i samhället i stort stannar inte vid olika tjänstekategorier. De som har jämfört forskares sociala bakgrund mellan olika fakulteter och discipliner – vilket tycks vara mindre vanligt bland såväl sociologer som historiker – har funnit vissa samband. Historikerna Lewis Pyenson och Douglas Skopp har undersökt tyska fysiker som disputerade 1896–1902 och jämförde deras sociala bakgrund med disputerade inom bland annat klassisk filologi, samhällsvetenskap och organisk kemi.¹¹⁵ De disputerade i fysik härstammade i högre utsträckning från mer prestigefulla familjer än deras kollegor i organisk kemi. Sett till det sociala ursprunget hade fysikerna därmed mer gemensamt

¹¹¹ Möller, C. (2015), *Herkunft zählt (fast) immer*, s. 193, 201–202.

¹¹² Charle, C. (1983), "Le champ universitaire parisien à la fin du 19ème siècle", s. 77.

¹¹³ Halsey, A. H. (1992), *Decline of Donnish Dominion*, s. 203–204.

¹¹⁴ Graf, A. (2015), *Die Wissenschaftselite Deutschlands*, s. 127.

¹¹⁵ Pyenson, L. & Skopp, D. (1977), "Educating Physicists in Germany circa 1900", s. 337–341.

med klassisk filologi än med organisk kemi. Pyenson och Skopp använder detta resultat för att i första hand karaktärisera fysikens ställning gentemot andra discipliner. Det faktum att fysikdisciplinen tycks locka personer från de högre sociala skikten används som en bekräftelse på att fysiken etablerats som en prestigefull disciplin.

Förklaringarna av de olika slags resultat jag gett exempel på skiljer sig åt längs två dimensioner. Längs den ena dimensionen kan förklaringar lokaliseras beroende på om de sätter den sociala mobiliteten och reproduktionen i centrum eller om social bakgrund används som en indikator på hur discipliner varierar i prestige. Längs en annan dimension skiljer sig förklaringarna åt beroende på om de eftersträvar färre, oftast formaliserade, förklarande principer eller om sociala rekryteringsmönster förklaras mer med hjälp av historiska och kontextbundna resonemang. Pyenson och Skopp använder till exempel forskarnas sociala bakgrund som indikator på en disciplins prestige. De för sedan inga mer ingående resonemang, varken i riktning mot formaliserade principer eller mot den sociala rekryteringsens historiska sammanhang. För att finna exempel på det förstnämnda är det enklast att gå till utbildnings-sociologisk forskning, medan det senare ofta påträffas i historiska arbeten.

Ett utbildningssociologiskt exempel kan hämtas från Pierre Bourdieus och Jean-Claude Passerons studier av franska studenter i början av 1960-talet.¹¹⁶ De gjorde nämligen en stor sak av att det vid sidan om den ojämna representationen av olika klasser på olika nivåer av skolväsendet existerade en dold ojämlikhet som, med författarnas ord, förvisade arbetar- och medelklassbarn till vissa discipliner.¹¹⁷ För dessa studenter blev den humanistiska fakulteten ett påtvingat val, medan samma fakultet blev en tillflyktsort för studenter från överklassen. De senares sociala banor borde egentligen ha lett dem mot den juridiska eller medicinska fakulteten. Utöver dessa konstateranden ställer författarna upp ett antal påståenden om varför den sociala rekryteringen såg ut som den gjorde. Högre utbildning är för det första kostsam, och vissa discipliner och utbildningar är kostsammare än andra. Effekten av ett visst socialt ursprung beror också på att kunskapen om vilka discipliner som leder till olika slags karriärer är ojämnt fördelad bland olika sociala grupper. Ju mer välinformerad man är – något som är förknippat med mängden nedärvt kulturellt kapital – desto bättre avkastning kan man få på sitt nedärvda kapital på skolmarknaden, eller på skolkapitalet på arbetsmarknaden. Det kan till

¹¹⁶ Bourdieu, P. & Passeron, J. C. (1979), *The Inheritors*, s. 2, 6–8, 13–14, 82.

¹¹⁷ Senare utbildningssociologisk forskning, vilken kan beskrivas som variationsformer av samma tema som Bourdieu och Passeron behandlade, har bland annat behandlat svenska, engelska och franska förhållanden. Se till exempel Broady, D. & Palme, M. (1992), *Högskolan som fält och studenternas livsbanor*, Börjesson, M. (2005), *Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York*; van de Werfhorst, H. G., Sullivan, A. & Cheung, S. Y. (2003), "Social Class, Ability and Choice of Subject in Secondary and Tertiary Education in Britain"; Mauger, G. & Soulié, C. (2001), "Le recrutement des étudiants en lettres et sciences humaines et leurs objets de recherches"; Renisio, Y. (2015), "L'origine sociale des disciplines".

exempel handla om att söka sig till en ny disciplin istället för att hålla sig kvar vid en devalverad disciplin som säkerställde en viss avkastning i ett tidigare tillstånd på marknaden. Dessutom kan skolprestationen stå i förbindelse med den sociala bakgrunden ju mer förkunskaper en disciplin kräver, i synnerhet om dessa förkunskaper förutsätter vissa kulturvanor eller ekonomiska förutsättningar.

I förklaringarna som påträffas hos Bourdieu och Passeron fungerar den sociala rekryteringen mer som exempel på social reproduktion än som indikator olika discipliners prestige. Det finns till och med en öppning för att disciplinernas hierarki lyder under en egen ordning, relativt oberoende av den sociala bakgrunden hos studenterna. Vissa högskolor och vissa mer abstrakta discipliner tillmäts större prestige eftersom de värdesätts högst av skolsystemet självt, vilket tar sig uttryck i krav på höga betyg eller andra skolmässiga kvalifikationer för att få tillträde. Skolmässigt högpresterande studenter kan på grund av denna hierarki dras mot de skolmässigt mest prestigefulla disciplinerna och utbildningarna alldeles oavsett deras egna önsksningar.¹¹⁸ Författarnas förklaringar går också att placera närmare det principiella än det kontextberoende, även om de inte är lika formaliserade som andra utbildningssociologiska arbeten.¹¹⁹ Sedan använde Bourdieu också själv i senare arbeten socialt ursprung som en indikator på hierarkin mellan universitetsfakulteterna eller på vilket slags kapital som samlas i olika delar av det humanistiska fältet.¹²⁰

Mer historiskt orienterade och kontextbaserade förklaringar påträffas i redan nämnde Charles undersökning av det parisiska universitetsfältet omkring 1900. Här undersöks först och främst vilka sociala grupper som förknippas med vilka discipliner. För att förklara de sociala gruppernas disciplinära affiniteter går Charle bland annat in på familjernas förmögenhet. Är valet att studera vid universitetet ett aktivt val bland många möjliga alternativ eller en påtvingad utväg vid en prekär finansiell situation? Sker valet av disciplin som en trohetsförklaring mot familjetraditionerna eller är det en konverteringsstrategi som tillämpas när man ställs inför socialt nedstigande? Genom dessa och liknande frågor resonerar sig Charle, i nära kontakt med de empiriska resultaten, fram till att för småborgerligheten och för offentliga tjänstemän på mellannivå representerade universitetskarriären en socialt upp-

¹¹⁸ Bourdieu, P. & Passeron, J. C. (1979), *The Inheritors*, s. 69.

¹¹⁹ Jag tänker främst på sociologen Raymond Boudon och de arbeten som inspirerats av hans utbildningssociologi. Det sociala stratifieringssystemet hade enligt Boudon primära och sekundära effekter på en individs uppnådda utbildningsnivå. Den sociala bakgrundens primära effekter påverkade barns fördelning avseende skolprestationer och ålder vid en viss skolklass. De sekundära effekterna av stratifieringssystemet beror på en avvägning mellan nyttorna och kostnaderna som individen gör när denne har att välja mellan att studera vidare på nästa nivå eller inte. Kostnaden för ytterligare en utbildningsnivå är större för en person från en lägre klass, och nyttan av att välja en högre utbildningsnivå är större ju lägre kostnaden är. Därför är det troligare att en person från en högre klass kommer att studera på högre nivåer än att en person från en lägre klass kommer att göra detsamma. Boudon, R. (1974), *Education, Opportunity, and Social Inequality*, s. 29–30.

¹²⁰ Bourdieu, P. (1996), *Homo Academicus*, s. 75, 110.

stigande rörelse. De humanistiska och naturvetenskapliga disciplinerna föredrogs av dessa grupper eftersom de bildade en kontinuitet mellan studier och karriär. Valmöjligheterna var större för de som härstammade från akademikerhem, där tillgångarna var tillräckligt omfattande för att tillåta mer sällsynta karriärval och till och med lågavlönade men prestigefulla professorer. Liknande strategier kunde skönjas bland universitetslärarna som härstammade från mer ekonomiskt välbeställda familjer.¹²¹

Mitt intryck är att alla författare som jag har refererat till i detta avsnitt använder klass eller social bakgrund på ett sätt som ligger i linje med Max Webers definition av klassituationer. Med andra ord betecknar det sociala ursprunget en trolig materiell försörjning, en trolig yttre social ställning samt ett troligt inre liv till följd av kontroll över materiella ting eller en viss prestationsförmåga.¹²² De ekonomiska kostnaderna för att utbilda sig till forskare är knutna till den materiella försörjningens sida av klassituationen. När Charle resonerar i termer av socialt upp- och nedstigande har det dels att göra med materiell försörjning, dels med yttre social ställning. Och i den mån selectionen baseras på skolmeriter har vi i någon mån att göra med prestationsförmågan. Det som sedan skiljer författarnas användning av klassbegreppet åt är framförallt hur stor plats som bereds åt respektive del av klassituationen.

I föreliggande analys av den sociala sammansättningen bland svenska humanister och samhällsvetare använder jag social bakgrund – eller klass – på samma sätt som i de arbeten jag just refererat till. Grupperingar av fädernas yrkestillhörigheter är alltså indikatorer på mer varaktiga levnadsvillkor. Det är en indikator med brister, inte minst eftersom den bara utgörs av en enda mätpunkt och heller inte tar hänsyn till skillnader inom en viss yrkeskategori eller klass. Men det är en arbeteekonomiskt effektiv indikator.

Professorns samhällsställning

När professorn som yrkeskategori rankades som det mest prestigefulla yrket i en frågeundersökning på 1950-talet¹²³ var det något av en höjdpunkt i statushänseende. Eftersom det inte finns några tidigare undersökningar av samma slag att jämföra med har jag byggt mitt resonemang på andra sätt att värdera yrken. Jag börjar med mer kvalitativa beskrivningar och regelrätta rangordningar för att därefter gå in på mer kvantitativa aspekter som professorers förekomst i olika sammanhang och slutligen nivån på den ersättning de åtnjöt.

¹²¹ Charle, C. (1983), "Le champ universitaire parisien à la fin du 19ème siècle", s. 79–80.

¹²² Weber, M. (1983), *Ekonomi och samhälle*, s. 210.

¹²³ Undersökningen, utförd av Svenska institutet för opinionsundersökningar (SIFO) ställde frågan om huruvida ett angivet yrke var ett bättre eller sämre val än de flesta andra för eventuella barn. Undersökningen refererades i Carlsson, G. (1969), *Social Mobility and Class Structure*, s. 146–149.

Ett av de tidigare bidragen till yrkesvägledningsslitteraturen skrevs av sjö-officeren och författaren Ludvig Andreas Hubendick och utkom i sin första upplaga 1882. Detta verk i fem band var enligt författaren själv till för de tillfällen då en yngling ska slå in på en annan bana än fadern eller målsmannen och därmed hamnar i behov av vägledning. I denna första upplaga var det inte specifikt professorn som beskrevs; det var vetenskapsmannen i mer allmänna ordalag. Vetenskapsmannen, skrev Hubendick, "utöfvar [ofta nog] det största inflytande på hela folks utveckling och industriela välstånd"¹²⁴. Inflytandet berodde på att vetenskapsmannen "[s]åsom ledare för den mognare ungdomens fria studier eger [...] det mest omfattande inflytande på samtiden, då hans lärjungar, generation efter generation, gå ut i det verksamma lifvet såsom bärare och utvecklare av hans läror"¹²⁵. Med en så framskjuten roll avkrävs den som gör anspråk på positionen stränga krav på sina kompetenser och sin karaktär. Över allt annat måste man vara en "sanningssälskare och sanningssökare" för att med "grundliga och allvarliga" undersökningar stå väl rustad i "striden mot okunnighetens och fördomarnas mörker"¹²⁶. Vidare måste man besitta "ihärdighet" och "tålmod", med tanke på den långa rad av misslyckade experiment som väntar. Det är genom återupprepningar som slutligen allt tvivel kring ett resultatets sanning kan undanröjas. När så sker får vetenskapsmannen sin privata belöning i form av den "inre tillfredsställelse" som följer av att "egen ihärdighet" och "egen beräkning" har "fört vetenskapen och derigenom äfven menskligheten ett fjät närmare dess fullkomning"¹²⁷. Denna inre tillfredsställelse bör man ta vara på, eftersom vetenskapsmannens möda enligt Hubendick har "föga ekonomisk fördel"¹²⁸. Det som slutligen förenar alla vetenskapsmän är att "alla sträfva till ett gemensamt mål, uppdragandet af sanningen, påvisandet af Gud i naturen"¹²⁹.

Hubendicks uttrycksfulla beskrivning av vetenskapsmannen framstår än färgrikare när den ställs mot motsvarande beskrivning i yrkesvägledningsslitteratur från 1941, redigerad av bland andra nationalekonomen Karin Kock. I den senares beskrivning får man som läsare mest veta att forskning i stor utsträckning liknar studier ("så gott som alla yrken – utom möjligen vetenskaparens på det särskilda fältet – innebär ett arbete av helt annan art än *studier*"¹³⁰). Detta är emellertid ett sociologiskt intressant konstaterande, eftersom det svarar mot det Christophe Charle beskrev som en kontinuitet mellan studier och karriär. I stark kontrast mot Hubendicks avslutande ord om vetenskapsmannens yttersta mål konstaterar Kock reserverat att "utsikterna för vetenskapsmännen att få en högre lärartjänst inom den akademiska

¹²⁴ Hubendick, L. A. (1882), *Hvad skall man bli?*, s. X.

¹²⁵ Hubendick, L. A. (1884), *Hvad skall man bli?*, s. 4.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Ibid., s. 11.

¹³⁰ Kock, K. (1941), *Våra yrken*, s. 36.

undervisningen är mycket begränsade"¹³¹. De förändrade beskrivningarna över tid förefaller dock ha mer att göra med förändringar inom genren yrkesvägledningslitteratur än med reella förändringar i vetenskapsmannens eller professors status.

Ur yrkesvägledningslitteraturen skulle man kunna utläsa någon form av rangordning av olika yrken genom att fokusera på ordalydelser och vilka sociala grupper yrkena är riktade till. Här har jag emellertid valt en genväg och går rakt på en explicit rangordning av yrken och titlar så som den kommer till uttryck i en annan variant av vägledningslitteratur. Frågan är var i rangordningen professorn är placerad.

Husmoderns bok *Etikett och god ton* är en handbok sprängfylld med råd för salongsfärdigt uppträdande, utgiven i två band 1932 och 1933. När man ställer till med middagsbjudning står det klart att bordsplaceringen i matsalen måste arrangeras med hänsyn tagen till gästens ställning i samhället, en operation som blir enkel genom att ta hänsyn till främst tre variabler: yrkets rangordning, personens ålder samt kön.¹³² Vid herrmiddagen behövde dock ingen hänsyn tas till kön vid placeringen. Som ett exempel har man i boken dukat upp ett rektangulärt bord för tjugo personer (bild 2). Mitt på långsidorna sitter värden och värdinnan mitt emot varandra. Till vänster om sig har värdinnan generaldirektören och till höger har hon statssekreteraren. Detta är de två högst rangordnade yrkena i sällskapet. Värden har på sin högra sida borgmästaren och hovjägmästaren på sin vänstra sida. Ett steg till vänster om hovjägmästaren, två platser från värden, sitter professorn, rankad som nummer åtta i sällskapet, vilket är högre än direktören, byråchefen, den yngre riksdagsmannen och grosshandlaren.¹³³

Den rangordning Husmoderns bok hänvisade till var inte uppiktad utan utgick från riksmarskalksämbebetets officiella rang som användes vid högtidstillfällen och bjudningar. Denna rang var uppbyggd efter militär förlaga, och alla civila titlar fick jämföras med en viss militär grad, från fältmarskalk till överstelöjtnant. Här kom också ordensutmärkelser att spela en avgörande roll. I 1948 års placeringslista låg professorerna som yrkesgrupp placerade i grupp 9, det vill säga den sista gruppen. Om professorn hade en ordensutmärkelse kunde han – för det fanns fortfarande bara manliga professorer 1948 – dock hamna högre i rang som en av de namngivna personerna.¹³⁴

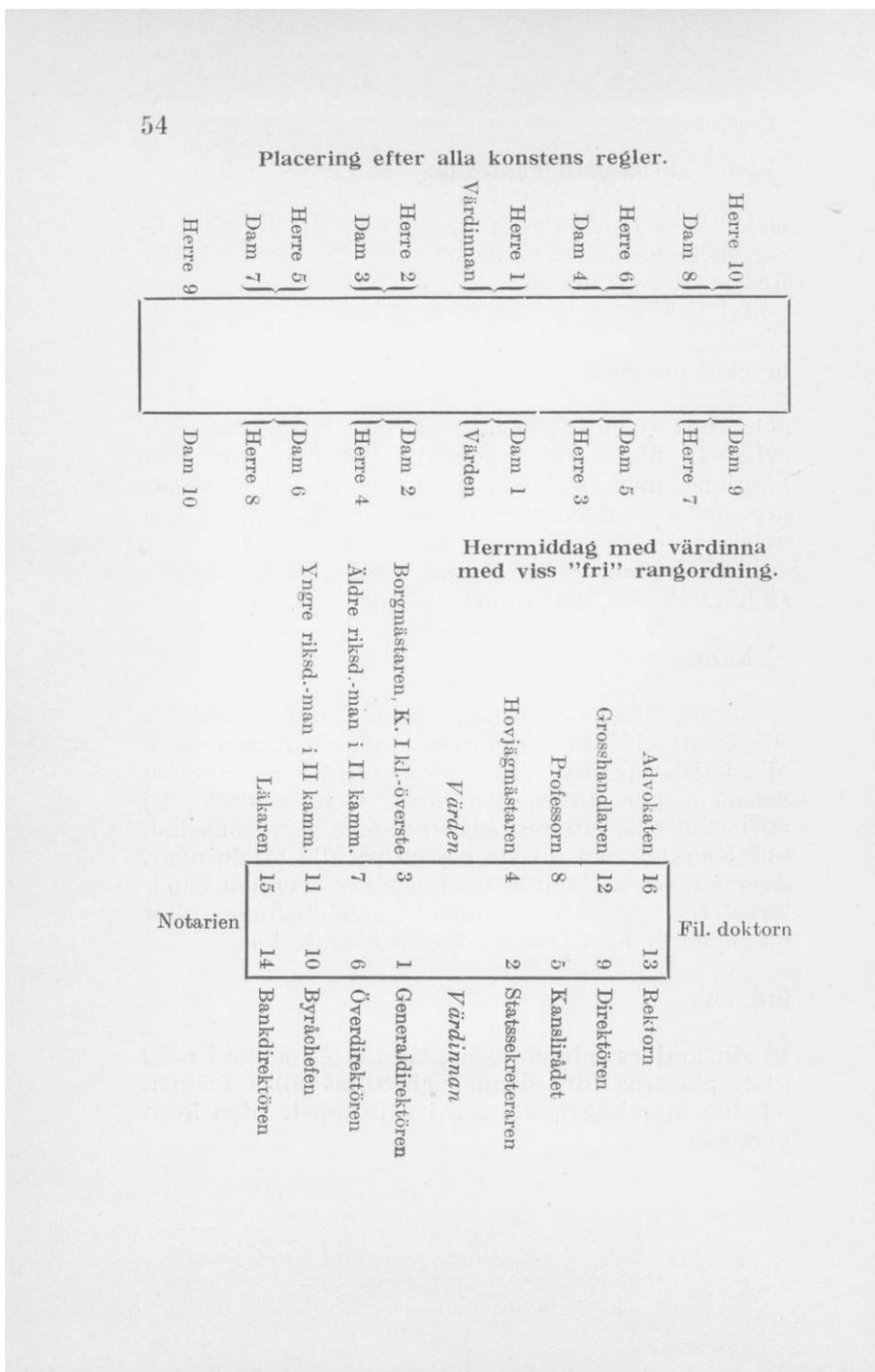
¹³¹ Ibid., s. 107.

¹³² Det finns ytterligare ett par villkor som påverkar placeringen. Om värdens chef är på besök bör denna placeras på hedersplats även om det finns gäster med högre rang på plats.

¹³³ *Etikett och god ton* (1933), s. 51–62.

¹³⁴ Totalt 38 av de 1 205 namngivna personerna var eller hade varit professorer i 1948 års lista. *Placeringslista* (1948).

Bild 2. Bordsplacering enligt *Etikett och god ton*.

Källa: *Etikett och god ton* (1933), s. 54.

Såväl Husmoderns som Riksmarskalkens ordningar liknar den ordning som rådde i kyrkorna där placeringen i kyrkorummet med dess bänkar avslöjade ställningarna i det sociala rummet, eller möjligen kyrkorummets världsliga ordning, som historikern Annika Sandén har uttryckt det.¹³⁵ I Husmoderns bok var det närhet till värden, i Riksmarskalkens placeringslista var det närhet till kungen och i bänklängderna var det närheten till prästen som röjde den sociala rangen. Ståndspersonerna satt längst fram och de fattiga och obesuttna längst bak. Det finns naturligt nog inga detaljerade uppgifter om professorernas platser i kyrkbänkarna eftersom det fram till slutet av 1800-talet – när bänklängderna spelat ut sin rätt – bara fanns professorer i Uppsala och Lund och professorer som befann sig i kyrkan fram till mitten av 1800-talet ofta gjorde det i egenskap av just präst.¹³⁶

Från dessa mer kvalitativa eller subjektiva föreställningar om professors status ska jag nu gå över till en samling mer kvantitativa indikatorer sammanställda i tabell 2. För att vara en försvinnande liten del av den förvärvsarbetande befolkningen – lite drygt 1 per 10 000 år 1950 – förekom professorerna påfallande ofta i sammanhang som byggde på rykte, och deras expertkunskaper var efterfrågade även innan utbyggnaden av sektorsforskningen.¹³⁷ Det biografiska uppslagsverket *Vem är vem?* utgavs första gången 1945 i syfte att presentera ett mer fullständigt personuppslagsverk än de dittills utkomna matriklarna över olika yrkesgrupper och sammanslutningar. En ambition från redaktionens sida var att uppta inte bara personer som fullbordat sin gärning utan även de som kunde sägas "stå på höjden av sin verksamhet" eller rentav uppnått en "inflytelserik" alternativt "bemärkt" ställning redan i unga år.¹³⁸ Totalt kom över 46 000 personbiografier att presenteras i upplagor från 1945–1968 och av dessa utgjorde professorerna uppskattningsvis nästan 2,6 procent. Det betyder att om redaktionen för *Vem är vem?* skulle samla en grupp av 40 personer som de betraktade som inflytelserika eller bemärkta skulle de ha bjudit in åtminstone en professor.

Att stå med i biografiska uppslagsverk visar prov på vilket rykte en person eller grupp åtnjuter hos redaktionen som ger ut verket. Därmed kan man inte undgå tanken om att det finns en viss grad av subjektivitet i denna indikator på gruppens ryktbarhet. Det är tänkbart att antalet professorer kan variera beroende på redaktionens sammansättning, vilka kriterier de tillämpar samt hur de tillämpar dessa kriterier. Detsamma gäller andra tecken på ryktbarhet dit jag räknar ordensutmärkelser som Kungliga Nordstjärneorden som var en belöning som utdelades "till vedermäle af medborgerliga och ämbetsmanna-

¹³⁵ Sandén, A. (2006), "Kyrkan, kvinnorna och hierarkiernas dynamik", s. 648–649.

¹³⁶ Petré, G. (1952), "Några uppgifter om professorskåren i Uppsala och Lund under 1800-talet och förra hälften av 1900-talet", s. 30–32, 37.

¹³⁷ För en överblick över sektorsforskningens utvecklingsfaser 1935–1985, se Nybom, T. (1997), *Kunskap, politik, samhälle*, s. 115–117.

¹³⁸ Redaktionen nämner ingenjörer, jurister, konstnärer, läkare, tandläkare, militärer, pedagoger, publicister och teologer. Harnesk, P. (1945), *Vem är vem?*, s. V.

förtjänster, för vetenskaper, vittra, lärda och nyttiga arbeten samt för nya och gagneliga inrättningar¹³⁹. Med tanke på formuleringens betoning av att utmärkelsen är till för ämbetsmän och vetenskaper är det knappast förvånande att professorerna utgjorde lite drygt 7 procent av dem som innehade någon grad av Nordstjärneorden 1950.

Regeringen utdelade också belöningsmedaljer där bland annat *Illis quorum meruere labores* har ett antal professorer bland mottagarna.¹⁴⁰ Men framförallt efterfrågades professorernas expertkunskaper i det statliga kommittéväsendet. Av de uppskattningsvis 5 460 kommittédeltagarna under åren 1904–1945 var mer än var tjugonde professor.

Tabell 2. Professorers förekomst i befolkningen i allmänhet och i tre mer selektiva sammanhang.

Kategori	Antal totalt	Antal professorer	Andel professorer
Förvärvsarbetsbefolkning 1950	3 099 324	387	0,01
<i>Vem är vem? Register 1968</i>	46 116	1 196	2,59
Statliga utredningar 1904–1945	5 460	352	6,45
Kungl. Nordstjärneorden 1950	4 200	297	7,07

Källa: Bearbetningar av Lindberger, A. (1953), *Förteckning över statliga utredningar 1904–1945*; *Statistisk årsbok för Sverige 1955*; *Vem är vem? Register 1968*; *Sveriges Statskalender 1950 med bilagor*.

Professorernas ställning kan också studeras genom deras ställning i utbildningssystemets avlöningshierarki (tabell 3). Under den period som är mest intressant för mina syften, 1915–1955, förändrades inte professorernas relativa position. Deras lön var högre än docenternas och läroverkslärarnas löner. Det var bara universitetskanslern och chefen för ecklesiastikdepartementet som hade högre löner. Universitets rektor, utsedd bland professorerna, hade samma lön som professorerna men kunde därutöver ha ett särskilt rektorsarvode.¹⁴¹

¹³⁹ *Nordisk familjebok* (tryckår 1913), "Nordstjärneorden".

¹⁴⁰ För en kort beskrivning av det statliga belöningsystemet, se *Regeringens belöningsmedaljer och regeringens utmärkelse Professors namn*, (2006), s. 16–17.

¹⁴¹ Inkomsten i ett medelklasshushåll var 8 433 kr (1922/23), medan motsvarande siffra i stadsarbetarhushåll var 3 981 kr (1922/23). Lantarbetarhushållen hade en nettoinkomst på 3 418 kr (1920) varav 1 356 kr var naturainkomster. 1933 var inkomsterna för arbetar- och lägre tjänstemannahushåll 3 851 kr medan medelklasshushållens inkomster var 7 341 kr. Högre tjänstemannahushålls inkomster sammanställdes inte förrän 1948, och då var den totala genomsnittliga inkomsten 20 018 kr. *Statistisk årsbok för Sverige 1931* (s. 231) och 1951 (s. 196).

Tabell 3. Professorernas ställning i det högre skolväsendets avlöningshierarki. Årslöner, exklusive pensioner och ålderstillägg, i löpande (och fasta 1955 års) kostnader 1915–1955.

Kategori	1915	1931	1945	1955
Chef för ecklesiastikdepartementet	17 000 (50 116)	24 000 (51 816)	24 000 (34 920)	31 900
Kansler	Ej avlönad, ersätts för resor och traktamente	Ej avlönad, ersätts för resor och traktamente	17 000 (24 735)	35 000
<i>Universiteten och högskolorna</i>				
Professor	7 500 (22 110)	12 000 (25 908)	12 000 (17 460)	18 300–30 700
Docenter	2 500 (7 370)	6 000 (12 954)	6 000 (8 730)	19 200–21 000
<i>De högre allmänna läroverken</i>				
Lektorer	4 000 (11 792)	5 800 (12 522)	9 350 (13 604)	20 100–23 600
Adjunkter	3 000 (8 844)	4 300 (9 284)	7 100 (10 330)	18 300–20 100

Källa: *Sveriges statskalender* årgångarna 1915, 1931, 1945 och 1955; prisomräkningar har gjorts med Prisomräknare från medeltiden till 2100, se Edvinsson, R. & Söderberg, J. (2011), "A Consumer Price Index for Sweden 1290–2008".

Det som förändrades över tid var att docenterna, som 1915 låg klart under läroverkslektorns lön och även en bit under läroverksadjunktens lön, kom att förbättra sin ställning. Alla kategorier i tabell 3 hade en större inkomst 1931 än 1915, men docenterna hade mer än dubblat sin stipendieinkomst och hade därmed nått en nominellt högre inkomst än läroverkslärarna. Professorerna fick sin lön höjd direkt från 7 500 till 12 000 år 1925. Från 1931 till 1945 låg lönerna kvar på samma nivå vid de högre läroanstalterna vilket innebar en påtaglig reallönesänkning om vi räknar i fasta kostnader med 1955 som index.¹⁴² Den nominella lönen för professorerna låg kvar på 12 000 kr, vilket i 1955 års kostnader motsvarade en sänkning från omkring 25 900 kr till 17 400 kr i årslön. Docenterna hade legat kvar på den nominella nivån 6 000 kr och sjunkit från nästan 13 000 kr till 8 700 kr i årslön, räknat i 1955 års fasta priser. De fick också se sig passerade av både lektorer och adjunkter vid de högre allmänna läroverken.

Professorernas löner låg på samma nivå på statsuniversiteten och de privata högskolorna. Detta är en väsentlig skillnad mot exempelvis det franska systemet. I början av 1900-talet uppbar en universitetsprofessor i Paris en klart högre lön än en kollega vid ett universitet i provinserna. Det var till och med så att en gymnasielärare i Paris kunde ha högre lön än en universitetsprofessor i provinserna.¹⁴³ Avsaknaden av lönespridning bland lärosätena i Sverige beror förmodligen mest på att statsuniversiteten låg i mindre städer

¹⁴² Sten Carlsson uppger att lönen för professorerna låg på samma nivå som för hovrättsråden från mitten av 1800-talet för att 1925 kliva förbi. Den stagnation som går att se från 1931 till 1945 höll enligt Carlsson i sig till 1952. Carlsson, S. (1968), *Yrken och samhällsgrupper*, s. 116.

¹⁴³ Charle, C. (1994), *La république des universitaires*, s. 67.

och att det inte fanns särskilt många lärosäten. Den svenska statens allmänna avlösningsreglemente innehöll nämligen lönesättning baserad på den yrortsgruppering som var i bruk 1919–1976 för att hantera variationer i levnads-kostnadsnivåer. En konsekvens av att det inte fanns någon lönespridning bland professorerna blev att det inte fanns någon lågavlönad men prestigefull professur som bara skulle kunna innehas av någon som genom arv eller på annat sätt hade en säker ekonomisk situation.¹⁴⁴

De tecken på status som jag har tagit upp härstammar både från mer eller mindre väletablerade samhällsinstitutioner och från litteratur riktad mot en bredare allmänhet. Professorernas höga status erkändes alltså framförallt av personer och grupper som i någon mån var jämbördiga eller högre i statushänseende, som redaktörer, statsförvaltningen eller Kungl. Maj:ts orden. Det borde med andra ord ha varit ett eftersträvansvärt yrke för personer ur de flesta samhällsskikt.

Professorernas proveniens

För att få en uppfattning om huruvida rekryteringen till de humanistiska och samhällsvetenskapliga befattningarna visar prov på en öppnare eller mer slutten social rekrytering är det nödvändigt att jämföra med mer allmänna mobilitetsmönster. I Sverige var den sociala rörligheten relativt stor framåt mitten av 1900-talet. Så beskrevs det åtminstone i yrkesvägledningen från 1941 som Karin Kock var redaktör för. Genom snabba samhällsförändringar hade yrket enligt Kock gått från att vara ett arv till ett val som måste göras på rationella grunder. Detta rationella val befinner sig någonstans mellan "den stillastående samhällsorganisationen" och det nyckfulla valet i en "industriell ekonomi som råkar i anarki och upplösning".¹⁴⁵ Det fanns likafullt vissa yrkesgrupper som var mer benägna än andra att behålla yrkesarvet. Till dessa räknade Kock de lärda yrkena och jordbruksyrkena. Detta berodde på överföring av ekonomiskt kapital – "fäderna kan köpa in sina söner och döttrar i det nya yrket (köpa gård, köpa praktik eller åtminstone köpa dyra studier)"¹⁴⁶ – och en överföring i hemmet av en "särskild yrkeskultur. De får gratis och tidigt del av en mängd personlig erfarenhet, sak- och personkännedom, yrkesetik och traditioner".¹⁴⁷

Från Kocks närmast etnografiska framställning av den sociala bakgrundens betydelse för yrkesbanan går jag nu över till de mer kvantitativa mobilitetsmönster som sociologen Gösta Carlsson påträffade när han i ett arbete från 1958 undersökte rörligheten mellan generationer. Carlsson delade in fäders

¹⁴⁴ Charle menar att detta kunde vara fallet i Frankrike under 1800-talets andra hälft. Charle, C. (1983), "Le champ universitaire parisien à la fin du 19ème siècle", s. 80.

¹⁴⁵ Kock, K. (1941), *Våra yrken*, s. 12.

¹⁴⁶ *Ibid.*, s. 13.

¹⁴⁷ *Ibid.*

och söners yrken i en hierarkisk ordning från företagsledare, direktörer, disponenter i toppen till jordbruksarbetare i botten och ställde upp mobilitets-tabeller med faderns yrke vid något tillfälle i rader och sonens yrke 1950 i kolumner (se tabell 32 i bilaga 2). Andelen som inte befann sig i ett yrke motsvarande sin faders var totalt sett runt 70 procent, medan motsvarande andel var något lägre bland födda 1899–1905 och något högre bland födda 1917–1923.¹⁴⁸ Eftersom det är svårt att jämföra studier från olika länder – inte minst på grund av olika yrkesnomenklaturer – går det inte att säga om detta är en särskilt hög eller låg mobilitet. Historikern Hartmut Kaelble gjorde heller inga ansatser att jämföra annat än trender mellan länder, just på grund av osäkerheten kring de mobilitetsmått som användes.¹⁴⁹

Sönerna till företagsledare blev främst lägre tjänstemän i privat anställning, företagsledare eller fria yrkesutövare och högre ämbetsmän. Störst autoreproduktion var det i denna sistnämnda grupp av fria yrken och högre ämbetsmän där omkring 45 procent av sönerna följde i sin fars fotspår. Sönerna till kvalificerade och okvalificerade arbetare följde i nästan lika stor omfattning i sin fars fotspår. Lägst var autoreproduktionen bland affärsföreståndare, lägre tjänstemän i statlig tjänst samt jordbruksarbetare.¹⁵⁰ Karin Kock hade således rätt i att de lärda yrkena var benägna att behålla yrkesarvet, medan hennes påstående att detta även gällde jordbruksarbetarna saknar stöd i denna mobilitetsundersökning.

När Max Weber skrev om sociala klasser som ”totaliteten av de klassituationer, mellan vilka mobilitet, individuellt eller för generationen, lätt kan ske och är typisk”¹⁵¹ föreslog han fyra sådana klasser: arbetarklassen, småborgerligheten, de egendomslösa intellektuella och specialisterna samt de besuttna och bildade klasserna.¹⁵² I jämförelse med de övriga klasserna i Gösta Carlssons klassificering visar såväl de fria yrkena och de högre ämbetsmännen som de kvalificerade och okvalificerade arbetarna upp drag av sådana sociala klasser med typiska mobilitetsmönster. Om man skulle gå från Carlssons klassificering till en som till antalet klasser och dessa klassers mobilitetsmönster i högre grad liknade Webers sociala klasser skulle man med förhållandevis gott stöd empiriskt stöd kunna använda sig av Statistiska centralbyråns indelning i tre sociala grupper. Socialgrupp 1 betecknar överklassen, socialgrupp 2 betecknar medelklassen och socialgrupp 3 betecknar arbetarklassen.¹⁵³

¹⁴⁸ Carlsson, G. (1969), *Social Mobility and Class Structure*, s. 93–96.

¹⁴⁹ Kaelble, H. (1981), *Historical Research on Social Mobility*, s. 15–17.

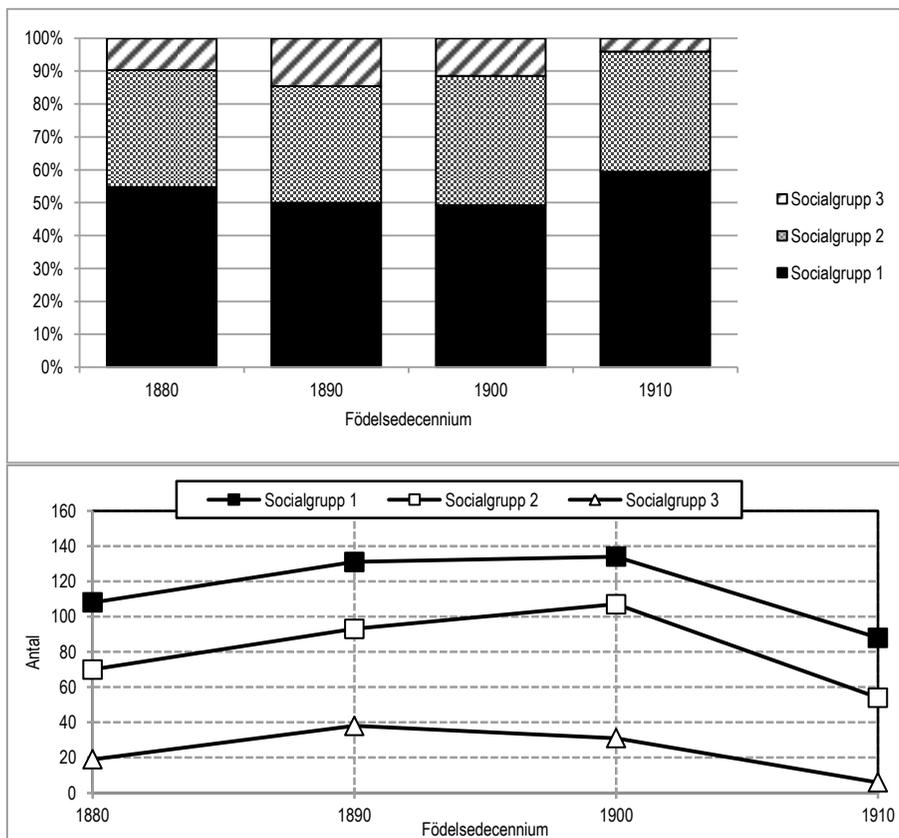
¹⁵⁰ Carlsson, G. (1969), *Social Mobility and Class Structure*, s. 93–96.

¹⁵¹ Weber, M. (1983), *Ekonomi och samhälle*, s. 210.

¹⁵² *Ibid.*, s. 212.

¹⁵³ För en genomgång av hur Statistiska centralbyrån har klassificerat olika yrkeskategorier i tre sociala grupper, se *Riksdagsmannavaalen. Åren 1925–1928*, (1929), s. 51–53, 55. Jag använder ”överklassen” där Statistiska centralbyrån använder ”den högre klassen”. Detta ordval ligger mer i linje med Pierre Bourdieus terminologi, där en räkna termer använts för att beteckna motsvarande tre större sociala kategorier. Termen ”den högre klassen” tycks emellertid aldrig ha före-

Diagram 2. Faderns socialgrupp hos humanister och samhällsvetare födda 1880–1919. Antal och andelar beräknade på individer för vilka uppgifter om faderns yrke funnits.

Anmärkning: Populationen är definierad utifrån disputationsår och befattningsinnehav, men sifferuppgifterna redovisas per födelsedecennium.
Källa: Se bilaga 1a.

Bland de humanister och samhällsvetare som föddes mellan 1880 och 1919 kom de flesta från socialgrupp 1. Det var bara bland de under 1900-talets första decennium födda som denna grups andel understeg hälften. När andelen från socialgrupp 1 har minskat har andelen från socialgrupp 2 ökat. Socialgrupp 3, som främst består av arbetare, har bara ökat sin andel när socialgrupp 2 har minskat i storlek.¹⁵⁴ I statistiken över röstberättigade vid 1924

kommit. Se Broady, D. (1991), *Sociologi och epistemologi*, s. 214. Kategoriseringen av fädernas yrken såsom de förekommer i avhandlingens kollektivbiografi framgår av bilaga 1b.

¹⁵⁴ Sten Carlsson har visserligen redan påpekat att rekryteringen till professorskåren i allmänhet var exklusiv och att det var först på 1960-talet som man kunde ana en social breddning. Eftersom Carlsson utgick från Petréns (se senare avsnitt i detta kapitel) tabeller kan Carlsson inte ha vetat om denna rekrytering var stabil eller om den varierade över tid. Carlsson, S. (1968), *Yrken och samhällsgrupper*, s. 116.

års andrakammarval räknades 5 procent till socialgrupp 1, 39 procent till socialgrupp 2 och 56 procent till socialgrupp 3. Proportionerna bland humanisterna och samhällsvetarna var med andra ord i stort sett omvända jämfört med befolkningen som helhet. Med tanke på att man disputerade när man var omkring 30 år och att man därefter i regel var tvungen att vänta på att en professur skulle bli ledig demonstrerar diagram 2 den sociala sammansättningen hos de som skulle träda in i fältet mellan 1915–1955, eller senare. Eftersom dataserien som presenteras här slutar med 1910-talisterna går det bara att uttala sig om möjliga konsekvenser för professorsrekryteringen fram till och med omkring 1960. Det skulle i sådant fall innebära att någon påtaglig förändring i professorernas sociala rekrytering med avseende på avvikelser från mera typiska mobilitetsmönster inom socialgrupperna inte skulle göra sig gällande förrän tidigast framåt 1980-talet.¹⁵⁵

Som Martin Gustavsson har påpekat stämmer sammansättningen av olika yrkesgrupper i socialgrupp 1, eller överklassen, rätt väl överens med det som Bourdieu ibland benämner den dominerande klassen.¹⁵⁶ Inom denna klass går det att spåra upp ytterligare skiljelinjer vars upprinnelser ligger i vilken art av kapital som gett dem tillträde till den dominerande klassen. Det finns de grupper vars ställning främst vilar på ekonomiskt kapital, som direktörer, grosshandlare och godsägare, och de vars ställning främst vilar på kulturellt kapital, som kulturproducenter, akademiker, professorer och redaktörer. Man kan därför inom socialgrupp 1 göra indelningar i ekonomiska och kulturella fraktioner, liksom även i kyrkliga, professionella och statsförvaltningsfraktioner.

Att på detta sätt höja upplösningen i analysen förefaller meningsfullt inte minst på grund av att den oerhörda stabilitet som framträder när vi läser analysen vid sociala klasser inom vilka mobiliteten "lätt kan ske och är typisk"¹⁵⁷ byts ut mot förskjutningar i den dominerande klassens produktion av humanister och samhällsvetare (diagram 3). Något tillspetsat kan man säga att uppväxten i prästgården har bytts ut mot professorsvillan eller lärarbostaden. Andelen avkomlingar från den kyrkliga fraktionen minskade samtidigt som motsvarande andelar från den kulturella fraktionen – där professorer och lärare utgör en stor del – ökade och utgjorde bland 1910-talisterna hela 45 procent.

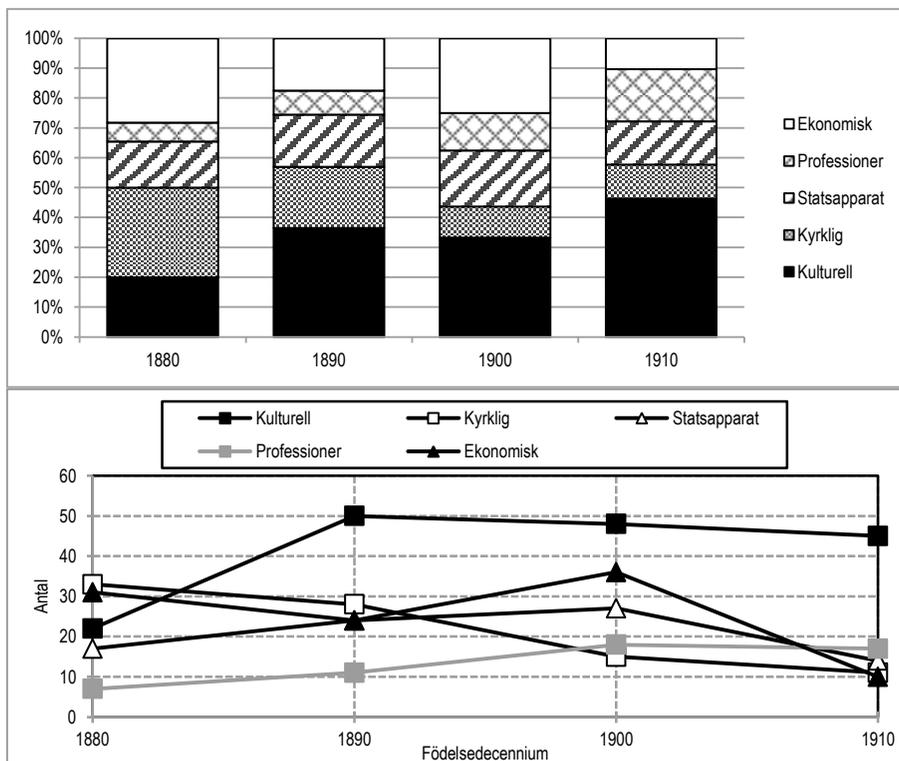
---

¹⁵⁵ Antalet professurer i de humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnena ökade visserligen under hela efterkrigstiden i takt med att nya lärosäten och nya ämnen och specialiseringar inom ämnen fick professurer, men det var först i och med reformerna 1993 och förskjutningen av makten över professurinrättandet från regeringen till lärosätena som ökningen sköt i höjden. En inte allt för vågad gissning är att det är först på 1990-talet som det sker en markant förändring i professorskårens rekrytering om man ser till kategorier som tidigare av olika skäl varit sällsynta (kvinnor, härkomst ur de bredare folklagen). Ett liknande resonemang förs av Charle rörande franska förhållanden 1860–1901. Se Charle, C. (1983), "Le champ universitaire parisien à la fin du 19ème siècle", s. 77.

¹⁵⁶ Gustavsson, M. (2002), *Makt och konstsmak*, s. 24.

¹⁵⁷ Weber, M. (1983), *Ekonomi och samhälle*, s. 210.

Diagram 3. Faderns fraktion inom den dominerande klassen (nästan uteslutande socialgrupp 1) hos humanvetare födda 1880–1919. Antal och andelar beräknade på individer för vilka uppgifter om faderns yrke funnits.

Anmärkning: Populationen är definierad utifrån disputationsår och befattningsinnehav, men sifferuppgifterna redovisas per födelsedecennium.

Källa: Se bilaga 1a.

Förskjutningen från kyrkliga till kulturella fraktioner torde till viss del finna sin förklaring i morfologiska förändringar på samhällsnivå. Den kyrkliga fraktionen utgörs här främst av svenska kyrkans prästerskap, en grupp som faktiskt minskade något i antal från 1880 till 1920, trots att resten av befolkningen ökade. Under samma period mer än dubblerades antalet lärare, publicister, litteratörer och artister (från knappt 5 800 år 1890 till nästan 12 300 år 1920), vilka här skulle ha räknats till den kulturella fraktionen.¹⁵⁸ Det finns alltså ingen anledning att utifrån jämförelsen av faderns fraktion och yrkesgruppernas storleksförändring över tid anta att den kyrkliga och kulturella fraktionens utbildningsstrategier förändrats nämnvärt. Några andra data att testa detta antagande mot finns för närvarande inte tillgängliga.¹⁵⁹

¹⁵⁸ SCB (1927), *Folkräkningen den 31 december 1920*. 5, tabell P, s. 58.

¹⁵⁹ Det mest effektiva sättet torde vara att likt Christophe Charle jämföra olika sociala gruppers reproduktionsstrategier i samhällets översta skikt eftersom det ofta finns gott om käll-

De övriga fraktionernas produktion av humanvetare tycks gå i konjunkturer. Professionernas andelar ökade från 6 procent bland 1880-talisterna till 18 procent bland 1910-talisterna. Avkomlingar ur statsförvaltningsfraktionen gick från 15 till 19 procent mellan 1880- och 1900-talisterna, för att därefter först sjunka till 14 procent. Det finns inga exakta uppgifter om hur denna fraktion varierat i samhället som helhet över tid. De yrken som jag har räknat dit ingick dock i folkräkningarnas kategori Allmän tjänst med mera, vilken sjönk från 6,8 procent 1880 till 4,7 procent 1910 för att till 1920 stiga till 5,1 procent.¹⁶⁰

Jag har såhär långt hänvisat enskilda fraktioners variationer till förändringar i den sociala morfologin på samhällsnivå. Detta blir svårare för den ekonomiska fraktionen. De yrken jag har räknat hör nämligen till stor del till kategorin handel och samfärdsel som stadigt ökat från 6 procent 1880 till 14 procent 1920. Möjligen kunde en förklaring hittas i den svenska ekonomins konjunkturer. Sociologen Paul Windolf noterade till exempel att delar av den bayerska medelklassens ekonomiska fraktion minskade sina andelar bland gymnasieelever påtagligt mellan 1920–1924, när hyperinflationen svalde alla privata besparingar som kunde ha använts för studieavgifter.¹⁶¹

De som föddes på 1880-talet gjorde sina utbildningsinvesteringar på 1890-talet och 1900-talets första decennium, beroende på när under decenniet de föddes och om det gäller skolväsendets lägre eller högre nivåer. Dessa decennier inleder den period som brukar beskrivas som industrisamhällets genombrott i Sverige; ekonomin var på uppgång och skulle fortsätta stiga fram till början av 1920-talet. Att den ekonomiska fraktionens avkomlingar minskar i andel bland 1890-talisterna, alltså de som gjorde sina investeringar på 1910-talet, förefaller i ljuset av de ekonomiska konjunkturerna som något överraskande, om man föreställer sig att familjeekonomin stärks och därmed ger utrymme för längre studier. Å andra sidan kan yrkesintresset hos dessa familjer ha riktats mer mot de nya företagen som dök upp kring sekelskiftet än mot en humanistisk karriär. Andelen och antalet från ekonomisk fraktion stiger igen bland de som föddes under 1900-talets första decennium. Beslutet att skicka dessa barn till de lägre nivåerna av skolväsendet togs under den ekonomiska uppgången på 1910-talet, medan beslutet att fortsätta vid universitet och högskolor sammanfaller med den ekonomiska krisen i början av 1920-talet. Att den ekonomiska fraktionen minskar i både absoluta och relativa tal bland 1910-talister skulle kunna bero på att de under utbildningsba-

---

material för att spåra avkomlingars sociala banor. För ett exempel, se Charle, C. (1987), *Les élites de la République (1880–1900)*.

¹⁶⁰ Andelarna är beräknade utan att ta hänsyn till kategori VI. F.d. yrkesutövare med flera. Variationerna blir desamma oavsett om denna räknas in eller inte. SCB (1926), *Folkräkningen den 31 december 1920*. 4, tabell D, s. 30–31.

¹⁶¹ Entreprenörer var med 22,9 procent ett av de vanligaste sociala ursprungerna bland bayerska gymnasieelever 1920. Denna andel sjönk till 17,9 procent 1924. Windolf, P. (1997), *Expansion and Structural Change*, s. 50.

nans gång varit tvungna att väga utbildning mot ekonomi vid såväl 1920-talskrisen (lägre nivåer i skolväsendet) som 1930-talskrisen (universitets- och högskolenivå).

Det akademiska arvets betydelse för att nå en professur

De vertikala sociala skillnaderna mellan förekomsten av socialgrupper i befolkningen i dess helhet och bland humanister och samhällsvetare visar att detta var en socialt selekterad grupp. I det här avsnittet undersöker jag i vilken utsträckning denna sociala selektion ägde rum på vägen från läroverket till professuren. Av resultaten att döma fungerade skolsystemet effektivt när det gällde att eliminera barn från de bredare folklagen, eller socialgrupp 3, innan de nådde universitetet.

Att disputerar inom ett humanistiskt ämne – till vilka jag också anakronistiskt räknar nationalekonomiska disputationer vid juridisk fakultet – var förutnat ett fåtal. Studenter från alla samhällsgrupper sorterades bort på vägen dit (tabell 4). Ingångarna till universitetet var dock olika vida för olika grupper. Om akademikerbarnen passerade genom en vidare huvudingång fick hantverkar- och arbetarbarnen trängas vid den mindre bakvägen. Akademikerbarnen kom att utgöra en nästan dubbelt så stor andel bland disputerade i humanistiska ämnen jämfört med dess storlek bland de som tog studentexamen. Hantverkar- och arbetarbarnens andel hade bland disputerade istället reducerats till en tredjedel av vad den hade varit bland studentexamen. Detta är de mest påtagliga och såvitt jag kan se varaktiga mönstren i den sociala selektionen mellan studentexamen och doktorsgraden.

Barn till militärer och medlemmar av den dominerande klassens och medelklassens ekonomiska fraktioner hade i likhet med hantverkar- och arbetarbarnen mindre chans att disputerar i humanistiska ämnen än vad man kunde förvänta sig givet deras förekomst bland läroverksstudenter. Detta gällde åtminstone 1915–1924. Framåt mitten av seklet, 1935–1944, ökade chanserna för militär- och direktörsbarnen att disputerar i takt med att tjänstemannabarnen, både på högre och lägre nivå, gick från att vara något överrepresenterade till att förekomma bland disputerade i mer förväntade proportioner.

Tabell 4. Faderns yrkesgrupp bland studenter, disputerade, universitetslärare och professorer samt uppskattningar av tillträdeschanser till disputation, befattning och professur.

Kategori	Årtal eller period	Lantbrukare	Folkskollärare	Akademiker	Militärer	Direktörer	Handlanden	Högre tjänstemän	Lägre tjänstemän	Hantverkare, arbetare
Läroverksstudenter	1910 (1)	15,0	6,0	19,0	5,0	10,0	20,0	10,0	4,0	11,0
	1930 (2)	10,0	6,0	22,0	4,0	11,0	13,0	13,0	4,0	16,0
Disputerade	1915–1924 (3)	14,0	6,0	37,0	3,0	5,0	13,0	13,0	6,0	3,0
	1935–1944 (4)	10,0	6,0	37,0	4,0	11,0	10,0	14,0	4,0	4,0
Befattningar	1920–1929 (5)	9,0	7,0	40,0	2,0	8,0	16,0	13,0	2,0	4,0
	1940–1949 (6)	9,0	6,0	37,0	1,0	9,0	13,0	19,0	3,0	3,0
Professorer	1930–1939 (7)	8,0	2,0	43,0	0,0	8,0	24,0	10,0	0,0	4,0
	1950–1959 (8)	6,0	8,0	42,0	0,0	7,0	18,0	13,0	4,0	1,0
Disputerade	3/1	0,9	1,0	1,9	0,6	0,5	0,7	1,3	1,5	0,3
	4/2	1,0	1,0	1,7	0,9	1,0	0,8	1,1	1,1	0,3
Befattningar	5/3	0,7	1,2	1,1	0,7	1,5	1,2	1,0	0,3	1,3
	6/4	0,9	1,0	1,0	0,3	0,8	1,3	1,4	0,7	0,7
Professorer	7/5	0,9	0,3	1,1	0,0	1,0	1,5	0,8	0,0	1,0
	8/6	0,7	1,3	1,1	0,0	0,8	1,4	0,7	1,3	0,3

Anmärkning: De första åtta raderna anger radprocent, de sex sista raderna anger beräknade fördelningskvoter mellan de åtta första raderna.

Källa: För läroverksstudenter, se Moberg, S. (1951), *Vem blev student och vad blev studenten?*, s. 34; se bilaga 1a för övriga kategorier.

Efter disputationen kunde man vid universiteten och högskolorna få ett docentstipendium eller i bästa fall en professur. Som vi kunde se i föregående avsnitt kunde det under vissa perioder vara mer fördelaktigt från en ekonomisk synpunkt att söka sig till en tjänst vid läroverken.¹⁶² Beroende på disputationens ämne kunde det även finnas ett antal upparbetade karriärvägar som byråchef, museichef, arkivarie eller bibliotekarie.

Bland de exempel på tidigare forskning som jag tog upp i kapitlets inledning är det endast Christophe Charle som har genomfört en liknande jämförelse av de sociala sammansättningarna bland universitetslärare och på lägre nivåer i utbildningssystemet. Charle jämför visserligen bara de olika befattningskategorierna direkt med sammansättningen bland gymnasieelever – och han använder ett annat klassschema – men huvudresultatet är att universitetslärarna framförallt härstammade från högre tjänstemän och ämbetsmän och bildningsborgerskapet. I Paris gick det dessutom att urskilja lärare som

¹⁶² För en lärartjänst vid läroverken krävdes utöver den akademiska examen ett så kallat provår med tjänst och provårskurser för att få fast anställning som adjunkt eller lektor.

kategori i det sociala ursprunget, en kategori som var den mest överrepresenterade bland universitetslärarna.¹⁶³ Som framgår av min undersökning finns vissa likheter mellan det franska och det svenska fallet. Men genom att förskjuta referenspunkten till den omedelbart föregående anhalten går det att se var under resans gång som effekten av ett visst socialt ursprung avtar.

Verkningsgraden hos det nedärvda utbildningskapitalet – att växa upp i ett akademikerhem med erfarenheter från högre studier och kännedom om de möjligheter som står till buds för den som slår in på en akademisk bana – i termer av att utvinna akademiska befattningar avtog efter disputationen. Istället var det de ekonomiska fraktionernas och tjänstemännens avkomlingar som förbättrade sina chanser att nå någon form av befattning. De lägre tjänstemännens avkomlingar fick däremot se sina chanser reducerade. När hantverkar- och arbetaravkomlingarna väl passerat disputationsnålsögat var deras chanser att gå vidare till nästa nivå inte längre reducerade i högre grad än för andra sociala grupper. I kapitlets två återstående avsnitt ska jag behandla frågan om huruvida det sociala ursprunget hade någon betydelse för vilka vetenskapliga inriktningar den akademiska banan fortsatte inom.

Fakulteternas sociala rum och förbindelser till maktens fält

Den mest heltäckande undersökningen av svenska professorers sociala ursprung har genomförts av medicinaren Gustaf Petrén och tryckts i inbjudan till installationshögtidigheterna när bröderna Per och Nils Nilsson-Stjernquist och Sven Hjelmqvist installerades som professorer i Lund 1952. Petrén har kartlagt ursprunget hos alla professorer som utnämnts vid universiteten vid Uppsala och Lund från 1800 till 1949.¹⁶⁴ Eftersom den finaste periodiseringen i redovisningen av de sociala ursprungena är 1800-talet och 1900-talet går det inte att komma åt mera kortsiktiga variationer. Den stora förändringen framgår däremot desto tydligare. Den under 1800-talet största producenten av professorer – prästfamiljerna – var fortfarande störst under 1900-talets första hälft. Andelen prästsöner hade dock nästan halverats från knappt 30 till drygt 17 procent. Det var bara hantverkarsönerna som hade tappat en relativt sett större del, men från den klart lägre nivån 11 procent till drygt 5 procent. När prästsönerna och hantverkarsönerna gjorde reträtt för söner till folkskollärare, apotekare, veterinärer, tandläkare, ingenjörer, läkare och läroverkslärare fram. Alla dessa grupper kom att mer än dubbla sina andelar, dock från låga nivåer. Ingen av dem kom att utgöra mer än 6 procent under 1900-talets första hälft. Ämbetsmannasönerna och professorssönerna kom att öka sina andelar från 5,6 till 8,4 respektive 6,6 till 9,8 procent. Tre relativt stora grup-

¹⁶³ Charle, C. (1994), *La république des universitaires*, s. 124–125.

¹⁶⁴ Petrén, G. (1952), "Några uppgifter om professorskärerna i Uppsala och Lund under 1800-talet och förra hälften av 1900-talet", s. 14.

per med söner till affärsmän, tjänstemän och lantbrukare har haft en stabil produktion av professorer, något som även är fallet hos den något mindre gruppen officerarsöner.

Andelen professorsöner är något underskattad hos Petrén eftersom han utgår från den sista definitiva befattningen. Det betyder att några professorsöner återfinns bland gruppen prästsöner eftersom framförallt teologiska fakultetens professorer kunde gå vidare till biskopsämbeten. Petrén tar också upp professorsdynastierna som sträcker sig över två till tre generationer och hur olika generationer ibland ägnat sig åt samma disciplin eller forskningsområde. Historikern Martin Weibulls söner Lauritz och Curt blev till exempel professorer i historia, precis som Harald Hjärnes son Erland.¹⁶⁵

Tabell 5. Fakulteternas sociala sammansättning bland professorer i Uppsala och Lund 1800–1949. Totalt 663 professorer utnämnda under perioden.

Faderns yrkeskategori	Fraktion	Teologiska	Medicinska	Filosofiska	Juridiska	Totalt
		fakulteten	fakulteten	fakulteten	fakulteten	
Officer	Stat.	8,7	13,0	43,5	34,8	100,0
Ämbetsman med akademisk examen	Stat.	10,9	10,9	52,7	25,5	100,0
Professor	Kult.	6,7	17,8	57,8	17,8	100,0
Lektor, adjunkt, bibliotekarie	Kult.	6,7	20,0	60,0	13,3	100,0
Affärsmän	Ekon.	10,9	25,7	52,5	10,9	100,0
Tjänsteman	***	2,8	28,2	63,4	5,6	100,0
Utövare av fritt yrke	Prof.	8,0	32,0	52,0	8,0	100,0
Läkare	Prof.	3,8	46,2	46,2	3,8	100,0
Lantbrukare	***	16,7	17,9	61,5	3,8	100,0
Hantverkare, arbetare	***	22,6	18,9	52,8	5,7	100,0
Präst, biskop	Kyrk.	26,0	18,0	50,0	6,0	100,0
Folkskollärare	***	16,7	16,7	66,7	0,0	100,0
Alla kategorier	***	14,2	21,3	54,4	10,1	100,0

Källa: Bearbetning av Petrén, G. (1952), "Några uppgifter om professorskärerna i Uppsala och Lund under 1800-talet och förra hälften av 1900-talet", tabell 4, s. 20.

Den sociala rekryteringen till de fyra fakulteterna präglades av viss autoreproduktion (tabell 5). De allra flesta – oavsett ursprung – hamnade i den lägre, filosofiska, fakulteten som också var den i särklass största. När man tar hänsyn till fakulteternas storlek och därefter analyserar förekomsten av olika grupper vid olika fakulteter framgår det att prästsönerna, ämbetsmannasönerna och läkarsönerna hade sina givna destinationer i den teologiska, juri-

¹⁶⁵ Einar Löfstedt var professor i grekiska medan hans son, också han med namnet Einar, blev professor i latin. Nordisten Adolf Noreens son Erik blev också professor i nordiska språk. Pontus Fahlbecks son Erik Fahlbeck blev professor i förvaltnings- och statsrätt, vilket inte är särskilt långt från faderns professur i statskunskap. Nationalekonomen Knut Wicksells son Sven blev professor i statistik. Petrén räknar även Torgny Segerstedts professur i filosofi som närliggande hans far Torgny Segerstedts professur i religionshistoria. Petrén, G. (1952), "Några uppgifter om professorskärerna i Uppsala och Lund under 1800-talet och förra hälften av 1900-talet", s. 17.

diska respektive medicinska fakulteten. De tre fakulteterna var med andra ord dominerade av den dominerande klassens olika fraktioner: den juridiska av statsmaktseliten (ämbetsmännen), den teologiska av den kyrkliga eliten (biskoparna, kyrkoherdarna) och den medicinska av den ekonomiska (direktörerna, företagsledarna) och till viss del professionseliten (läkarna, ingenjörerna). Den del av kultureliten som byggde sin ställning på i första hand en lång utbildning (professorerna, läroverkslektorerna) var frekvent förekommande på den fakultet som i kraft av sin storlek dominerade hela det rum som utgörs av fakulteternas sociala profiler, den filosofiska.¹⁶⁶

Förbindelserna mellan den dominerande klassens fraktioner och de olika fakulteterna återspeglades påtagligt i professorernas fortsatta karriärer. Mer än var tredje teologiprofessor gick vidare till biskopsämbete under de 150 år Petrén undersöker. Ingen av de andra fakulteterna kunde uppvisa samma konsekventa karriärbanor för de extramurala aktiviteterna. Av juristprofessorerna var det bara lite mer än en av sex som blev justitieråd. Bland övriga banor fanns kammarrättsråd, justitieminister, statsråd, universitetskansler och fyra riksdagsmän. Från filosofiska fakulteten var det en relativt liten andel professorer som gick vidare till andra befattningar, men eftersom fakulteten var så mångtaliig hade den ett jämförelsevis stort antal vidare ämbetsmannabanor. Det var framförallt professorerna i ämnen som efter 1876 kom att tillhöra den humanistiska sektionen som befolkade dessa banor. Tre av dem gick över till biskopsämbeten (en filolog, en botaniker och en filosof). Därutöver hittar vi riksarkivarier, byråchefer, fem statsråd samt ett par tidningsredaktörer. Medicinarna utmärker sig genom att ha påfallande få professorer som fortsatte utanför universiteten utöver de två cheferna för medicinalstyrelsen.¹⁶⁷

Från Petréns material går det alltså att teckna en bild över svenska professorers sociala banor och deras förbindelser till de olika maktfälten. Den numerära dominansen av söner från den dominerande klassen var så pass påtaglig att skillnaderna i rekrytering till professurerna vid de olika fakulteterna snarare hade att göra med skillnader mellan olika fraktioner inom den dominerande klassen. Dessa socialt bestämda polariteter kom i viss mån att återspeglas också i professorernas förbindelser med maktens fält. Teologerna växte upp i prästfamiljer och fortsatte sin bana i det religiösa fältet efter sin professur, juristerna växte upp i statliga ämbetsmannahem och kom att bli statliga ämbetsmän efter professuren, filosoferna som växte upp i familjer med starka band till utbildningssystemet fortsatte inom utbildningssystemets högre domäner. Medicinarna, där många var uppväxta i hem där fadern utövade någon av de fria professionerna, förde väl i någon mening familjetraditionen vidare genom att fortsätta vara fristående från maktens fält.

---

¹⁶⁶ Ibid., s. 20.

¹⁶⁷ Ibid., s. 30–37.

Disciplinernas sociala rum

Som en del av den filosofiska fakulteten befann sig humaniora och samhällsvetenskaperna sett till deras sociala rekrytering i mitten av fakulteternas sociala rum. När fokus nu riktas mot de humanistiska och samhällsvetenskapliga disciplinernas sociala rum torde detta därför framträda som ett mikrokosmos av de motsättningar som präglade fakulteternas rum, om än med vissa särdrag.

I avsnittet jämförs två tvärsnitt. Vid tiden för det första tvärsnittet, 1930, var resurserna överlag knappa, åtminstone i jämförelse med det senare tvärsnittet 1954.¹⁶⁸ De för avsnittet mest intressanta förändringar som ägde rum från det ena tvärsnittet till det andra var utöver den mer allmänna expansionen att framförallt samhällsvetenskapliga discipliner fick fastare institutionell förankring. Det fanns alltså helt nya befattningar i nya discipliner 1954 jämfört med 1930. Den empiriska tyngdpunkten ligger dock på disciplinernas sociala profiler bland de humanister och samhällsvetare som hade befattningar vid universiteten och högskolorna 1954. Därigenom blir det möjligt att med statistiska metoder jämföra en relativt detaljerad indelning av olika discipliner med en relativt detaljerad indelning av sociala ursprung.

Indelningen av discipliner har varit en avvägning mellan att hålla isär enskilda discipliner med egna examensämnen och egna professurer och att använda tillräckligt stora kategorier för statistiskt meningsfulla jämförelser. För att slå ihop de allra minsta disciplinerna till större kategorier har jag främst utgått från den svenske filosofen Allen Vannérus skrift *Vetenskapssystematik* (den förkortade andra upplagan från 1921).¹⁶⁹ Ett par av Vannérus inspirationskällor – som Auguste Comte, Herbert Spencer och Wilhelm Wundt – hade kunnat vara användbara för mina syften. Men eftersom Vannérus systematik utarbetades närmare min undersökningsperiod i tid och han själv var väl införstådd med svenska förhållanden har han getts företräde.

Vannérus systematik är objektsorienterad. Det är vetenskapernas objekt snarare än deras metoder som utgör klassificeringsgrunden. Objekten, och därmed också vetenskaperna som knyts till dessa, kan också graderas från mer allmänna till mer specifika. Den första uppdelningen i klassificeringsträdet skiljer till exempel den allmänna vetenskapen filosofi från specialvetenskaperna. Relationen mellan det allmänna och det specifika tycks hos Vannérus även spegla objektens sociala status. Jag menar att det finns en klassdistinktion som skär igenom psykologin och kulturvetenskaperna, och jag ska kort utveckla detta nedan.

Det framgår nämligen klart och tydligt vid Vannérus beskrivning av exempelvis vetenskapen etnologi att den trots dess egentliga syfte att vara helhetsvetenskapen om kulturen i själva verket är helhetsvetenskapen om

¹⁶⁸ Årtalen 1930 och 1954 motsvarar de två mer detaljerade analyserna av maktstrukturen i kapitel 5.

¹⁶⁹ Vannérus, A. (1921), *Vetenskapssystematik*.

”mer eller mindre lågstående stammars och folks kultur”¹⁷⁰. Vidare har vi folkloristiken som studerar folkets vetande, diktning, visor och tro. ”Folk” ska här förstås som de lägre klasserna, i synnerhet allmogen. Samhällets dominerande klasser – vilka må skifta från en tid till en annan – har sina motsvarigheter till etnologin och folkloristiken i de specifikt ideella kulturvetenskaperna.

En grov indelning skulle enligt Vannérus klassificering (se diagram 31 i bilaga 2) ge kategorierna filosofi, psykologiska vetenskaper, etnologi, vetenskaper om särskilda samlevnadsfakta, de ideella kulturvetenskaperna, samhällsvetenskaperna samt historiska vetenskaper. Jag har använt dessa kategorier och därutöver särredovisat stora discipliner som historia, nordiska språk och nationalekonomi. Totalt rör det sig om 17 disciplinkategorier.

Klassificeringen av det sociala ursprunget har inneburit en liknande avvägning som när det gällde disciplinerna. Jag har utgått från samma klasschema som användes tidigare i kapitlet, det vill säga Sven Wicksells och Tage Larssons.¹⁷¹ Den största gruppen, akademikerna, har dock splittrats i totalt sju kategorier för att bättre spegla rekryteringsmönstren vid universitetet i stort där exempelvis sannolikheten att träffa på prästsöner och läkarsöner skiljer sig väsentligt mellan den teologiska och den medicinska fakulteten. Sammantaget har jag delat in det sociala ursprunget i 14 kategorier utifrån Wicksells och Larssons schema.

Genom att korsa de 14 kategorierna för socialt ursprung med de 17 disciplinkategorierna bildas en korstabell där det blir möjligt att analysera å ena sidan relationer mellan discipliner baserade på deras sociala rangordning och å andra sidan relationer mellan sociala grupper baserade på deras disciplinära rangordning. Likheter och skillnader mellan discipliner bestäms av vilka sociala grupper som befolkar dem. Omvänt bestäms de sociala gruppernas likheter och skillnader av vilka discipliner de befolkar. Med hjälp av en enkel korrespondensanalys¹⁷² går det att se dels vilka affiniteter mellan sociala grupper och discipliner denna ömsesidiga rangordning genererar, dels hur starka dessa affiniteter är.

Diagram 4 ger en sammanfattande bild av den statistiska analysens resultat. Disciplinerna och de sociala grupperna har rangordnats efter deras positioner längs korrespondensanalysens första axel. Linjerna som förbinder discipliner till vänster med olika sociala grupper till höger illustrerar bara de allra stark-

¹⁷⁰ Ibid., s. 127.

¹⁷¹ SOU 1936:34, *Utredning rörande de svenska universitets- och högskolestudenternas sociala och ekonomiska förhållanden*, s. 24–27.

¹⁷² Till att börja med bestäms de euklidiska avstånden mellan korstabellens element, det vill säga de 17 raderna av disciplinkategorier och de 14 kolumnerna av sociala kategorier. Avstånden bestäms med χ^2 -metrik. Därefter görs en singularvärdesuppdelning för att bestämma egenvektorerna, det vill säga sammanfatta de viktigaste skillnaderna och likheterna på den första principalaxeln, de näst viktigaste på den andra principalaxeln, och så vidare. Slutligen översätts radernas och kolumnernas koordinater till en gemensam skala så att de kan projiceras samtidigt i ett koordinatsystem. Le Roux, B. & Rouanet, H. (2004), *Geometric Data Analysis*, s. 41.

aste förbindelserna.¹⁷³ Disciplinernas sociala rangordning syns till vänster. I den övre delen av diagrammet återfinns i fallande ordning konsthistoria, de ideella kulturvetenskaperna, nationalekonomi, geografi och filosofi. Den nedre delen samlar etnologi, nordiska språk, samhällsvetenskaper, psykologiska vetenskaper, och fornkunskap. I mitten samlas de filologiska och lingvistiska disciplinerna. Till höger återfinns de sociala gruppernas disciplinära rangordning. Överst bland de sociala grupperna påträffas ingenjörernas, de högre ämbetsmännens, läkarnas, tandläkarnas, apotekarnas och folkskolläraernas barn. Diagrammets nedre del samlar de som härstammar från familjer med hantverkare och arbetare, lantbrukare, lägre tjänstemän, direktörer, disponenter, grosshandlare samt handlanden och köpmän.¹⁷⁴ I mitten samlas högre tjänstemäns, prästers, professorers och läroverkslärares barn.

Sambanden mellan discipliner och social bakgrund representerar inte någon en-till-en-korrespondens, vilket också tydliggörs i diagram 4. Konsthistoria var starkast förknippat med ett socialt ursprung bland ingenjörer och läkare, apotekare och tandläkare. Bägge dessa sociala grupper var dock förknippade med andra discipliner *utöver* konsthistoria. Ingenjörsbarnen var till exempel överrepresenterade inom nationalekonomi och geografi medan barnen till de läkare, apotekare och tandläkare även påträffades inom ideella kulturvetenskaper, filosofi och övrig europeisk filologi. Dessa discipliner var i sin tur överrepresenterade bland ytterligare andra sociala grupper, och så vidare. Tillsammans utgjorde disciplinerna och ursprungen hos de personer som befolkade dem i någon mening ett "komplicerat nät av likheter, som griper in i och korsar varandra"¹⁷⁵. Men det här komplicerade nätet går också att rangordna socialt. Beroende på det sociala ursprunget kringskars valmöjligheterna på olika sätt.¹⁷⁶ Etnologi, det vill säga allmän och jämförande etnografi respektive nordisk och jämförande folklivsforskning, var så gott som otänkbara för ingenjör- och högre ämbetsmannavkomlingar; lantbrukarbarnen blev inte forskare i nationalekonomi.

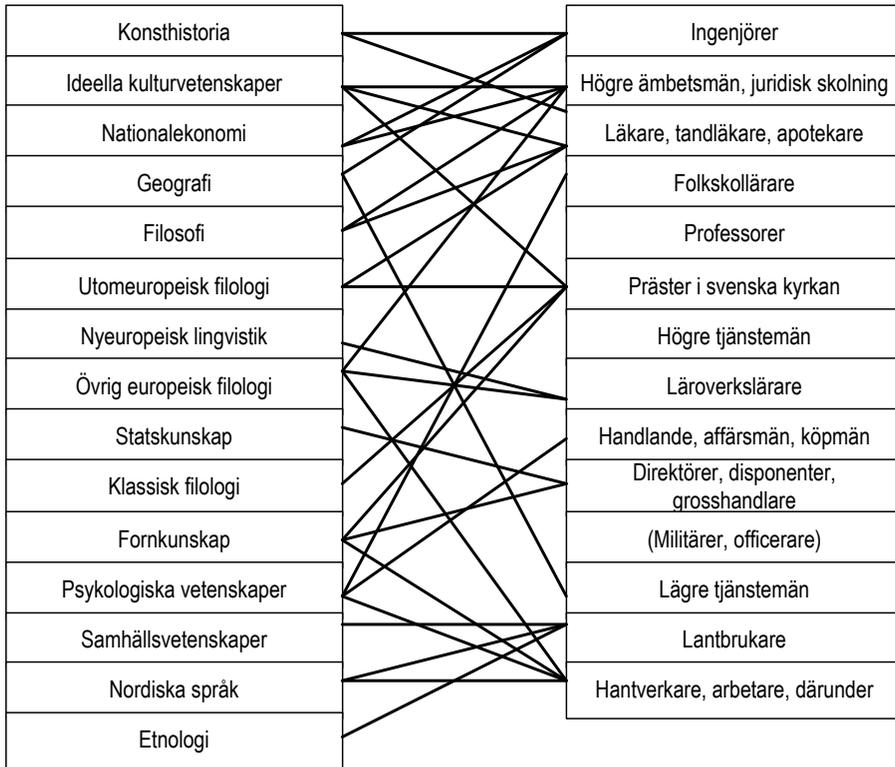
¹⁷³ De starkaste förbindelserna har identifierats genom att beräkna sambandskvoterna mellan alla rader och kolumner. *Ibid.*, s. 32, 51, 69.

¹⁷⁴ Militär- och officerarbarnen har inte tagits med i sambandskvotberäkningen eftersom de bara var 6 personer totalt. De sex militäravkomlingarna befann sig inom fornkunskap, klassisk filologi, konsthistoria, nordiska språk, samhällsvetenskap samt övrig europeisk filologi.

¹⁷⁵ Wittgenstein, L. (1992), *Filosofiska undersökningar*, s. 43. Bourdieu har lånat begreppet familjelikheter från Wittgenstein för att beskriva den typ av samhörighet som karakteriserar agenter inom en specifik region av ett socialt rum. Bourdieu, P. (1996), *Homo Academicus*, s. 58.

¹⁷⁶ Bourdieu, P. & Passeron, J. C. (1979), *The Inheritors*, s. 6–7.

Diagram 4. Attraktionsdiagram över forskare i humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner 1954 och deras sociala bakgrund.

Anmärkning: Linjerna illustrerar endast de starkaste sambanden mellan discipliner och social bakgrund (sambandskvot större än 1,0). Historiedisciplinen hade starkast samband med läroverkslärare (0,75) och ingenjörer (0,63). Litteraturhistoria hade starkast samband med läroverkslärare (0,80). Professorer hade starkast samband med statskunskap (0,83). Högre tjänstemän hade starkast samband med litteraturhistoria (0,62). Disciplinerna och de sociala grupperna är sorterade efter koordinater från korrespondensanalysens första (viktigaste) axel.

Källa: Se bilaga 1a.

Det finns ingen klar skiljelinje mellan samhällsvetenskaper och humaniora. Störst skillnad verkar det istället ha varit mellan olika samhällsvetenskaper med nationalekonomi och geografi på ena sidan och andra samhällsvetenskaper som sociologi, statistik, företagsekonomi samt de psykologiska vetenskaperna å den andra. På ett liknande sätt går det inte att göra någon åtskillnad mellan teoretiska (främst filosofi) och empiriska (övriga) discipliner. Rangordningen av det sociala ursprunget är något klarare i det att blygsammare nedärvt utbildningskapital (hantverkare och arbetare, lantbrukare, lägre tjänstemän) i den nedre delen av diagram 4 står mot mer omfattande tillgångar (högre ämbetsmän och ingenjörer) i dess övre del. De sociala gruppernas fördelning motsvarar dock inte strikt de rangordningar som jag tagit upp

tidigare i kapitlet. (Professorn borde till exempel ha hamnat "högre" i rang än folkskolläraren.) Den totalsammanfattning som diagram 4 redovisar rymmer i själva verket primära, sekundära och så vidare, likheter och skillnader mellan discipliner och sociala grupper. Detta framgår av en närmare granskning av korrespondensanalysens resultat.

Trots att antalet observationer är relativt lågt (410) i förhållande till antalet celler (238) går det att få fram en relativt stabil lösning där de 5 första axlarna av totalt 13 bidrar mer än genomsnittligt till den totala variansen i tabellen. Tillsammans står dessa fem axlar för 74,5 procent av all varians. En närmare inspektion av dessa 5 axlar visar att en lösning med de 4 första axlarna ger en god representation av de underliggande mönstren i tabellen.¹⁷⁷ På grund av det låga antalet observationer kommer jag dock inte att i detalj analysera fler än de två första axlarna.

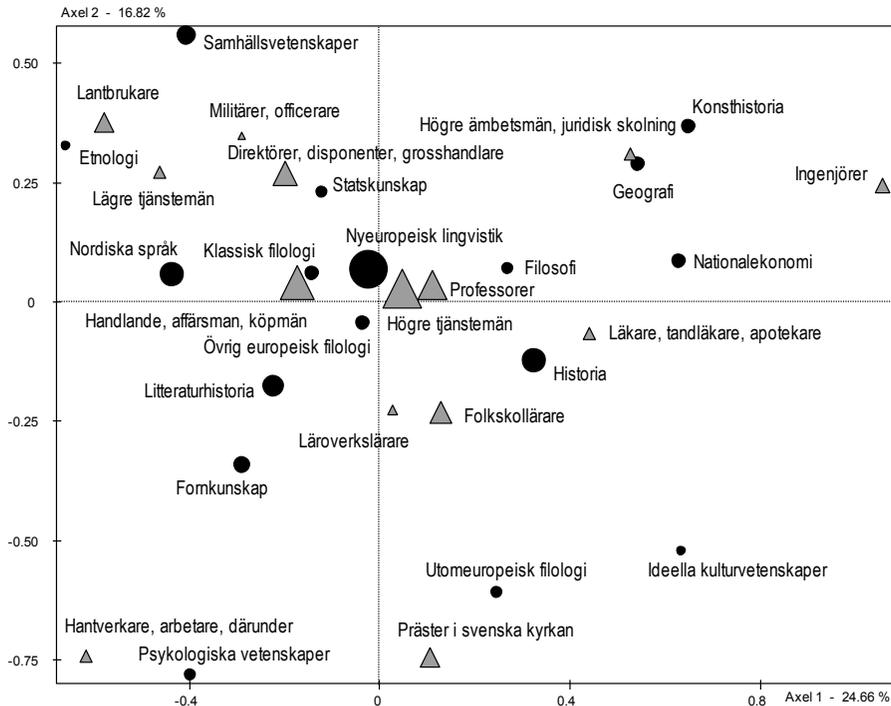
Den första axeln, som löper horisontellt genom diagram 5, användes för att sortera kategorierna i diagram 4. Fördelningen av discipliner och socialt ursprung längs denna är därför bekant. De viktigaste skillnaderna går mellan å ena sidan avkomlingar till ingenjörer och högre ämbetsmän med juridisk skolning, längst till höger, och å andra sidan hantverkarnas, arbetarnas, lantbrukarnas och de lägre tjänstemännens avkomlingar, längst till vänster i diagrammet. Dessa skillnader är förbundna med en åtskillnad mellan den högre sidans discipliner konsthistoria, ideella kulturvetenskaper, nationalekonomi, geografi och historia och den vänstra sidans etnologi, nordiska språk och samhällsvetenskaper.¹⁷⁸

---

¹⁷⁷ En godtagbar lösning innebär att de flesta modaliteterna ska vara välrepresenterade av lösningens axlar. Detta innebär i matematiska termer att summan av de aktiva elementens kvadrerade cosinus bör överstiga 0,5, vilket den gör för nästan alla rader och kolumner redan efter de fyra första axlarna. De flesta disciplinerna är till och med välrepresenterade av de tre första axlarna. För analysprotokoll och formler, se Le Roux, B. & Rouanet, H. (2004), *Geometric Data Analysis*, s. 49.

¹⁷⁸ De uppräknade sociala grupperna bidrar var och en mer än genomsnittligt (mer än $100/14=7,14$ procent) till variansen på axel 1. Enda undantaget är kategorin lägre tjänstemän (6,4 procent) som bidrar strax under genomsnittet. De mest bidragande kategorierna på respektive sida om nollpunkten kan bilda två grupper med nya medelpunkter. Nästa steg är att beräkna hur mycket avståndet mellan dessa två gruppers medelpunkter bidrar till axelns varians. När det gäller de sociala grupperna bidrar avståndet mellan det den positiva och den negativa sidans grupper med 79 procent av variansen. Motsvarande andel för disciplinerna är 76 procent. För analysprotokoll och formler, se *Ibid.*, s. 50, 69–70.

Diagram 5. Korrespondensanalys av befattningsdisciplin 1954 och social bakgrund. Planet av axel 1 och 2.

Förklaring: Baserad på befattningsdisciplin (svarta punkter) och social bakgrund (grå trianglar) bland totalt 410 befattningsinnehavare vid universitet och högskolor enligt Sveriges statskalender 1955. Symbolernas storlek indikerar relativ frekvens.
Källa: Korrespondensanalys av tabell 33 i bilaga 2.

Punkten som representerar ingenjörssavkomlingarnas position ser ut att försvinna ut ur högermarginalen i diagram 5 och de tar nästan med sig nationalekonomerna. Det vore av tre skäl faktiskt nästan i sin ordning om dessa försvann ut ur diagrammet. Ingenjörernas barn hörde för det första till dem som var mest benägna att följa i sina fäders fotspår.¹⁷⁹ Humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner var alltså inte något förstahandsval. Nationalekonomi och konsthistoria framstår därför tillflyktsdiscipliner för ingenjörernas barn på ett liknande sätt som sociologerna Bourdieu och Passeron menade att humanistisk fakultet var en tillflyktsort för överklassens barn. För det andra är det inte orimligt att nationalekonomi nästan följer med ingenjörerna ut ur fältet med tanke på att disciplinen på 1950-talet på de flesta lärosäten precis hade blivit en del av de humanistiska sektionerna på ett administrativt plan. Det vanliga arrangemanget var annars att professurerna i nationalekonomi

¹⁷⁹ Hela 47 procent av ingenjörssönerna bland 1930 års studenter studerade vid tekniska högskolor. SOU 1949:48, 1945 års universitetsberedning. 4, *Studenternas sociala ursprung, betyg i studentexamen, vidare utbildning, yrkesval m.m.*, s. 94.

hörde till den juridiska fakulteten, vilken som vi kunde se i föregående avsnitt hade en annorlunda rekrytering jämfört med filosofisk fakultet. För det tredje är nationalekonomi den disciplin som i det här sammanhanget var mest matematiskt orienterad, trots att den under 1900-talets första hälft inte var tillnärmelsevis så matematisk och formell som dess motsvarighet idag.

Den andra axeln, som löper vertikalt genom diagram 5, drar isär discipliner och sociala ursprung som på den första axeln samlades i mitten eller längst till vänster. Den ställer framförallt prästavkomlingar, men även hantverkar- och arbetaravkomlingar, i söder mot lantbrukaravkomlingar och direktörsavkomlingar i den övre delen.¹⁸⁰ Denna motsättning beror på att de som befinner sig i den nedre delen är vanligare förekommande inom psykologiska vetenskaper, utomeuropeisk filologi, ideella kulturvetenskaper samt fornkunskap medan de som befinner sig i den övre delen är överrepresenterade inom samhällsvetenskaper och konsthistoria.¹⁸¹

Till viss del representerar motsättningarna längs den andra axeln en historisk orientering i dess nedre del mot en samtidsorientering i dess övre del. Bland de ideella kulturvetenskaperna återfinns idéhistoria, musikhistoria, teaterhistoria och religionshistoria. Filologi definierades av Vannérus som en historisk vetenskap. Närmre rummets mittpunkt, men fortfarande i dess nedre del, återfinns litteraturhistoria och historia. De icke-historiska disciplinerna i rummets nedre del utgörs bara av de psykologiska vetenskaperna och statskunskap. Den senare disciplinen hade i början av 1900-talet mycket gemensamt med historiedisciplinen, men kom med tiden att inrikta sig mer på samtida politiska reformer. Dessa historiskt orienterade discipliner står i kontrast till samhällsvetenskaperna överst i diagram 5. De senare utgör de mest renodlat samtidsorienterade vetenskaperna. Beteckningen nyeuropeisk lingvistik blir här något missvisande – det rör sig om de historiskt sett nyare språken engelska, franska och tyska – eftersom en stor del av forskningen inom dessa discipliner var historiskt orienterad i form av exempelvis dialektologi, ortnamnsforskning, personnamnsforskning och runologi.¹⁸²

En annan tolkning av samma motsättningar, som i högsta grad är förknippad med det samtida kontra det historiska, är att det rör sig om variationer i historiskt och geografiskt avstånd till själva forskningsobjekten. Denna tolkning knyter an till det resonemang som Bourdieu och Passeron för kring val av uppsatsämne bland studenter.¹⁸³ I korthet menade de att studenterna i

¹⁸⁰ Dessa kategorier bidrar tillsammans till 80,5 procent av axelns varians medan avståndet mellan dessa kategoriers medelpunkter bidrar till 73 procent. Kategorierna i den övre delen är placerade relativt nära hela rummets medelpunkt vilket bidrar till att avståndet mellan deras medelpunkt och medelpunkten för kategorierna i den nedre delen inte bidrar så mycket som avståndet mellan positiva och negativa kategorier på den första axeln.

¹⁸¹ Dessa kategorier bidrar tillsammans till 84 procent av axelns varians medan avståndet mellan dessa kategoriers medelpunkter bidrar till 75 procent.

¹⁸² Det gäller inte minst nordiska språk. Se Hovdhaugen, E. m.fl. (2000), *The History of Linguistics in the Nordic Countries*, s. 248, 253–255.

¹⁸³ Bourdieu, P. & Passeron, J. C. (1979), *The Inheritors*, s. 15.

högre utsträckning valde tredje världen och antropologi som studieobjekt om de härstammade från de dominerande klasserna än om de härstammade från dominerade klasser, där det relativt sett var vanligare att vilja studera Europa. Samhällsvetenskapernas, etnologins och den nyuropeiska lingvistikens objekt är närvarande i samtiden och kanske till och med vardagen på ett sätt som historiens, fornkunskapens eller ens de utomeuropeiska språken knappast är.

Totalt fanns det 20 kvinnor bland de 410 observerade befattningsinnehavarna, det vill säga strax under 5 procent. De lingvistiska och filologiska disciplinerna samlade hela 15 av dessa 20 kvinnor. Eftersom 8 av dem hade befattningar inom nyuropeisk lingvistik hamnar medelpunkten för kategorin kvinnor nära centrum i planet av axel 1 och 2 i diagram 5.

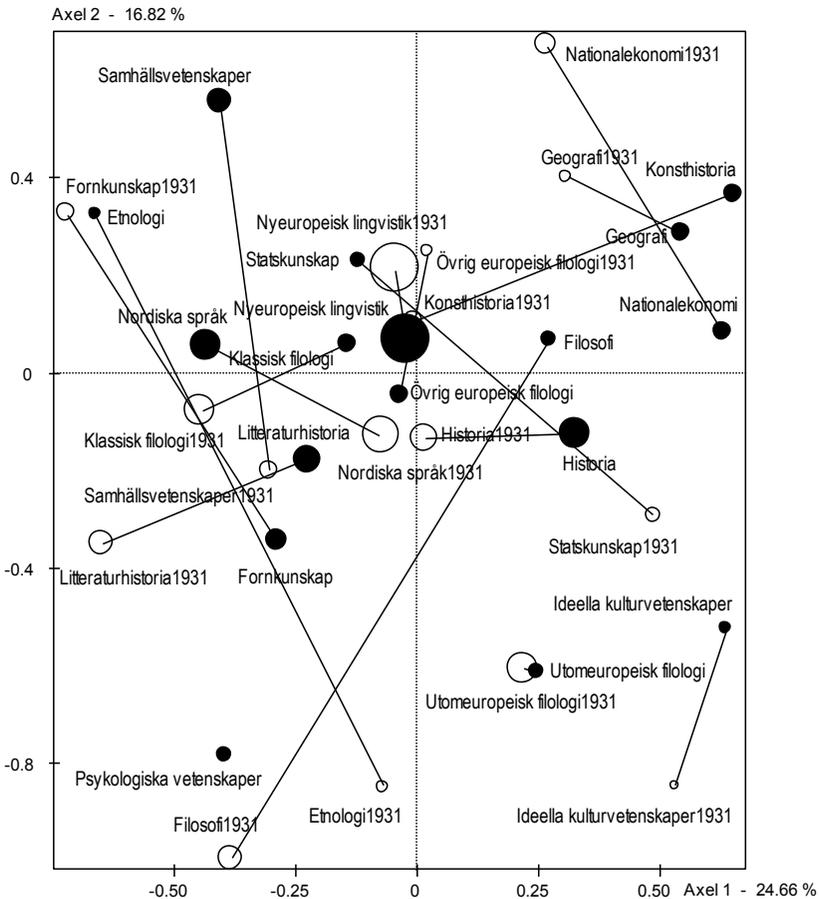
Den sociala rekryteringen till befattningarna i olika discipliner förändrades över tid. Ett sätt att åskådliggöra dessa förändringar är att, som jag har gjort i diagram 6, projicera in 1930 års befattningsinnehavare för de olika disciplinerna som supplementära element i rummet av 1954 års befattningsinnehavare.¹⁸⁴ De rätt stora avstånden som vissa discipliner tillryggalagt längs den andra axeln hänger samman med det som framgick redan i ett tidigare avsnitt, nämligen att prästbarnens andel överlag sjunkit. Det innebär att discipliner som hade en påtaglig rekrytering av prästbarn bland befattningsinnehavarna 1930 framstår som mer präglade av just denna kategori när de jämförs med strukturen 1954. Filosofi är det tydligaste exemplet, där antalet prästsöner minskade från 5 till 1 mellan 1930–1954.¹⁸⁵

---

¹⁸⁴ Ett liknande tillvägagångssätt har nyligen använts av sociologen Christian Baier för att analysera det tyska högskolefältets förändringar från perioden 1995–2000 till perioden 2007–2012. Analysenheterna utgjordes den studien av tyska universitet och högskolor. Baier har dock drivit den statistiska analysen ytterligare några steg genom att med linjära modeller analysera universitetens och högskolornas banor som en effekt av deras position vid den första tidpunkten. Baier, C. (2017), *Reformen in Wissenschaft und Universität aus feldtheoretischer Perspektive*, s. 81–82, 98–102.

¹⁸⁵ När filosofen Ingemar Hedenius 1949 publicerade den religionskritiska *Tro och vetande* var med andra ord nästan alla prästsöner borta från filosofibefattningarna vid de svenska universiteten och högskolorna.

Diagram 6. Förändringar i disciplinernas sociala sammansättning från 1930 till 1954. Korrespondensanalys av befattningsdisciplin och social bakgrund.

Anmärkning: Befattningsdisciplin 1954 (svarta punkter) och motsvarande discipliners befattningsinnehavare 1930 (svarta cirklar, supplementära element). Totalt 410 befattningsinnehavare 1954 och 200 befattningsinnehavare 1930 enligt *Sveriges statskalender* 1955 respektive 1931. Symbolernas storlek indikerar relativ frekvens. De psykologiska vetenskapernas position 1930 framstår som så särpräglad att den inte kan representeras samtidigt med de övriga disciplinerna med 1954 som referensår. Källa: Korrespondensanalys av tabell 33 med disciplinerna i tabell 34 supplementära rader (se bilaga 2).

Längs den första axeln, som alltså särskiljer mer från mindre tillgångar hemifrån har både nyare discipliner som etnologi och äldre etablerade discipliner som nordiska språk och framförallt statskunskap närmat sig den socialt dominerade sidan till vänster. Samtidigt har etablerade humanistiska discipliner som filosofi, historia, konsthistoria och litteraturhistoria rört sig i riktning mot den dominerande sidan till höger.

Disciplinerna har blivit större under perioden 1930–1954. För många har detta inneburit en rörelse mot det sociala rummets centrum, det vill säga att den sociala rekryteringen blivit mindre säregen. Detta beror på att små övervikter för en viss kategori får större inflytande ju mindre en disciplin är. Därför vore den logiska konsekvensen vid expansion att disciplinerna rör sig mot centrum och får en mer genomsnittlig rekrytering. Detta stämmer till exempel för litteraturhistoria och statskunskap och det stämmer också för etnologi som fortsätter att vara en rätt liten kategori som därför påverkas stort av små variationer. Andra discipliner, som geografi, konsthistoria och nationalekonomi blir istället mer extrema.

Av diagram 6 framgår även att de discipliner som också förekom som läroämnen vid läroverken intar den mest centrala ställningen. Det beror framförallt på att de allra flesta innehade en befattning i någon av dessa discipliner. Det är de små läroämnena, liksom de större disciplinerna som bara fanns vid universiteten, som avvek något i riktning mot de högre ämbetsmännens och ingenjörernas pol till höger i diagrammet. Läroämnesdisciplinerna erbjöd det som Charle betecknade som ett starkare samband mellan studier och karriär¹⁸⁶, där inte minst karriären var en välkänd modell eftersom så gott som alla hade varit lärjungar på läroverken. Eftersom dessa discipliner intog en så central ställning verkar det inte ha funnits något starkt samband mellan den sociala bakgrunden och benägenheten att välja denna i någon mening säkra yrkesbana.

Sammanfattning och slutsatser

Huruvida uppfattningen om professuren som en befattning med hög status var särskilt utbredd eller ej kan vara svårt att fastställa. De enklare indikatorer på prestige – att vara upptagen i biografiska lexikon, att få ordensutnämningar, att vara efterfrågad som expert i utredningar – som jag har undersökt närmare i kapitlet förstärker dock bilden av professorn som en prominent person. De uppbar också en av de högsta lönerna i utbildningssektorns avlöningshierarki, vilket kan ses som en form av officiellt erkännande av deras status. Att det kunde finnas en strävan efter att nå en professur även från andra familjer än de akademiskt starka är därför rimligt. Att nå en professur, eller att åtminstone disputerat kunde dock vara svårare om du inte växte upp i just ett akademikerhem.

Det faktum att antalet befattningar som professor ökade under 1900-talets första hälft hade ingen omvälvande effekt på fördelningen av dessa befattningar till de olika klasserna; det var fortfarande socialgrupp 1 och 2, det vill säga överklassen och medelklassen, som dominerade rekryteringen. Istället var det inom de dominerande klasserna som förändringarna skedde, där kyrkliga

¹⁸⁶ Charle, C. (1983), "Le champ universitaire parisien à la fin du 19ème siècle", s. 79–80.

fraktioner fick ge vika för kulturella – i det här fallet främst utbildningsstarka – fraktioner.

Vilken samhällsklass och vilken fraktion inom den dominerande klassen du kom ifrån hade vidare en viss betydelse för i vilken disciplin universitetskarriären förlöpte. Relationen mellan discipliner och det sociala ursprunget handlade främst om en uppdelning mellan discipliner ägnade åt en borgerlig kultur – konsthistoria, ideella kulturvetenskaper, nationalekonomi – och discipliner ägnade åt en folklig eller rent av allmogekultur – etnologi och delar av nordiska språk. Denna disciplinuppdelning korresponderade med en åtskillnad mellan socialt ursprung bland högre ämbetsmän, ingenjörer och läkare å ena sidan och hantverkare, arbetare och lantbrukare å andra sidan. I takt med den kyrkliga fraktionens nedgång blev också deras avkomlingars disciplinorientering allt mer apart. Prästbarnen påträffades mestadels inom utomeuropeisk filologi och ideella kulturvetenskaper – däribland religionshistoria. Eftersom en stor del av disciplinerna hade få företrädare kunde den sociala rekryteringen fluktuera över tid, inte minst på grund av den kyrkliga fraktionens nedgång. Filosofidisciplinens sociala profil fick till exempel en helt annan karaktär 1954 jämfört med 1930.

Den starka sociala selektionen tycks av det här kapitlet att döma ha skett i ungdomsskolan. Tidigare i kapitlet lyfte jag fram ett par formuleringar med sociologiskt skarpa iakttagelser ur dåtidens yrkesvägledningslitteratur. I den av Karin Kock redigerade *Våra yrken* tillskrevs skolan en central roll för yrkestilldelningen i och med att "vägen till yrkena nu så mycket oftare än förr går genom skolning, som kostar både individerna och samhället tid och pengar"¹⁸⁷. Detta gav å ena sidan större möjligheter att påverka den sociala cirkulationen genom yrkesvägledning, å andra sidan en yrkestillhörighet som var mera bunden än tidigare. Eller som det lades fram i boken: "Det gäller därför redan att välja de rätta skolorna"¹⁸⁸. Att detta var ett träffande påstående framgår av nästa kapitel där jag undersöker hur den sociala selektionen fungerade på skolväsendets lägre nivåer.

---

¹⁸⁷ Kock, K. (1941), *Våra yrken*, s. 4.

¹⁸⁸ Ibid.

Utbildning och segmentering

Inledning

I kapitel 2 framgick det att den sociala bakgrunden hade betydelse för chansen att bli professor. De som härstammade från samhällets övre skikt var överrepresenterade jämfört med andra sociala klasser. Den sociala selektionen tycktes dock framförallt ske på vägen genom skolväsendet.¹⁸⁹ I det här kapitlet prövar jag antagandet att detta beror på att det svenska skolväsendet i början av 1900-talet var segmenterat, ett begrepp vars innebörd preciseras i följande avsnitt. Att det var segmenterat skulle kortfattat innebära att det var uppdelat såväl organisatoriskt som socialt. Jag prövar detta antagande mot jämförelser av den sociala sammansättningen bland elever och studenter i olika skolformer¹⁹⁰ och tillfogar upplysningar från tidigare studier av hur utbildningen organiserades.

Resonemang om skolväsendets segmentering kan kopplas ihop med sociologen Ralph Turners två typer av social mobilitet.¹⁹¹ I den ena typen kan vägen in till en elitposition tas via öppen konkurrens med tydliga spelregler där det finns många möjliga strategier för dem som aspirerar på elitpositionerna. Detta är vad Turner kallade konkurrensmobilitet (*contest mobility*). I den andra typen har de som redan innehar elitpositioner större inflytande över vem som ska få tillträde och utifrån vilka kriterier någon ska väljas ut som ny medlem. Denna typ kallas koopteringsmobilitet¹⁹² (*sponsored mobility*) och den präglas av en kontrollerad selektionsprocess. I skolväsendet skulle dessa två typer skilja mellan system där alla elever och skolformer är

---

¹⁸⁹ Jag använder *skolväsen* som sammanfattande benämning för anstalter och anordningar för meddelande av undervisning, det vill säga samma definition som i artikeln "Skolväsen" i Uggelupplagan av *Nordisk familjebok* (1917). När jag skriver *utbildningssystem* är det med hänvisning till andras verk eller utbildningssystem i allmänhet. Skolväsen betecknar sålunda det historiska objektet som avhandlas i kapitlet.

¹⁹⁰ Med skolformer avses i det här kapitlet både olika nivåer, som sekundär- och högskoleundervisning, och olika organisations- och finansieringsformer inom dessa nivåer.

¹⁹¹ Turner, R. H. (1960), "Sponsored and Contest Mobility and the School System", s. 856–857, 861–863.

¹⁹² Kooptering är ingen ordagrann översättning av Turners begrepp *sponsored*, men fångar rätt väl upp betydelsen av själva begreppet: "*Sponsored mobility*, the English norm, involves controlled selection in which the elite or their agents choose recruits early and carefully induct them into elite status". Ibid., s. 855.

med och konkurrerar på upploppet – konkurrensmobilitet – och system som är mer segmenterade – kooperingsmobilitet.

Såväl Ringers begrepp segmentering som Turners två typer av social mobilitet är förenliga med sociologerna Pierre Bourdieu och Monique de Saint Martins studier av elitskolors reproduktion av sociala skillnader i maktens fält. Bourdieu och de Saint Martin visar att även i ett till synes öppet och konkurrenspräglat utbildningssystem som det franska finns underliggande sociala strukturer som gör att vissa skolor framstår som direktspår till specifika delar av maktens fält.¹⁹³ Det är alltså i Ringers mening segmenterat och därmed också mer av typen kooperings- än konkurrensmobilitet.

Utifrån dessa tre perspektiv och antydningar från tidigare forskning¹⁹⁴ har jag grävt djupare just bland läroverken och den hierarki som föreföll ha varit rådande dem emellan. Denna hierarki tycks också vara av betydelse för det humanistiska och samhällsvetenskapliga fältets struktur, som kartläggs i kapitel 5.

Efter en kortare genomgång av det för kapitlet centrala begreppet segmentering disponeras framställningen enligt följande. Jag börjar med att undersöka segmenteringens organisatoriska sida. Här bygger framställningen på tidigare forskning. I detta avsnitt står det klart att de högre läroverken – tack vare den studentexamen som utfärdades vid dessa – var centrala för att gå vidare till universitet och högskolor. Därefter följer undersökningen av segmenteringens sociala sida i två steg. I det första steget undersöker jag den sociala sammansättningen av elever i olika skolformer och linjer enligt en vertikal indelning i tre sociala klasser. Jämfört med samhället i stort visar elevsammansättningen på läroverken att det knappast var ett progressivt system. Jämförelsen av olika skolformer med varandra visar samtidigt att det är ett socialt segmenterat system, åtminstone så länge vi håller oss till vertikala skillnader mellan olika sociala skikt. I det andra steget undersöker jag om segmenteringen även tog sig uttryck horisontellt, det vill säga mellan sociala grupper inom samma sociala skikt. Befinner sig, till exempel, barnen från överklassens ekonomiska fraktion i andra skolformer än barnen från den kulturella fraktionen? Mellan läroverkens olika linjer tycks denna horisontella segmentering inte ha varit särskilt påtaglig. Dock verkar det finnas en hierarkisk uppdelning mellan olika läroverk. Detta går även till viss del att se bland universitet och högskolor, men där finns det också en horisontell segmentering.

Slutligen ett par ord om avgränsningen i tid. Avhandlingens population utgörs som tidigare nämnts av de som disputerade vid, eller nådde en befattning inom, universiteten och högskolorna omkring 1915–1955. Det betyder att det utbildningssystem som formade dem hör till tiden från strax före sekel-

¹⁹³ Bourdieu, P. (1996), *The State Nobility*, s. 131–133, 136–147.

¹⁹⁴ Se exempelvis Kaiserfeld, T. (1997), *Vetenskap och karriär*, s. 53.

skiftet till en bit in på 1930-talet.¹⁹⁵ Ambitionen med kapitlet är att karaktärisera utbildningssystemet under denna period. Ytterligare avgränsningar blir dock nödvändiga som en konsekvens av att befintliga data av sådan kvalitet att de fungerar för jämförelser av det slag som en undersökning av segmentering kräver endast täcker perioden 1920–1930. Tyngdpunkten i den kvantitativa undersökningen har därför landat i mitten av 1920-talet fram till 1930.

Att undersöka segmentering

Historikern Fritz K. Ringer definierar tre statistiskt mätbara begrepp för att karaktärisera utvecklingen inom moderna utbildningssystem. En nations utbildningssystem är mer eller mindre inkluderande beroende på hur stora andelar av en ålderskohort som är inskrivna i någon form av utbildning. Samma system kan vara mer eller mindre progressivt beroende på i vilken utsträckning de dominerade klasserna är utestängda från utbildningssystemet. Om systemet är uppdelat i parallella skolor eller linjer, olikartade till såväl innehåll som social sammansättning bland eleverna, är det i högre grad segmenterat.¹⁹⁶ Dessa begrepp förefaller väl lämpade för att karaktärisera det utbildningssystem som producerade de humanister och samhällsvetare som står i fokus i avhandlingen. Jag går i det följande in närmre på hur begreppen ska användas.

Ett utbildningssystem är mer inkluderande ju större andel av en ålderskohort som får tillgång till undervisning. Det obligatoriska skolväsendet gällde i Sverige till exempel nästan alla barn i åldern 7–14 år, åtminstone sedan ett klargörande om skolåldern 1882, då sexårig skolplikt infördes. Bland alla barn i åldern 7–14 år var det drygt 90 procent som fick någon form av undervisning¹⁹⁷ under åren 1900–1914. Under krigsåren och en bit in på 1920-talet var andelen nere på omkring 80 procent för att därefter öka och till mitten av 1930-talet nå 88 procent.¹⁹⁸ Denna del av skolväsendet kan, med så stora andelar inskrivna elever, sägas ha en hög grad av inkludering. Här är jag emellertid mer intresserad av det icke-obligatoriska skolväsendet, det vill säga sekundärskolan, eftersom det i slutändan var där som man kunde kvalificera sig för universitetsstudier. Till sekundärskolan räknar jag högre allmänna läroverk, kommunala mellanskolor, privatläroverkens högre klasser, folkskoleseminarier samt fackläroverk.¹⁹⁹ Folkskolan och privata och allmänna läroverks

¹⁹⁵ De sista årgångarna tog studenten i slutet av 1930-talet.

¹⁹⁶ Ringer, F. K. (1979), *Education and Society in Modern Europe*, s. 22–31.

¹⁹⁷ Här ingår folkskolor, högre skolor och även andra undervisningsformer som hemundervisning.

¹⁹⁸ Sjöstrand, W. (1965), *Pedagogikens historia*. 3, s. 347–348; Vinge, M. (1974), *Elever i obligatoriska skolor 1847–1962*, s. 52–54.

¹⁹⁹ Här utgår jag från Dahn, P. (1936), *Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst*, s. 7.

lägre klasser räknas här till det obligatoriska skolväsendet. Folkskolan avhandlas hastigt i kapitlet och läroverkens lägre klasser återkommer endast i den mån de är inräknade i det statistiska underlag som analyserats.

Ett utbildningssystem är mer progressivt i Ringers mening när tillträdeschanserna till olika delar av utbildningssystemet står i någorlunda proportion till den sociala sammansättningen i samhället i stort. För att undersöka detta använder jag mig av den indelning i tre socialgrupper som Statistiska centralbyrån skapade i samband med redovisningen av resultaten från riksdagsmannavalet 1914. Som jag har tagit upp i kapitel 2 motsvarar socialgrupp 1 en socialt dominerande överklass, socialgrupp 2 en medelklass och socialgrupp 3 en socialt dominerad klass eller arbetarklass. Om socialgrupp 1, 2 respektive 3 skulle utgöra i tur och ordning 5, 40 respektive 55 procent i samhället i stort skulle man i ett fullkomligt progressivt system förvänta sig att sammansättningen av elever i olika delar av utbildningssystemet motsvarar dessa proportioner om vi ser till deras föräldrars sociala ställning. Detta betyder också att det går att undersöka progressiviteten – eller respektive socialgrupps grad av inkludering – genom att jämföra fördelningar. Om andelen läroverkselever som härstammar från socialgrupp 1 utgör 10 procent av alla läroverkselever samtidigt som denna grupp utgör 5 procent i samhället i stort kan en fördelningskvot beräknas genom att dividera 10 procent med 5 procent. I detta exempel skulle alltså fördelningskvoten för elever i läroverk från socialgrupp 1 vara 2, det vill säga de har dubbelt så stor chans att påträffas på läroverken jämfört med vad vi skulle ha förväntat oss utifrån förekomsten i samhället i stort. När en grupp på detta sätt är överrepresenterad kommer en annan grupp att vara underrepresenterad.

Den del av segmenteringen som beror på elevernas sociala sammansättning beräknas på nästan samma sätt som grad av progressivitet. Den väsentliga skillnaden är att det inte längre är fördelningen i samhället i stort som fungerar som referensfördelning. Istället är det jämförelser inom exempelvis en viss nivå av skolsystemet som är intressanta.²⁰⁰ Andelen elever från olika sociala grupper som går på högre allmänna läroverk kan då jämföras dels med fördelningen bland sekundärskolor generellt, dels mellan olika linjer inom det högre läroverket.

Segmenteringen beror också på utbildningens innehåll och hur en viss skolform eller en viss utbildning är organiserad och förbunden med andra skolformer och utbildningar. Organisationen kan till exempel vara mer systematisk såtillvida att åtskillnaden mellan olika skolformer är strikt reglerad, och gränserna mellan olika skolformer och linjer kan vara mer eller mindre ogenomträngliga. Utbildningsinnehållets betydelse för segmenteringen ska enligt Ringer inte överdrivas. Med det menar han att mindre variationer i antalet timmar i skolschemat som ägnas åt det ena eller andra läroämnet inte nödvändigtvis påverkar en viss linjes eller skolforms sociala ställning. Slutligen

²⁰⁰ Ringer, F. K. (1987), "On Segmentation in Modern European Educational Systems", s. 53.

menar Ringer att skillnader mellan skolformer och utbildningar som ligger bortom själva utbildningsinnehållet kan bidra till segmenteringen. Det gäller till exempel skillnader mellan privata och offentliga skolformer eller om skolan rekryterar elever boende i närområdet eller från andra orter.²⁰¹

Segmenteringens organisatoriska sida

Det svenska skolväsendet var i början av 1900-talet organisatoriskt segmenterat. I det här kapitlet behandlas främst perioden omkring 1910–1930, eftersom det var då de flesta ur avhandlingens kollektivbiografiska population befann sig i skolväsendet. De olika skolformernas innehåll skilde sig åt, de riktade sig i praktiken till olika delar av befolkningen, de ledde till olika karriärbäror och deras lärare utbildades vid olika institutioner. Folkskolan, där de flesta barnen gick, utbildade bland annat blivande kroppsarbetare och kunde via påbyggnadsutbildningar leda till exempelvis småskolläro- eller folkskolläraryrkena. Realskolan som tillkom 1905 var en lägre sekundärskola som kunde leda vidare dels till gymnasiet (det högre läroverket), dels till en ”mindre omfattande intellektuell verksamhet, såsom lantbrukare, köpmän och industriidkare i mindre skala”²⁰² och vissa statstjänster på mellannivå. Till lägre sekundärskolor kan även kommunala och enskilda mellanskolor räknas. Dessa kunde fungera som broar mellan folkskolan och gymnasiet. En avgångsexamen från en fyraårig mellanskola var nämligen likställd med en realexamen.

Med realexamen kunde man fortsätta till gymnasiet, det vill säga det som också kallas det högre läroverket. På grund av variationen i den sociala sammansättningen har jag i detta kapitel, så långt det varit möjligt, gjort åtskillnad mellan högre allmänna läroverk, flickskolor samt goss- och samskolor. De högre goss- och samskolorna omfattade i regel gymnasium och hade rätt att anställa studentexamen. Avgång från åttonde och sista klass på högre flickskolan gav normalskolekompetens, vilket motsvarade realskolexamen. Några flickskolor hade, liksom goss- och samskolorna, dessutom gymnasium med rätt att anställa studentexamen. De uppräknade skolformernas lägre klasser motsvarade alltså realskolan, vilket innebär att det på denna nivå knappast var frågan om någon organisatorisk segmentering. På gymnasienivå fanns det emellertid, vid sidan om dessa skolor, alternativa spår som ledde till andra eftergymnasiala banor. Detta beror inte minst på studentexamen, vilket jag går igenom i följande avsnitt.

²⁰¹ Ibid., s. 57.

²⁰² Florin, C. & Johansson, U. (1993), *Där de härliga lagrarna gro...*, s. 98–99.

Studentexamen och den högre utbildningen

Från och med 1862 avlades studentexamen vid läroverken. Dessförinnan hade man gjort inträdesprov vid universiteten. Det direkta förhållandet som fram till dess hade rått mellan studentexamen och universitet hade redan två år tidigare, 1860, börjat sprida sig till fler institutioner, sedan Skogsinstitutet (grundat 1828) infört studentexamen som inträdeskrav. Sedan andra hälften av 1800-talet började alltfler av de tidigare grundade fackskolorna och institutet att införa samma inträdeskrav.²⁰³ Varje ytterligare institution som genom införandet av detta krav inordnades i fältet av högre utbildningsinstitutioner bar en potential att kasta om eller åtminstone påverka konkurrensförhållandena.²⁰⁴ Effekterna av nya institutioners inträde i fältet kunde från de dominerande institutionernas, universitetens, sida mildras eftersom inträdeskravet inte var det enda sättet att konkurrera om studenter. Studenterna hade ofta ett intresse av att ta ut en examen som kvitto på sin högre utbildning, och rätten att dela ut vissa typer av examina var något universitetet ägde monopol på under en lång tid också efter att olika institut trätt in i kampen, eftersom dessa bara gradvis fick ta del av universitetens privilegier.²⁰⁵

En studentexamen var alltså huvudingången till de flesta högre utbildningsinstitutioner som kunde leda till ett yrke och en social ställning av högre rang. Härifrån kunde man utöver universiteten och Karolinska institutet ta sig till Tandläkarinstitutet, Skogshögskolan, Krigshögskolan, Veterinärhögskolan, Farmaceutiska institutet, lantbruksinstitutet vid Ultuna och Alnarp, Tekniska högskolan och Chalmers samt Handelshögskolan.

Vid sidan om de högre allmänna läroverken, de högre goss- och samskolorna samt de högre flickskolorna med gymnasium fanns skolformer för vilka inträdet oftast var realskoleexamen eller motsvarande men där avgångsexamen i regel ledde direkt till ett specifikt yrke. En examen från ett folkskoleseminarium, ett tekniskt gymnasium eller ett handelsgymnasium var helt enkelt inte lika bred som en studentexamen. Folkskoleseminarierna utbildade blivande folkskollärare, handelsgymnasierna utbildade blivande yrkesarbetare inom kvalificerat kontorsarbete och kamrer- och kassörsuppgifter medan de tekniska gymnasierna ledde till ingenjörsexamen. Från handelsgymnasierna kunde man dock gå vidare till Handelshögskolan i Stockholm, och med ingenjörsexamen var man kvalificerad för Tekniska högskolan.

De högre allmänna läroverken, goss- och samskolorna, flickskolorna med gymnasium, folkskoleseminarier, tekniska gymnasier samt handelsgymnasi-

---

²⁰³ Ibid, s. 88–90.

²⁰⁴ Det är på grund av att alla institutioner konkurrerar om något gemensamt – i det här fallet studenter som är knappa resurser – som det förefaller rimligt att analysera dem på ett sätt liknande det i Bourdieu, P. (1996), *The State Nobility*, s. 132.

²⁰⁵ Agevall, O. & Olofsson, G. (2013), "The Emergence of the Professional Field of Higher Education in Sweden", s. 6–7.

erna räknar jag till sekundärskolan.²⁰⁶ Dessa skolformer ledde genom deras respektive examina, och de varierande växelkurser dessa stod i, in på olika spår, somliga med stora valmöjligheter rörande vidare studier, andra med begränsade valmöjligheter till vidare studier och ytterligare andra direkt ut i yrkeslivet. Därför menar jag att den svenska sekundärskolan i början av 1900-talet var organisatoriskt segmenterad.

Utbildningsinnehåll vid gymnasiets linjer

Vare sig man tog studentexamen (kallad mogenhetsexamen fram till 1909) vid högre allmänt läroverk, privat läroverk eller som privatist tog man den som latinare eller realare, beroende på kombinationen av läroämnen. Skillnader i utbildningsinnehåll, utbildningsmetoder och fostransuppdrag mellan just latin- och reallinjer brukar vara ett centralt studieobjekt i undersökningar av segmentering. I andra nationella sammanhang använder man möjligen klassisk och modern, eller humanistisk och naturvetenskaplig för att fånga upp motsvarande skiljelinjer i utbildningsväsendena.²⁰⁷ Jag har begränsat mig till högre allmänna läroverk i detta avsnitt. De observationer som hänför sig till skillnader mellan latin- och reallinjerna torde dock vara valida även för enskilda skolformer som leder fram till samma examina.

Med läroverksstadgan 1856 inrättades skolformen läroverk med i praktiken en latinlinje och en reallinje. I och med skollagen från 1878 kom sedan läroverkens högre klasser – den sista förberedelsen innan studier vid universiteten för lärjungar med sådana aspirationer – att delas in tre linjer: helklassisk, halvklassisk och real.²⁰⁸ På alla tre linjerna läste man i slutet av 1800-talet kristendom, modersmål, tyska, franska, historia och geografi, filosofisk propeudeutik, matematik, naturalhistoria samt fysik (tabell 6). Den helklassiska linjen utmärkte sig med att ha både latin och grekiska på schemat medan den halvklassiska bara hade latin (och engelska). På reallinjen hade man varken latin eller grekiska, men väl engelska. Istället hade man mer av matematik, naturalhistoria och fysik och läste därtill kemi. Den nya timplanen år 1895 innebar inga större förändringar (naturalhistoria försvann helt från helklassikerna medan halvklassikerna fick ett par timmar ytterligare). Istället var det stadgan från 1905 som gjorde ett större avtryck i timplanen, inte minst eftersom grekiska helt försvann som obligatoriskt ämne och därmed endast kunde läsas som tillval på bekostnad av matematik och teckning.

En handfull läroämnen lästes i lika stor utsträckning på alla linjerna. Kristendomskunskapen upptog lika mycket tid på alla linjer och dess utrymme

²⁰⁶ Det är med andra ord nästan samma indelning som hos Dahn, P. (1936), *Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst*, s. 7.

²⁰⁷ Se till exempel Ringer, F. K. (1987), "On Segmentation in Modern European Educational Systems".

²⁰⁸ För en koncentrerad framställning av läroverkens utveckling ca 1850–1900, se Larsson, E. (2014), *En lycklig Mechanism*, s. 20–22.

förblev nästan oförändrat. Modersmålet lästes likaså i samma utsträckning på alla linjer, men kom att ta mer tid i anspråk i och med reformerna 1905, 1928 och 1933. Historieämnet delade mellan 1878 och 1905 tid med det mindre geografiämnet, och betecknades från och med 1928 som historia och samhällslära. Antalet timmar var dock konstant från 1878 till 1933, då det utökades med en timme (sammantaget över de fyra gymnasieklasserna). Geografiämnet, som i och med 1905 års stadga avknoppades från historieämnet, dubblerade sin tid i schemat 1928. Filosofisk propedeutik var det minsta ämnet som lästes i lika stor omfattning på alla linjer. Från och med 1928 bytte man namn till filosofi och ökade antalet timmar till det dubbla, från tidigare en timma i veckan under de två sista klasserna till två timmar.

Tabell 6. Timplaner för utvalda läroämnen i läroverkens fyra sista klasser 1880–1935. Antal timmar per vecka summerat för alla fyra klasserna.

Ämne	1878			1895			1905		1928		1933 (1935)	
	Hel	Halv	R	Hel	Halv	R	L	R	L	R	L	R
Kristendom	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	7	7
Modersmålet	8	8	8	8	8	8	11	11	13	13	15	15
Latin	32	32	0	26	26	0	24	0	24	6	24	-
Grekiska	26	0	0	24	0	0			14	-	14	-
Tyska	2	2	4	8	4	4	8	8	11	11	10	10
Engelska	0	12	12	0	10	12	8	12	11	11	10	13
Franska	14	16	18	14	16	16	12	12	14	14	16	12
Historia (o. geografi 1878; o samhällslära 1928)	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	13	13
Geografi							3	3	7,5	7,5	7,5	7,5
Filosof. propedeutik	2	2	2	2	2	2	2	2	4	4	4	4
Matematik	12	16	28	12	18	26	18	25	13	24	10	24
Naturalhistoria	2	2	8	0	4	4						
Biologi							6	6	9,5	9,5	7	7
Fysik	6	6	8	6	6	10	7	12	9	13,5	8	12,5
Kemi	0	0	8	0	0	8	0	8	6	10	5	9

Anmärkning: Helklassiker (Hel), halvklassiker (Halv), latinlinje (L) samt reallinje (R). Källa: Bearbetning av tabläer i Sjöstedt, C. E. & Thorén, B. (1963), *Studentexamen 100 år*, s. 75–79.

De läroämnen som tilläts variera mellan de olika linjerna var de främmande språken, matematik samt naturvetenskapliga ämnen. Att latin inte ingick i realexamen innebar ett problem för dem som hade för avsikt att studera vid filosofisk fakultet. Det var först 1891 som kravet på betyg i latin för studier vid universiteten togs bort.²⁰⁹ Latinämnet utgjorde hursomhelst den största skillnaden mellan linjerna. Klassikerlinjerna läste latin 8 timmar per vecka under 1878 års timplan. Detta skars ner till mellan 6 och 7 timmar – beroende på vilken klass man gick i – med 1895 års timplan för att landa på 6

²⁰⁹ Florin, C. & Johansson, U. (1993), *Där de härliga lagrarna gro...*, s. 83.

timmar i veckan i och med 1905 års timplan. Det var först 1928 som man började läsa latin även på reallinjen. Realarnas monopol gällde istället kemiämnet, men det utgjorde bara mellan en fjärdedel och en tredjedel av mängden latin som lästes på latinlinjen. De läste också betydligt mer fysik, särskilt från och med 1895 års timplan. Biologiämnet, som tog plats när naturalhistoria försvann 1905, lästes i lika stor utsträckning på latin- och reallinjerna. Matematikämnet tog större utrymme i realarnas schema än hos latinarna. I slutet av 1800-talet läste dock halvklassikerna betydligt mer matematik än helklassikerna.

Med 1905 års timplan var skillnaden som minst mellan latin- och reallinjen. En samtida debattör menade att reformen som sjösatte 1905 års timplan gjorde "den förutvarande linjeuppdelningen i mångt och mycket illusorisk".²¹⁰ Skillnaderna mellan de bägge linjernas timplaner kom emellertid att vidgas igen först med 1928 och därefter 1933 års timplaner. De moderna språkens plats på de olika linjerna skiftade något mellan de olika timplanerna. Tyskan var större på reallinjen 1878 för att 1895 bli större på den helklassiska linjen. Från och med 1905 läste man lika mycket tyska på bägge linjerna. Engelska läste man inte alls på den helklassiska linjen, och tenderade att vara mer ett språk för realarna i de timplaner där det alls är någon skillnad. Franskan var länge mer framträdande på reallinjen än på latinlinjen, och det var först 1933 som latinarna läste mer franska än realarna.

Timplanerna gällde alla läroverk i landet vilket borgade för att skillnader i hur lång tid man studerade respektive läroämne uteslutande hängde samman med vilken linje man gick. Vad som däremot skulle kunna variera från ett läroverk till ett annat var innehållet i form av de läroböcker som var i bruk. Det var nämligen framförallt upp till ämneskonferensen (sammanträden mellan lärare i samma ämnen på det specifika läroverket) att bestämma kursupplägg och innehåll inom ramen för den stadgade timplanen.²¹¹ Valet av lärobok var dock inte helt utlämnat till den lokala ämneskonferensen. Mellan 1865 och 1869 hade till exempel särskilda granskningskommissioner, utsedda av Kungl. Maj:t, avgett utlåtanden om befintliga läroböcker och därtill ställt upp vad de ansåg vara rimliga krav som goda läroböcker borde uppfylla.²¹² Vid sekelskiftet började man också göra förteckningar över de läroböcker som användes vid rikets olika läroverk. Det är utifrån dessa och liknande granskningar som det går att bilda sig en uppfattning om huruvida undervisningsinnehållet varierade mellan olika läroverk.

Förteckningarna över läroboksgranskningarna visar att det fanns ett mindre antal standardverk som användes vid i stort sett alla läroverk. Formen hos spridningen av titlar på olika läroverk var förhållandevis homogen bland de

²¹⁰ Hägg, E. (1915), *De svenska läroverkens förfall*, s. 119.

²¹¹ SFS 1905:6, *Kungl. Maj:ts nådiga stadga för rikets läroverk*, § 168.

²¹² SOU 1931:2, *Utredning och förslag rörande läroböcker vid de allmänna läroverken och med dem jämförliga läroanstalter*, s. 16–17.

olika ämnena, och det var bara i historieämnet som andelen titlar använda på bara ett läroverk var något högre (41,3 procent). Visserligen avvek både grekiska och filosofiämnet också något, men det beror mer på att det helt enkelt var väldigt få böcker som användes i dessa ämnen totalt sett.²¹³ Variationen i läroboksanvändningen tycks vidare inte ha några systematiska drag. Det är till exempel inget enskilt läroverk som konsekvent använder andra böcker än alla andra läroverk. Förekomsten av standardverk som användes vid de flesta högre läroverken borgade för att lärjungarna åtminstone i läromedlen mötte samma innehåll nästan oavsett var i landet man bedrev sina studier.

Gymnasielinjer och fortsatta studier

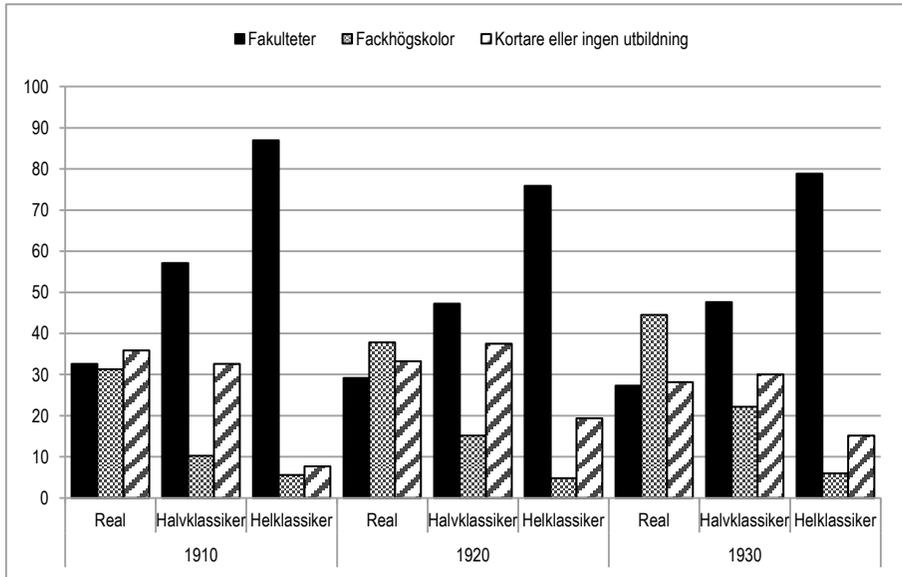
För lärjungar som tog studentexamen från någon av de tre läroverkslinjerna fanns flera olika eftergymnasiala utbildningar att välja mellan. De olika eftergymnasiala alternativen varierade dock i popularitet mellan lärjungarna från de olika linjerna.²¹⁴ De flesta helklassikerna, som alltså läste grekiska, läste en längre eftergymnasial utbildning och de påträffades i störst utsträckning vid universiteten (diagram 7) och framförallt inom teologisk fakultet eller den filosofiska fakultetens humanistiska sektion (diagram 8). Benägenheten att gå kortare eller ingen utbildning var något större hos halvklassikerna, som bara läste latin, och hos realerna (diagram 7). För de sistnämnda var de olika fackskolorna en viktigare anhalt än universiteten, åtminstone från 1920 och framåt, medan halvklassikerna var mer benägna att söka sig till universiteten. Detta berodde inte minst på att examen från reallinjen gav tillträde till fackskolor där examen från latinlinjen behövde kompletteras med betyg i matematik och naturvetenskapliga ämnen.²¹⁵

²¹³ Lindsström, V. A. (1912), *Redogörelse för de arbeten, som varit begagnade för undervisningen i läseämnen, välskrifning och öfningsämnen vid de svenska högre allmänna läroverken, realskolorna och samskolorna under läsåret 1909–1910*.

²¹⁴ Uppgifter om eventuell fortsatt utbildning för studenter vid de olika gymnasielinjerna återfinns i Moberg, S. (1951), *Vem blev student och vad blev studenten?*, s. 148–150.

²¹⁵ Florin, C. & Johansson, U. (1993), *Där de härliga lagrarna gro...*, s. 108.

Diagram 7. Läroverkslinjer, avgångsår och eftergymnasial utbildning, andelar 1910–1930.

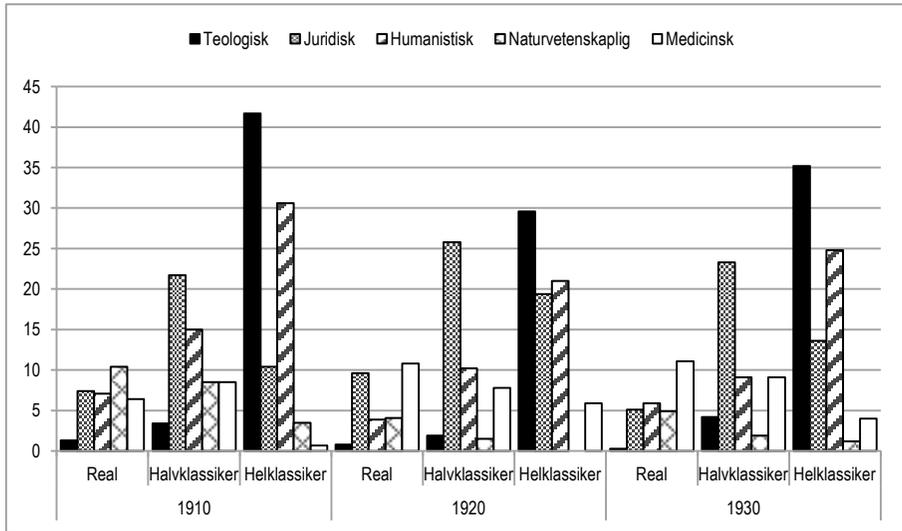

Källa: Bearbetning av tabell 57 i Moberg, S. (1951), *Vem blev student och vad blev studenten?*, s. 149.

Inom universiteten var den matematisk-naturvetenskapliga sektionen till en början den största, och väldigt få sökte sig till den teologiska fakulteten. Bland övriga tre fakulteter och sektioner fanns en jämn fördelning. Den filosofiska fakultetens nedgång i popularitet bland realarna mellan 1910 och 1920 kan förstås mot bakgrund av att Handelshögskolan i Stockholm inrättades 1909 och att Chalmers från och med 1914 började ge utbildning av högskolekaraktär. Framåt avgångsklasserna 1930 var den medicinska fakulteten dominerande för realarna vid universiteten. För halvklassikerna var det framförallt utbildning vid den juridiska fakulteten som hägrade. För avgångsklasserna 1910 var dessutom den humanistiska sektionen ett klart större alternativ än de övriga fakulteterna. Detta förändrades fram till 1920 års avgångsklasser, då den juridiska fakulteten stärkt sin ställning. När den juridiska fakulteten där- efter sjönk något i attraktionskraft för 1930 års halvklassiker hade handels- högskolan seglat upp som ett tungt vägande alternativ.²¹⁶

²¹⁶ Moberg, S. (1951), *Vem blev student och vad blev studenten?*, s. 149.

Diagram 8. Läroverkslinjer, avgångsår och eftergymnasial utbildning, andelar på respektive fakultet och sektion 1910–1930.

Källa: Se diagram 7.

I fakulteternas perspektiv var den teologiska fakulteten fullkomligt dominerad av helklassikerna medan den filosofiska fakultetens matematisk-naturvetenskapliga sektion dominerades av realarna. De övriga två fakulteterna och den humanistiska sektionen var bara under vissa perioder lika dominerade av någon läroverkslinje. Halvklassikerna var till exempel klart störst bland studenter vid den juridiska fakulteten, men detta var framförallt fallet för 1930 års avgångsklasser. Realarnas dominans vid den medicinska fakulteten var mest påtaglig bland 1920 års avgångsklasser. Den filosofiska fakultetens humanistiska sektion var i detta avseende en mötesplats för realare, halvklassiker och helklassiker, även om halvklassikerna oftast var de mångtaligaste.

Den gren av tidigare utbildningshistorisk forskning som har fokuserat mer på lärjungarnas och lärarnas praktiker, och läroverken som platser för individuellt eller kollektivt identitetsskapande, ger intryck av att läroverken erbjöd goda förutsättningar för produktionen av studenter med skilda banor.²¹⁷ Här avser jag alltså andra förutsättningar än timplaner, läroböcker och examina. Bland såväl läroverkslärare som lärjungar cirkulerade nämligen föreställningar om humaniora och naturvetenskap som befäste den egna sidans åskådning som överlägsen den andra sidans.²¹⁸ För realare var sålunda naturvetenskap samhällsnyttig, modern, upplyst och framåtsträvande medan humaniora var spekulativ och verklighetsfrånvänt. Humanisterna kritiserade å sin sida natur-

²¹⁷ Här åsyftas främst idéhistorikern Staffan Wennerholms avhandling. Wennerholm, S. (2005), *Framtidsskaparna*. Se även Norlin, B. (2010), *Bildning i skuggan av läroverket*, s. 27–31 och där anförd litteratur.

²¹⁸ Wennerholm, S. (2005), *Framtidsskaparna*, s. 152–158.

vetenskapen för att den riktade sig mot specialister snarare än att vara allmänbildande. Idéhistorikern Staffan Wennerholm sammanfattar de vanligt förekommande beskrivningarna i debatten på 1930-talet: "latinarna studerade döda språk som inte bidrog till nyttan och realarna var obildade materialister".²¹⁹

Vertikala skillnader mellan sociala skikt

Den svenska sekundärskolan var måttligt socialt progressiv i mitten av 1920-talet. Bland lärjungarna härstammade 39 procent från överklassen (socialgrupp 1), 39 procent från medelklassen (socialgrupp 2) och 22 procent från arbetarklassen (socialgrupp 3).²²⁰ För att få en uppfattning om graden av progressivitet behöver fördelningen av lärjungarnas sociala ursprung jämföras med den teoretiska fördelningen som hade uppstått om barn från alla sociala skikt hade haft lika stor sannolikhet att bli lärjungar i sekundärskolan. Den bästa skattningen av denna teoretiska fördelning för en indelning i socialgrupper ges av de statistiska sammanställningarna av antalet röstberättigade vid riksdagsmannavalen från 1911 och framåt. Vid 1924 års andrakammarval räknades 5 procent till socialgrupp 1, 39 procent till socialgrupp 2 och 56 procent till socialgrupp 3. Genom att beräkna fördelningskvoten på det sätt som beskrevs i kapitelinledningen framgår det att socialgrupp 1 var nästan 7,9 gånger vanligare bland lärjungarna i sekundärskolan än hos den röstberättigade befolkningen som helhet. De var med andra ord överrepresenterade, eller frekventare än förväntat, i sekundärskolan. Lärjungarna från socialgrupp 3 var tvärtom bara 0,4 gånger så vanliga i sekundärskolan som i befolkningen som helhet, medan lärjungarna från socialgrupp 2 var precis lika vanligt förekommande som i befolkningen som helhet.²²¹

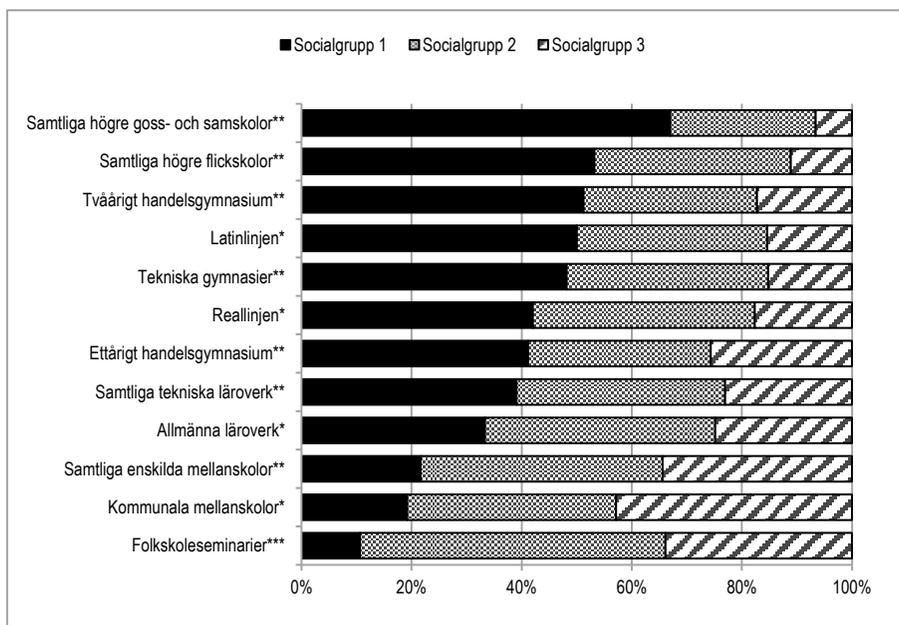
---

²¹⁹ Ibid., s. 54.

²²⁰ Dahn, P. (1936), *Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst*, s. 422.

²²¹ Fritz Ringer har beskrivit kvoter på 1:2, det vill säga 25 procent arbetarbarn i skolan och 50 procent arbetarbarn i befolkningen, som "very progressive indeed". Ringer, F. K. (1995), "The Social Origins of Students", s. 130.

Diagram 9. Lärjungar i olika sekundärskolformer från tre socialgrupper under 1920-talet.

*) 1924, **) 1928, ***) medelvärde 1922–1926

Källa: Bearbetning av Dahn, P. (1936), *Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst*, s. 422.

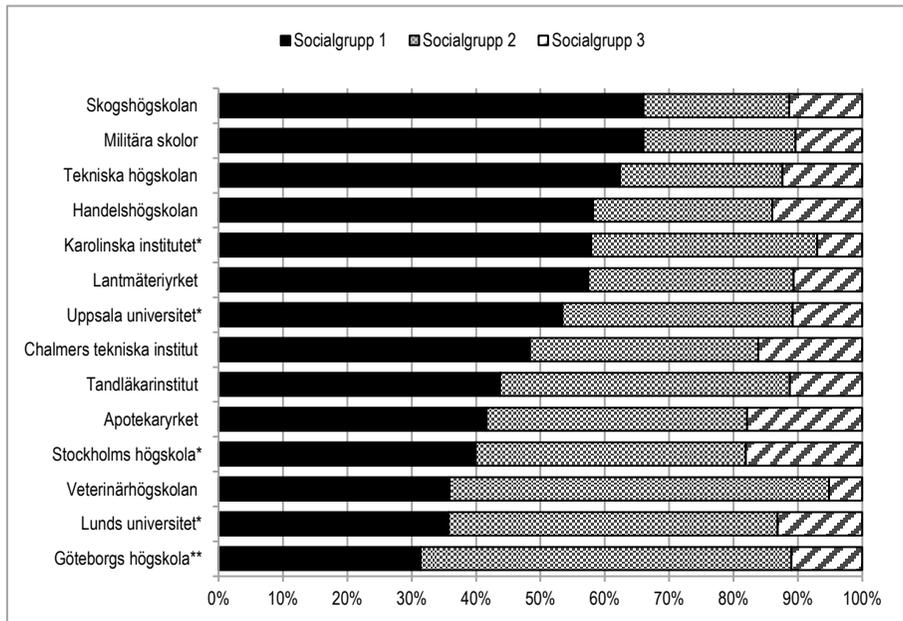
Det fanns bland sekundärskolans olika skolformer en social hierarki, sett till rekryteringen av lärjungar från olika sociala skikt. De olika skolformernas sociala sammansättning framgår av diagram 9, som är en grafisk framställning av en tabell från statistikern Paul Dahns undersökning från 1936. Skolformerna är i diagram 9 sorterade från största till minsta andelen lärjungar från socialgrupp 1. Hela 67 procent av lärjungarna vid de högre goss- och samskolorna härstammade från socialgrupp 1, det vill säga överklassen. Motsvarande andel vid folkskoleseminarierna var endast 10 procent.

Den sociala hierarkin sammanföll till viss del med relationen mellan olika nivåer i skolväsendet. Gymnasienivån rekryterade relativt sett fler från socialgrupp 1 än vad realskolan och motsvarande gjorde. De två undantagen var de högre flickskolorna, där långt ifrån alla hade gymnasier, högt upp i hierarkin och folkskoleseminariernas ställning långt ned i hierarkin trots att den i likhet med gymnasiet byggde på motsvarande realskoleexamen.

Är utfallet i diagram 9 ett exempel på ett socialt segmenterat skolväsende? För att besvara den frågan har jag beräknat fördelningskvoter mellan de olika skolformernas fördelning och den för alla skolformerna gemensamt rådande fördelningen. Bland de högre goss- och samskolorna var andelen lärjungar från socialgrupp 1 så mycket som 1,7 gånger större än bland alla skolformer sammantaget medan lärjungar från socialgrupp 3 var 0,3 gånger så vanliga i goss-

och samskolorna. För just socialgrupp 1 och 3 var förhållandet det omvända vid folkskoleseminarierna, där andelen från socialgrupp 3 var 1,6 gånger större än inom alla skolformer medan andelen från socialgrupp 1 var 0,3 gånger så vanlig som inom alla skolformer. Spannet från de mest underrepresenterade till de mest överrepresenterade löper från 0,3 till 1,7. Med Fritz Ringers måttstock pekar den sociala sammansättningen mot att skolväsende var segmenterat. Bland preussiska gymnasier i slutet av 1800-talet var spannet av över- och underrepresentation en aning större, mellan 0,3–2,2. De sociala sammansättningar vid olika former av gymnasieskolor vilka gav upphov till dessa fördelingskvoter var enligt Ringer ett uppenbart exempel på vertikal social segmentering.²²²

Diagram 10. Studenter vid olika lärosäten från tre socialgrupper. Medelvärden 1924–1926 där inget annat anges.

*) Medelvärde 1925–27, **) Medelvärde 1911–1916.

Källa: Bearbetning av Dahn, P. (1936), *Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst*, s. 422.

Bland universitet, högskolor och fackhögskolor fanns en social hierarki som påminde om den som fanns på de lägre nivåerna i skolväsendet (diagram 10). Av Skogshögskolans studenter hämtades till exempel hela 66 procent från socialgrupp 1, medan Lunds universitet och Göteborgs högskola bara rekryterade 36 respektive 31 procent av sina studenter från detta skikt. En skillnad jämfört med de lägre skolformerna är dock att socialgrupp 3 överlag har

²²² Ringer, F. K. (1987), "On Segmentation in Modern European Educational Systems", s. 68.

mindre andelar och att det finns en lite större spännvidd i variationen av andelen från socialgrupp 2 mellan de olika lärosätena.

Den sociala hierarkin, där alltså åtminstone en handfull lärosäten lockar mer än Uppsala universitet hos det övre skiktet i samhället, är intressant att ställa invid den organisatoriska hierarkin. Tidigare i kapitlet pekade jag på hur instituten och fackhögskolorna gradvis integrerades i det högre utbildningsfältet dels genom att använda studentexamen som inträdeskrav, dels genom att förlänas rätten att dela ut examina. De båda statsuniversitetet utgjorde här en dominerande modell som de andra lärosätena alltså gradvis kom att använda sig av.

Segmenteringen var inte lika påtaglig bland de högre lärosätena som bland de lägre skolformerna. De mest underrepresenterade grupperna – som socialgrupp 2 på Skogshögskolan, Militärskolorna och Tekniska högskolan – hade en fördelningskvot på 0,6. Socialgrupp 2 var också den grupp som var mest överrepresenterad när den på Veterinärhögskolan var 1,5 gånger så vanligt förekommande som bland eftergymnasiala utbildningar överlag.

Innan jag går över till analyser av det som kanske bäst beskrivs som horisontella skillnader inom sociala skikt ska jag ge en samlad bild av progressiviteten på två nivåer i skolväsendet. Vid en jämförelse av fördelningarna inom sekundärskolan å ena sidan och fördelningarna inom de eftergymnasiala utbildningarna å andra sidan framstår rekryteringen till den eftergymnasiala nivån som relativt progressiv. Studenter från socialgrupp 1 var visserligen 1,2 gånger vanligare förekommande inom den eftergymnasiala utbildningen än inom sekundärskolan. Men i jämförelse med fördelningskvoten mellan socialgrupp 1 i sekundärskolan och i den röstberättigade befolkningen i sin helhet, som alltså var 7,9, framstår den eftergymnasiala delen av skolväsendet som påtagligt progressiv.

Horisontella skillnader inom sociala skikt

Jag har hittills fokuserat mest på olika skolformer. Den preussiska uppdelningen i *Gymnasium*, *Realgymnasium* och *Oberrealschule* som Fritz Ringer undersökte motsvaras dock till stor del av läroverkens indelning i latinlinje och reallinje. Som Ringer påpekar fanns det inslag av horisontell social segmentering mellan de preussiska gymnasieskolformerna under perioden 1875–1899.²²³ Lärjungar som härstammade från de lärda professionerna var klart underrepresenterade på *Realgymnasium* och *Oberrealschule* där istället fabrikörens och de tekniska professionernas barn var överrepresenterade.

När jag jämför med svenska förhållanden 1924 har visserligen 25 år passerat, men det är en anmärkningsvärt jämn fördelning av lärjungar från olika sociala grupper mellan latinlinjen och reallinjen. Om fädernas yrken delas in i

---

²²³ Ibid., s. 67–68.

åtta grupper enligt Wicksell-Larssons klassschema är fördelningskvoternas spann mellan den mest underrepresenterade och den mest överrepresenterade gruppen 0,8–1,2. I jämförelse med segmenteringen mellan olika skolformer och lärosäten i föregående avsnitt framstår detta som en nära nog jämn fördelning. Det är först när vi går in på Paul Dahns allra finaste redovisningsnivå, där fädernas yrken delats in i 50 grupper, som det går att skönja några större skillnader.²²⁴ Då är vi emellertid nere på en sådan detaljnivå att de markanta skillnaderna uppstår på grund av att det var 4 soldatbarn på latinlinjen jämfört med 1 soldatbarn på reallinjen, för att ta ett av de mest extrema exemplen. Det går alltså inte att finna något robust stöd för en horisontell social segmentering bland läroverkens två linjer 1924.

En avsaknad av horisontell segmentering mellan läroverkslinjer betyder inte att sociala skillnader genomgående lysar med sin frånvaro. Tidigare forskning har antytt att det fanns en utpräglad hierarki bland läroverken i sig, det vill säga mellan olika skolor.²²⁵ I det här avsnittet prövar jag detta påstående genom att undersöka dels den sociala sammansättningen bland lärjungarna, dels i vilken utsträckning lärjungarna fick reducerad terminsavgift och huruvida de rekryterades från skolkommunen eller andra kommuner. Därefter undersöker jag inslag av horisontell segmentering bland de högre utbildningsinstitutionerna, där vi sedan tidigare avsnitt vet att det fanns viss vertikal social segmentering.

Läroverkens sociala hierarki

Läroverken var, som nämndes ovan, till sitt kunskapsinnehåll likartat kalibrerade. Och graden av social segmentering bidrog till att ett socialt heterogent elevunderlag i hela utbildningsväsendet fördelades till vissa socialt homogena skolformer. Att respektive skolform kunde vara mer präglad av arbetarklassen eller överklassen betydde dock inte att skolorna inom en skolform med nödvändighet var socialt likformiga. Det fanns till exempel enligt idéhistorikern Thomas Kaiserfeld en hierarki bland läroverken som åtminstone gick att skönja i fysiklärarnas karriärbänor. De första lektoraten i dessa lärares karriär erhöles vid något av de mindre läroverken i norra Sverige (Umeå, Luleå, Östersund, Sundsvall). På det sättet kunde de snabbt få ett lektorat. Om de kunde tänka sig att arbeta som adjunkt kunde de få en tjänst vid "de mer prestigefyllda läroverken i Uppsala eller Lund"²²⁶. Som nästa steg i karriärbanan placerar Kaiserfeld de större och mer centralt belägna läroverken i stiftsstäderna Skara och Linköping eller handels- och industristäderna Göteborg och Norrköping. Allra högst i hierarkin stod ändå enligt

²²⁴ Se tabell 43 och 44 i bilaga 3. Fördelningen av yrkesgrupper är påtagligt jämn även när beräkningar av fördelningskvoter görs på Paul Dahns allra finaste indelning i över 50 kategorier.

²²⁵ Se exempelvis Kaiserfeld, T. (1997), *Vetenskap och karriär*, s. 53.

²²⁶ Ibid.

Kaiserfeld ”de resursstarka läroverken i universitetsstäderna och Stockholm: Östra Real, Norra Real eller kronan bland läroverken: Norra Latin”²²⁷. Samtidigt framhåller Kaiserfeld att det inte går att entydigt utreda vad som påverkar ett läroverks prestige och ställning.

Det visar sig dock att om man närmar sig problemet med läroverkens sociala hierarki i familjernas perspektiv och frågar vilka sociala grupper som skickade sina barn till det ena eller det andra läroverket får man ett resultat som stämmer rätt väl överens med Kaiserfelds rangordning, som baserades på lärarnas karriärvägar. Det går åtminstone att urskilja en grupp Stockholmsläroverk med klar överrepresentation från socialgrupp 1. Läroverken kan även karaktäriseras utifrån deras geografiska rekrytering, hur många lärjungar som betalade hel terminsavgift samt hur många som gjorde en övergång från folkskolan till läroverken. Det förefaller rimligt att göra en jämförelse av alla läroverk med gymnasier eftersom lärjungarna rent principiellt kunde söka sig till vilket läroverk som helst så länge man uppfyllde de skolmässiga kraven, avlade terminsavgift samt så länge det fanns platser kvar på det läroverket man ville in på.²²⁸

Om vi börjar med att jämföra socialgrupper och näringsgrupper bland de 13 läroverk som Thomas Kaiserfeld räknade upp står det klart att de enligt Kaiserfeld resursstarkaste läroverken också fick ta hand om de lärjungar som baserat på socialgruppstillhörighet tycks ha haft mest tillgångar med sig hemifrån (tabell 7). Ungefär två tredjedelar (67–68 procent) av lärjungarna vid Norrmalms latinläroverk och Östra real härstammade från socialgrupp 1. Bland de mindre läroverken i norra Sverige var motsvarande andel omkring 37–38 procent, vilket får anses vara en betydande skillnad. Läroverken i Linköping och Skara hade socialgruppsprofiler som liknade de mindre läroverken i norra Sverige, medan läroverken i Göteborg och i universitetsstäderna Lund och Uppsala hade något större andelar från socialgrupp 1 än de mindre läroverken i norr. Det som utmärkte universitetsstäderna var andelen lärjungar vars fäder var ecklesiastiska tjänstemän, vari bland annat professorer ingår.

---

²²⁷ Ibid.

²²⁸ Enligt 1905 års läroverksstadga var avgiften till vedkassan 450 kr. Enligt en sammanställning i *Statistisk årsbok* (1927) hade stadsarbetarhushållen utgifter på 35 kr per år för barnens undervisning (1922/23) vilket kan sättas i relation till de totala utgifterna på 4 016 kr. Av de totala utgifterna på 8 502 kr lade medelklasshushållen i snitt 130 kr på barnens undervisning (1922/23).

Tabell 7. Lärjungarnas sociala bakgrund vid 13 olika läroverk baserad på fädernas socialgrupps- och näringsgruppstillhörigheter.

Läroverk	Socialgrupp 1	Socialgrupp 2	Socialgrupp 3	Lantbruk o dyl.	Industri o hantverk	Handel o sjöfart	Kommunikationstjänstemän	Civila tjänstemän o militärer	Ecklesiastiska tjänstemän	Fria yrken	Övriga
Latinl. å Norrmalm	68	20	12	2,1	20,2	33,3	2,6	25,7	6,0	10,0	0,0
Reall. å Norrmalm	55	26	19	19,6	23,3	20,7	12,2	9,9	9,1	2,8	2,3
Östermalm	67	22	11	9,4	30,6	25,7	12,0	8,6	9,6	3,4	0,8
Lund	46	39	15	9,3	21,9	21,6	8,2	14,8	16,1	5,4	2,6
Uppsala	42	38	20	20,7	18,9	17,8	9,8	7,2	19,7	3,2	2,7
Göteborgs lat	54	34	12	9,2	21,1	23,6	8,4	15,1	11,7	6,7	4,2
Göteborgs real	45	40	15	1,8	26,8	39,9	6,5	11,9	6,1	5,6	1,3
Linköping	37	43	20	6,8	23,3	38,7	11,1	9,6	5,2	4,2	1,2
Skara	37	45	18	8,3	26,6	26,4	7,3	17,3	8,2	4,6	1,4
Luleå	37	31	32	10,6	26,5	28,5	4,4	7,1	13,2	5,0	4,7
Sundsvall	38	37	25	4,3	17,8	19,9	5,4	43,4	5,6	2,6	1,1
Umeå	38	43	19	11,2	26,9	24,7	12,0	10,9	8,1	4,2	1,9
Östersund	37	43	20	12,3	29,4	38,7	6,1	6,1	3,1	3,7	0,6

Anmärkning: Socialgrupper respektive näringsgrupper adderar var för sig ihop till 100 procent.

Källa: Bearbetning av tabell 27 (socialgrupp) och 28 (näringsgrupp) i Dahn, P. (1936), *Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst*, s. 84, 87.

Läroverkens geografiska placering hade stor betydelse för den sociala sammansättningen bland lärjungarna. Många av de yrkesgrupper som räknades till socialgrupp 1, det vill säga överklassen, återfanns i regel i de större städerna.²²⁹ Det är alltså till stor del effekter av en mer allmän sociogeografisk spridning i landet som yttrar sig i läroverkens sociala profiler. De 40 städer som hade läroverk med gymnasium 1924 utgjordes i grova drag av storstaden Stockholm, med nästan 420 000 invånare 1920, den knappt hälften så stora staden Göteborg (drygt 200 000 invånare), Malmö som var drygt hälften så stor som Göteborg (nästan 114 000 invånare), Norrköping som var hälften så stor som Malmö (58 000) och därefter en räkka städer i minskande storlek från Helsingborg (47 000) till Strängnäs (drygt 4 000).²³⁰

²²⁹ Socialgrupp 1 var klart överrepresenterad bland de röstberättigade i Stockholms stad, Malmö, Helsingborg, Landskrona och Lunds städer samt i Göteborg. *Riksdagsmannavalen åren 1925–1928*. s. 56.

²³⁰ För att leta efter naturliga brytpunkter har den för ojämna fördelningar rekommenderade Jenks metod använts på de 40 städernas invånarantal 1920. Målet är att minimera variansen inom klasserna och maximera variansen mellan klasserna. Metoden har använts för att de bästa indelningar i 2, 3, 4, 5 respektive 6 klasser. Varje försök att låta denna algoritm klassificera dessa

En annan aspekt av den geografiska platsens demografiska karaktär var inflödet av lärjungar från andra orter än själva läroverksorten.²³¹ Ju större stad, desto mindre inflöde från andra orter, även om vissa städer avvek från detta generella mönster. Skövde (9 900 invånare) hade till exempel ett mindre inflöde utifrån, 17,5 procent, än det sex gånger så stora Norrköping (58 000), 22 procent. Läroverken i Stockholm hade i genomsnitt 10 procent lärjungar som härstammade utanför orten. Störst andel hade Skara läroverk, med 55 procent.

Stockholmsläroverken Nya elementar, Norra latin och Östra real hade en klart avvikande social rekrytering jämfört med övriga landet.²³² Om blicken vänds mot det jag kallar skolegenskaper, som övergångar från folkskolan och geografisk rekrytering, kan tre klasser särskiljas. De resursstarka läroverken i Stockholm samsas då med andra skolor som hade förhållandevis litet inflöde från andra orter och därmed också lärjungar från tämligen få kommuner. En stor del av lärjungarna betalade full terminsavgift och övergången från folkskolan var rätt låg. Övriga två klasser hade större andelar lärjungar från annan ort och större andelar som betalade en reducerad terminsavgift. I detta avseende går det inte att skilja dessa två klasser åt. Det som skiljer dem åt är att klassen med Uppsala, Lund, Göteborgs latinläroverk med flera rekryterade från fler kommuner, men i något mindre utsträckning från folkskolor än läroverken i Vänersborg, Luleå, Karlskrona med flera.

För att kort återknyta till de metoder som användes för att mäta segmentering kan vi konstatera att socialgrupp 1 var 1,6–1,9 gånger vanligare på Östermalms realläroverk, Norrmalms latinläroverk och Nya elementarskolan än bland övriga läroverk.

Exkurs: klassåterträffar

För att kasta ytterligare ljus över de olika sociala banor som under några år sammanstrålade vid läroverken kan vi låta ett par humanister eller samhällsvetare gå på fiktiva klassåterträffar och där jämföra sina livsbanor med kamraterna från avgångsklasserna. Två läroverk som av olika anledningar utmärkte sig var Norra latin och Södertälje. Från Norra latin kom en stor mängd studenter som senare disputerade i något humanistiskt eller samhällsvetenskapligt ämne, medan endast en sådan utbildats vid Södertälje läroverk.

---

städer utifrån folkmängd med ett kriterium att skillnaderna inom varje klass ska vara så små som möjligt och så stora som möjligt i relation till de andra klasserna ger ungefär samma resultat: Stockholm i en klass för sig, Göteborg och Malmö i en klass, en grupp av 12 städer i storleksordningen Norrköping (58 000) till Lund (23 000) samt en grupp mindre städer från Karlstad (19 000) till Strängnäs (4 000).

²³¹ Dahn, P. (1936), *Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst*, s. 36–37.

²³² Detta har bekräftats av en klusteranalys av data från Paul Dahns studie (se diagram 32 i bilaga 3). Det går sedan att göra en mängd indelningar av de övriga skolorna bara genom att studera social- och näringsgrupper, men skillnaderna mellan de olika klasserna i indelningarna skulle vara för små för att kunna göra några meningsfulla tolkningar.

Det som slår en vid en genomgång av matriklarna för dessa två läroverk är att den vetenskapliga yrkesbanan i bägge fallen kan framstå som slumpartad och inte alls given sett till kamraternas banor, men av två helt olika skäl.

Om docenten Bengt Melin, son till pastor Johan och hans hustru Sigrid, skulle återse sina kamrater från avgångsklassen i latin från 1930 vid Södertälje läroverk skulle han träffa tandläkaren Britta Andersson (fadern kyrkoherde), tjänstemannen Sven Brunström (snickare), ombudsmannen Bengt Christenson (rådman), tjänstesekreterare Börje Engberg (okänt), tjänstemannen Melcher Falkenberg (greve, godsägare), revisorn Bo Hellström (bankdirektör), civilekonomen Stig Karpe (direktör) och kommunalkamrer Erik Lindh (järnarbetare).²³³ Det var bara tre av dem, inklusive Melin själv, som läste vidare vid universitetet. Fem av nio – Melin inräknad – blev omnämnda i *Vem är vem?*.

Norra latins avgångsklasser producerade periodvis årligen åtminstone någon som disputerade inom humaniora eller samhällsvetenskap. Avgångsklassen från 1921 var en av de årgångar som producerade inte mindre än tre sådana doktorer bland de 59 studenterna. Gunnar Ahlborn (fadern tullkontrollant), Sven Andolf (trädgårdsmästare) och Konrad Marc-Wogau (köpman) slog alla tre in på den humanistiska banan. Alla tre skrev in sig vid Uppsala universitet. Andolf och Marc-Wogau skulle dessutom bägge disputera i Uppsala, den ene i romanska språk och den andre i filosofi. Ahlborn disputerade i Göteborg och blev 1946 docent i romanska språk vid Göteborgs högskola. Året därpå fick han sällskap av Sven Andolf som även han blev docent i romanska språk vid samma lärosäte. Bägge två verkade också som läroverkslärare. Marc-Wogau var den ende av dessa tre humanister som gick hela vägen till lärdomens topp, när han 1946 blev professor i teoretisk filosofi i Uppsala.

Som utnämnd till docent hade Bengt Melin möjligen nått den mest framskjutna yrkesställningen bland sina kamrater i Södertälje. För de tre före detta Norra Latinerna är det frågan om ens professor Marc-Wogau hade samma relativa ställning bland övriga klasskamrater. Han var inte ens den enda professorn på den fiktiva återträffen som samlade advokater, byrådirektörer, direktörer, grosshandlare, överläkare, riksbankstjänstemän, förste bibliotekari-er, överstar samt lärare både i form av lektorer och i form av folkskollärare.²³⁴

De högre utbildningsinstitutionernas sociala rum

På grund av det svenska skolväsendets organisation i början av 1900-talet befann sig institutionerna för högre utbildning – universitetet, högskolorna, instituten – åtminstone rent formellt i ett konkurrensförhållande gentemot varandra. Alla institutioner tampades nämligen om samma potentiella studenter. Det var inte bara genom regleringar som skillnader mellan institution-

²³³ Söderberg, B. G. (1950), *Sveriges studenter 1900–1935*, s. 856–857.

²³⁴ Söderberg, B. G. (1959), *Norra latin 1900–1955*, s. 362–371.

erna upprättades. Fältet hade en social struktur sett till hur studenter från olika sociala grupper var över- och underrepresenterade. I ett tidigare avsnitt kunde vi se att så var fallet när studenternas ursprung delades in vertikalt i tre sociala grupper. Genom att dela in studenternas sociala härkomst enligt ett klasschema som också kan fånga upp sociala skillnader inom sociala skikt undersöker jag i detta avsnitt i vilken utsträckning de högre utbildningsinstitutionerna präglades av horisontell social segmentering.

Ansatsen i detta avsnitt ligger nära det sätt att kartlägga fält av högre utbildningsinstitutioner som Bourdieu publicerade i boken *La Noblesse d'Etat*, och särskilt den tredje delens första kapitel som han skrev tillsammans med Monique de Saint Martin.²³⁵ Den sociala rekryteringen till en specifik utbildningsinstitution sätts i denna ansats i relation till rekryteringen till alla andra utbildningsinstitutioner som är del av samma fält. Utbildningsinstitutionerna är del av samma fält så länge de påverkas av fältets effekter. Fälteffekterna utgörs till exempel av konkurrensen om samma studentpopulation, som jag beskrev ovan, eller att man anpassar sig efter en dominerande modell i fältet som jag beskrev i ett tidigare avsnitt. Man kan också betrakta det i de sociala gruppernas perspektiv. Direktörsbarnens användande av den högre utbildningen sätts i relation till folkskolläraryrarnas, akademikerbarnens och så vidare. Denna ansats har ofta kombinerats med geometrisk dataanalys för att avtäcka underliggande mönster i större korstabeller med exempelvis lärosäten och utbildningar som rader och sociala grupper – ibland i kombination med kön – som kolumner.²³⁶

Fältet av högre utbildningsinstitutioner i Frankrike präglades omkring 1966–1970 först och främst av en social uppdelning mellan det Bourdieu och de Saint Martin benämner *grande* respektive *petite porte*. Somliga gör storstilad entré via utbildningssystemets huvudingångar medan andra får smyga in bakvägen. Huvudingången leder till både till de mest prestigefulla skolorna och till de finaste yrkena medan bakvägen leder till de mindre prestigefulla skolorna och yrkesbanorna. Denna primära uppdelning av fältet står i förbindelse med studenternas sociala härkomst så att de som kommer från de högre sociala skikten i större utsträckning kliver in genom huvudingången medan studenter med blygsammare socialt ursprung får smyga in bakvägen. Den sekundära uppdelningsprincipen gjorde åtskillnad mellan grad av akademisk autonomi och marknadskrafters inflytande för själva tillträdet. Offentligt finansierade tekniska högskolor, lantbruksskolor, högre lärarutbildning och forskningsinstitutioner var åtskilda från förvaltningsskolor, arkitekturskolor och konstskolor vilka tillämpade relativt höga skolavgifter. Detta sammanföll

²³⁵ I avhandlingen refererar jag genomgående till den engelska översättningen av *La Noblesse d'Etat*. Bourdieu, P. (1996), *The State Nobility*, s. 131–133, 136–147.

²³⁶ För svensk del presenterade Donald Broady och Mikael Palme den första analysen av det svenska högskolefältet med geometriska dataanalysetoder på ett symposium 1989, det vill säga samma år som *La Noblesse d'Etat* publicerades. Detta bidrag publicerades tre år senare som Broady, D. & Palme, M. (1992), *Högskolan som fält och studenternas livsbanor*.

med studenternas sociala ursprung så att såväl skolläraryrket som universitetslärarbruket var överrepresenterade bland de akademiskt autonoma institutionerna medan handelsmännens, industriidkarnas och de fria professionernas barn var överrepresenterade där marknadskrafterna var större.²³⁷ Som vi strax ska bli varse var strukturen bland svenska lärosäten 1930 påtagligt lik det franska systemet, trots avståndet i tid och rum.

Genom att ställa ett önskemål om så detaljerad information som möjligt om studenternas sociala bakgrund mot ett önskemål om jämförbarhet mellan olika institutioner förefaller den studiesociala undersökning som redovisades i SOU 1936:34 erbjuda det optimala underlaget.²³⁸ Universiteten, högskolorna och fackhögskolorna utgör sammanlagt 23 utbildningsinstitutioner när universiteten och högskolorna delas upp per fakultet. I utredningen finns information om de 1930 och 1931 inskrivna studenternas sociala ursprung klassificerat enligt Sven Wicksell och Tage Larssons klassschema. Jag har utgått från indelningen i 8 huvudgrupper.²³⁹ En tabell med 23 utbildningsinstitutioner korsade med andelen inskrivna studenter från 8 sociala grupper har analyserats med hjälp av en principalkomponentanalys.²⁴⁰ Tabellen utgörs av relativa frekvenser, det vill säga hur stor andel av exempelvis Tekniska högskolans inskrivna studenter som kom från lantbrukarhem, direktörshem, och så vidare.²⁴¹

Resultaten från principalkomponentanalysen tolkas på ungefär samma sätt som enkel och multipel korrespondensanalys. Det är bara principalaxlar som bidrar mer än genomsnittligt till den totala variansen som förtjänar ingående tolkning. De axlar som bidrar över genomsnittet ska tillsammans helst stå för minst 75 procent av den totala variansen. Nästan alla variabler och de flesta individerna ska också vara väl representerade av dessa axlar.²⁴² Av de totalt 7 axlarna i min analys är det bara de två första som bidrar mer än genomsnittligt till den totala variansen, och dessa svarar tillsammans för 70,7 procent av den totala variansen. Detta får anses vara acceptabelt. Variablerna, det vill säga de 8 sociala grupperna, är väl representerade av de första två axlarna. Bland "individerna", det vill säga de 23 utbildningsinstitutionerna är 16 av 23 fall väl representerade av de två första axlarna.

²³⁷ Bourdieu, P. (1996), *The State Nobility*, s. 136–153.

²³⁸ SOU 1936:34, *Utredning rörande de svenska universitets- och högskolestudenternas sociala och ekonomiska förhållanden*, s. 53, 55.

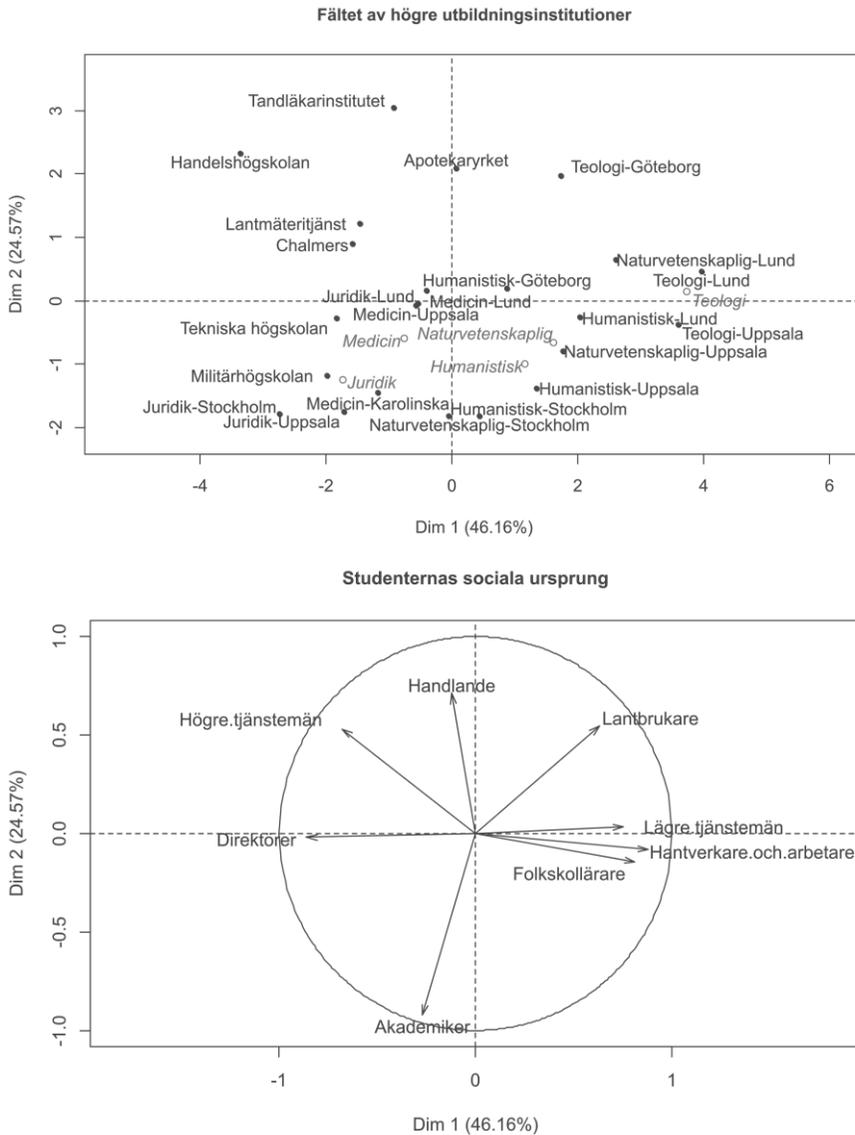
²³⁹ A) Lantbrukare, B) Folkskollärare, C) Akademiker, D) Direktörer, E) Handlanden, F) Högre tjänstemän, G) Lägre tjänstemän samt H) Hantverkare och arbetare.

²⁴⁰ För en genomgång av principalkomponentanalysens plats i den geometriska dataanalysfamiljen, se Le Roux, B. & Rouanet, H. (2004), *Geometric Data Analysis*, s. 129–178.

²⁴¹ Samma metod har bland annat använts för att undersöka rekryteringen från 26 sociala grupper till 33 discipliner bland studenter i fransk högre utbildning 2007–2011 Renisio, Y. (2015), "L'origine sociale des disciplines", s. 16.

²⁴² Le Roux, B. & Rouanet, H. (2004), *Geometric Data Analysis*, s. 162.

Diagram 11. Principalkomponentanalys av de högre utbildningsinstitutionernas sociala sammansättning 1930.

Källa: Bearbetning av tabell 13 och 14 i SOU 1936:34, *Utredning rörande de svenska universitets- och högskolestudenternas sociala och ekonomiska förhållanden*, s. 53, 55.

De viktigaste skillnaderna mellan sociala grupper, som kan utläsas i horisontell riktning i den nedre delen av diagram 11, särskiljer dominerande från dominerade klasser i det sociala rummet. Direktörernas och de högre tjänstemännens barn tenderade att hamna på andra institutioner än hantverkarnas, arbetarnas, lantbrukarnas, folkskollärarnas och de lägre tjänstemännens barn.

De näst viktigaste skillnaderna, som sammanfattas i lodrät riktning, särskiljer akademikernas från dels handelns och de högre tjänstemännens, dels lantbrukarnas avkomlingar.

Störst socialt avstånd, uttryckt längs den horisontella axeln, hittar vi mellan å ena sidan teologiska fakulteterna i Uppsala och Lund samt den filosofiska fakulteten i Lund, med en överrepresentation av yrkesproveniensen bland de något lägre sociala skikten, och å andra sidan Handelshögskolan, Militärhögskolan och juridiska fakulteten vid Stockholms högskola, vilka präglades av en något högre social rekrytering. Längs den andra axeln var avstånden störst mellan å ena sidan akademikerrekryterande Stockholms högskola, juridiska fakulteten i Uppsala samt Karolinska institutet och å andra sidan dels Tandläkarinstitutet och apotekarutbildningen som rekryterade relativt sett fler handelsmänna- och högre tjänstemannabarn, dels teologiska fakulteten i Göteborg som rekryterade fler lantbrukarbarn.

Skillnaderna mellan olika sociala grupper och de korresponderande skillnaderna mellan institutionerna ska inte tolkas för starkt. Det var inte frågan om ett direkt arv inom familjen. Det fanns professorsbarn och lantbrukarbarn på alla institutioner. Man kan föreställa sig att det snarare är en gradvis ökning av sannolikheten att påträffa den ena eller andra kategorin när man går från en del till en annan av institutionernas sociala rum. Intressantare är kanske att den struktur som påträffas hos fördelningen av studenter med olika sociala ursprung ändå återspeglar skillnader mellan grupper som man kan påträffa i befolkningen som helhet. Studenterna vid dessa institutioner kom ju närmast från läroverken dit endast en minoritet av landets elever sökte sig.²⁴³ Om de olika högre utbildningsinstitutionerna skulle leda till jämförbara positioner vore betydelsen av att dessa var präglade av en social struktur av mindre samhällelig betydelse. Av de kartläggningar som undersökt rekryteringen till delar av maktens fält²⁴⁴ under 1900-talets första hälft vet vi dock att exempelvis förbindelsen mellan den juridiska fakulteten och de statliga ämbetsverken var oerhört stark. Mer än hälften av alla tjänstemän vid dessa verk med akademisk examen kom från den juridiska fakulteten. Visserligen minskade denna andel från 60 procent 1917 till 52 procent 1947, men den mer påtagliga förändringen under denna tid var att de med filosofisk examen gick från att vara en nästan fyra gånger så stor grupp som ingenjörerna (23 mot 6 procent) till att vara nästan jämbördiga (18 mot 16 procent). De övriga fakulteterna, liksom ekonomiexamen och examina från andra fackhögskolor, var i klar

²⁴³ Bourdieu understryker att det inte rör sig om ett direkt arv från far till son, utan om "strukturella mekanismer som tenderar att garantera reproduktionen av sociala strukturer", och att utbildningsfältets strukturfunktion "bidrar till reproduktionen av strukturen hos det sociala rummet och strukturen hos maktens fält". Bourdieu, P. (1996), *The State Nobility*, s. 136–139.

²⁴⁴ Utöver statsförvaltningen har militärens, prästkårens, och statsrådets sociala sammansättning studerats. Se Landström, S.-S. (1954), *Svenska ämbetsmäns sociala ursprung*; SOU 1939:43, *Betänkande med utredning och förslag angående rekryteringen av försvarsväsendets officerskårer m.m.*; Hyrenius, H. (1954), *Utredning rörande prästkårens rekrytering*; samt *Studier över den svenska riksdagens sociala sammansättning* (1936).

minoritet vid dessa verk.²⁴⁵ Den nedre vänstra kvadranten i diagram 11 framstår med andra ord som statsförvaltningens huvudingång.

De fyra universitetsfakulteterna tagna var för sig hade det gemensamt med fackhögskolorna att de var primärt orienterade mot olika levnadsbanor. Den juridiska fakulteten utbildade jurister, den teologiska fakulteten präster, den medicinska fakulteten läkare och den filosofiska fakulteten huvudsakligen läroverkslärare. Detta är yrkesgrupper som i Gösta Carlssons studie av rörligheten mellan generationer under decennierna fram till 1950 rymdes i gruppen av fria yrken och högre ämbetsmän, där 45 procent av sönerna befann sig i samma yrkesgrupp som fadern. Därför är det inte så överraskande att finna en överrepresentation av avkomlingar till högre ämbetsmän vid juridisk fakultet, läkare vid medicinsk fakultet och präster vid teologisk fakultet. Eftersom autoreproduktionen inte var total kunde även grupper med annan yrkesproveniens konkurrera om examina vid de olika fakulteterna. På juridiska fakulteten var till exempel officerarbarnen överrepresenterade. Barn till veterinärer, apotekare och tandläkare – i gruppen Akademiker i diagram 11 – sökte sig till medicinska utbildningar snarare än till de institut och fackhögskolor som skulle ha reproducerat deras fäders nominella ställning. Det torde också vara allmänt känt att den teologiska fakulteten varit den vidaste ingången till universiteten för de bredare folklagren, och vi finner också att arbetarbarn och lantbrukarbarn var överrepresenterade där.

Utifrån dessa resultat kan vi slutligen återvända till Fritz Ringers terminologi och konstatera att den högre utbildningen vid universiteten, högskolorna och fackhögskolorna var socialt segmenterad, såväl mellan olika sociala skikt som mellan olika grupper inom samma sociala skikt.

Sammanfattning och slutsatser

Det svenska skolväsendet var segmenterat under 1900-talets första hälft. Det gällde dels dess organisatoriska sida med olika skolformer och innehåll som ledde till olika utbildnings- och yrkesbanor, dels rekryteringen av lärjungar och studenter från olika sociala skikt och grupper. Med systematiska kartläggningar av framförallt den sociala rekryteringen gick det att se hur segmenteringen inte var lika påtaglig bland de högre lärosätena som bland de lägre skolformerna. Det högre läroverkets latin- och reallinjer tycktes dessutom ha en jämförelsevis likartad rekrytering, och skillnaderna var istället större mellan olika läroverk. För att återkoppla till mitt inledande antagande – att den sociala sammansättningen överlag bland universitetsprofessorer kan förklaras med ett segmenterat skolväsende – kan vi dra två slutsatser.

För det första sker den sociala selektionen på ett tidigt stadium. Efter att barn från de nedre sociala skikten slagits ut på vägen till sekundärskolan avtar

---

²⁴⁵ Landström, S.-S. (1954), *Svenska ämbetsmäns sociala ursprung*, s. 130.

effekten av det sociala ursprunget markant. Övergången till högskolan föreföll till och med progressiv, så som Ringer definierar begreppet. En konsekvens av ett segmenterat utbildningssystem är sedan att man inte behöver konkurrera med andra än de som befinner sig i samma segment. Fördelarna med att lyckas slå in på ett visst socialt selekterat spår tillfaller de flesta som slagit in på detta. Denna slutsats ligger också i linje med sociologen Paul Windolfs konstaterande, efter att ha undersökt bland annat det preussiska och tyska skolväsendet i början av 1900-talet, att det är sekundärskolan som bestämmer universitetens sociala sammansättning i och med att *das Abitur* (studentexamen) fram till 1933 garanterade plats på universiteten.²⁴⁶

För det andra bör man ha i åtanke att de humanister som härstammar från direktörshem har en avvikande bana jämfört med andra studenter med samma ursprung. De senares mer typiska banor var Handelshögskolan eller Tekniska högskolan. För ämbetsmannabarn vore kanske juridiska fakulteten att föredra, och så vidare. Bourdieu och Passeron beskrev dylika avvikande banor som att vissa discipliner eller vissa fakulteter kunde fungera som tillflyktsorter för studenter från dominerande klasser som slagits ut från den för klassen typiska utbildningsbanan.²⁴⁷

Slutligen kan kapitlets resultat belysas utifrån Turners uppdelning mellan konkurrens- och kooperingsmobilitet. I ett socialt perspektiv fungerar det segmenterade skolväsendet på ett sådant sätt att om man väl kommer in genom det nålsöga som realskolan utgjorde så har man kommit in på ett spår där man bara konkurrerar med lärjungar på samma spår om de belöningar som utbildningen kan ge. De specifika belöningarna för dessa lärjungar var en universitetsutbildning och ett akademikeryrke – till exempel forskare inom humaniora och samhällsvetenskap. Om vi bara betraktar skolväsendet har vi alltså att göra med kooperingsmobilitet. Det innebar dock inte att man var förskonad från hård konkurrens, vilket jag återkommer till främst i kapitel 6.

---

²⁴⁶ Windolf, P. (1997), *Expansion and Structural Change*, s. 52.

²⁴⁷ Bourdieu, P. & Passeron, J. C. (1979), *The Inheritors*, s. 7.

Disciplinernas institutionella ställningar

Vetenskapens värld är hierarkiskt ordnad. Dessa ordningar upprättas mellan såväl personer, vetenskapliga specialiteter som de institutioner som hyser personer och vetenskap. Det här kapitlet fokuserar på vetenskapliga specialiteter och institutioner medan nästföljande kapitel fokuserar på personer. Tonvikten ligger här på disciplinernas institutionella förankring, som jag menar är en central aspekt av vetenskapens hierarkiska ordningar och för att förstå variationer mellan discipliner i form av karriärmöjligheter både inom universiteten och på alternativa avsättningsmarknader. Forskarnas arbetsmarknad var disciplinbaserad.²⁴⁸ Att jämföra olika discipliners grad av institutionell förankring blir därför ett sätt att undersöka just vissa arbetsmarknadsförhållanden, vilket dessutom knyter ihop det här kapitlets resultat med både föregående och efterföljande kapitel.

Jag har två syften med kapitlet. Det ena är empiriskt och syftar, som jag var inne på inledningsvis, till att kartlägga det disciplinära landskapet så som det gestaltade sig under den period då avhandlingens kollektivbiografiska population slog in på forskarkarriären. Kapitlet fyller därmed en funktion i relation till avhandlingens övriga delar, där disciplinernas ställningar är avgörande för att förstå vilka karriärmöjligheter som stod till buds. Det andra syftet är att med utgångspunkt i den empiriska undersökningen behandla mer teoretiskt laddade frågor som rör institutionella ställningar som en form av relativ autonomi och hur detta ska förstås i relation till de hierarkiska ordningarna. Jag avser här sådana ordningar som kommer till uttryck i motsatspar

---

²⁴⁸ Sociologen Andrew Abbott har för amerikanska förhållanden konstaterat att disciplinerna i USA har fungerat som arbetsmarknadsorganisatörer för akademiker under en mycket längre period än i Europa, där universitetsstrukturen länge var mer hierarkiskt ordnad. Disciplinerna skulle, enligt Abbott, i USA vara jämlika institutioner. Abbott, A. (2001), *Chaos of Disciplines*, s. 125–126. För svensk del finns beskrivningar av hur disciplinbyte användes som språngbrädor i karriären. Professuren i orientaliska språk var en anhalt på väg till en teologiprofessur, i sin tur en anhalt på väg till biskop. Till språkprofessorerna kunde tidigare medicin- och juridikprofessorer söka sig. Hovdhaugen, E. m.fl. (2000), *The History of Linguistics in the Nordic Countries*, s. 19. Det finns såvitt jag vet ännu inga kvantitativa undersökningar som skulle kunna visa en brytpunkt där fenomenet med universitetsintern befordran medelst byte av disciplin på allvar försvann. Genom historikern Göran Blomqvists studier av befodringsväsendet tycks dock ett disciplinärt baserat befodringsystem vunnit handlingsutrymme och till och med besegrat den äldre korporativa organisationen någon gång under 1800-talets sista decennier. Blomqvist, G. (1993), "Akademiska visioner under 1800-talets tre sista decennier", s. 240–241.

där discipliner kan beskrivas som stora eller små, forsknings- eller undervisningsorienterade, etablerade eller nykomlingar. Går det till exempel att sätta likhetstecken mellan dessa motsatspar och graden av relativ autonomi? I kapitlet menar jag att denna fråga kan besvaras på ett teoretiskt plan genom att dels betona det *relativa* i autonomin, det vill säga att man klargör vad det är man är relativt oberoende av, dels ta efter sociologen Norbert Elias och spjälka upp den relativa autonomin i olika aspekter, det vill säga att en vetenskap kan ha institutionell autonomi utan att nödvändigtvis ha objektsautonomi.²⁴⁹ På ett empiriskt plan hävdar jag att disciplinernas storlek och deras grad av institutionell förankring inte nödvändigtvis går hand i hand, och att det av den anledningen vore en mer framkomlig väg att fokusera på specifika effekter för att analysera den relativa autonomin.

De mer teoretiska resonemangen utvecklar jag i det nästföljande avsnittet där jag även preciserar vad som avses med vetenskap, disciplin och institutionalisering. Därefter följer två empiriska huvudavsnitt. I det första av de empiriska avsnitten har jag med hjälp av dokument, sekundärlitteratur och genealogisk litteratur undersökt vetenskapsfältets avtagande effekter bland institutioner som rymmer någon form av vetenskaplig verksamhet. Huvudresultatet från detta avsnitt är att universiteten och högskolorna intar centrala ställningar i det vetenskapliga fältet främst på grund av deras roll i reproduktionen av forskarkåren.

Tabell 8. Disciplinernas institutionella ställning 1924 och 1954.

	1924			Ingen ställning 1924	1954			Totalt
	Väletablerad	Etablerad	Svag		Väletablerad	Etablerad	Svag	
Vetenskaper								
Filosofi	1				1			1
Psykologiska vetenskaper		1	1		1	1		2
Etnologi			2			2		2
Samlevnadsfakta	4		1	2	4	1	2	7
Ideella kulturvetenskaper	2		2	2	2	3	1	6
Samhällsvetenskaper	2	2	1	3	3	4	1	8
Historiska vetenskaper	2	2	7	3	3	6	5	14
Totalsumma	11	5	14	10	14	17	9	40

Anmärkning: Kategorierna väletablerad, etablerad respektive svag utarbetas längre fram i kapitlet. Se tabell 16.

Det är med utgångspunkt i resultaten från det första empiriska avsnittet som kartläggningen av disciplinernas institutionella förankring ägnar så stort utrymme åt universitet och högskolor. Underlaget till detta andra avsnitt

²⁴⁹ Elias, N. (1978), *What is Sociology?*, s. 59.

utgörs av universitetshistorisk och genealogisk litteratur, bibliotekskataloger samt statistik över disputationer. Vid en jämförelse av disciplinernas institutionella förankring 1924 och 1954 står det klart att stora förändringar har ägt rum (se tabell 8). Från att ha varit 11 väletablerade och 5 etablerade discipliner 1924 har fältet expanderat till att 1954 omfatta 14 väletablerade och hela 17 etablerade discipliner. En konsekvens av institutionaliseringen är att allt fler discipliner kan konkurrera om resurser på en högre nivå. Därmed är förutsättningarna på plats för ett kampfält där inte bara enskilda individer utan också discipliner kämpar mot varandra.

Sociologiska perspektiv på institutionell ställning och autonomi

Discipliner som institutionaliserad vetenskap

Innan jag går in på hur jag undersöker den relativa autonomin, liksom hur den har undersökts tidigare av andra ska jag förtydliga vad jag menar med begrepp som institutionalisering, vetenskap och disciplin.

Själva institutionsbegreppet leder förmodligen i detta sammanhang tankarna till en universitetsinstitution knuten till en viss vetenskaplig disciplin med kontor, seminarielokaler och kanske föreläsningssalar. Detta slags institutioner var ytterst ovanliga bland humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner ända in på 1950-talet. Professuren och seminariebiblioteket utgjorde tillsammans "universitetsinstitutionerna" dessförinnan.²⁵⁰ När jag i avhandlingen pratar om institutioner är det därför mer i en sociologisk mening med både mentala och objektiva manifestationer. Vetenskap som institution gestaltar sig inte bara mentalt som "systematiskt vetande" utan också objektivt som organisationer, kommunikationskanaler och speciella karriärmöjligheter. Det senare berör det som i avhandlingen omväxlande benämns institutionalisering och institutionell förankring.

Enligt sociologen Edward Shils bidrar institutioner med resonans, vilket innebär att idéer som institutionaliserats tillerkänns större vikt på idéernas marknad.²⁵¹ Den intellektuella aktiviteten kan pågå oavsett hur institutionaliserad den är, och olika sådana aktiviteter kan skilja sig åt just på grund av att de inte är lika institutionellt förankrade i alla avseenden. Shils tar upp sex

²⁵⁰ En formulering från 1945 års universitetsberedning fångar träffande in övergångsperioden till moderna institutioner i dess materiella gestalt: "Hittills har ett rum vid sidan av det historiska seminariebiblioteket varit inrett till historisk 'institution'" SOU 1951:9, *1945 års universitetsberedning*. 6, *Den vetenskapliga publiceringsverksamheten, personal-, institutions- och stipendiefrågor m. m.*; *Det akademiska befordringsväsendet*, s. 109.

²⁵¹ Shils, E. (1970), "Tradition, Ecology, and Institution in the History of Sociology", s. 762.

indikatorer på institutionalisering.²⁵² En vetenskap kan betraktas som mer institutionaliserad när den:

- 1) kan studeras som ett huvudämne,
- 2) har en egen specialiserad lärarkår,
- 3) ger möjligheter att publicera i specialtidsskrifter,
- 4) erbjuder finansiellt, administrativt och logistiskt stöd för undersökningar som inte hämtas ur undersökarens egna fickor,
- 5) omfattar etablerade och avlönade möjligheter för att praktisera vetenskapen och
- 6) möter en efterfrågan på vetenskapliga resultat.²⁵³

Jag skriver genomgående "vetenskap" där Shils skrev "disciplin". Anledningen till detta är att jag vill hålla dess innebörder åtskilda. Som nämndes i kapitel 1 definierar jag begreppet vetenskap som anspråk på systematisk kunskap om ett specifikt objekt, från specifika kunskapskällor eller av specifikt kunskapslag. Jag återkommer till vetenskapens objekt och relativa autonomi i efterföljande avsnitt. En vetenskap som institutionaliserats enligt de indikatorer som Shils tar upp blir en disciplin. Detta är en definition som även sociologen Johan Heilbron föreslagit, det vill säga discipliner som "enheter för undervisning, forskning och professionell organisering"²⁵⁴. Slutligen använder jag mig också av läroämnena för att beteckna just de ämnen som lärdes ut både i ungdomsskolan och vid universiteten.

I sin framställning av fysikens och den moderna forskningspraktikens framväxt i Kanada föreslog vetenskapshistorikern Yves Gingras en modell över tre typiska faser i framväxten av nationella vetenskapliga gemenskaper.²⁵⁵ Den första fasen rör framväxten av en forskningspraktik. I mindre forskningsnationer som Kanada och Sverige är det vanligt att dessa praktiker importeras från mer etablerade forskningsnationer. Fas två betecknar institutionaliseringen av forskningspraktiken, i regel vid ett universitet eller högskola för att därigenom säkerställa reproduktionen av både forskningspraktiken i sig och av personer. I den tredje fasen utvecklas en disciplinbaserad eller professionsbaserad identitet genom att inrätta organisationer som förser gruppen med officiella representanter som kan försvara intressen och synliggöra disciplinen. Den empiriska undersökningen i kapitlet rör främst fas 2, det vill säga institutionaliseringsfasen.

Gingras modell utgör disciplinernas naturalhistoria, det vill säga "ett temporalt mönster som följer ett relativt förutsägbart förlopp"²⁵⁶. Heilbron, å sin

²⁵² Shils indikatorer har tydligt präglat det forskningsprogram för studier av discipliners institutionalisering som finns sammanfattat i följande handbok. Fleck, C. m.fl. (2016), "Handbook of Indicators of Institutionalization of Academic Disciplines in SSH".

²⁵³ Shils, E. (1970), "Tradition, Ecology, and Institution in the History of Sociology", s. 763.

²⁵⁴ Heilbron, J. (2004), "A Regime of Disciplines", s. 31.

²⁵⁵ Gingras, Y. (1991), *Physics and the Rise of Scientific Research in Canada*, s. 5–6.

²⁵⁶ Abbott, A. (1999), *Department and Discipline*, s. 199.

sida, menar dock att disciplinernas genes sker på åtminstone tre typiska sätt. Detta kan ske genom att uppgradera en praktisk verksamhet till akademisk disciplin, genom differentiering av redan existerande discipliner eller genom syntesen av tidigare separata discipliner.²⁵⁷ Så länge som man håller sig till de mer objektiva tecknen på institutionalisering är det förhållandevis enkelt att skilja mellan differentiering och syntes i disciplinformerings. Pedagogiken och psykologin differentierades till exempel i mitten av 1900-talet och man kan hävda att sociologi differentierades från filosofi vid samma tid. Läger man däremot till en innehållslig aspekt förefaller sociologi vara en disciplinbildning genom syntes, vilket syns inte minst i den roll Gustaf Steffen tillskriver sociologin i tredje upplagan av *Nordisk familjebok*:

den allmänna, kunskapsteoretiskt grundläggande och filosofiskt systematiserande samhällsvetenskapen, som med hjälp av speciella samhällsvetenskaper söker utforska de gemensamma dragen för alla sociala företeelser och ge en totalbild av det sociala livet.²⁵⁸

En framkomlig väg när man vill sortera olika disciplinbildningar i differentiering, syntes eller uppgradering av praktik vore därför att på ett analytiskt plan göra klar åtskillnad mellan institutionella och innehållsliga aspekter. Denna väg behandlar jag i det följande avsnittet.

Institutionell förankring och relativ autonomi

När Norbert Elias utarbetade sin sociologiska kunskapsteori tog han starkt intryck av August Comte, något som märks tydligt när han resonerar om vetenskapernas relativa autonomi. En vetenskaps relativa autonomi kan enligt Elias bestämmas ur tre aspekter.²⁵⁹ Störst vikt tillmäter han aspekten objektsautonomi, det vill säga att en vetenskaps objekt inte delas med eller kan reduceras till en annan vetenskaps objekt. Den andra aspekten rör teoretisk autonomi rörande objektet, med vilket Elias avser en frigörelse från såväl förvetenskapliga förklaringar som teoriimport från andra fält. Den tredje aspekten rör graden av institutionell autonomi, det vill säga huruvida vetenskapen i fråga är förankrad vid institutioner som kan trygga dess kunskapsproduktion och reproduktion av kunskapsproducenter. Alla tre aspekterna står i nära förbindelse med varandra, men det är fullt möjligt att en vetenskap äger autonomi endast i någon av de tre. Det innebär till exempel att det kan finnas relativt autonoma akademiska institutioner som uppfinner egna teorier och begreppsapparater som inte står i proportion till den relativa avsaknaden av autonomi hos deras objekt. Enligt Elias torde man alltså kunna tolka somliga vetenskapers uppgång och fall som att de uppnått en institutionell auto-

²⁵⁷ Heilbron, J. (2004), "A Regime of Disciplines", s. 35.

²⁵⁸ Steffen, G. (1946), "Sociologi", s. 43.

²⁵⁹ Elias, N. (1978), *What is Sociology?*, s. 59.

nomi som inte motsvarats av autonomin hos deras teorier eller objekt, bägge mer vetenskapligt grundläggande än den institutionella aspekten.

Eftersom kapitlet främst ägnas åt relativ autonomi på institutionell nivå ska jag jämföra detta autonomibegrepp med det motsvarande begreppet hos Bourdieu. Den senare använder begreppet i relation till sociala fält, vilka kan äga relativ autonomi gentemot andra fält. Dessutom är fältens interna struktur ofta präglad av en autonom pol som står emot en heteronom pol. Autonomibegreppet används hos Bourdieu alltså för att beteckna relationer både mellan och inom fält.

När det gäller kulturella fält – ett exempel jag har valt på grund av att Bourdieu varit särskilt tydlig i beskrivningen av dess funktionslagar – som uppnått åtminstone någon miniminivå av autonomi, går skiljelinjen mellan begränsad respektive storskalig produktion, eller produktion som riktar sig till en begränsad respektive bred publik.²⁶⁰ Konstnärer, författare och liknande av det första slaget producerar alltså främst för andra konstnärer och författare, medan den storskaliga produktionen producerar för icke-producenter. Denna uppdelning av det kulturella produktionsfältet innebär också att det finns minst två värdeskalor som står i strid mot varandra gällande rätten att definiera vad stor kultur ska vara. I delfältet för storskalig produktion är det konkurrensen och marknadsandelarna som skapar anseende, medan delfältet för småskalig produktion har sina egna institutioner som konsekurerar verken. Det kan för den småskaliga delen handla om akademier, lärda sällskap, museer och inte minst utbildningssystemet. Stor framgång i fältet för småskalig produktion behöver inte utesluta framgång i fältet för storskalig produktion. Nobelprisvinnaren i litteratur ökar ofta sin försäljning i samband med offentliggörandet av vinsten. Om vi överför detta resonemang till vetenskapen skulle man utgå från att den väsentliga skiljelinjen går mellan de som producerar för andra vetenskapsmän och de som producerar för en bredare publik. Det senare skulle till exempel kunna handla om utbildning och undervisning, men även det vi idag kallar populärvetenskap liksom allehanda uppdrag där forskningen motiveras mer i termer av samhällsnytta än nytta för vetenskapen själv.

Att på detta sätt översätta det kulturella produktionsfältets polariteter till det vetenskapliga fältet underlättar en övergång till Heilbrons resonemang om olika disciplintyper. Maktbalansen mellan discipliner i vetenskapliga fält eller i universitetsfält beror nämligen enligt Heilbron till stor del på disciplinernas specifika profiler. De kan vara forskningstunga, undervisningstunga eller starkt knutna till en specifik profession och dess aktiviteter. Balansen mellan dessa tre faktorer skulle alltså bestämma relationerna mellan disciplinerna.

Jag nämnde både vetenskapligt fält och universitetsfält i föregående stycke. I takt med de moderna forskningsuniversiteten har dessa bägge fält kommit att överlappa varandra så till den grad att det ofta rör sig om samma personer

---

²⁶⁰ Bourdieu, P. (1985), "The Market of Symbolic Goods", s. 13, 15–17.

och inrättningar. Detta får man syn på genom att studera fälteffekter, vilket det följande avsnittet ägnas åt.

Institutioner, deras medlemmar och fältets effekter

Universiteten och högskolorna utgör de centrala institutionerna i avhandlingen. De har ringat in den population av agenter som undersöks och bidragit till att avgränsa den när jag till exempel har detaljstuderat de agenter som fortsatt sin karriär inom dessa institutioner. Valet att fokusera på universiteten skulle i operationella termer kunna formuleras så att en humanistforskare är någon som disputerat för doktorsgrad och fått en tjänst vid ett universitet eller en högskola som bedriver humanistisk forskning. Denna typ av gränsdragning riskerar dock att överta en definition av vad en humanistforskare ska vara som i själva verket utgör en insats i spelet på det vetenskapliga fältet. Det behöver inte alls vara orimligt att undersöka humanistforskaren enligt denna definition, sett till vilka resultat och slutsatser man når, men det vet man först efter en undersökning av fältets gränser. Dessa gränser står i fokus i detta avsnitt.

På ett principiellt plan är gränserna lätta dra upp, och vi kan nyttja en formulering direkt översatt från Bourdieu och Wacquant: "en agent eller en institution tillhör ett fält såtillvida som den producerar eller drabbas av effekter i det".²⁶¹ Vad det rör sig om för effekter beror på vad som står i centrum för undersökningen. Eftersom det i föreliggande arbete är forskarkarriärer som studeras, och särskilt produktionen av humanister och samhällsvetare, faller det sig naturligt att leta efter effekter som hör samman med karriärmöjligheter.

För att kasta ljus över mitt tillvägagångssätt kan vi utgå från två olika sätt att avgränsa en population forskare. Till att börja med kan vi säga att en forskare är någon som har disputerat för doktorsgrad. Det är ingen orimlig definition, eftersom doktorsgraden erövrar genom erkännande från andra vetenskapsmän. Här kan dock två starka invändningar resas. Dels är det inte alla disputerade som efter avhandlingen bidrar till vetenskapsproduktionen, dels finns det de som bidrar utan att ha erövrat en doktorsgrad. Istället för att gå i svaromål mot sådana invändningar kan vi lägga till en avgränsningsprincip till disputationsprincipen, nämligen att en forskare är någon som producerar vetenskapliga bidrag. Med dessa två principer kan vi föreställa oss en tabell med fyra fält som svarar mot kombinationen av principerna. Den operationella definitionen av en forskare, som jag gav ovan, skulle då befinna sig i det fält där de två principerna möts: en forskare är en disputerad person som producerar vetenskapliga bidrag. I det diametrala fältet hittar vi personer som varken disputerat eller forskar. Detta fält är i detta sammanhang ointressant.

²⁶¹ Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. D. (1992), *An Invitation to Reflexive Sociology*, s. 232.

De två återstående fälten, med disputerade som inte bedriver forskning och icke disputerade som bedriver forskning, är däremot mer intressanta, eftersom det är någonstans i dessa fält som fältets effekter avtar och dess gränser kan dras upp.

Omsättningen av detta tillvägagångssätt i den konkreta undersökningen bär inga anspråk på att vara uttömmande. Mitt urval av institutioner fungerar dock gott och väl för att urskilja universiteten och högskolorna som säregna i termer av karriärmöjligheter och rekryteringsunderlag. Urvalet består därutöver av de kungliga akademierna, läroverken, det offentliga kommittéväsendet samt de ämbetsverk där man i 1938 års docentutredning ansåg att docenturen skulle berättiga tjänsteårsberäkning för lönens skull.²⁶² För den som besitter förkunskaper om några eller de flesta av dessa institutioner förefaller nog skillnaderna mellan dem som uppenbara. Det är emellertid för att klargöra vad som i linje med mina syften utmärker dessa institutioner som jag jämför dem med avseende på framförallt hur man fick tillträde till dem, vilka yrkesgrupper som befolkade dem samt den relativa förekomsten av disputerade bland dem.

Till de uppräknade institutionerna kunde man vinna tillträde på, grovt räknat, två sätt. Antingen blev man invald, som vid akademierna och inom kommittéväsendet, eller så sökte man en anställning, som vid universiteten, högskolorna, läroverken och ämbetsverken. Låt vara att det vid akademierna fanns ett antal tjänstemän och under en lång tid regelrätta forskningsinstitut; i numerära termer dominerades ändå akademierna av dess invalda ledamöter. I universitetens perspektiv kunde man likaledes hävda att tillsättningen av professurer bar drag av kooptering. Men var och en med tillräckliga kvalifikationer stod ändå fri att söka tjänster. Något ansökningsförfarande fanns inte för att bli akademiledamot.

Uppdelningen mellan kooptering och ansökning, mellan medlemskap och anställning, sammanföll inte med en uppdelning mellan att ställa och att inte ställa krav på kvalifikationer, annat än i graden av formalitet. Och frågan är om ens graden av formella kvalifikationskrav fungerar särskilt väl för att beskriva skillnaderna mellan institutionerna, när det handlar om att stiga i hierarkin inom dessa. När den grundläggande behörigheten är uppnådd – docentkompetens för universitetslärarna, kandidat- och vissa fall licentiatexamen vid ämbetsverken – tar andra kriterier vid som vid sidan om de formella examina rör prestationer och erfarenhet. Enligt Karin Kock med flera kunde till exempel verkserfarenhet ibland slå högre än akademiska examina vid konkurrensen om tjänster vid ämbetsverken. En sökande med erfarenhet från verkets landsortsförgrening hade större chans än en sökande med akade-

---

²⁶² En förteckning över troliga arbetsplatser för docenter i olika ämnen finns i SOU 1939:41, *Betänkande och förslag rörande docentinstitutionen*, s. 111. För ett vittnesmål från ett av de så kallade lärda verken, se Nerman, B. (1962), "De humanistiska s.k. lärda verken och forskningen".

misk examen som saknade praktisk verkserfarenhet.²⁶³ Inom ämbetsverken fanns vidare viss utbildning som meriterade för högre poster i hierarkin. För att bli professor vid universiteten och högskolorna krävdes att man bevisligen bidragit till vetenskapens utveckling, utöver att man erövrat docenttiteln.

Bland akademiernas kriterier för inval möter man sällan samma typ av formella krav.²⁶⁴ Två undantag var dels Krigsvetenskapsakademien, där ledamöterna av första klassen skulle vara generaler eller amiraler, dels Akademien för de fria konsterna där ledamöterna skulle vara konstnärer. Annars var de uttalade kriterierna för inval i akademierna förtjänst inom akademiens särskilda område. För att till exempel väljas in till Ingenjörsvetenskapsakademien skulle personerna ha gjort sig "kända för framstående självständigt arbete för ingenjörsvetenskapens och teknikens utveckling inom någon af de vetenskapsgrenar"²⁶⁵ som representerades av akademiens avdelningar.

Vad gäller kommittéväsendet rörde det sig till skillnad mot de övriga nämnda institutionerna om tillfälliga uppdrag, och således varken om fasta anställningar eller livslånga medlemskap. Det bar drag av institutionerna där man anställdes i det avseendet att man fick ersättning för sitt uppdrag. Tillträdet kunde dock snarare liknas vid akademiernas kooptering, eftersom man blev utvald snarare än sökte till ett uppdrag. För att bli utvald till sakkunnig eller expert i en kommitté fanns heller inga specifika kriterier på examina uppställda, utan tanken var att man skulle kunna sin sak. För att få kännedom om sakkunskapen hos påtänkta personer tycks publicerade böcker och artiklar ha utgjort en väsentlig informationskälla.²⁶⁶

Universiteten och ämbetsverken hade det gemensamma draget att det fanns en sakkunniginstitution inrättad för att bedöma de sökandes kompetens. För universiteten gällde det professurerna och för ämbetsverken gällde det departementstjänstemännen. Det utmärkande för dessa var inte att det fanns en grupp som avgjorde lämpligheten – det fanns det hos alla dessa institutioner. Den avgörande skillnaden, som jag betraktar det, var att dessa institutioner hade ett särskilt organ vars enda uppgift var att bedöma de sökandes kompetens, medan detta blev en uppgift bland andra hos de andra institutionerna. Bland akademierna var det ledamöterna själva som gjorde bedömningen, för befordran till lektor inom läroverken bedömdes de sökande av Skolöverstyrelsen.²⁶⁷ Makten över tillträdet till kommittéväsendet skulle kunna lokaliseras till departementschefen och den som utsetts till

²⁶³ Kock, K. (1941), *Våra yrken*, s. 151.

²⁶⁴ Upplysningar om akademierna har hämtats från följande artiklar i *Nordisk familjebok* (2:a uppl.): Berg, R. G:son (1918), "Svenska akademien"; Dahlgren, E. W. (1921), "Vetenskapsakademien"; Fahlstedt, E. (1913), "Musikaliska akademien"; Janse, O. (1921), "Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien"; Juhlin-Dannfeldt, H. (1911), "Landtbruksakademien"; Nordensvan, C. O. (1911), "Krigsvetenskapsakademien"; Nordensvan, G. (1911), "Konstakademien"; Westman, K. G. (1945), "Gustaf Adolfs Akademien".

²⁶⁵ Enström, A. (1924), "Ingenjörsvetenskapsakademien", s. 622.

²⁶⁶ Claesson, G. C.-O. (1972), *Statens ostyriga utredande*, s. 106.

²⁶⁷ SFS 1933:109, *Kungl. Maj:ts förnyade stadga för rikets allmänna läroverk*, § 176.

kommittéordförande. De förlänades dock denna makt först efter att statsråds-kretsen och finansdepartementet haft överläggningar om behovet av utredningen (statsråds-kretsen) och kostnaderna vid ett eventuellt reformförslag (finansdepartementet).²⁶⁸

Dessa bedömningsinstanser representerade varierande sakkunskapsområden, men den för mina syften väsentliga skiljelinjen går att dra mellan de instanser som befolkades av de som själva bedrev forskning som huvudsaklig verksamhet och de som bara delvis eller inte alls befolkades av sådana bedömare. Med denna strikta gränsdragning är det faktiskt bara sakkunniginstitutionen för universitetens och högskolornas tjänstetillsättningar som befolkades av sådana heltidsforskare.²⁶⁹ Detta gäller åtminstone så länge vi med "heltidsforskare" menar någon i vars yrke det förväntades ingå någon av de aktiviteter som förknippas med forskning. Till dessa yrken kan vi räkna professor, docent, laborator, eller lektorer, arkivarier och bibliotekarier. Betydelsen av skiljelinjen mellan dem som bedrev egen forskning och dem som inte gjorde det blir tydlig när vi betraktar fördelningen av yrkesgrupper på de olika institutionerna.

På universiteten fanns professorer och docenter. Ett par professorer fanns även på några av museerna, vilka jag här räknar till de lärda verken.²⁷⁰ På dessa verk var annars amanuenser och tjänstemän de vanligast förekommande yrkeskategorierna liksom även de mer specifika kategorierna som aktuarie, antikvarie, arkivarie och bibliotekarie. Läroverken hade adjunkter och lektorer. Vad gäller akademierna har jag redan konstaterat att Krigsvetenskapsakademien till ledamöter uteslutande valde generaler och amiraler. Bland de övriga var professorer den vanligaste yrkestiteln. Det utmärkande för akademierna var dock att de samlade en relativt heterogen grupp hämtad från samhällets översta skikt. Även om akademierna överlag stod de bildningssökande fraktionerna av samhället närmast, hade var och en av dem relativt sett starkare band till vissa fraktioner framför andra genom sina invalda ledamöter.

Jag sammanställde yrkestitlarna för alla svenska ledamöter i akademierna 1914 och 1954. Vid det första tillfället var det framförallt i Vetenskapsakademien som professorerna dominerade genom att utgöra omkring 73 procent av alla ledamöter. I Vitterhetsakademien och Svenska Akademien var motsvarande andel 41 respektive 39 procent. Hos Akademien för de fria konsterna utgjorde professorerna 37 procent. En väsentlig skillnad mot universitetsprofessorerna var att konstprofessorerna rekryterades bland konstnärer på basis av deras konstnärliga bidrag. I Landtbruksakademien och Musikaliska akade-

²⁶⁸ Claesson, G. C.-O. (1972), *Statens ostyrga utredande*, s. 62–63.

²⁶⁹ Som Kant skrev, "universitetet skulle ha en särskild autonomi (eftersom bara de lärda kan fälla omdömen om de lärda)" Kant, I. (1979), *The Conflict of the Faculties*, s. 23.

²⁷⁰ Fornforskaren Birger Nerman använde i en artikel från 1962 den träffande beteckningen "lärda verk" som samlingsnamn för statliga museer, arkiv, bibliotek och forskningsanstalter. Nerman, B. (1962), "De humanistiska s.k. lärda verken och forskningen".

mien var professorernas andel nere på 16 respektive 11 procent. Till 1955 hade andelen professorer överlag ökat. Därtill hade ytterligare två akademier bildats genom Ingenjörsvetenskapsakademien och Gustav Adolfs Akademien. Professorsdominansen inom Vetenskapsakademien och de två nyinrättade akademierna var stor. I Vetenskapsakademien var andelen nu uppe i 87 procent, i Vitterhetsakademien var den 84 procent och Gustav Adolfs Akademien hade 75 procent professorer bland sina ledamöter. Bland de övriga akademierna rörde det sig om mellan 22 och 38 procent.

I Vetenskapsakademien fanns utöver professorerna ingen enskild yrkeskategori som gjorde sig gällande, utom möjligen en handfull direktörer. Ledamöterna i övrigt utgjordes bland annat av statsråd, riksantikvarie, riksarkivarie och universitetskansler. Vitterhetsakademien uppvisade ett liknande persongalleri, medan Gustav Adolfs Akademien nästan uteslutande hade medlemmar från de lärda verken. Akademien för de fria konsterna och Musikaliska akademien valde in kulturproducenter från deras respektive delfält. Akademien för de fria konsterna bestod således av arkitekter och målare medan Musikaliska akademien befolkades av musikedirektörer, tonsättare, operasångare, pianister, kapellmästare och liknande yrken. I Svenska Akademien var författare den näst vanligaste titeln. Ingenjörsvetenskapsakademien samlade framförallt direktörer och ingenjörer, och Landtbruksakademien hade ett stort antal godsägare och direktörer bland sina ledamöter.

Eftersom det saknas årsvisa sammanställningar av kommittéväsandets medlemmar likt de upplysningar som går att hämta ur statskalendern om de övriga institutionerna har jag gjort skattningar utifrån en förteckning över åren 1904–1945. Professorerna utgjorde under denna period någonstans mellan 5 och 6 procent av alla medlemmar i alla under dessa år tillsatta kommittéer.

Det andra sättet att bilda sig en uppfattning om förekomsten av forskare inom de olika institutionerna är att beräkna förekomsten av disputerade personer. Inom kommittéväsendet var andelen disputerade uppskattningsvis mellan 11 och 12 procent (tabell 8). Skattningen för de lärda verken är betydligt osäkrare än för de övriga institutionerna, eftersom urvalet av framförallt verken, men även befattningarna vid dessa, styrts av att det skulle vara tänkbara tjänster för docenter.²⁷¹ Att de disputerade inom detta urval utgjorde 28 procent 1914 och 25 procent 1954 bör därför tolkas varsamt i relation till de övriga institutionerna. På läroverken hade lektorerna doktorsgrad, och denna kategori utgjorde en fjärdedel av läroverkslärarkåren 1914 och en femtedel 1954. Eftersom andelen professorer bland akademiledamöterna ökade under samma period kan vi ana att detsamma gällde andelen disputerade, vilken mycket riktigt steg från 27 procent 1914 till 46 procent 1954. För att undervisa

---

²⁷¹ De personalkategorier som har räknats till tänkbara tjänster för docenter har framförallt utgått från 1938 års docentutredning. Följande kategorier ingår: aktuarie, amanuens, antikvarie, arkivarie, bibliotekarie, chef, direktör, professor. SOU 1939:41, *Betänkande och förslag rörande docentinstitutionen*, kapitel X.

på universitetet var man tvungen att vara docentkompetent. Bland universitetslärarna var endast en försumbar andel av de docentkompetenta icke-disputerade. Universitetet intar därmed en särställning gentemot de övriga i och med att hela den undervisande personalstyrkan hade disputerat.

Tabell 9. Förekomst av doktorsgrad bland vetenskapsinstitutionernas medlemmar.

Institution	1914		1954		1904–1945	
	%	n	%	n	%	n
Universitet	99*	385	99*	1 169		
Vetenskapsakademien	73,7	73	89,2	116		
Vitterhetsakademien	41,2	14	91,0	61		
Svenska Akademien	55,6	10	77,8	14		
Gustav Adolfs Akademien			79,2	19		
Övriga akademier	0,0	0	25,2	121		
Akademierna totalt (exkl. KrVA)	27,4	97	46,0	331		
Lärda verk	28,4	63	24,9	74		
Läroverk	25,5	344	20,5	825		
Statens offentliga utredningar					11,6	636

Anmärkning: Universitetet har markerats med (*). Där fick bara docenter undervisa, och docenter saknade endast i enstaka fall doktorsgrad.

Källa: Bearbetningar av *Sveriges statskalender* 1915 respektive 1955; Lindberger, A. (1953), *Förteckning över statliga utredningar 1904–1945*.

När det gäller de olika institutionernas kunskapsproduktion hade de flesta egna skriftserier eller liknande återkommande publikationer. Universitetet hade sina årsskrifter och akademierna sina handlingar och meddelanden. De lärda verken hade liknande skriftserier, liksom även en och annan tidskrift, som det etnografiska museets *Ethnos* och SCB:s *Statistisk tidskrift*. Utmärkande för verkens publikationer är i detta sammanhang att de producerade empiriskt underlag i form av dels museernas, arkivens och bibliotekens samlingar, dels statistiska uppgifter som ingick i någon av SCB:s serier. Det stod dessutom var och en fritt att publicera i någon av de vetenskapliga specialtidskrifterna. Detta gjorde universitetslärarna. Det gjorde även läroverkslärarna, även om detta möjligen är mindre känt. Så var åtminstone uppfattningen bland lektorerna själva när de på Lektorernas Förenings årsmöte 1934 väckte frågan om att göra en undersökning av, som det sedan stod i den publicerade rapporten, "värdet av lektorernas vetenskapliga arbete".²⁷² Av de 521 lektorer som tillsattes mellan åren 1905 och 1935 var det genomsnittliga antalet publikationer lite drygt 9 per lektor. Det rörde sig mestadels om vetenskapliga (5,2 per lektor) och populärvetenskapliga (2,3) arbeten. Varje lektor publicerade i medeltal mindre än ett arbete som rörde praktisk pedagogik och likaså mindre än en lärobok. Mer än 8 av 10 lektorer var aktiva i sin vetenskapliga produktion. Deras produktion var heller inte begränsad till svenska tidskrif-

²⁷² Peterson, A. (1937), "Lektorerna, vetenskapen och skolan", s. 1.

ter. Hela 107 utländska vetenskapliga organ fanns representerade i föreningens undersökning.²⁷³

Universitetsbiblioteken fyllde en central funktion för importen av utländsk forskning. Sedan 1886 gav man till exempel från Uppsala och Lund ut en gemensam accessionskatalog över de utländska verk som köpts in under det gångna året. Syftet var "att lämna universitetens vetenskapsidkare litteraturanvisningar av större omfattning och i bättre form, än som genom dittills i samma syfte brukliga tidningsannonser kunnat åstadkommas"²⁷⁴.

Tabell 10. Inträdeskrav till olika typer av vetenskapsinstitutioner under mellankrigstiden.

Institution	Universiteten och högskolorna	Akademierna	Läroverken	Ämbetsverken	Kommittéväsendet
Ansökning eller kooptering	Ansökning	Kooptering	Ansökning	Ansökning	Kooptering
Formella kriterier	Docent	Sällsynt	FM, FL	FK, JK, PM	Nej
Bedömningskriterier	Ådagalagd vetenskaplig skicklighet	Förtjänstfulla insatser	Doktorsgrad, tjänsteår	Tjänstgöring	Specialkunskap
Begränsat antal positioner/ numerus clausus	Ja	Ja	Ja	Ja	Nej
Vem bedömer	Sakkunnig-institution	Ledamöterna	Skol-överstyrelsen	Sakkunnig-institution	Departements-chef och kommitté-ordförande
Bedriver bedömarna forskning	Ja	Delvis	Nej	Nej	Nej
Ersättning	Lön	Jetonger	Lön	Lön	Lön

Trots att denna genomgång av de institutioner som skulle kunna räknas till det vetenskapliga fältet rört sig på en övergripande nivå, med enstaka djupdykningar, tycks det ändå gå att urskilja var någonstans i detta fält man var mer beroende av vad som försiggick inom fältet än av mer externa krafter (se tabell 10). Universiteten och högskolorna intog en särställning med sina dubbla grindvaksroller. Å ena sidan producerade de examina som utgjorde tillträdeskrav inte bara till den egna institutionen utan även till läroverken och de lärda verken. Till akademierna och kommittéväsendet fanns inga formella examenskriterier för att vinna tillträde, men vi såg samtidigt att akademierna med tiden kom att få allt fler disputerade ledamöter. Å andra sidan hade universiteten och högskolorna de strängaste kraven på vem som ägde tillträde. Där fick bara docenter undervisa, och docenter saknade endast i enstaka fall doktorsgrad. Och när det gällde att avgöra tillsättningar av tjänster eller inval av ledamöter förefaller universiteten och högskolorna varit de enda

²⁷³ Ibid., s. 2–5.

²⁷⁴ Grönfeldt, S. (1918), "Accessionskatalogen för sveriges offentliga bibliotek", s. 214.

institutionerna där gruppen som gjorde bedömningen uteslutande bestod av sådana som i sin tjänst hade mer eller mindre garanterat utrymme för forskning. Det går dock inte att peka ut en viss institution och säga "just där går gränsen mellan det vetenskapliga fältet och världen utanför". Men när vi beskriver fältets gränser i termer av effekter kan vi definitivt peka på universitetet och högskolorna och säga att det vetenskapliga fältets effekter där var som starkast och världen utanför fick kämpa för att tränga in. Sannolikt var fälteffekterna något svagare vid akademierna med tanke på sammansättningen av ledamöter och de mer heterogena yrkesgrupper som fanns representerade där. Vid läroverken, de lärda verken och i synnerhet inom kommittéväsendet kan vi anta att effekterna från det vetenskapliga fältet var svagare än inom universitetet och högskolorna och inom akademierna.

Disciplinernas institutionella förankring

Historikern Göran Blomqvist har skrivit följande rader, apropå vetenskaplig specialisering, att i "Sverige har specialiseringen fullbordats först med statens beslut att skapa en ny professur. Denna hållning utformades konsekvent i riksdagens beslut 1908".²⁷⁵ Hans formulering hänvisade framförallt till det faktum att man därefter inte längre tillämpade systemet med extraordinarie professorer, vilka förvånansvärt ofta hade en ämnesinriktning som avvek från de ordinarie professurerna. Jag har dock tagit fasta på professuren som fullbordandet av en specialisering. Mina intryck och slutsatser från de data som jag undersöker i detta avsnitt gör att jag delar denna uppfattning, under förutsättning att jag får göra ett par förtydliganden.

Som jag har skrivit tidigare vill jag hålla isär vetenskap och disciplin som begrepp. Här kan denna uppdelning sägas svara mot idéhistorikern Sven-Eric Liedmans uppdelning i verklig respektive organisatorisk vetenskaplig specialisering. Liedman påpekar att man ofta tar vetenskapens organisatoriska differentiering som mått på dess specialisering, när denna i själva verket är delvis relaterad till andra logiker.²⁷⁶ I Sverige finns exempelvis tydliga fall där den organisatoriska differentieringen står i förbindelse med organiseringen av skolväsendet.²⁷⁷ På grund av att professurernas inrättande mestadels beslutades och finansierades av staten kom också inrättandets rytm att följa reformer och satsningar på ett sätt som kanske inte hade varit fallet om professurerna varit från staten helt fristående. Om vi därför ställer upp sekvensen av institutionella förankringar, det vill säga inrättande av tidskrifter, organisationer, examensämnen och lärostolar vore det överraskande om det bara

²⁷⁵ Blomqvist, G. (1993), "Akademiska visioner under 1800-talets tre sista decennier", s. 244.

²⁷⁶ Liedman, S.-E. (1977), *Den vetenskapliga specialiseringen*, s. 8–9.

²⁷⁷ Historikern Birgitta Odén menar till exempel att "[d]isciplinbildningens samband med statens behov av läroverkslärare är påfallande". Odén, B. (1991), *Forskarutbildningens förändringar 1890–1975*.

fanns en enda typisk "disciplinernas naturalhistoria" återspeglad i alla enskilda discipliners utveckling.²⁷⁸

Examensämnen, professurer och tidskrifter – tre nivåer av institutionell förankring

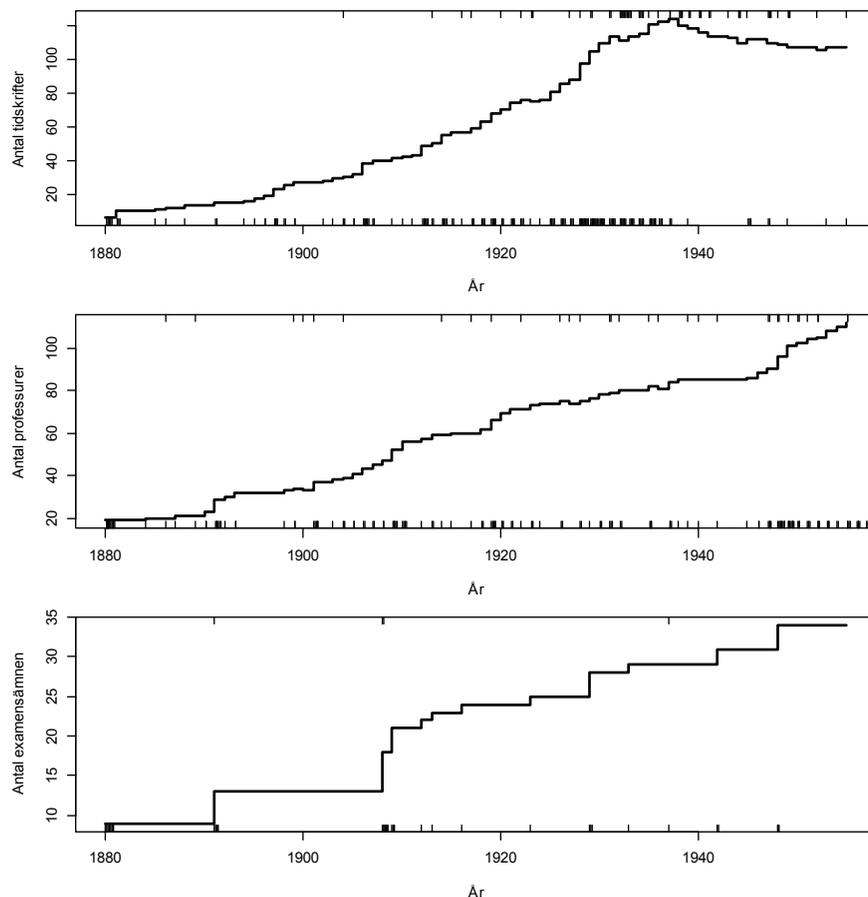
Inrättandet av examina, professurer och tidskrifter svarar mot tre nivåer av institutionell förankring med tanke på just inrättandets rytm. Dessa tre nivåer speglar därmed tre nivåer av frihet. I princip skulle vem som helst, när som helst, kunna starta en facktidsskrift. För att inrätta examensämnen krävs dock politiska beslut. De tre nivåerna speglar också olika nivåer av stabilitet. Examensämnen kan vara svåra att etablera, men när de väl är på plats är de svåra att avveckla. Tidskrifterna är lättare att både starta och lägga ned. De tre nivåernas varierande rytm speglas väl av kurvorna i diagram 12.

Den nedersta delen i diagram 12 visar tillkomsten av examensämnen inom den humanistiska sektionen vid universitetens filosofiska fakultet. Med en hastig historisk tillbakablick kan vi konstatera att det var först med 1876 års universitetsstatuter som man bytte benämning från huvudämne till examensämne. Utvecklingen av antalet examensämnen är huvudsakligen knuten till större reformer av examensstadgorna. Två stora trappsteg i utvecklingen skapas till exempel i och med 1891 respektive 1907 års examensstadgor. Detta beror framförallt på klyvningar av existerande examensämnen, som när nyuropeisk lingvistik 1891 delas upp i germanska respektive romanska språk. Med 1907 års examensstadga ersätts bland annat germanska språk av engelska respektive tyska, och litteratur- respektive konsthistoria lämnar det gemensamma paraplyet estetik. Samtidigt tillkommer ett par nya ämnen som finsk-ugriska språk, nordisk fornkonst samt pedagogik. Något år efter att examensstadgan från 1907 trädde i kraft tillkom egyptologi och religionshistoria till repertoaren av examensämnen vid humanistisk sektion. Dessutom kunde man från och med 1909 studera nationalekonomi inom den humanistiska sektionens administrativa ram. Fram till 1948 – då de tre ämnena allmän och jämförande etnografi, psykologi samt sociologi inrättades – tillkom i princip bara enstaka ämnen vid ett och samma tillfälle.

---

²⁷⁸ Abbott, A. (1999), *Department and Discipline*, s. 199–200, 203.

Diagram 12. Utvecklingen av antalet humanistiska och samhällsvetenskapliga tidskrifter, professorer och examensämnen 1880–1955.

Förklaring: Diagrammen visar det kumulativa antalet tidskrifter och professorer. Fransarna i diagrammens nederkant respektive överkant markerar tillkomsten respektive försvinnandet av professorer, tidskrifter och examensämnen. Fler händelser per år ger tätare fransfrekvens. Observera att den vertikala skalan varierar mellan diagrammen.

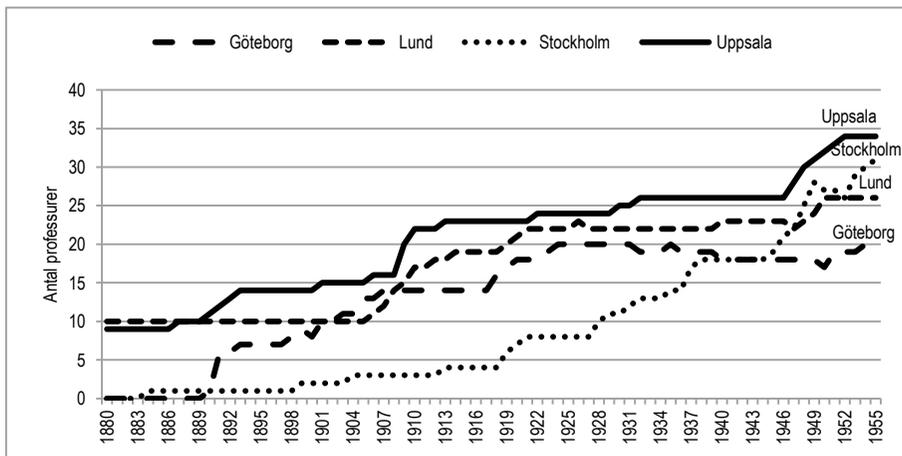
Källa: Se bilaga 4.

I mitten av diagram 12 visas utvecklingen av antalet professorer. Det finns en viss överensstämmelse med antalet examensämnen. Tre större tillskott av professorer inträffade i början av 1890-talet, åren 1909 och 1910 samt i slutet av 1940-talet. Men det finns också inslag av mer kontinuerlig tillväxt och professorskurvan är något slätare än examenskurvan. De två kurvorna hade därför liknat varandra än mer om det bara var universitetens professorer som jämfördes med examensämnena. Utslätningen av professorskurvan beror med andra ord på att de privata högskolorna i Göteborg och Stockholm kunde inrätta professorer närhelst det fanns någon som var beredd att betala för

dem. För att få en bättre uppfattning om de olika lärosätenas bidrag med professorer till utvecklingskurvan i mitten av diagram 12 kan vi ta hjälp av diagram 13.

Den första vågen av nya professorer hänger ihop med tillkomsten av Göteborgs högskola, som tillsätter sex nyinrättade professorer år 1891. Den andra vågen hänger ihop med universitetsreformen 1908 och sammanfaller därmed med utvecklingen av antalet examensämnen. Ett flertal tidigare extraordinarie professorer omvandlades i och med reformen till ordinarie professorer. Den tredje vågen inträffar när stora resurser satsades på uppbyggnaden av samhällsvetenskaperna i slutet av 1940- och början av 1950-talet. Från omkring 1920 fram till den tredje vågen i slutet av 1940-talet rådde stagnation i antalet professorinrättningar i Uppsala, Lund och Göteborg. Ökningen som totalt sett ägde rum under denna period stod alltså framförallt Stockholms högskola för, som gick från att vara lärosätet med minst antal humanistiska professorer till att ha näst flest efter Uppsala.

Diagram 13. Antal humanistiska och samhällsvetenskapliga professorer per lärosäte 1880–1955.

Källa: Se bilaga 4.

När det gäller professorer kan disciplinerna delas in i tre kategorier. Till att börja med kan disciplinerna som hade professorer redan på 1800-talet skiljas från de discipliner som fick professorer först på 1900-talet. Den förstnämnda gruppen utgörs nästan uteslutande av discipliner med ett större antal professorer om vi summerar vid 1955. De mindre disciplinerna i denna grupp utgörs av österländska och semitiska språk samt sanskrit med jämförande indoeuropeisk språkforskning.

Tabell 11. Antal professurer och deras inrättningsår fram till 1955. Humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner med professurer vid universitet och högskolor under 1800-talets sista decennier.

Disciplin	1	2	3	4	5	6	7	8	Tillf.
Filosofi	–1880	–1880	–1880	–1880	1893	1937	1949		1935– 1940*
Grektiska	–1880	–1880	1891						
Latin	–1880	–1880	1907	1948					
Historia	–1880	–1880	1891	1908	1909	1919*	1929*	1953	
Estetik, litteratur- och konsthistoria	1880– 1919	1880– 1917	1891– 1900						
Konsthistoria	1884*	1917	1919	1920*	1920				
Litteraturhistoria	1899	1901	1920	1922	1948	1948			
Nationalekonomi	–1880	–1880	1903*	1904	1921	1946	1948		1947– 1950
Nordiska språk	–1880	1887	1891	1914	1928*	1952	1955		1930– 1948
Nyeuropeisk lingvistik och modern litteratur	–1880– 1886								
Germanska språk	1886– 1901								
Engelska språket	1892	1905*	1907	1932	1951				
Tyska språket	1891	1906	1909	1931					
Romanska språk	1890	1890	1901	1937					
Sanskrit med jämförande indoeuropeisk språkforskning	1893	1899*	1910						
Semitiska språk	–1880	1898							
Österländska språk	–1880								
Slaviska språk	1891	1921	1948						
Statskunskap	–1880*	1901*	1926	1935*					

Anmärkning: Årtal anger första befattningsinnehavarens tillträde.

Donationsprofessurer markerade med (*). Årtalet 1880 anger att professuren existerade 1880. Dessa professurer har ofta inrättats långt tidigare.

Källa: Se bilaga 4.

Filosofi ser i tabell 11 ut att vara den enda disciplinen inom den humanistiska sektionen som hade fyra professurer under 1800-talet. Här ryms dock både teoretisk och praktisk filosofi, vilka hade varsina professurer på de bägge statsuniversiteten.

Vissa professurer inrättades med hjälp av privata donationer. Dessa tillföll ett flertal discipliner och gällde främst de privata högskolorna i Stockholm och Göteborg. Den disciplin som till störst del bars upp av privata donationer var statskunskapen, där endast Lunds universitets professur bekostades av statsanslag fullt ut. Donationerna användes för att finansiera såväl de redan etablerade disciplinerna som sammanställda i tabell 11 som de nyare disciplinerna sammanställda i tabell 12. Överlag tycks donationerna dock främst ha riktats mot redan etablerade discipliner. Det är bara i statskunskap, konst-

historia, allmän och jämförande etnografi samt idé- och lärdomshistoria som donationer bidragit till att inrätta disciplinens första professur.

De discipliner vars första professorer inrättades på 1900-talet kan delas i en kategori med discipliner som har två eller fler professorer och en kategori för de discipliner som bara har en professur. I den första kategorin återfinns bland annat de flesta samhällsvetenskaperna, det vill säga geografi, statistik, pedagogik, psykologi, företagsekonomi, sociologi och ekonomisk historia. Bortsett från pedagogik och geografi saknar disciplinerna i tabell 12 anknytning till de lägre nivåerna av skolväsendet.

Tabell 12. Antal professorer och deras inrättningsår fram till 1955. Humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner som etablerades med professorer vid universitet och högskolor under 1900-talets första hälft.

Disciplin	1	2	3	4	5
Geografi	1901–1949	1905*	1908–1947	1949	1950
Klassisk fornkunskap	1909	1910	1935*	1948*	
Statskunskap och statistik	1909–1926				
Statistik	1910	1926	1938		
Pedagogik och pedagogisk psykologi	1910–1948	1953			
Psykologi och pedagogik	1912–1955	1919–1936	1937–1952	1939–1956	
Psykologi	1948	1953	1955		
Pedagogik	1949				
Nordisk och jämförande fornkunskap	1913	1919	1949		
Religionshistoria	1913	1959			
Nordisk och jämförande folklivsforskning	1919	1940	1948		
Företagsekonomi	1923	1951			
Allmän och jämförande etnografi	1924–1932*	1928	1955		
Sociologi	1947	1954			
Ekonomisk historia	1949	1954			

Förklaring: Årtal anger första befattningsinnehavarens tillträde. Donationsprofessorer markerade med (*).

Källa: Se bilaga 4.

Förankringen i skolväsendet kunde ha två motstridiga konsekvenser för disciplinen i fråga. Å ena sidan kunde, som pedagogen Urban Dahllöf påpekat, de discipliner som fanns företrädda vid läroverken upprätthålla en nivå på doktorsproduktionen som tillhandahöll en reservoar av meriterade professorskandidater när sådana befattningar blev ledigförklarade.²⁷⁹ I detta avseende var förankringen i skolväsendet produktiv för forskningen. Å andra sidan kunde denna förankring vara betungande och därmed verka hämmande på forskningen. Det mest belysande exemplet på sådana konsekvenser kan hämtas från Bo Lindbergs studie om klassisk filologi i Sverige. Han pekar nämligen på att det är under latinets reträtt inom skolväsendet som svensk

²⁷⁹ Dahllöf, U. (1987), *Disputationerna och specialarbetsmarknaden för doktorer i skolväsendets undervisningsämnen 1890–1939*, s. 94.

filologisk forskning får ett uppsving. Anledningen var att latinets tidigare dominans hade lagt en stor examineringsbörda på både ordinarie och extraordinarie professorer, en börda som lättade avsevärt genom utbildningsreformerna som minskade latinstudierna och examinationerna. Mer tid kunde användas till forskning, och de extraordinarie professurerna i klassiska språk som inrättades 1877 omvandlades 1909 till ordinarie professorer i klassisk fornkunskap.²⁸⁰

Bland de minsta disciplinerna, sammanställda i tabell 13, återfinns dels de kulturhistoriska disciplinerna idé- och lärdomshistoria, teaterhistoria och musikforskning, dels språkdisciplinerna finsk-ugrisk språkforskning, svenska språket, sinologi, jämförande språkforskning samt egyptologi. Av dessa var det bara professuren i svenska språket som hade någon anknytning till de lägre nivåerna av skolväsendet.

Tabell 13. Antal professorer och deras inrättningsår fram till 1955. Humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner med endast en professur vid universitet och högskolor 1900–1955.

Disciplin	1	2
Finsk-ugrisk språkforskning	1906	
Svenska språket	1909	1918–1935*
Sinologi	1918–1939	1945–1965
Idé- och lärdomshistoria	1932*	
Teaterhistoria	1946	
Musikforskning	1947	
Jämförande språkforskning, särskilt indoeuropeisk	1949	
Egyptologi	1950	

Förklaring: Årtal anger första befattningsinnehavarens tillträde. Donationsprofessorer markerade med (*).

Källa: Se bilaga 4.

När utvecklingen av antalet professorer summeras enligt Vannérus klassificering av olika vetenskaper blir samhällsvetenskapernas utveckling över tid påtaglig. Som framgår av tabell 14 ökar dessa nämligen från ynka 3 till hela 23 professorer mellan 1900–1955. De tre professorer som existerade på 1800-talet utgjordes av två i nationalekonomi och en i statskunskap. De övriga samhällsvetenskaperna hade likt de psykologiska vetenskaperna och etnologi inga professorer i början av 1900-talet.

²⁸⁰ Lindberg, B. (1987), *Humanism och vetenskap*, s. 247–248.

Tabell 14. Etableringen av professorer i vetenskaper kategoriserade enligt Vannérus vetenskapssystematik.

Vetenskaper	-1900	1901-1920	1921-1940	1941-1955
Filosofi	5	5	7	7
Psykologiska vetenskaper	0	3	4	6
Etnologi	0	1	3	5
Samlevnadsfakta	9	16	20	23
Ideella kulturvetenskaper	5	9	11	16
Samhällsvetenskaper	3	11	17	23
Historiska vetenskaper	14	21	24	31

Källa: Se bilaga 4.

Överst i diagram 12 tecknades de humanistiska och samhällsvetenskapliga facktidskrifternas utvecklingskurva. Av de tre kurvorna i diagrammet var detta den slätaste. Inrättandet av tidskrifter skiljer sig på vissa väsentliga punkter från professorer och examensämnen. Emedan inrättandet av professorer ofta initierades av forskarna själva och bereddes av kollegiet vid universiteten låg själva beslutet i slutändan hos Kungl. Maj:t. Förändringar på professorinrättningens tidslinje var därför i högre grad bestämda av extraakademiska handlingar och dess specifika rytm än vad grundandet av tidskrifter var. Bakom de senare står nämligen i regel en förening eller ett vetenskapligt sällskap. Utgivningen var dock inte helt frikopplad från externa krafter; en stor del av alla humanistiska tidskrifter erhöll statsanslag, åtminstone i slutet av 1940-talet.²⁸¹

Det relativa oberoendet av universitetsreformernas rytm är den ena särskiljande egenskapen hos tidskrifternas utvecklingskurva. Den andra är den myllrande aktiviteten i form av framförallt nystartanden, men även nedläggningar, av tidskrifter som äger rum under den period som bland professorerna präglas av stagnation, det vill säga 1920- och 1930-talen. Det som var en materiellt knaper period i termer av nya karriärmöjligheter förefaller ha varit en kulturell och intellektuell blomstringsperiod.

De tre indikatorernas varierande historiska utvecklingsrytm komplicerar åldersbestämningen av disciplinerna, trots att åldersbestämningen här är begränsad till just institutionalisering. Även om inrättandet av en professur är en god indikator på graden av institutionalisering vore det missvisande av såväl teoretiska som empiriska skäl att peka på detta inrättande och säga "där och då föddes disciplin X". Från en teoretisk synpunkt är begrepp som institutionalisering, eller rentav födelse, i detta sammanhang en händelse som kännetecknas av ett antal saker som inträffat. Det inträffade är alltså ett mått i relation till begreppet händelse.²⁸² När vi sedan studerar dessa mått för ett

²⁸¹ Se förteckning över humanistiska tidskrifter som erhöll statsanslag i SOU 1951:9, *1945 års universitetsberedning. 6, Den vetenskapliga publiceringsverksamheten, personal-, institutions- och stipendiefrågor m. m.; Det akademiska befordringsväsendet.*

²⁸² Abbott, A. (1984), "Event Sequence and Event Duration", s. 192.

antal discipliner visar det sig också att tiden det tar från att en specialtidsskrift startas till att en professur inrättas, eller rentav det omvända, varierar stort. En anledning till detta är att de olika institutionerna – professuren som en institution, tidskriften som en institution, examensämnet som en institution – i sig har specifika historier. Professurerna är till exempel en del av universitetet vilka utgör en äldre institution än de vetenskapliga specialtidsskrifterna i Sverige.

Tabell 15. Sekvenser av institutionalisering. Första året för den första professuren, examensämnet respektive specialtidsskriften.

Disciplin	Lärostol	Examen	Tidskrift
Filosofi	–1880	1876	1935
Historia	–1880	1876	1881
Grekiska	–1880	1876	1896
Latin	–1880	1876	1896
Nationalekonomi	–1880	1876 1909	1899
Nordiska språk	–1880	1891	1888
Semitiska språk	–1880	1876	-
Statskunskap	–1880	1876	1897
Konsthistoria	1884	1908	1916
Romanska språk	1890	1891	1898
Slaviska språk	1891	1891	-
Tyska	1891	1908	1898
Engelska språket	1892	1908	1898
Sanskrit med jämförande indoeuropeisk språkforskning	1893	1891	1923
Litteraturhistoria	1899	1908	1880
Finsk-ugrisk språkforskning	1906	1908	-
Klassisk fornkunskap	1909	1913	1928
Företagsekonomi	[1910]1923	1959	1928
Statistik	1901/1910	1912	1860
Pedagogik och pedagogisk psykologi	1910/1912	1908	1865
Nordisk och jämförande fornkunskap	1913	1908	1906
Religionshistoria	1913	1909	1899
Sinologi	1918	1916–1937	-
Nordisk och jämförande folklivsforskning	1919	1929	1918
Allmän och jämförande etnografi	1924	1948	1926
Idé- och lärdoms historia	1932	1937	1936
Teaterhistoria	1946		-
Musikforskning	1947	1923	1919
Sociologi	1903/1947	1948	1939/1955
Psykologi	1912/1948	1948	1906
Ekonomisk historia	1949	1959	1953
Geografi	1901/1949	1942	1881/1919
Egyptologi	1950	1909	-
Fonetik	1950	1942	-

Källa: Se bilaga 4.

Efter att examensämnen införts 1876 aktualiseras frågan om sekvenser, i synnerhet för de discipliner som institutionaliserats därefter. Sekvenserna av de olika institutionaliseringsindikatorerna svarar nämligen på frågan om det är möjligt för ett examensämne att existera utan professur eller om en professur tvärtom kan existera utan examensämne.

De allra flesta discipliner får en professur innan examensämnet instiftas och tidskriften startas (tabell 15). Bland dessa är den vanligaste efterföljande sekvensen först ett examensämne och därefter en tidskrift.²⁸³ Andra discipliner har etablerat tidskrifterna innan examensämnet är på plats.²⁸⁴ För en ytterligare grupp discipliner inleddes institutionaliseringssekvensen med inrättandet av en tidskrift, varefter en professur eller ett examensämne har följt.²⁸⁵ Slutligen utmärker sig en grupp discipliner genom att det finns professurer i ämnet men inga svenska tidskrifter. Det rör sig i stort sett utslutande om små språkdiscipliner där semitiska språk utgör den största.²⁸⁶

Bland de discipliner där en tidskrift grundas först efter att en professur funnits på plats återfinns äldre discipliner av både större och mindre storlek. Detta är som sagt väntat, eftersom de svenska specialtidskrifterna för humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner främst etablerades under 1900-talets första hälft. De discipliner där professuren kom först efter att en specialtidskrift grundats var uteslutande yngre och till övervägande del små. De enda större disciplinerna var litteraturhistoria och romanska språk. I övrigt rörde det sig om kulturgeografi, musikhistoria, nordisk fornkunskap, nordisk och jämförande folklivsforskning, pedagogik, psykologi, religionshistoria samt statistik.

Med denna förhållandevis enkla jämförelse av ordningsföljder i etableringen av professurer, examensämnen och tidskrifter för olika discipliner i ryggen torde det framgå tydligare vad jag menar med att det är ytterst svårt att åldersbestämma discipliner. Föddes disciplinen psykologi med professuren 1948, eller med tidskriften Psyke 1906? Här finns det goda argument för att svara 1906, och underbygga det argumentet med att det funnits kombinerade lärostolar i psykologi och pedagogik sedan 1912. Men det går ändå inte att ställa upp tidskriftsgrundandet som generellt födelsedatum, eftersom vi då riskerar att datera den svenska filosofins födelse till 1935, då tidskriften *Theoria* startades.

Sammanfattningsvis kan följande iakttagelser lyftas fram. Den generella expansion som ägde rum i form av tidskrifter, professurer och examensäm-

²⁸³ Filosofi, grekiska, historia, klassisk fornkunskap, konsthistoria, latin, nationalekonomi, sociologi samt statskunskap.

²⁸⁴ Allmän och jämförande etnografi, ekonomisk historia, engelska, företagsekonomi, idé- och lärdoms historia, nordiska språk samt tyska.

²⁸⁵ Psykologi, litteraturhistoria, nordisk och jämförande folklivsforskning, statistik, kulturgeografi, musikkforskning, nordisk fornkunskap, pedagogik samt religionshistoria.

²⁸⁶ Slaviska, finsk-ugriska, kinesiska, turkiska, östasiatiska språk, egyptologi, sinologi, sanskrit med jämförande indoeuropeisk språkforskning, österländska språk.

nen från slutet av 1800-talet till 1950-talet innebar inte minst en omfattande institutionalisering av samhällsvetenskaperna. På grund av att de tre institutionaliseringsindikatorer som användes följer delvis olika logiker och etableras i olika takt kom själva institutionaliseringsprocessen att följa olika sekvenser. Detta innebär också att disciplinerna kan jämföras med avseende på grad av etablering vid en given tidpunkt, vilket görs i nästa avsnitt.

Grad av etablering under 1920-talet och 1950-talet

Vid en given tidpunkt går det att bedöma de institutionella styrkeförhållandena mellan disciplinerna genom att jämföra grad av institutionell förankring i form av professurer, doktorer, tidskrifter och examina. Om disciplinernas ställningar jämförs i mitten av 1920-talet går det att urskilja fyra kategorier, från väletablerade discipliner till sådana som hade en relativt svag institutionell ställning.

Med väletablerad menar jag att disciplinen i fråga hade en stadig produktion av doktorer (minst en disputation per år i genomsnitt de föregående tio åren, se tabell 47 i bilaga 4), professurer vid flera lärosäten, ett eget examensämne samt en specialtidsskrift. Dessa kriterier uppfylldes av disciplinerna historia, nordiska språk, konsthistoria, litteraturhistoria, statskunskap, latin, nationalekonomi samt i viss mån av de moderna språken engelska, tyska och romanska språk. Till de väletablerade räknar jag också filosofi, trots att den då ännu inte hade en egen specialtidsskrift. Sammantaget rör det sig till övervägande del om äldre discipliner, varav flertalet påträffas på läroverken i form av läroämnena. Att vara väletablerad vid en given tidpunkt har alltså ett samband med både ancienniteten hos disciplinen och dess förankring i sekundärskolan.

Efter de väletablerade hittar vi discipliner som visserligen har allt det som de väletablerade har, men de har det i mindre utsträckning. De har till exempel inte professurer vid mer än enstaka lärosäten, och även om de har det är reproduktionen, i termer av doktorer, inom disciplinen klart lägre jämfört med de väletablerade. Här återfinns dels läroämnena kulturgeografi och grekiska samt det till skolan kopplade pedagogik, dels nordisk fornkunskap och statistik.

Därefter följer en grupp discipliner som förvisso hade en etablerad om än liten reproduktion i form av doktorer och examensämnen, men som saknade svenska specialtidsskrifter. Det är bland dessa som vi finner flera av de små språken som finsk-ugriska, kinesiska, semitiska och slaviska språk samt klassisk fornkunskap.

Slutligen återstår en grupp discipliner med svag institutionell ställning. Sociologi hade sedan 1903 en halv professur tillsammans med nationalekonomi vid Göteborgs högskola, men det producerades inga doktorer, det fanns inget examensämne och det fanns heller ingen specialtidsskrift. I avsaknad av bred institutionell förankring blir enskilda personer av större betydelse. Efter

att innehavaren av den delade professuren, Gustaf Steffen, pensionerades 1929 gavs ingen undervisning alls i sociologiämnet vid högskolan.²⁸⁷ Discipliner som egyptologi, musikhistoria, religionshistoria samt nordisk och jämförande folklivsforskning hade visserligen ett fåtal som disputerade för doktorsgrad, men de saknade antingen professorer, examina eller tidskrifter. Inom företagsekonomi hade man en professur vid Handelshögskolan i Stockholm, men man producerade däremot inga doktorer och saknade dessutom specialtidsskrift.

Som jag tog upp tidigare i kapitlet inrättades flest professorer i slutet av 1940- och början av 1950-talet. Det innebär att det är fler discipliner som har en starkare institutionell förankring om deras ställningar jämförs 1954. Produktionen av doktorer är påtagligt stabil under den period som passerar, det vill säga 1920–1955, sett till att universitetsämnen som också är läroämnen i sekundärskolan som grupp betraktade kontinuerligt har störst produktion. Det förefaller rimligt att behandla disciplinerna i å ena sidan läroämnen och å andra sidan övriga discipliner eftersom specialarbetsmarknadens efterfrågan (framför allt läroverken) så starkt påverkar disputationsfrekvensen hos de förstnämnda.²⁸⁸ Och om det är ämnesspecifik efterfrågan som styr konjunkturererna bland läroämnenas disputationsfrekvens fanns mer egenartade förklaringar bland de övriga disciplinerna. Inom nationalekonomi, som gick från en stadigt ökande disputationsfrekvens 1905–1924 till en relativt sett kraftigt reducerad nivå 1925–1945, kan nedgången förklaras av att Fritz Brock blev professor i Uppsala 1921 och innehade denna lärostol fram till 1942. Ingen student disputerade för doktorsgrad under Brocks tid som professor.²⁸⁹

Några discipliner har i början av 1950-talet fått sina första doktorer, som sociologi, psykologi och ekonomisk historia. Det går dock knappast att tala om en allmän uppgång för samhällsvetenskaperna. Under 1890-talet utgjorde de samhällsvetenskapliga disputationerna 4,3 procent av alla disputationer. Mellan åren 1951–1955 var motsvarande andel 5,2 procent. Faktum är att produktionen av samhällsvetenskapliga doktorer under första hälften av 1900-talet var som störst, relativt sett, på 1910- och 1920-talen.²⁹⁰

När vi jämför disciplinernas institutionella ställningar 1954 har institutionslandskapet fått ett tillskott i form av forskningsråd som delar ut anslag. Statens samhällsvetenskapliga forskningsråd och Humanistiska fonden var inte de enda finansörerna utanför universiteten och högskolorna, men deras disciplinära bredd var unik. Det fanns ingen disciplin vid den filosofiska

²⁸⁷ Larsson, A. & Magdalenic, S. (2015), *Sociology in Sweden*, s. 8–9.

²⁸⁸ Dahllöf, U. (1988), "Lektoraten och disputationerna i filosofisk fakultet i Sverige och Norge 1890–1939".

²⁸⁹ Till Dag Hammarskjöld lär Brock ha sagt "jag kan inte hindra dig från att påbörja doktorsstudier, men jag har krossat större talanger än dina". Wadensjö, E. (2014), "Fritz Brock", s. 194.

²⁹⁰ Andelen samhällsvetenskapliga disputationer beräknade utifrån Dahllöf, U. (1987), *Akademiska avhandlingar vid Sveriges universitet och högskolor 1890–1939: en kompletterande sammanställning*, s. 50; SOU 1957:24, 1955 års universitetsutredning, s. 144.

fakultetens humanistiska sektion som var hindrad att söka medel från någon av dessa. Medelstildelningen från dessa råd kan därför ge en förhållandevis systematisk bild av de olika disciplinernas forskningsfinansiering.

Tabell 16. Disciplinernas institutionella ställningar 1924 och 1954.

1954 kolumner 1924 rader	Svag ställning	Etablerad	Väletablerad produktion och reproduktion
Ingen ställning	Assyriologi Allmän språkvetenskap Teaterhistoria Östasiatiska språk Rättsvetenskap	Idéhistoria Ekonomisk historia Sociologi	
Svag ställning	Turkiska	Egyptologi Religionshistoria Indologi Allmän och jämförande etnografi Psykologi Musikhistoria Nordisk och jämförande folklivsforskning Företagsekonomi	
Etablerad	Kinesiska	Klassisk fornkunskap Grekiska* Statistik Finsk-ugriska språk Semitiska språk Slaviska språk	(Psykologi och) pedagogik Nordisk fornkunskap Geografi*
Väletablerad produktion och reproduktion			Latin* Tyska* Romanska språk* Filosofi* Statskunskap Nordiska språk* Engelska språket* Konsthistoria Nationalekonomi Litteraturhistoria* Historia*

Anmärkning: Läroämnen markerade med (*).

De discipliner som var mest väletablerade 1924 hade 30 år senare fortfarande en stark institutionell ställning (tabell 16). Eftersom jag har definierat väletablerad som en stadig produktion av doktorer, professorer vid flera lärosäten, examina i ämnet samt en nationellt förankrad specialtidsskrift skulle det alltså krävas att man ströp doktorsproduktionen, avsatte professorer, tog bort examina eller lade ner en tidskrift för att sluta räknas som väletablerad enligt min

definition. Här skulle någon kunna invända och säga att med en sådan definition av väletablerad är det nästan omöjligt att sluta vara väletablerad. Men en sådan invändning skulle bara bekräfta vad som avses med att vara väletablerad – en väletablerad disciplin är svår att göra sig av med.

Det är egentligen bara de allra minsta språkdisciplinerna som enligt min bedömning fått sin ställning försvagad. Återigen fungerar detta som en bekräftelse på min bedömning av ställningarna 1924. Ingen av dessa discipliner var väletablerad, även om kinesiska hade en professur i Göteborg (östasiatisk språkvetenskap och kultur) och ett examensämne i sinologi. Därmed är risken större att ställningen försvagas över tid.

Trenden är dock att discipliner som 1924 hade en svag eller obefintlig ställning avsevärt stärkt sina positioner till 1954. Sådana discipliner som vid det tidigare tillfället saknade en säkerställd reproduktion i form av examensämnen och doktorer, eller saknade professurer och tidskrifter har till det senare tillfället fått en bredare institutionell förankring. De tre discipliner vars institutionella banor kan bedömas som de längsta var ekonomisk historia, idé- och lärdoms historia samt sociologi. De gick från i stort sett obefintlig förankring 1924 till etablerade discipliner med professurer, doktorer, examensämnen och tidskrifter 1954.

Av dessa tre anmärkningsvärda disciplinbanor var sociologins den mest väntade. I filosofen Allen Vannérus vetenskapssystematik, som introducerades i kapitel 2, intog sociologi till exempel ställningen som den generella samhällsvetenskapen. Ekonomisk historia var inte omnämnd som en egen vetenskap. Utifrån framförallt Anna Larssons avhandling om sociologins institutionalisering omkring mitten av 1900-talet erövrades objektsautonomin under mellankrigstiden genom att importera en radikalt empirisk variant av sociologi via den amerikanske sociologen George A. Lundberg. Det forskningsprogram som förknippades med denna riktning inom sociologin stämde väl överens med det politiska och administrativa fältets önskemål om forskning som kunde användas som grund för välfärdsreformer.²⁹¹ Sociologins erövrande av institutionell autonomi kan därför förstås som infriandet av förväntningar från två fält. Dels det politiska fältets, dels det vetenskapliga fältets som på ett diskursivt plan sedan länge hade placerat sociologin i centrum.

Som kontrast till sociologins infriade förväntningar kan vi ställa ekonomisk historia, en annan nykomling som knappt förekom på det diskursiva planet i början av 1900-talet. I en undersökning av etableringen av ekonomisk historia som disciplin menar historikern Ylva Hasselberg att efterfrågan på denna typ av kunskap i stor utsträckning skapades av Eli F. Heckscher, bland annat genom att övertala sina vänner att skriva om ekonomiskhistoriska ämnen.²⁹²

²⁹¹ Larsson, A. (2001), *Det moderna samhällets vetenskap*, s. 105–109, 186–187.

²⁹² Hasselberg, Y. (2006), "Networks and Scientific Integrity", s. 285. Det går även att diskutera effekterna som det historiska fältet utövade på denna nya disciplin. Jämför Odén, B. (1991), *Forskarutbildningens förändringar 1890–1975*, s. 80–89.

Här rör det sig alltså snarare om skapade än infriade förväntningar. När ekonomisk historia väl blev etablerad som disciplin vid universiteten och doktorer började produceras var det dock enligt Hasselberg inte längre Heckschers program som realiserades. Där han hade tänkt sig en vetenskap som prövade neoklassiska ekonomiska idéer på historiska material kom forskningen mer att utgöras av teorifattiga beskrivningar av industrisamhällets utveckling. Den första generationen ekonomhistoriker var nämligen i grunden historiker, och ekonomisk historia kom därför att till en början bli starkt präglad av det som alltså var den mest centrala och väletablerade disciplinen inom svensk humanvetenskap.

Med hjälp av informationen om beviljade anslag från forskningsråden kan vi slutligen bland de etablerade och väletablerade urskilja två slag av discipliner.²⁹³ Skiljelinjen går till viss del mellan å ena sidan de större skolämnena och å andra sidan de samhällsvetenskaper som etablerades omkring sekelskiftet. Det gemensamma är att det producerades många doktorer, men medan de stora skolämnena som nordiska språk och engelska hade en stark förankring vid universiteten i form av många professurer hade samhällsvetenskaper som statskunskap, geografi och sociologi, liksom andra discipliner etablerade på 1900-talet som nordisk fornkunskap, gynnats av de nyinrättade eller upprustade forskningsråden. Något oväntat intar nationalekonomi en plats bland de stora skolämnena, medan historia placerar sig bland de forskningstunga vetenskaperna. Det beror på att nationalekonomerna hade den största professorskåren, medan historikerna drog in flest antal projektanslag.

Tabell 17. Tre typer av materiella resurser fördelade bland vetenskaper kategoriserade enligt Vannérus vetenskapssystematik.

Vetenskaper	Professorer 1954	Doktorer 1946–1955	Genomsnittligt antal projekt budgetåren 1953–1956
Filosofi	7,0	18,0	2,0
Psykologiska vetenskaper	3,0	12,0	1,0
Etnologi	0,5	7,5	11,2
Samlevnadsfakta	4,4	17,4	5,0
Ideella kulturvetenskaper	2,6	15,2	6,5
Samhällsvetenskaper	5,1	9,0	12,7
Historiska vetenskaper	3,4	13,9	12,0
Totalt	3,7	13,1	9,0

Anmärkning: Beräknat utifrån de discipliner som har positiva värden på minst två av tre variabler. Jämför med tabell 48 i bilaga 4.

Källa: Se bilaga 4.

²⁹³ Dessa resultat bygger på en principalkomponentanalys av antalet doktorer 1946–1955, antalet professurer 1954 samt antalet beviljade projekt från Statens samhällsvetenskapliga forskningsråd och Humanistiska fonden (se tabell 49 och diagram 33 i bilaga 4).

Tabell 17 ger en sammanfattande bild av de materiella resursernas fördelning. Där framgår tydligt hur discipliner som filosofi framförallt byggde sin ställning på resurser i form av professorer och doktorer medan samhällsvetenskapliga discipliners ställningar byggde på forskningsprojekt mer än doktorer. Med etableringen av ett samhällsvetenskapligt forskningsråd fick de nyare samhällsvetenskaperna en egen arena där de inte behövde konkurrera direkt med humanistiska discipliner om forskningsfinansiering. Från Statens samhällsvetenskapliga forskningsråd delade man ut 400 000 kr i forskningsmedel 1954/55 medan motsvarande siffra vid Humanistiska fonden var drygt 980 000 kr. Detta motsvarar rätt väl fördelningen av antalet professorer vid samma tid.

Sammanfattningsvis går det att konstatera att allt fler discipliner fick en allt starkare institutionell förankring. Det var i princip ingen av de undersökta disciplinerna som fick se sin ställning försvagad under den studerade perioden.

Sammanfattning och slutsatser

Vetenskapen tycks alltså rymma ett flertal hierarkiska ordningar. Ur sociologisk synvinkel uppträder dessa både i filosofiskt grundade klassificeringssystem och i institutionella ställningar. Klassificeringssystemet upprättar skillnader mellan ren respektive tillämpad vetenskap och mellan allmänna respektive folkliga objekt. Den senare uppdelningen tycks i ljuset av resultaten från tidigare kapitel korrespondera med det sociala ursprunget hos de som ägnar sig åt att studera dessa objekt. Det är som Émile Durkheim och Marcel Mauss konstaterade: "det finns en nära förbindelse, inte en slumpmässig relation, mellan det sociala systemet och det logiska systemet"²⁹⁴.

När det gäller disciplinernas institutionella ställningar fokuserade jag främst på deras ställningar vid universiteten och högskolorna. I ljuset av det vetenskapliga fältets effekter när det gäller att välja ut medlemmar till de olika institutioner som inrymmer forskning i någon utsträckning intar universiteten och högskolorna nämligen en särställning. De spelade det jag har valt att kalla dubbla grindvaksroller som både producenter av legitima forskare och de som starkast tillämpade formella kriterier i form av disputationer som tillträde.

De tre indikatorer på institutionalisering av en vetenskap som här beretts störst utrymme speglar tre nivåer av frihet och tre motsvarande nivåer av stabilitet. Inrättandet av examensämnen skedde framförallt i samband med större reformer av examensstadgarna och kunde därmed vara en trögare form av institutionalisering än att exempelvis starta en tidskrift. När ett examensämne väl var på plats var det dock ovanligt att man avvecklade detta, medan

²⁹⁴ Durkheim, É. & Mauss, M. (1903), "De quelques formes primitives de classification. Contribution à l'étude des représentations collectives", s. 33-34.

tidskriftsmarknaden hade något större omsättning av tidskrifter. Professurerna intar något av en mellanställning. Å ena sidan var de likt examensämnen i regel knutna till politiska beslut, å andra sidan kunde de även inrättas med hjälp av privata donationer.

De tre nivåerna av institutionell förankring i form av examensämnen, professurer och tidskrifter belyser även frågan om relativ autonomi. Att inrätta ett examensämne och professurer innebar en säkrare reproduktion av disciplinen, i synnerhet om denna också fanns representerad som läroämne vid läroverken. Men om denna förankring blev för stark, som den tycktes vara för klassisk filologi i slutet av 1800-talet, kunde detta verka hämmande på forskningsproduktionen. Fallet klassisk filologi förefaller dock ha varit något av ett undantag och en stark förankring i skolväsendet borgade av allt att döma för en relativt autonom ställning.

När nya agenter eller institutioner etablerar sig på ett fält finns det alltid en möjlighet att etablerade hierarkier utmanas eller till och med kastas omkull. Den rätt raska utvecklingen i termer av antalet institutionellt förankrade discipliner, i synnerhet samhällsvetenskaper, är ett tecken på att universitetsfältets etablerade ordningar kan vara på väg att förändras. Detta skulle till exempel synas genom att de personer som var verksamma i de nyinstitutionaliserade disciplinerna samlade andra slags resurser och erkännande än de som var verksamma i de redan etablerade disciplinerna. Huruvida detta faktiskt är fallet eller inte utgör föremålet för nästkommande kapitel.

Fördelning av tillgångar och fältets polarisering

Inledning

I lärdomens topp koncentreras olika former av makt förbundna med alstringen av olika typer av kapital. Till de mer fältspecifika maktformerna hör universitetsmakt och vetenskaplig auktoritet, till exempel makt över vem som får bli universitetslärare och auktoriteten att legitimt uttala sig i vetenskapliga frågor. För att få tillträde till universitetsmakt krävs det i regel att man har samlat på sig tillgångar i form av befattningar och uppdrag, medan vetenskaplig auktoritet alstras genom kunskapsbidrag till vetenskapen. Bägge dessa tillgångar tar lång tid att bygga upp, med följderna att mer omfattande innehav av endera kapitalarten ofta innebär mindre av den andra. Därför är det möjligt att, liksom sociologen Angela Graf, i universitets- och vetenskapsfält urskilja en positionselit respektive en prestigeelit som trängs i toppen.²⁹⁵

Denna uppdelning mellan två slags eliter tenderar att vara förknippad med sociala fält som erövrat ett visst mått av relativ autonomi.²⁹⁶ Detta hänger delvis ihop med en kvantitativ dimension: om det bara finns ett fåtal agenter i fältet på vilka alla slags tillgångar samlas blir själva fältets autonomi starkt knuten till dessa enskilda agenter. Det är en bräcklig struktur. Först när fler agenter är aktiva i fältet blir en arbetsdelning möjlig mellan exempelvis en prestigeelit och en positionselit. I kapitlet prövar jag detta antagande genom att kartlägga fördelningen av olika kapitalarter bland humanister och samhällsvetare utifrån två tvärsnitt av fältets historia. Det ena tvärsnittet kartlägger strukturen 1930, när resurserna var knappare och expansionen i form av befattningar hade stagnerat. Det andra tvärsnittet kartlägger strukturen 1954, strax efter att en upprustning av humaniora och i synnerhet av samhällsvetenskaperna hade påbörjats. Det är just med tanke på det förändrade disciplinlandskapet (kapitel 4) som dessa två jämförelsepunkter fungerar väl för

---

²⁹⁵ Graf tog dock detta för givet och undersökte inte i vilken mån det fanns två grupper, utan endast i vilken mån de två eventuella grupperna skilde sig åt i nedärvt och förvärvat kapital. Graf, A. (2015), *Die Wissenschaftselite Deutschlands*, s. 38–42. Bröderna Cole diskuterade förekomsten av åtminstone två typer av eliter inom vetenskapen – de som hade administrativ makt och de som erhöll störst erkännande för sina vetenskapliga bidrag. Deras egna undersökningar handlade dock i princip uteslutande om prestigeeliten. Cole, J. R. & Cole, S. (1973), *Social Stratification in Science*, s. 40–41.

²⁹⁶ Bourdieu, P. (2004), *Science of Science and Reflexivity*, s. 53.

att undersöka fördelningen av makt och tillgångar bland enskilda forskare och dess förändring över tid. Detta är också huvudsyftet med kapitlet. I relation till avhandlingens övergripande fråga om nedärvda och förvärvade tillgångars betydelse för individuella karriärbanor behandlas även frågor om i vilken mån sådana tillgångar slår igenom som strukturerande faktorer när det gäller fördelningen av tillgångar och makt.

Kapitlet är upplagt på följande vis. Först följer en redogörelse för tidigare studier av fördelningen av kapital i vetenskaps- och universitetsfält. Indikatorerna på de olika kapitalarterna som analyseras i kapitlet har nämligen till stor del utgått från dessa tidigare studier. Samtidigt behöver dessa indikatorer vara känsliga för det specifika historiska sammanhanget – det är inte säkert att tillgångar som fungerar som kapital i Frankrike 1968 fyller samma funktion i Sverige 1930. Därför ägnar jag ett kortare avsnitt åt validering av kapitalindikatorerna genom att studera hur dessa skrivs fram i exempelvis dödsrunor. Fördelningen av tillgångar som kan fungera som kapital undersöks med hjälp av multipel korrespondensanalys och behandlas i tre avsnitt. Först jämförs strukturen av kapitalfördelningen vid de två tvärsnitten 1930 och 1954. Därefter jämförs disciplinernas ställningar i denna struktur för att utröna om den förändring som sker mellan de två tvärsnitten har ett samband med samhällsvetenskapernas etablering. Slutligen behandlas frågan om i vilken utsträckning strukturerna i de två tvärsnitten står i förbindelse med nedärvda och förvärvade tillgångar som klassbakgrund, utbildning samt befattning. Sist i kapitlet sammanfattas resultaten och diskuteras utifrån frågan om fältets struktur, dess förändring och relativa autonomi.

Tidigare studier av fält

Allmänt formulerat beror strukturen hos vetenskapliga fält på ackumuleringen av två typer av makt förknippade med två kapitalarter: den vetenskapliga prestigens andliga makt och det akademiska kapitalets timliga makt.²⁹⁷ Pierre Bourdieus *Homo Academicus* är den mest uttömmande undersökningen av dessa maktformer och kapitalarter. Det är därför värt att dröja en stund vid hur dessa operationaliserades och statistiskt analyserades. Sju grupper av kapital analyserades. Först och främst olika arter av nedärvt kapital (ekonomiskt, kulturellt och socialt) som var man växte upp och vilket yrke fadern hade. Tanken var att dessa bestämde tillträdeschanserna till olika positioner i universitetsfältet. Detsamma torde gälla för skolkapital, alltså vilka skolor man gått i och hur framgångsrik man varit i skolan samt vilka examina man tagit. Universitetsmaktskapital undersöktes genom medlem-

---

²⁹⁷ Min uppdelning i vetenskapligt respektive akademiskt kapital svarar mot uppdelningen i rent respektive institutionellt vetenskapligt kapital som används i Bourdieu, P. (1997), *Les usages sociaux de la science*, s. 28–30.

skap i akademierna eller om man innehaft en ställning som dekan, prefekt eller institutchef. Att vara ledare av forskningsorgan, redaktör för tidskrift eller medlem av forskningsråd var tecken på vetenskapligt maktkapital medan vetenskapliga utmärkelser, översättningar till främmande språk, akademimedlemskap och kongressdeltagande kunde ses som tecken på vetenskapligt prestigekapital. Intellectuell prestige räknades som artskild från vetenskaplig prestige och hade mer att göra med medlemskap i Franska akademien, Tv-framträdanden samt medverkan i intellektuella tidskrifter liksom i deras redaktioner. Slutligen kunde man visa prov på politiskt och ekonomiskt maktkapital genom omnämmande i den franska motsvarigheten till *Vem är vem?*, medverkan i ministerkabinett, undervisning i maktens skolor samt via olika utmärkelser.²⁹⁸

I den statistiska analysen av det franska universitetsfältet 1968 framträdde stora skillnader inom humaniora och samhällsvetenskap vad gällde fördelningen av kapital och makt. De viktigaste motsättningarna var mellan de som hade mycket akademisk makt, det vill säga kontroll över universitetslärarkårens reproduktion, och de som åtnjöt vetenskaplig makt eller prestige, liksom intellektuell renommé och förbindelser med massmedia. Chanserna för tillträde till olika maktformer var knutna till ålder och varierade med socialt ursprung. De som hade mest av akademisk makt var ofta söner till motsvarande gymnasie- och universitetslärare. De som istället hade mer av vetenskaplig makt och prestige hade påfallande ofta ett mer blygsamt ursprung.²⁹⁹

Det franska exemplet har vissa särdrag som gör att vi inte nödvändigtvis påträffar samma struktur i det svenska fallet. Den oerhörda koncentrationen av det intellektuella livet till en liten yta i Paris, där de flesta av det intellektuella fältets effektiva agenter geografiskt befann sig låter sig svårligen oförmedlat översättas till svenska förhållanden i början och mitten av 1900-talet.³⁰⁰ Situationen är snarare motsatt med en liten grupp vetenskapsmän utspridda i Uppsala, Stockholm, Göteborg och Lund. Den blygsamma storleken var dock en förutsättning för såväl samarbeten mellan discipliner som att ha kännedom av vad ämneskollegorna – och andra kollegor – hade för sig vid landets övriga sektioner. Detta slags beroende kan betraktas som en av förutsättningarna för ett humanistiskt fält.

Vid sidan om de geografiska skillnaderna konstruerar jag fältets maktstruktur på ett annat sätt än Bourdieu i *Homo Academicus*. Han använde sig av multipel korrespondensanalys som statistisk metod, vilket jag också gör. Det är en utmärkt metod för att analysera samband mellan variabler och den kan användas för att visa strukturer och homologier, förklara ställningstaganden med ställningar eller helt enkelt analysera dynamiken i ett fält. Resultaten är avhängiga de variabler som används som aktiva element i analysen.

²⁹⁸ Bourdieu, P. (1996), *Homo Academicus*, s. 74.

²⁹⁹ Ibid., s. 109.

³⁰⁰ Bourdieu, P. & Passeron, J.-C. (1967), "Sociology and Philosophy in France since 1945", s. 202.

Eftersom jag är intresserad av att undersöka om fältets maktstruktur också innebar att vissa discipliner intog dominerande ställningar gentemot andra discipliner bör dessa därmed analyseras som supplementära element, det vill säga variabler och kategorier som kan inta en position i korrespondensanalysens rum utan att aktivt påverka dess struktur. Detta är en avvikelse från Bourdieus konstruktion, där han alltså använde disciplintillhörighet som aktiv variabel.³⁰¹

I likhet med schweiziska³⁰² – och till skillnad från ett danskt³⁰³ – exempel har jag dessutom valt att uteslutande använda förvärvade egenskaper och i synnerhet fältspecifika tillgångar som aktiva variabler. Därmed blir det också möjligt att utforska förbindelser mellan å ena sidan de relationer mellan positioner som upprättar maktstrukturen och å andra sidan förutsättningarna för att nå dessa positioner. Om man som Bourdieu använder socialt ursprung och tidigare utbildning som aktiva variabler kan samband förvisso fortfarande utforskas.³⁰⁴ Då har man emellertid från början slagit fast att det humanistiska fältets maktstruktur upprättas av skillnader i socialt ursprung. I det här kapitlet har detta istället formulerats som en empirisk fråga om huruvida det finns något samband mellan klassbakgrund och ansamlat kapital.³⁰⁵ Om man bygger in de till den sociala banans ursprung knutna egenskaperna som aktiva i analysen kommer analysmetoden att upprätta skillnader mellan dessa.³⁰⁶

³⁰¹ Jag har här utgått från att Bourdieu med "Huvudvariabler" ("Variables principales" i den franska utgåvan) avser aktiva variabler, till skillnad från det han kallar "illustrativa variabler" ("variables illustratives"), som borde motsvara supplementära variabler. Bourdieu, P. (1996), *Homo Academicus*, s. 253.

³⁰² Bühlmann, F. m.fl. (2017), "Mapping the Power of Law Professors"; Rossier, T. (2017), *Affirmation et transformations des sciences économiques en Suisse au XXème siècle*, s. 217–222.

³⁰³ Kropp, K. (2011), *Sociologisk forskning i Danmark i historisk perspektiv*, s. 227–229.

³⁰⁴ Det var ett vanligt förfarande hos Bourdieu att som aktiva element blanda demografiska, sociala, utbildningsmässiga och yrkesmässiga egenskaper med fältspecifika resurser. Så gjorde han i "Le patronat" från 1978, den nämnda *Homo Academicus* från 1984 samt i arbeten om det ekonomiska fältet publicerade 1990. För en översikt, se Lebaron, F. (2009), "How Bourdieu 'Quantified' Bourdieu: The Geometric Modelling of Data", s. 15–20.

³⁰⁵ Som Bourdieu har påpekat kan man till exempel tänka sig att ju mer ställningarna i fältet är beroende av fältspecifika investeringar och av fältspecifikt kapital och ju mindre framgång i fältet kan reduceras till framgång i andra fält – kort och gott: ju mer autonomt ett fält är – desto mindre torde de ursprungliga erfarenheterna av att växa upp under vissa specifika sociala och ekonomiska förhållanden betyda för ställningarna i fältet. Bourdieu, P. (1985), "The Market of Symbolic Goods", s. 18.

³⁰⁶ Det tillvägagångssätt jag har valt kan likafullt ge liknande resultat som Bourdieus undersökning gav. Åtminstone om resultaten från undersökningar av professorer i juridik respektive ekonomi i Schweiz är något att gå på. Den underliggande maktstrukturen bland juristprofessorerna utgjordes nämligen först och främst av en uppdelning mellan å ena sidan de som hade många akademiska och utomakademiska uppdrag och å andra sidan de som stod utan sådana uppdrag. Detta var alltså de mest särskiljande egenskaperna. Det är för övrigt ett vanligt resultat i sociologiska undersökningar av resursfördelningar att man med korrespondensanalysens hjälp finner en första motsättning mellan de som har och de som inte har. De näst viktigaste skillnaderna bland juristprofessorerna ställde de som hade omfattande socialt kapital mot de som hade mer av forskningsorienterat vetenskapligt kapital. Bühlmann, F. m.fl. (2017), "Mapping the Power of Law Professors".

Att det franska universitetsfältet delade sig i tre distinkta poler innebär dock inte att dessa poler i alla tider och sammanhang skiljer sig åt. Bland de forskare som figurerar bland historikerna Per Lundins och Niklas Stenlås reformteknokrater – huvudrollerna bland de som befolkade utredningar, rådgivande kommittéer och som kunde hamna på generaldirektörens sits – återfinns bland annat nationalekonomer som mycket väl kan betraktas som rika även i vetenskaps- och universitetsmaktshänseende.³⁰⁷ Eftersom Lundin och Stenlås uteslutande fokuserar på just reformarbetet, och inte på ställningarna inom det vetenskapliga fältet, är det ännu oklart var i universitetsfältet reformteknokraterna höll hus. Från undersökningar av både reforminblandning och vetenskapliga ställningar bland ekonomer i Schweiz går det emellertid att se två saker. Som grupp, eller disciplin, betraktad har ekonomernas tilltagande inblandning i samhällsreformer gått hand i hand med stärkt vetenskaplig prestige. Det är på individuell nivå som svårigheterna med att ackumulera alla typer av nödvändiga tillgångar samtidigt visar sig, vilket resulterar i påtagliga skillnader inom ekonomidisciplinen.³⁰⁸

Denna typ av frågor med strukturella eller relationella förtecken har inte prioriterats i tidigare historiskt orienterade studier där man istället gjort djupdykningar i de specifika samhällsprojekten³⁰⁹, fokuserat på vissa miljöer³¹⁰ eller undersökt särskilda discipliner³¹¹. Utan jämförelser av flera enskilda personer och discipliner är det svårt att veta om det var vissa som hade monopol på den typ av politiskt kapital som gav tillträde till utrednings- och reformväsendet, eller om detta fördelade sig jämt över hela discipliner och vetenskapsområden. Den samlade bilden av dessa bidrag är trots allt att den under mellankrigstiden framväxande samhällsvetenskapen knöts närmare statsförvaltningen än vad den humanistiska forskningen gjorde.

I det följande avsnittet presenterar jag vilka kapitalarter jag har undersökt, hur jag har preliminärt validerat dem mot den historiska kontexten samt grundläggande resultat från den multipla korrespondensanalysen.

Att spåra upp kapital

I den förestående jämförande statistiska analysen har jag lagt tonvikten vid *vetenskapligt* respektive *akademiskt kapital*. Det vetenskapliga kapitalet vilar på erkännande från kollegor, medan det akademiska kapitalet grundar sig i innehav av befattningar. Ett stort innehav av vetenskapligt kapital förlänar

³⁰⁷ Lundin, P. & Stenlås, N. (2015), "The Reform Technocrats: The Strategists of the Swedish Welfare State, 1930–60", s. 139.

³⁰⁸ Rossier, T., Bühlmann, F. & Mach, A. (2017), "The Rise of Professors of Economics and Business Studies in Switzerland", s. 322–323.

³⁰⁹ Hirdman, Y. (1989), *Att lägga livet tillrätta*.

³¹⁰ Wisselgren, P. (2000), *Samhällets kartläggare*.

³¹¹ Larsson, A. (2001), *Det moderna samhällets vetenskap*.

makten att legitimt uttala sig i vetenskapliga frågor och så att säga sätta dagordningen för det vetenskapliga produktionsfältet, medan det akademiska kapitalet ger makt över produktions och reproduktionsmedlen. Dessa två kapitalarter svarar väl mot tidigare nämnda Angela Grafs uppdelning i prestige- respektive positionseliten. Att undersöka fördelningen av dessa kapitalarter blir därmed ett sätt att ta reda på i vilken utsträckning den svenska humanistiska och samhällsvetenskapliga eliten – lärdomens topp – är uppdelad i liknande fraktioner eller om den är mer homogen i detta avseende.

För att fånga upp reformteknokratiska tendenser undersöker jag innehavet av *politiskt och administrativt kapital*, det vill säga kapital som ger tillträde till politisk och i någon mån ekonomisk makt. Jag har undersökt denna kapitalart i både dess mer symboliska form, som ordensutnämningar och förtjänstecken, och dess mer institutionella form, som uppdrag.

Det Bourdieu undersökte som *kapital för intellektuellt anseende* har när det gäller den empiriska analysen visat sig svårt att särskilja helt från kännetecknen för det vetenskapliga kapitalet. Därför har jag varit mer återhållsam med att använda denna kapitalart som ett analytiskt verktyg och på förhand endast klassificerat ett par variabler som indikatorer på detta. I korthet använder jag dock detta intellektuella kapital i meningen erkännande som ger tillträde till maktpositioner på det kulturella produktions- och cirkulationsfältet.

I det följande avsnittet ska jag ge en historisk validering av de kapitalindikatorer som jag har samlat in och analyserat med hjälp av multipel korrespondensanalys. Avsnittet utgör inte en systematisk genomgång av erkännandets många ansikten. Jag har helt enkelt tagit exemplen i takt med att jag har stött på dem i avhandlingsmaterialet. Och när det gäller minnesrunor har jag strävat efter att låta dessa, snarare än de personer de avser, vara samtidiga med mitt material för att spegla utsagornas samtidighet snarare än personernas.

Validering av kapitalarter

Det jag avser med akademiskt kapital stämmer rätt väl överens med det man under mellankrigstiden talade om som akademiska tjänstemeriter, medan det de benämnde vetenskaplig förtjänst mer motsvarar ett slags vetenskapligt kapital. I en tidningsartikel från 1927 om tillsättningen av professuren i historia vid Göteborgs högskola ställde man till exempel frågan "Skall vetenskaplig förtjänst eller akademiska meriter ha företräde?"³¹² I det aktuella fallet skulle alltså Nils Ahnlund ha mer vetenskapligt kapital än medtävlaren Curt Weibull som hade mer av det akademiska kapitalet. Det vetenskapliga kapitalet ryms till stor del under det man benämnde vetenskapliga utmärkelser. I en tidningsartikel från 1933 skrev man till exempel att Frans Josau Linders inval som ledamot av Institut International de Statistique var

---

³¹² *Svenska Dagbladet* (1927-06-09), "Docent Ahnlund återkallar sin professorsansökan".

att anse som ett vackert erkännande icke blott av professors Linders' insatser på den internationella statistikens område, utan även som en glädjande uppskattning av den svenska statistiska forskningen i allmänhet.³¹³

De historiska källorna är kanske än mer upplysande när det är dags att summera någons livsgärning, som i minnesrunor. Då räknas nämligen flera kännetecken på de olika kapitalen upp. Om historikern Fabian Julius Bæhrendtz (* 1849, † 1920) skrevs följande rader 1922:

Yttre erkännande har emellertid icke saknats, i det Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien år 1901 kallade honom till korresponderande ledamot. Redan 1880 hade han nåtts av en annan vetenskaplig utmärkelse genom kallelse till ledamot av »Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia».³¹⁴

Citatet ger inte bara en fingervisning om vilka instansers erkännande som kunde anses värdefullt utan även att Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien omkring sekelskiftet möjligen huvudsakligen fungerade som en konsekrationsinstans snarare än en forskningsakademi. Det skulle i sådant fall likna den utveckling från förutsättning för forskningskarriär till kvitto på forskargärning som sociologen Johan Heilbron menar ägde rum för de franska akademierna mellan 1700- och 1800-talen.³¹⁵

Bæhrendtz blev aldrig professor, vilket illustrerar två sakförhållanden. För det första fanns det inget informellt krav för dylika utmärkelser att man skulle ha en befattning vid något universitet. Bæhrendtz var lektor i Kalmar och senare museiföreståndare. Detta talar för det andra om för oss att det som bedömdes som framstående vetenskapliga aktiviteter inte nödvändigtvis stod att finna vid universiteten. En konsekvens av detta, liksom av analysen av institutioner i kapitel 4, blir att man vid en undersökning av maktstrukturen inte från början kan begränsa sig till de som hade en ställning vid universiteten. Undersökningen bör snarare ta sin utgångspunkt i de som var effektiva agenter i fältet.³¹⁶

Man behövde som sagt ingen befattning vid något universitet för att få vetenskapliga utmärkelser. Ett annat exempel visar ytterligare prov på att en institutionell framskjutna position i universitetsvärlden inte var en nödvändig förutsättning för erkännande av detta slag. Om Karl Warburg (* 1852, † 1918) skrev man 1922 i *Det gamla Göteborg* följande:

Av vetenskapliga utmärkelser kom honom flera till del. Redan 1876 blev han av Svenska Akademien utnämnd till Gustaviansk stipendiat och sex år senare

³¹³ *Svenska Dagbladet* (1933-03-07), "En hedrande vetenskaplig utmärkelse".

³¹⁴ Hilldoff, E. (1922) XII. *Kalmar läns Fornminnesförenings verksamhet 1871-1921*, s. 75.

³¹⁵ Heilbron, J. (1995), *The Rise of Social Theory*, s. 30-31.

³¹⁶ För ett resonemang om kriterier för urval och effektiva agenter, se Bourdieu, P. (2014), *On the State*, s. 18; Bourdieu, P. (2005), *The Social Structures of the Economy*, s. 99.

erhöll han den största utmärkelse som sedan lång tid beretts någon svensk prosaförfattare, i det han erhöll Akademiens stora pris för en monografi över Olof v. Dalin. Två år därefter (1884) kallades han till ledamot av Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle. Och år 1891 vid Göteborgs högskolas öppnande beklädde han professuren i estetik samt litteratur- och konsthistoria, vilken av honom upprätthölls till senaste sekelskiftet, då han lämnade sin födelsestad för att inträda i det nyinrättade Nobelbiblioteket såsom bibliotekarie och nio år senare bekläda professuren i litteraturhistoria vid Stockholms högskola.³¹⁷

Bland de många olika utmärkelserna och förtjänsttecknen finns det antydningar om att de skiftade i betydelse. Somliga tecken betydde helt enkelt mer som prov på vetenskaplig prestige än andra. Hjalmar Grape skrev 1922 i *Ord och Bild* om historikern Jacob Karlovitsch Grot (* 1812, † 1893):

För sina skandinaviska förtjänster hade han också erhållit flera utmärkelser. Att han 1878 blev kommandör av Nordstjärneorden torde ha mindre att betyda; värdefullare som vetenskaplig utmärkelse var hans promotion till hedersdoktor vid Lunds universitet 1880, hans ledamotskap i Vetenskaps societeten i Uppsala 1885 och i Vetenskaps- och Vitterhetssamhället i Göteborg 1893.³¹⁸

Nordstjärneorden var förvisso bland annat en hedersbetygelse för vetenskaplig förtjänst (se vidare Kapitel 2), men det finns ingen anledning att misstro Hjalmar Grape när han betonar att andra utmärkelser var "värdefullare som vetenskaplig utmärkelse".

Exempel från professurstrider har visat vikten av att ha rätt sakkunniga.³¹⁹ Denna expertposition blev alltså i allra högsta grad en maktposition, även om ärendena alltid kom att behandlas i sektioner, fakulteter och konsistorier innan beslut fattades och verkställdes. Om denna sakkunnigbefattning kunde kombineras med vissa specifika utredningar kunde en enskild professor sitta på en oerhört stor kapacitet att påverka sitt ämne. Torgny T. Segerstedt blev i inledningen av 1948 den förste i Sverige att inneha en renodlad sociologilärostol vid Uppsala universitet. Att Segerstedts syn på sociologiämnet kom att prägla universitetssociologins dominerande inriktning den första tiden hade dock inte bara att göra med att han var den första institutionaliserade ämnesföreträdaren. Han var också en medlem av den Socialvetenskapliga forskningskommittén som tillsattes 1945 i syfte att utreda socialvetenskapernas ställning vid de svenska universiteten och högskolorna. Den definition av sociologi som sattes i pränt i kommitténs betänkande var skriven av Torgny T. Segerstedt. Detta faktum är i sig inte anmärkningsvärt, eftersom Segerstedt satt i kommittén i egenskap av professor i praktisk filosofi med undervis-

³¹⁷ Fredberg, C. R. A:son (1921), *Det gamla Göteborg*, s. 446.

³¹⁸ Grape, H. (1922), "En rysk banbrytare för svensk kultur", s. 274.

³¹⁹ Se ingående beskrivningar av spelet kring tillsättningar av professorer i filosofi Nordin, S. (1983), *Från Hägerström till Hedenius*, och historia Gunneriusson, H. (2002), *Det historiska fältet*.

ningsskyldighet i just sociologi. Att definiera ämnen i betänkan den behöver inte nödvändigtvis ha återverkningar i den vetenskapliga praktiken. Men i just detta fall hade den det, eftersom Segerstedt i egenskap av sakkunnig i tillsättningen av ytterligare lärostolar i sociologi vid andra lärosäten, liksom i ämnets första disputationer, kunde ge kraft åt sina utsagor genom att åberopa den i betänkan det vedertagna definitionen av vad sociologi är och hur det ska bedrivas.³²⁰

Variabler, populationer samt grundläggande resultat

Variablerna har kodats "brutalt". Den information som återstår är huruvida man har ett medlemskap eller inte, om man har fått ett pris eller inte, om man varit sakkunnig eller inte, och så vidare. Å ena sidan innebär det en avtrubbning av materialet och alla eventuella skillnader mellan de som har ett eller ett fåtal medlemskap och de som har många suddas ut. Å andra sidan är gränsdragningarna mellan få och många medlemskap relativt godtyckliga. Eftersom fördelningen hos alla uppräknade indikatorer i regel antar formen hos en Zipf-fördelning – av de som har medlemskap är det vanligast att man har ett enda medlemskap, antalet som har fler medlemskap är mycket få och starkt avtagande – betyder det att gränsen mellan få och många skulle behövas dras mellan 1 och 2 eller mellan 2 och 3. Att grupperna med mångt medlemskap skulle bli för små för att vara meningsfulla för statistisk analys är mindre viktigt än det faktum att det är svårt att finna teoretiskt stöd för att skillnaden mellan att ha 1 eller 2 medlemskap skulle vara lika sociologiskt intressant som skillnaden mellan att ha 1 och att ha 10 medlemskap. Den brutala kodningen är alltså i själva verket ett ödmjukt sätt att hantera sina data.

---

³²⁰ Larsson, A. (2001), *Det moderna samhällets vetenskap*, s. 91, 96–97, 105.

Tabell 18. Indikatorvariabler för kapitalinnehav i korrespondensanalyserna. Relativa frekvenser för positiva variabelvärden. Tvärsnitt 1930 och 1954.

Kapitalart	Variabel	1930		1954	
		Ingår (n=106)	Ingår ej (n=391)	Ingår (n=202)	Ingår ej (n=520)
Vetenskapligt kapital	▲ Internationellt recenserad	60,4	28,6	69,8	52,7
	Författat lärobok	9,4	3,1	8,4	5,8
	Översatta verk	18,9	2,0	20,8	4,2
	Vetenskapliga priser	29,2	2,8	21,3	3,5
	Övriga lärda sällskap	79,2	11,0	66,8	11,0
	Akademimedlemskap	29,2	0,8	25,7	2,9
	Hederstitlar	27,4	1,3	26,2	1,2
Akademiskt kapital	▼ Universitetsmakt	23,6	1,0	20,8	2,3
	Sakkunnig	34,0	0,5	26,7	0,8
	Medlem i vetenskapsinstitution	34,9	3,3	38,6	4,0
	Ledare för vetenskapsinstitution	41,5	3,8	39,1	4,0
	Skolväsendeuppdrag	28,3	1,0	21,8	2,7
Politiskt och administrativt kapital	■ SOU	40,6	7,7	38,6	10,0
	Näringslivsuppdrag	8,5	0,5	9,9	0,8
	Fackliga uppdrag	6,6	0,5	15,3	2,7
	Föreningsuppdrag	10,4	1,8	17,3	3,1
	Förvaltningsuppdrag	20,8	3,1	34,2	1,9
	Förtjänstmedalj	9,4	1,0	15,3	0,4
	Nordstjärneorden	34,9	1,0	32,7	3,5
	Övriga ordnar	21,7	3,1	20,8	1,2
Kapital för intellektuellt anseende	● Svenska recensioner	67,0	21,0	49,0	23,5
	Kulturuppdrag	25,5	5,4	33,7	3,1

Anmärkning: Procentsatserna visar hur stor andel inom respektive kolumn som har ett positivt variabelvärde ("Internationellt recenserad: Ja") på en given variabel. Det var alltså 60,4 procent av de 106 personerna som ingår i korrespondensanalysen av 1930 års tvärsnitt som hade blivit internationellt recenserade.

Källa: Se bilaga 1a.

Eftersom det är fyra kapitalarter som undersöks har ett tröskelvärde för inkludering i respektive analyspopulation dragits så att man har en teoretisk möjlighet att ha ett positivt värde på alla fyra kapitalarterna. Av 23 variabler får man alltså inte ha fler än 19 där positiva värden saknas.

Den teoretiska motiveringen till detta tröskelvärde är att man ska vara en effektiv agent i det kraftfält som undersöks.³²¹ Om man är tillbakasatt vad gäller kapitalinnehavet är det visserligen möjligt, men inte troligt, att man besitter tillräcklig kapacitet för att påverka ställningarna i fältet. Visserligen är indikatorerna bara ett stickprov av ett nästintill oändligt antal möjliga indikatorer, och vissa agenter väljs missvisande bort på grund av att de inte upp-

³²¹ För ett resonemang om kriterier för urval och effektiva agenter, se Bourdieu, P. (2014), *On the State*, s. 18.

fyller just detta indikatorurval. Själva principen att man måste uppvisa något tecken på makt för att räknas som en effektiv agent i en maktstruktur förefaller dock fullt rimlig.

Olika trösklar för inkludering i analysen har också prövats empiriskt. Ju lägre tröskeln är, det vill säga ju fler fall med allt blygsammare kapitalinnehav man inkluderar, desto viktigare blir skillnaderna mellan just de som har och de som inte har det kapital som analyseras. Korrespondensanalysen sammanfattar de viktigaste skillnaderna i den undersökta datamängden på den första axeln, de näst viktigaste på den andra axeln och så vidare. Ju lägre inkluderingsgränströskeln sätts, desto starkare blir den första axeln – som sammanfattar skillnaderna mellan de som har och de som inte har något – relativt de övriga axlarna. Konsekvensen av detta blir att skillnader mellan de som faktiskt har något, men av olika slag, visserligen kan dyka upp på de följande axlarna, men tolkningen av dessa skillnader blir svår på grund av att de, statistiskt betraktat, inte bidrar med särskilt mycket information.³²²

Genom att successivt höja trösklarna för inkludering i analysen, vilket alltså är teoretiskt rimligt i jakten på kraftfältets effektiva agenter, justeras brännvidden så att vi till slut får en närbild av själva maktstrukturen i lärdomens topp. Denna mindre skara humanister och samhällsvetare skulle även, med hänvisning till Harriet Zuckermans eller Angela Grafs perspektiv, kunna kallas eliten inom sina vetenskaper.³²³

Grundläggande resultat

Den totala variansen i en multipel korrespondensanalys bestäms av tabellens design och inte av datamängdens fördelning. Om tabellen uteslutande utgörs av binära variabler, som i mitt fall, blir den totala variansen alltid 1. Variansen beräknas nämligen genom att subtrahera kvoten mellan antalet kategorier och antalet variabler med 1. Med binära variabler blir antalet kategorier alltid dubbelt så stort som antalet variabler, och kvoten dem emellan alltså alltid 2. Hur denna varians fördelas över de olika axlarna blir dock alltid ett resultat av hur data är fördelade.

I den analyserade datatabellen för 1930 års tvärsnitt delas den totala variansen med korrespondensanalysen upp på totalt 15 axlar där den första sammanfattar mest av variansen, den andra näst mest, och så vidare. Man kan också säga att av den information som finns i variationen mellan radernas och kolumnernas profiler hittar vi mest på den första axeln, näst mest på den andra axeln, och så vidare. Att det är 15 axlar beror på att 15 variabler är

³²² Det finns inom geometrisk dataanalys etablerade protokoll för att granska analysens stabilitet med avseende på inflytandet från grupper av individer. Det tröskelvärde som används här innebär att den första axeln inte förändras. Därmed kan vi säga att den grupp individer som inte ingår i analysen heller inte är karaktäristiska för axeln, vilket är helt rimligt eftersom de saknar information på nästan alla variabler. Le Roux, B. & Rouanet, H. (2004), *Geometric Data Analysis*, s. 277.

³²³ Zuckerman, H. (1977), *Scientific Elite*; Graf, A. (2015), *Die Wissenschaftselite Deutschlands*.

aktiva element i analysen.³²⁴ De sex första axlarna samlar var och en mer information än genomsnittet och sammanfattar tillsammans 60,4 procent av den totala informationen i materialet. Det vore statistiskt meningsfullt att tolka alla sex axlar, men det är egentligen bara de tre första som förser oss med begriplig och icke-trivial information.³²⁵ Av dessa tre axlar, som ligger till grund för tolkningarna i detta kapitel, har bara två illustrerats med diagram. När det gäller tolkningen av vilka kategorier som bidrar mest till respektive axel utgår man vid analys av binära variabler från hela variabelns bidragsvärde till skillnad från analys av variabler med fler än två kategorier där man tolkar de enskilda kategoriernas bidrag.

För 1954 års tvärsnitt fördelas variationen på 20 axlar, eftersom 21 variabler används som aktiva element.³²⁶ De åtta första axlarna samlar var och en mer information än genomsnittet och sammanfattar tillsammans 61,4 procent av den totala informationen i materialet. Här är det främst de två första axlarna som ligger till grund för tolkningarna i kapitlet.

Fältets struktur och dess förändring

Maktstrukturen bland de undersökta humanisterna och samhällsvetarna kan främst hänföras till korrespondensanalysens olika axlar. I det här avsnittet framgår det att denna struktur har både stabila och föränderliga dimensioner. Det beror på att tillgångar som tidigare knappt har förekommit med tiden har fått större tyngd. Jag visar detta genom att analysera respektive tvärsnitt för sig och därefter jämföra strukturerna.³²⁷

³²⁴ Sju variabler var antingen redundanta eller för sällsynta för att användas i rummets konstruktion. Att få en ordensutmärkelse vilken som helst var till exempel starkt relaterat till att redan inneha Nordstjärneorden, medan de som fick medaljer skilde sig något från de typiska mottagarna av ordnar. Eftersom de flesta var medlemmar i någon form av lärt sällskap (totalt 84 av 106) ger denna variabel inget utslag. Rummet definieras helt enkelt av att de flesta är medlemmar av något lärt sällskap. De få som var engagerade i fackliga eller andra föreningar befann sig i de dominerande polerna av rummet. Att ha uppdrag inom näringslivet var ett få positiva variabelvärden bland de som varken hade makt över produktionen eller reproduktionen. Detta var emellertid ingen särskiljande egenskap, vilket också kan sägas om att skriva läroböcker.

³²⁵ Till trivial information räknar jag sådana axlar som visar nästan samma information som tidigare, starkare axlar. Därtill finner man ofta att enstaka kategorier förklarar all varians på vissa axlar och blir i det avseendet triviala.

³²⁶ Två variabler var antingen redundanta eller för sällsynta för att användas för rummets konstruktion. Att ha en förankring i näringslivet låg dock nära den institutionella polen, medan benägenheten att publicera läroböcker var det enda positiva värdet bland de som i övrigt hade väldigt liten mängd resurser. Övriga supplementära variabler utgörs av potentiellt strukturerande faktorer.

³²⁷ Att jämföra två rum med geometrisk dataanalys är problematiskt i både metodologiskt och teoretiskt hänseende. Detta problem har hanterats i ett antal avhandlingar de senaste åren. Andreas Melldahl har jämfört två kohorter av svenska 40-åringar som uppnådde denna ålder 1990 respektive 2008 genom att göra separata korrespondensanalyser av de bägge kohorterna. Därefter jämförde han strukturerna i fördelningen av sociala, utbildningsmässiga och ekono-

Den första axeln, som löper horisontellt i diagram 14, ställer de som har *större* makt över produktionen och reproduktionen av humanistisk och samhällsvetenskaplig kunskap mot de som har *mindre* av denna makt. Detta handlar rent konkret om att ju längre åt höger i grafen man befinner sig, desto troligare är det att man varit censor vid studentexamen, varit sakkunnig vid tillsättande av professorer, varit redaktör för facktidskrift eller kulturmagasin och man har troligen fått ett förtjänsttecken i form av Nordstjärneorden.

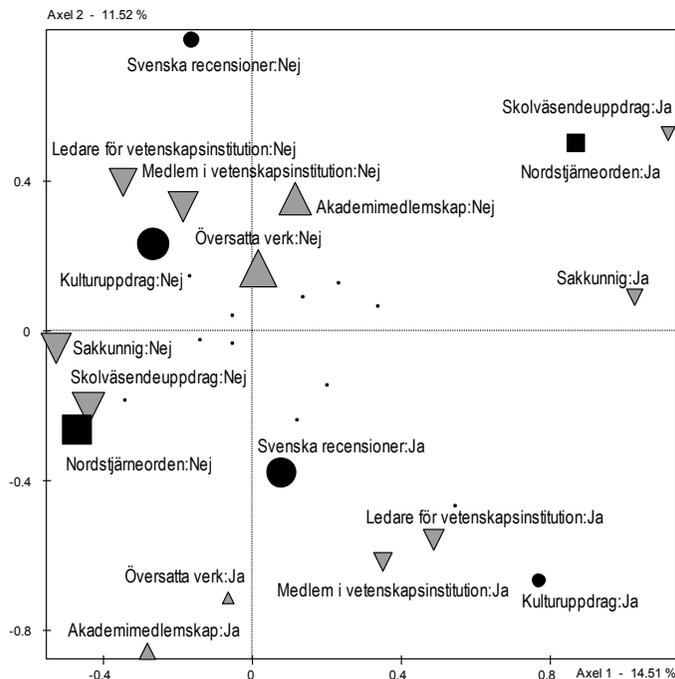
Den andra axeln, som löper vertikalt i diagram 14, ställer liksom den första framförallt de som har *mer* av något mot de som har *mindre* av något. Här rör det sig dock om att ha mer av helt andra typer av tillgångar. Att man var medlem i någon av de vetenskapliga akademierna, har varit redaktör för facktidskrifter och kulturmagasin, fått sina skrifter recenserade i svensk press och sina verk översatta tyder på ett stort innehav av både vetenskapligt kapital i form av erkännande och akademiskt kapital i form av positioner. Ju längre ned i grafen man befinner sig, desto större innehav av dessa kapitalarter. Befinner man sig däremot i grafens övre del har man klart mindre av vetenskapligt och akademiskt kapital.³²⁸

---

miska egenskaper. Detta kallade han en resonerande sociologisk jämförelse. Melldahls främsta invändning mot att använda exempelvis den ena kohorten som referensrum och därefter projicera in den andra kohorten som ett supplementärt moln var att detta tillvägagångssätt genom att påtvinga samma variabler och kategorier på två potentiellt olikartade rum riskerade att skymma viktiga och meningsfulla skillnader mellan de två rummen. Thierry Rossier använde sig i sin avhandling om schweiziska ekonomer av samma tillvägagångssätt som Melldahl. I en avhandling om den holländska finanseliten jämförde Rob Timans två kohorter genom att göra både separata analyser för respektive kohort, och en gemensam analys av bägge kohorterna med efterföljande klassspecifik analys av de två kohorterna. Jag har i föreliggande analys följt samma spår som Melldahl och Rossier, eftersom en samfällad analys hade utgått från ett gemensamt referensrum som skulle ha speglat varken 1930 eller 1954. I praktiken genererar de olika tillvägagångssätten dock oftast samma eller likartade tolkningar. Melldahl, A. (2015), *Utbildningens värde*, s. 137–138; Rossier, T. (2017), *Affirmation et transformations des sciences économiques en Suisse au XXème siècle*; Timans, R. (2015), *Studying the Dutch Business Elite: Relational Concepts and Methods*. Se även Ida Lidegrans avhandling för en hantering av samma problem, fast för två samtidiga men geografiskt åtskilda kohorter. Lidegran, I. (2009), *Utbildningskapital*, s. 175–180.

³²⁸ Den tredje axeln (se tabell 51 i bilaga 5) särskiljer i första hand de som har samlat på sig åtskilligt med hedersbetygelser för den vetenskapliga verksamheten från de som har samlat färre eller ingen sådan. De mest särskiljande och sällsynta egenskaperna är att bli utnämnd till hedersdoktor, att få sin bok översatt till utländskt språk, eller att motta ett vetenskapligt pris. Något vanligare, och därmed mindre särskiljande, är det att få sina verk recenserade i facktidskrifter med internationell läsekrets. Bland de som saknar dessa hedersbetygelser finner vi emellertid redaktörer för såväl facktidskrifter som kulturmagasin. Axel tre ställer alltså stort mot litet innehav av vetenskapligt kapital. Många av de variabler som bidrar mest till variansen på axel 2 och 3 är också de som i 1954 års tvärsnitt bidrar mest till variansen på axel 2.

Diagram 14. Fördelningen av kapital och makt bland humanister och samhällsvetare 1930. Indikatorer som bidrar mest till axel 1 och 2.

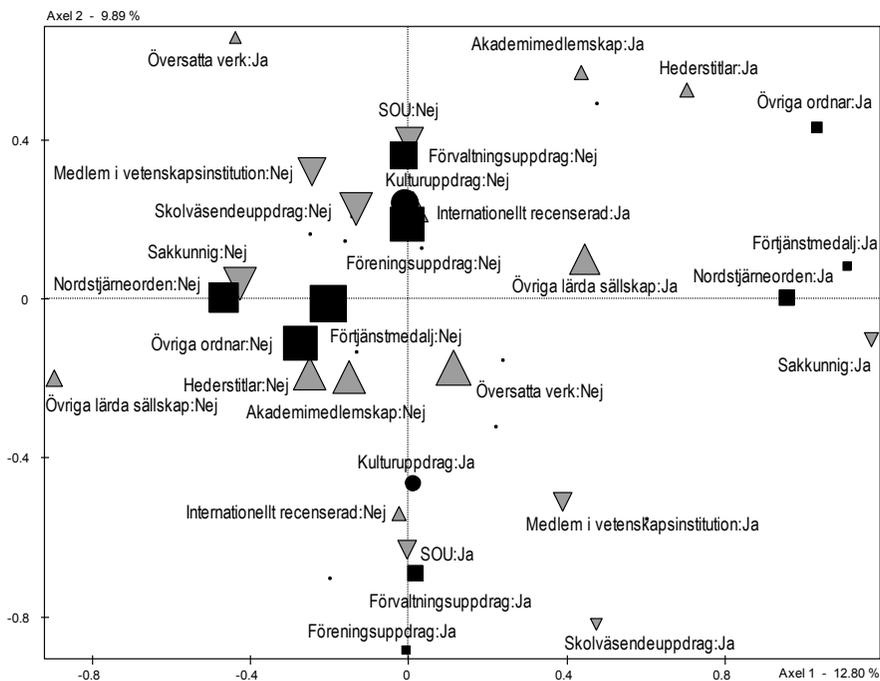
Källa: Se bilaga 1a.

Vid det andra tvärsnittet, 1954, är den viktigaste dimensionen av maktstrukturen i allt väsentligt intakt. Den första axeln, ritad horisontellt i diagram 15, ställer de som samlat på sig mycket kapital och makt mot de som har mindre kapital och makt. Det gäller fortfarande makten över universitetslärarkårens reproduktion i form av att vara sakkunnig vid tillsättandet av professorer och det symboliska kapitalet i form av ordensutnämningar och medaljer.

Den andra axeln, vertikalt ritad i diagram 15, särskiljer vetenskapligt kapital från politiskt och administrativt kapital. I den övre delen av diagrammet är det vanligare att man har fått sina verk recenserade i facktidskrifter med internationell läsekrets eller översatta till andra språk. Det är även troligare att man är medlem i någon av de kungliga vetenskapsakademierna. På motsatt sida, i diagrammets nedre del, är det vanligare att man har haft uppdrag inom förvaltning, deltagit i kommissioner, haft uppdrag inom skolväsendet och dessutom varit verksam i föreningar av olika slag. Av dessa indikatorer hade skolväsendeuppdrag, kommissioner samt medlemskap i vetenskapliga institutioner (som en tidskriftsredaktion) på förhand tolkats som akademiskt kapital, det vill säga den institutionella arten av vetenskapligt kapital. Utifrån resultaten måste dessa indikatorer dock omtolkas som ett utslag av ett slags

administrativ eller politisk makt – med tanke på vilka andra indikatorer de samsas med.

Diagram 15. Fördelningen av kapital och makt bland humanister och samhällsvetare 1954. Indikatorer som bidrar mest till axel 1 och 2.

Källa: Se bilaga 1a.

Som jag har tagit upp tidigare är motsättningen mellan de som har och de som inte har något vanligt förekommande i studier som har undersökt liknande objekt med samma metoder. Den återkommer som den viktigaste uppdelningen bland juridikprofessorer i Schweiz.³²⁹ Det är också just denna struktur som visar sig mest beständig. Ett par nyanskillnader framträder dock. Det förefaller nämligen ha varit en starkare koncentration av makten över produktionen och reproduktionen av humanistisk och samhällsvetenskaplig kunskap omkring 1930 såtillvida att de som hade mest makt över universitetslärarkårens reproduktion också genom skolväsendeuppdrag hade inflytande över tillflödet av nya studenter. Innehavarna av denna makt härstammade dessutom i stor utsträckning själva från universitets- och läroverkslärarhem.³³⁰ Detta sistnämnda inflytande tycktes till 1954 i större utsträckning ha sammanflätats med en mer allmän integrering i förvaltningen på olika nivåer.

³²⁹ Bühlmann, F. m.fl. (2017), "Mapping the Power of Law Professors", s. 15.

³³⁰ Se senare avsnitt i detta kapitel.

Jämförelsen av de näst viktigaste uppdelningsprinciperna visar att något har förändrats. Den andra axeln representerade 1930 en uppdelning mellan de som hade större respektive mindre kapital för intellektuellt anseende. Till 1954 kom denna axel att i större utsträckning representera skillnaden mellan å ena sidan större innehav av vetenskapligt kapital och å andra sidan större innehav av akademiskt och politiskt och administrativt kapital (se diagram 16). Jag tolkar det som en effekt av att den typ av uppdrag som indikerar politiskt och administrativt kapital är vanligare förekommande i det senare tvärsnittet och dess tyngd i fältet därmed har ökat.

Eftersom den analyserade strukturen bygger på fördelning av erkännande kan den tolkas som relationer mellan de olika konsekurationsinstanserna som står för detta erkännande. De i analysen ingående kapitalarterna får sitt värde genom sina egna konsekurationsinstanser. Dessa instansers ställning i det vetenskapliga, det politiska, det kulturella eller universitetsfältet kan ge svar på frågor som rör den relativa autonomin i det fält som undersöks.

Som framgår av kapitel 4 kunde universiteten och högskolorna tillsammans med de vetenskapliga akademierna fungera som tunga konsekurationsinstanser i det vetenskapliga fältet. Det var egenskaper knutna till just dessa konsekurationsinstanser som dominerade humanisternas och samhällsvetarnas kraftfält 1930. När vi går fram till 1954 har konsekurationsinstanser för politiskt och administrativt kapital gjort sig mer gällande bland de mest resursstarka forskarna, och dessa står alltså i motsatsförhållande till de rent vetenskapliga instanserna för erkännande. Därmed förefaller kraftfältets struktur 1954 svara mot den mest allmänna beskrivningen av polariteter i sociala fälts struktur, där autonomi står mot heteronomi i den ena dimensionen och de etablerade står mot nykomlingarna i den andra.³³¹

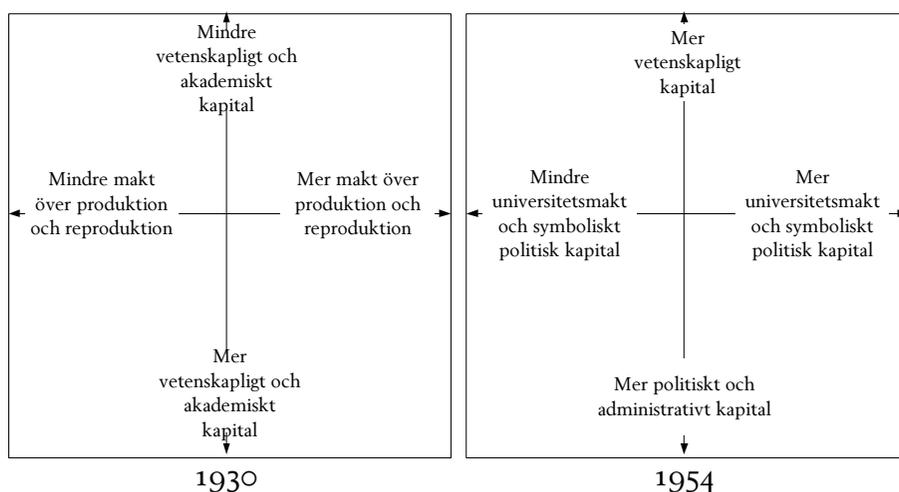
De nya motsättningarna längs den andra axeln 1954 antyder vidare att det som historikerna Per Lundins och Niklas Stenlås benämnde reformteknokrater blivit en etablerad del av fältet.³³² Men reformteknokraterna, eller den del av fältet där de troligast stod att finna, var alltså inte nödvändigtvis de rikaste i vetenskaps- och universitetsmaktshänseende.

---

³³¹ Jämför med Bourdieus undersökning av det litterära fältet i Bourdieu, P. (2000), *Konstens regler*, s. 190–195.

³³² Jämför Lundin, P. & Stenlås, N. (2015), "The Reform Technocrats: The Strategists of the Swedish Welfare State, 1930–60", s. 139.

Diagram 16. Planet av de två första axlarna 1930 och 1954. Stilerad framställning.

I Frankrike gick, som nämntes tidigare, den huvudsakliga skiljelinjen år 1968 mellan å ena sidan universitetsmakt och å andra sidan vetenskaplig makt, prestige och intellektuellt anseende. För att passa in denna motsättning från de franska förhållandena 1968 till de svenska 1930 måste denna axel böjas till en vinkel på 90 grader. När vi kommer fram till 1954 behöver ingen axel krökas. Här handlar det istället mer om att kasta om ordningen på de första två axlarna. Den typ av symboliskt kapital i form av ordnar och förtjänstmedaljer som i Sverige samsades med universitetsmakt längs den första axeln, och som stod i motsättning till en frånvaro av de flesta kapital- och maktformer, har nämligen gemensamma drag med den andra axeln i det franska fallet. Där ställdes de mest konsekrerade lärarna mot de unga som saknade de flesta formerna av makt.³³³

Vid jämförelsen med de franska förhållandena bör dock två saker hållas i minnet. För det första var troligen urvalet ännu snävare avgränsat. I Bourdieus analys ingick 168 universitetslärare, vilket motsvarade ungefär 37 procent av hela professorskåren och 3,3 procent av den totala universitetslärarkåren. För det andra fanns det framförallt fler samhällsvetenskaper i Frankrike 1968 än i Sverige 1930. Detta torde ha åtminstone en viss betydelse, vilket jag utvecklar i nästa avsnitt.

Sammanfattningsvis pekar fördelningen av kapital bland humanister och samhällsvetare – i synnerhet förändringen från 1930 till 1954 – mot att en tydligare motsättning mellan olika kapitalarter sätter sin prägel på strukturen. Vid 1930 års tvärsnitt samlades de olika kapitalarterna i högre grad på samma personer medan strukturen 1954 antyder att en viss arbetsdelning ägt rum. Det fanns även fler personer att fördela kapital på i 1954 års tvärsnitt. Dessa

³³³ Bourdieu, P. (1996), *Homo Academicus*, s. 109–110.

observationer stämmer väl med (det tämligen självklara) antagandet att först när fler agenter är aktiva i fältet blir en arbetsdelning möjlig. I det här fallet sker delningen mellan de som får stort erkännande från det vetenskapliga fältet och de som är djupare involverade i statsförvaltningen. Den allt tydligare motsättningen mellan olika arter av kapital kan också vara ett tecken på att fältet erövrat högre grad av autonomi. Fältet har åtminstone nått en kritisk massa där motsättningar kan rymmas. Denna expansion sammanfaller med etableringen av nya, särskilt samhällsvetenskapliga, discipliner vid universiteten. De nya disciplinerna tycks bidra till de nya motsättningarna som gjort sig gällande i fältet, vilket framgår av följande avsnitt.

Disciplinerna i fältet

Spridningen av disciplinerna i kraftfältets tillstånd, 1930 och 1954, kan betraktas som resultatet av att fältets agenter använder olika strategier för att maximera den symboliska profiten. I mer allmänna ordalag bestäms en persons tillgängliga strategier i Bourdieus arbeten av mötet mellan personens erfarenheter och givna omständigheter.³³⁴ Här finns även ett ibland större, ibland mindre utrymme för enskilda agents intentioner. Enligt denna tankegång skulle hursomhelst strategier alltid vara delvis beroende av de möjligheter som står till buds i ett givet fält.

I vetenskapliga såväl som i andra sociala fält går det att renodlade i termer tala om två skilda strategier som står till förfogande för nykomlingen. Det finns å ena sidan successionsstrategier, vilka går ut på att följa väl upptrampade och därmed relativt riskfria spår med förutsägbara belöningar. Å andra sidan finns det subversionsstrategier, vilka är långt mer riskfyllda eftersom de bara kan ge legitimt vetenskapliga belöningar om dessa revolutionärer lyckas göra sina principer till legitima dominansprinciper.³³⁵

Kraftfältet är i 1930 års tvärsnitt fullkomligt dominerat av humanistiska discipliner i den meningen att det knappt finns några samhällsvetenskaper representerade i fältet och att de få som finns befinner sig närmre den första axelns dominerade pol (diagram 17). Det hade faktiskt varit uppseendeväckande om maktbalansen varit den omvända, eftersom samhällsvetenskapernas institutionella förankring helt enkelt var mycket svagare 1930 än framåt 1954. Vi kan nu föreställa oss de få samhällsvetare – och de discipliner de representerar – som trots allt befinner sig i kraftfältet 1930 som nykomlingar som

³³⁴ Donald Broady har sammanfattat denna del av Bourdieus teori enligt följande: "I Bourdieus analyser möter vi ideligen samma förklaringsmodell: en given habitus möjliggör ett bestämt register av strategier som, alltid i relation till de aktuella omständigheterna, ger människorna ett bestämt spelrum, en betingad frihet om man så vill". Broady, D. (1991), *Sociologi och epistemologi*, s. 230.

³³⁵ Bourdieu, P. (1975), "The Specificity of the Scientific Field and the Social Conditions of the Progress of Reason", s. 30.

står inför valet att antingen slå in på successionsspåret eller subversionsspåret. Ska de söka sina belöningar hos de etablerade konsekrationensinstanserna eller upprätta sina egna?

Analysen av disciplinernas spridning i de två tvärsnitten har utgått från Vannérus klassificering, det vill säga med utgångspunkt i deras forskningsobjekt. Eftersom populationen fördubblades från 1930 till 1954 års tvärsnitt har en finare gruppering kunnat användas vid det senare tillfället.

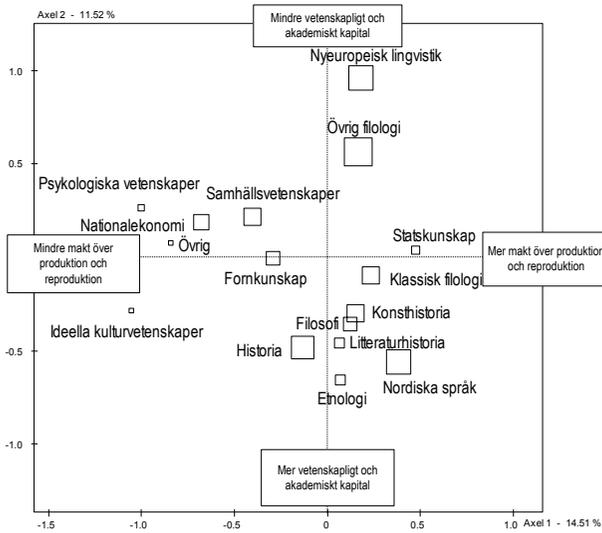
Den mest dominerande disciplinen var nordiska språk, både sett till antalet individer och till deras position i fältets sydöstra hörn (diagram 17). Nya discipliner var små och deras positioner därmed helt avhängiga enskilda personers tillgångar. Etnologi, det vill säga allmän och jämförande etnografi respektive nordisk och jämförande folklivsforskning, befann sig till exempel i dominerande delar av fältet, medan psykologiska vetenskaper befann sig bland de dominerade. Överlag ställer den första axeln nyare discipliner till vänster mot etablerade discipliner till höger.

Skillnaderna mellan disciplinerna blir statistiskt sett viktigare längs den andra axeln än längs den första.³³⁶ Det innebär att makten över produktionen och reproduktionen är mindre knuten till skillnader mellan specifika discipliner, medan innehavet av vetenskapligt och akademiskt kapital är mer knutet till disciplinskillnader. Längs den andra axeln var det framförallt etnologi, nordiska språk, filosofi historia, konsthistoria och litteraturhistoria i den nedre, kapitalstarkare, delen som stod mot utländska språk i den övre, kapitalsvagare, delen.

---

³³⁶ Skillnaderna mellan olika discipliners positioner är med ett η^2 på 0,123 på första axeln och 0,251 på andra axeln visserligen klart mindre än skillnaderna mellan enskilda individer. Inom experimentparadigmet hade dessa värden dock bedömts som rätt stora effekter. Cohen, J (1988), *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*, s. 285–287.

Diagram 17. Fördelning av discipliner i fältets struktur 1930.

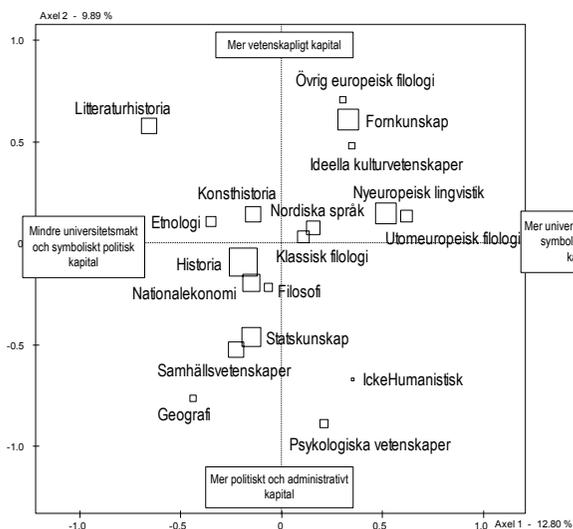
Källa: Se bilaga 1a.

Som jag var inne på i föregående avsnitt tycks en ökad mängd forskare ha fått ett större erkännande från det politiska och administrativa fältet när vi rör oss från 1930 till 1954. Denna strukturförändring tycks sammanfalla med samhällsvetenskapernas och de psykologiska vetenskapernas banor från den dominerade polen 1930 mot den politisk-administrativa polen i fältet 1954. Detta är en av de stora förändringarna bland disciplinerna.

Precis som vid tvärsnittet 1930 är skillnaderna mellan discipliner statistiskt sett viktigare längs den andra axeln än den första axeln även 1954 (diagram 18).³³⁷ Detta förstärker intrycket av att skillnader i universitetsmakt förekommer inom de flesta disciplinerna. Istället är det alltså i högre grad disciplinföreträdarnas typ av tillgångar som varierar, särskilt mellan vetenskapliga respektive politiska och administrativa tillgångar.

³³⁷ Med ett η^2 på 0,113 på den första axeln och 0,161 på den andra axeln är disciplinskillnaderna dessutom att betrakta som rätt stora.

Diagram 18. Fördelning av discipliner i fältets struktur 1954.

Källa: Se bilaga 1a.

Det som rent konkret sker när en disciplin rör på sig i kraftfältet från en tidpunkt till en annan kan illustreras med ett par exempel i tabell 19. De psykologiska vetenskaperna och samhällsvetenskaperna rör på sig eftersom uppdragen som sakkunnig för professorer blir vanligare bland dessa discipliner samtidigt som medverkan i offentliga utredningar – redan vanligt bland företrädarna för dessa discipliner – blir en viktigare särskiljande egenskap längs axel 2. Förflyttningarna sker alltså i relation till en uppsättning variabler vars inbördes relationer i sin tur också är föränderliga.

En annan aspekt som rör förändringar över tid beror på disciplinernas varierande storlek. Redan vid små förändringar kan små discipliner förflytta sig över stora avstånd. Positionerna är helt enkelt statistiskt osäkra. Detta är emellertid en central egenskap hos små, ofta nyligen institutionaliserade, discipliner – deras öden i universitetsfältet är fortfarande i högsta grad formbara.

Tabell 19. Disciplinförändringar över tid. Exempel från 7 discipliner och 3 variabler 1930 och 1954.

Discipliner	1930			1954				
	Vetenskapsakademi	Sakkunnig professor	SOU	Totalt antal	Vetenskapsakademi	Sakkunnig professor	SOU	Totalt antal
Fornkunskap	83,3	16,7	16,7	6	38,9	22,2	16,7	18
Historia	45,5	36,4	36,4	11	32,0	20,0	40,0	25
Klassisk filologi	12,5	50,0	50,0	8	20,0	20,0	10,0	10
Litteraturhistoria	25,0	25,0	25,0	4	14,3	14,3	7,1	14
Nyeuropeisk lingvistik	0,0	41,7	8,3	12	15,8	42,1	10,5	19
Psykologiska vetenskaper	0,0	0,0	50,0	2	0,0	50,0	66,7	6
Samhällsvetenskaper	12,5	12,5	100,0	8	0,0	28,6	78,6	14

Anmärkning: Andelarna är beräknade på anmärkningsvärt få individer, vilket framgår av kolumnerna med totalt antal individer. Anledningen till att beräkningarna har gjorts är att göra jämförelsen över tid mer överskådlig.

Källa: Se bilaga 1a.

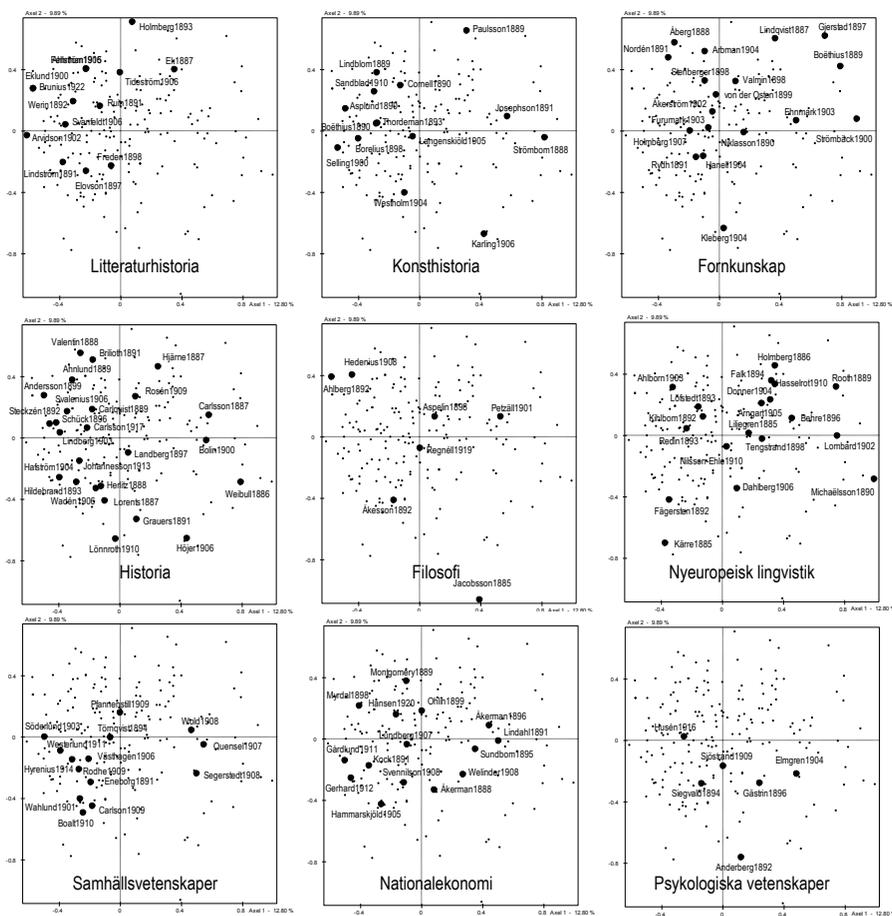
Det bör också påpekas att disciplinernas positioner i diagram 17 indikerar medelpunkter för disciplinföreträdare som har större eller mindre spridning i kraftfältet. Detta blir tydligt i diagram 19, där företrädarna för ett urval av discipliner från olika delar av 1954 års tvärsnitt markerats. Där framgår det också att de flesta disciplinerna har åtminstone någon eller några företrädare som befinner sig nära universitetsmaktspolen.

Företrädarnas spridning i rummet illustrerar också en annan aspekt, nämligen att discipliner i sig kan fungera som relativt autonoma fält med sina egna hierarkier och motsättningar.³³⁸ Från en studie går det till exempel att bland ekonomer aktiva i Schweiz 1957–2000 se hur en vetenskapligt och internationellt orienterad pol blir allt mer åtskild från en samhällstillvänd pol präglad av mer nationellt orienterat akademiskt, politiskt och ekonomiskt kapital.³³⁹ Ju mer koncentrerade företrädarna för en disciplin är, desto mindre är motsättningarna i termer av de kapitalarter som undersöks i det här kapitlet. Större discipliner som historia (diagram 18) tycks rymma mer eller mindre samma typ av motsättningar som fältet i sin helhet medan mindre discipliner som pedagogik och psykologi (psykologiska vetenskaper i diagram 18) kan ha en slagsida mot, i det här fallet, den politiska och administrativa polen.

³³⁸ Bourdieu hävdar till exempel att discipliner är relativt autonoma fält eller delfält. Bourdieu, P. (2004), *Science of Science and Reflexivity*, s. 64–65. Det kan vara värt att påminna om att det i den här avhandlingen inte går att dra något likhetstecken mellan fält och disciplin. Det senare är, som påpekats tidigare, en beteckning på en grad av institutionell förankring. Det är dock fullt möjligt att discipliner och fält stundtals sammanfaller så att de betecknar samma sak.

³³⁹ Rossier, T. (2017), *Affirmation et transformations des sciences économiques en Suisse au XXème siècle*, s. 230–234.

Diagram 19. Individmolv för 9 disciplinkategorier i fältets struktur 1954.

Källa: Se bilaga 1a.

Samhällsvetenskapernas bana är intressant att jämföra med banan hos forn-kunskaperna – som här rymmer både klassisk och nordisk. Från 1930 till 1954 rör sig de sistnämnda nämligen upp mot den rent vetenskapliga polen med humanistiska ämnen som närmsta grannar. Denna bana är intressant eftersom den lika gärna kunde ha gått närmre politik- och förvaltningspolen. I och med den nya fornminneslagen från 1942 kom ett enormt tillskott av resurser till fältundersökningar. Samtidigt innebar det ofta att det var samhällets behov av vägar, industriområden och vattenkraft som bestämde fyndplatser. Denna starkare samhällsanknytning skulle ha kunnat leda till en mer förvaltningsori-enterad bana. Att det ändå blev en orientering som ledde mot redan etablerade konsekra-tionsinstanser blir dock begripligt mot bakgrund av att en centralgestalt som Oscar Almgren i sakkunnigutlåtanden argumenterade för

att disciplinen skulle upprätta ett starkare samarbete med de humanistiska vetenskaperna.³⁴⁰

Innebar samhällsvetenskapernas position i kraftfältet att de befann sig i en relativt heteronom ställning? I relation till statsförvaltningen är jag utifrån mina analyser i detta kapitel böjd att argumentera för att ett sådant påstående är korrekt. Men autonomi är alltid relativ när den är förknippad med fältbegreppet, och även enskilda vetenskaper kan uppnå ett relativt stort mått av autonomi. Och då går det till exempel att tänka sig att vissa ämnens autonomi är avhängig av ett visst avstånd från den autonoma polen och de dominerande vetenskaperna i kraftfältet. Ta sociologi som ett exempel. Vi vet från tidigare studier att den närmade sig den i detta sammanhang heteronoma polen, bort från moderdisciplinen filosofi och de sociologiska inriktningar som låg den för nära eftersom de ansågs vara för spekulativa för den nya vetenskapen. Genom att definiera sig som empiriskt orienterad samhällsforskning kunde man erövra en viss relativ autonomi gentemot filosofin.³⁴¹

Den typ av sociologi som fick fäste vid universiteten under efterkrigstiden var av just det slag som hade efterfrågats av de sakkunniga för inrättandet av ett socialvetenskapligt forskningsråd och den efterföljande socialvetenskapliga forskningskommittén. Följdverkningarna av statens tilltagande ingripanden på samhällslivets olika områden behövde studeras. Den svenska samhällsvetenskapen tarvade resurser att göra just detta, menade man från utredningarnas sida.³⁴² Sett till det ökade inslaget av uppdrag inom statsförvaltningen bland humanister och samhällsvetare förefaller dessa önskemål ha infriats. Att denna stats- eller samhällstillvända del av fältet till stor del också befolkades av det vi ofta betecknar just samhällsvetenskaper spelar egentligen mindre roll. Man kan nämligen säga att det som försiggår i denna del av fältet är samhällsvetenskap alldeles oavsett om det är sociologer, statsvetare, historiker eller filosofer som bedriver forskningen.

Klassbakgrund, utbildning och yrkesposition i fältet

Av kapitel 2 framgick det att klassbakgrunden bland forskare skilde sig väsentligt från sammansättningen i samhället i stort. Detta berodde inte minst på ett segmenterat skolväsende, vilket visades i kapitel 3. Utifrån dessa resultat borde klassbakgrunden knappast slå igenom som strukturerande faktor i den hårt selekterade grupp som analyseras i det här kapitlet. Det är troligare att faktorer relaterade till utbildningsbanan och den nuvarande yrkespositionen har större samband med fördelningen av olika tillgångar i kraftfältet.

³⁴⁰ Baudou, E. (2004), *Den nordiska arkeologin – historia och tolkningar*, s. 230, 232.

³⁴¹ Larsson, A. (2001), *Det moderna samhällets vetenskap*, s. 103, 137.

³⁴² SOU 1946:74, *Betänkande angående socialvetenskapernas ställning vid universitet och högskolor m.m.*, s. 7.

Det fanns förvisso förhållandevis starka samband mellan social bakgrund och position i fältet i Paris 1968, men det kan till viss del bero på att klassbakgrunden där var en av de aktiva variablerna. I det här avsnittet undersöker jag i vilken utsträckning klassbakgrunden i form av socialgruppsstillhörighet och klassfraktion, utbildningsbanan i form av läroverkskategori och disputationslärosäte samt yrkesposition fungerar som strukturerande faktorer i kraftfältets två tillstånd.

Att analysera strukturerande faktorer innebär att ta hänsyn till såväl delmolnens medelpunkter som deras spridning.³⁴³ Avståndet mellan två delmolns medelpunkter längs en given axel kan standardiseras genom att dividera avståndet med axelns standardavvikelse (egenvärdets kvadratrots). Det resulterande talet anger avståndet i antal standardavvikelser. En tumregel är att ett avstånd på 0,5 är betydande och att ett avstånd på 1 kan betraktas som stort.³⁴⁴ Spridningen tolkas utifrån variansberäkningar. Eftersom föreliggande analys baseras på observationsdata (till skillnad från experimentdata) följer jag rådet från matematikerna Henri Rouanet och Brigitte Le Roux och talar i termer av *prediktion* snarare än *effekt*.³⁴⁵ Ju större variansen mellan kategorierna är i förhållande till variansen inom kategorierna, desto starkare är prediktionskraften hos variabeln i fråga. Det sammanfattande måttet på en variabels prediktionskraft är η^2 , vilket alltså motsvarar andelen av en axels totala varians som utgörs av variansen mellan kategorierna i en variabel.³⁴⁶ Tekniken är sålunda analog med traditionell variansanalys.

I trängseln på lärdomens topp hade de flesta spåren från den sociala banans ursprung suddats ut, åtminstone sett till en indelning i högre och lägre ursprungsklasser och deras spridning i rummet (se diagram 20 och 21). Det beror främst på att den socialt dominerande klassen också är så pass numerärt dominant (69 av 106 personer 1930 respektive 114 av 202 personer 1954) i rummet. Fördelningen av den dominerande klassens olika fraktioner placerade 1930 den kulturella fraktionen närmare makten över reproduktionen,

³⁴³ Ett delmoln är en delmängd punkter från den totala mängden punkter. Det kan till exempel röra sig om ett punktmoln av individer som vi med hjälp av en kategorivariabel delar in i delmängder av individer. Ett delmoln har precis som det totala punktmolnet en vikt och en medelpunkt, och från medelpunkten kan vi beräkna spridningen. Le Roux, B. & Rouanet, H. (2010), *Multiple Correspondence Analysis*, s. 20.

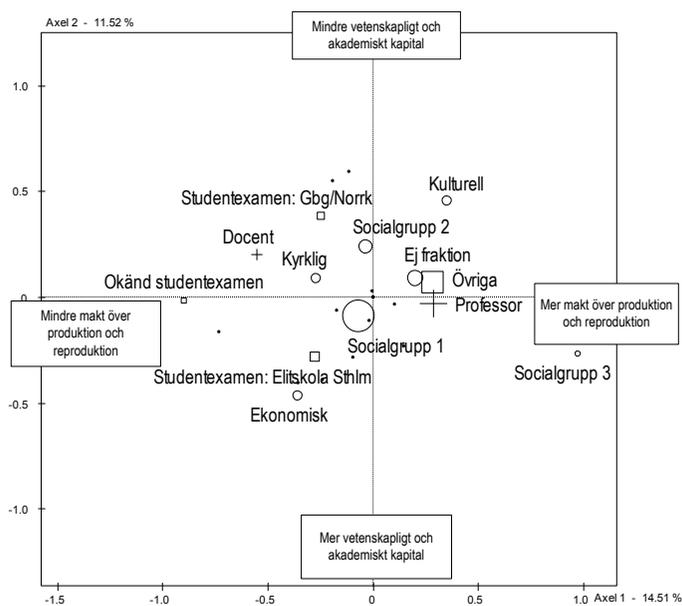
³⁴⁴ *Ibid.*, s. 59. Det kan vara värt att notera likheten mellan den tumregel som Le Roux och Rouanet föreslår för att värdera avstånd mellan kategoriers medelpunkter och effektstorleksmättet Cohens d . Det senare beräknas som bekant på samma sätt genom att dividera skillnaden mellan två grupper medelvärden med deras gemensamma standardavvikelse. Cohen, J. (1988), *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*, s. 20–21.

³⁴⁵ Le Roux, B. & Rouanet, H. (2004), *Geometric Data Analysis*, s. 253.

³⁴⁶ Le Roux och Rouanet anger inga tumregler för värdering av olika nivåer av η^2 . I förbifarten tycks de dock utgå från 0,20 som ett slags tröskelvärde. Statistikern och psykologen Jacob Cohen har dock i relation till traditionell variansanalys föreslagit att η^2 i storleksordningen 0,01 tolkas som små effekter, 0,06 som mellanstora effekter och 0,14 som stora effekter. Cohen, J. (1988), *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*, s. 280–288; Le Roux, B. & Rouanet, H. (2010), *Multiple Correspondence Analysis*, s. 71–73.

medan ekonomiska, professionella och statsapparaters fraktioner ligger närmre polen med mer vetenskapligt och akademiskt kapital (diagram 20). Dessa skillnader mellan fraktionerna är betydande i statistisk mening, men de individuella skillnaderna inom fraktionerna överskuggar dock de betydande avstånden mellan medelpunkterna.³⁴⁷ I 1954 års tvärsnitt fördelade sig de olika fraktionerna längs den andra axeln, med störst avstånd mellan de vars fäder kunde räknas till en kyrklig fraktion och de vars fäder kunde räknas till en statsförvaltande fraktion (diagram 21).³⁴⁸ Det var alltså de som härstammade ur den senare som också själva tenderade att, med forskarmått mätt, vara välintegrerade i statsförvaltningen.

Diagram 20. Socialt ursprung, läroverkskategori, disputationslärosäte samt befattningstyp i fältets struktur 1930.

Anmärkning: Endast de kategorier som är mest välrepresenterade ($\cos^2$) av axel 1 och 2 är markerade i grafen.

Källa: Se bilaga 1a.

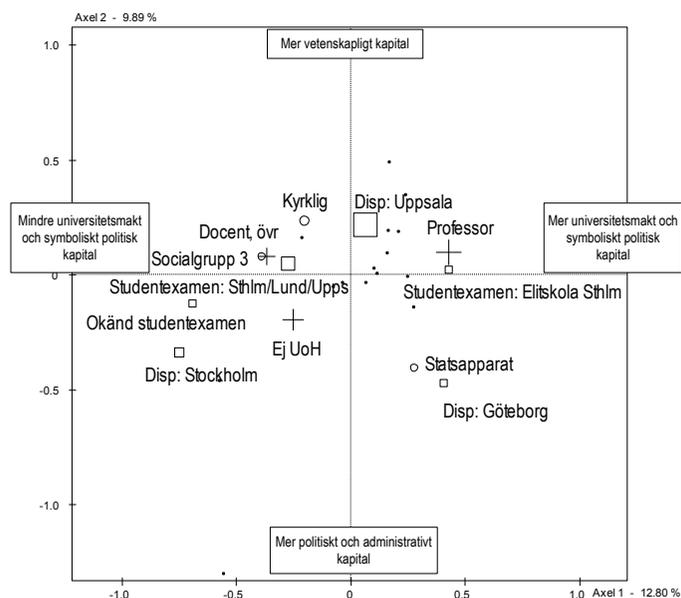
Medelpunkterna för de i 1930 års kraftfält som tog studentexamen vid något av elitläroverken i Stockholm (Nya elementar, Norra latin och Östra real) eller vid läroverken i handels- och industristäderna Göteborg och Norrköping befann sig på betydande avstånd från de som tog studentexamen vid något av landets övriga läroverk. Det var dock de senare som befann sig närmast universitetsmaktpolen, till höger längs den första axeln. Elitläroverken i Stockholm placerar sig istället närmre polen med mer vetenskapligt och akade-

³⁴⁷ η^2 är 0,07 för första axeln och 0,09 för den andra axeln.

³⁴⁸ η^2 är 0,03 för första axeln och 0,03 för den andra axeln.

miskt kapital längs den andra axeln, på betydande avstånd från läroverken i Göteborg och Norrköping (diagram 20). I 1954 års tvärsnitt hade vissa förskjutningar ägt rum. Nu var de som tog studentexamen vid ett elitläroverk i Stockholm troligare att återfinna bland de som hade mest universitetsmakt, till höger i diagram 21. Hade man istället en studentexamen från andra Stockholmsläroverk, från Uppsala eller från Lund var det troligare att man befann sig i den motsatta änden av den första axeln.

Diagram 21. Socialt ursprung, läroverkskategori, disputationslärosäte samt befatningstyp i fältets struktur 1954.

Anmärkning: Endast de kategorier som är mest välrepresenterade ($\cos^2$) av axel 1 och 2 är markerade i grafen.

Källa: Se bilaga 1a.

Nästan alla som hade tillräckligt med tillgångar för att etablera sig i kraftfältet 1930 hade disputerat i Uppsala eller i Lund. Disputationslärosäte fungerade alltså inte som en strukturerande faktor i detta tvärsnitt. I takt med att högskolorna i Stockholm och Göteborg börjar producera disputerade humanister och samhällsvetare börjar detta dock att strukturera kraftfältet. I likhet med nykomlingar bland disciplinerna, som samhällsvetenskaperna, var det 1954 något vanligare att påträffa de disputerade från Stockholm och Göteborg i den del av fältet som präglades högre koncentrationer av politiskt och akademiskt kapital.

Fältet var, som man kan förvänta sig utifrån tidigare forskning³⁴⁹, fullkomligt dominerat av män. Utifrån de empiriska kriterier som sattes upp för att ingå i analysen fanns det ingen kvinna med bland de 106 individerna i 1930 års tvärsnitt. Till 1954 års tvärsnitt hade fem kvinnor samlat på sig tillräckligt med tillgångar för att ingå i analysen och ta plats i fältet. Alla fem befann sig nära mitten på den dominerade sidan längs den första axeln.

Slutligen står det klart att det var en väsentlig skillnad i universitetsmakt mellan professorer och docenter, vilket syns längs den första axeln. Denna motsättning var intakt mellan de två tvärsnitten. Det var bara professorer som agerade sakkunniga vid tillsättningen av andra professorer. Skillnaderna stannar dock inte vid sakkunniginstitutionen. Det var vanligare att förära professorer med ordensutmärkelser och förtjänstmedaljer. Detsamma gällde även medlemskap i akademier och lärda sällskap. Professuren var med andra ord en inkörsport till tyngre statussymboler.

Att elitläroverken i Stockholm är så starkt förknippade med universitetsmakten förstärker intrycket av ett skolväsen som är segmenterat inte bara mellan skolformer utan också inom skolformer. Detta påminner dessutom om Pierre Bourdieu och Monique de Saint Martins analys av fältet företagsledare i Frankrike. Där rörde det sig om sociala skillnader mellan högskolor som tog sig uttryck i både studenternas härkomst och deras destinationer i näringslivet.³⁵⁰ Här tycks det alltså finnas en genväg till universitetsmakten via elitläroverken i Stockholm.

Frånvaron av effekter knutna till den sociala banans ursprung är intressant dels i relation till det franska fältet 1968, dels i relation till tidigare forskning om forskares sociala bakgrund. När det gäller det franska fältet 1968, där social bakgrund var en viktig särskiljande variabel, konstaterades redan i kapitelinledningen att detta kunde bero på att Bourdieu använde social bakgrund som aktiv variabel.³⁵¹ Tidigare forskning har visat att stora skillnader har förekommit mellan olika vetenskaper när till exempel faderns yrkesställning jämförs.³⁵² Inom ramen för Bourdieus fältteori är det dock inte helt säkert att det sociala ursprunget står i förbindelse med valet av vetenskap

---

³⁴⁹ För ett par kvantitativa aspekter av denna dominans, se Markusson Winkvist, H. (2003), *Som isolerade öar*, s. 102–107, 231.

³⁵⁰ Bourdieu, P. (1996), *The State Nobility*, s. 144–149, 300–303.

³⁵¹ En analys av humanisternas och samhällsvetarnas sociala rum, där social bakgrund och egenskaper knutna till utbildningsbanans karaktär, visar att den sociala bakgrunden blir utslagsgivande om den används som aktiv variabel. Analysen av det sociala rummet överlappar populationsmässigt stora delar av 1954 års kraftfält. Dalberg, T. (2018), "Structure and Change in the Field of mid-20th Century Human Scientists in Sweden".

³⁵² För exempel från naturvetenskaperna i Berlin och Paris vid sekelskiftet 1900, se Pyenson, L. & Skopp, D. (1977), "Educating Physicists in Germany circa 1900", s. 339; respektive Charle, C. (1994), *La république des universitaires*, s. 155. Universitetsfakulteternas sociala rekrytering finns kartlagd för bland annat Erlangen 1890–1930 i Willett, O. (2001), *Sozialgeschichte Erlanger Professoren*, s. 105; och i Paris i slutet av 1960-talet i Bourdieu, P. (1996), *Homo Academicus*, s. 78. För en nutida kartläggning av universiteten i Nordrhein-Westfalen-området, se Möller, C. (2015), *Herkunft zählt (fast) immer*, s. 228–229.

att verka inom eller vilka ställningar man når i fältet. Som han skriver om kulturella fält kan det snarare vara så, att ju mer autonomt ett fält är, "desto mer framstår de interna skiljelinjerna som oreducerbara till externa faktorer av ekonomisk, social och politisk differentiering".³⁵³ När det gäller svenska humanister och samhällsvetare 1930 och 1954 bör det dock påpekas att den sociala bakgrunden saknar betydelse för fältets struktur inte minst på grund av att det är ett fält som till stor del befolkas av den dominerande klassen.

Sammanfattning och slutsatser

Avsikten med kapitlet var att kartlägga maktstrukturen i det humanistiska och samhällsvetenskapliga kraftfältet för att dels pröva resultat från tidigare forskning om förbindelser mellan vetenskap och statsförvaltning, dels utforska nya frågor om maktstrukturens relation till olika discipliner och fältagenternas tidigare sociala banor. Genom att jämföra forskarnas innehav av sådana tillgångar som visat sig betydelsefulla i tidigare forskning och som föreföll erkännas som värdefulla i sin samtid framträdde ett par tydliga polariteter i kraftfältet. Framförallt rörde det sig om en uppdelning mellan de etablerade universitetslärarna och nykomlingarna. Detta tog sig i första hand uttryck i makten över universitetslärarnas reproduktion. Denna polaritet visade sig också gällande under såväl stagnationsperioden 1930 som expansionsperioden 1954.

Den strukturella förändringen som ägde rum mellan de två nedslagen i fältets historia innebar framförallt att en uppdelning mellan vetenskapligt och politiskt-administrativt kapital växte sig starkare. Konsolideringen av en politisk-administrativ pol i kraftfältet är ett uttryck för en institutionalisering av samhällsorienterad vetenskap och tillika en mylla för det man i tidigare forskning kallat reformteknokrati. Jag använder *samhällsorienterad* framför *samhällsvetenskaplig* för att betona förekomsten av en samhällstillvänd del av fältet alldeles oavsett om denna del befolkas av det vi med strikt administrativa indelningar skulle benämna samhällsvetenskaper. Denna åtskillnad är nödvändig för att förstå det faktum att även om det var troligare att påträffa samhällsvetare i den samhällstillvända delen av fältet och humanister i den delen där det vetenskapliga kapitalet var starkast koncentrerat överlappade de två kategorierna påtagligt varandra. Det fanns med andra ord fornforskare välintegrerade i statsapparaten och statsvetare välrenommerade i det vetenskapliga fältet, trots att det alltså var troligare med det omvända förhållandet.

I kapitel 4 antydde jag att den rätt raska utvecklingen i termer av antalet institutionellt förankrade discipliner, i synnerhet samhällsvetenskaper, kunde vara ett tecken på att universitetsfältets etablerade ordningar var på väg att förändras. Den nya polaritet som etableras från 1930 till 1954 är ytterligare ett

³⁵³ Bourdieu, P. (1971), "Le marché des biens symboliques", s. 56.

tecken på att fältet förändras och detta tycks i allra högsta grad vara förknip-
pat med de nyligen etablerade samhällsvetenskaperna. De som var verk-
samma i dessa samlade andra slags tillgångar och erkännande än de som var verk-
samma i de redan etablerade disciplinerna. Etableringen av fler discipli-
ner och, i samband med det, fler individer med omfattande fältspecifika till-
gångar pekar tillsammans med etableringen av en tydlig polaritet mellan
vetenskapligt och politiskt-administrativt kapital mot att den förändring som
ägt rum i själva verket rör fältets tilltagande autonomi.

Att effekter från den sociala banans ursprung nästan helt suddats ut för-
stärker intrycket av att vi har att göra med ett relativt autonomt fält. Den
förhållandevis starka kopplingen mellan ställning i fältet och tidigare utbild-
ningsbana aktualiserar den diskussion som fördes i kapitel 3 om hur segmen-
tering kan gå hand i hand med det Ralph Turner benämnde koopteringsmo-
bilitet, där vägen till elitpositioner går via specifika institutionella banor
snarare än i helt öppen konkurrens. Eftersom ställningarna i fältet stod i för-
bindelse med utbildningsbanor som gick via specifika institutioner förefaller
fältet ha haft åtminstone inslag av koopteringsmobilitet. Relationen mellan
konkurrens och kooptering kommer dock att studeras närmare i det följande
kapitlet där själva arbetsmarknaden i form av professurerna och deras tillsätt-
ning står i fokus.

KAPITEL 6

Den akademiska arbetsmarknaden

Den första hälften av 1900-talet utgör en egenartad period av det svenska akademiska karriärsystemets historia. Från omvandlingen av de extraordinarie professurerna till ordinarie 1909 fram till införandet av preceptorstiteln 1947 fanns det bara ett permanent ämbete vid den filosofiska fakultetens humanistiska sektion, nämligen den ordinarie professuren. Detta är en central omständighet för den som aspirerar på en akademisk karriär att hantera. I detta kapitel analyserar jag ytterligare förutsättningar för att ta sig fram på en akademisk karriärbana vilka dessutom ligger bortom enskilda individers kontroll. Det rör sig sålunda om ett antal beroendeförhållanden som utbud av befattningar, konkurrens med kollegor samt vakansers rörelser i systemet. Vilka huvudsakliga strategier som används för att hantera de möjligheter och begränsningar som karriärsystemet tillhandahåller utforskas därefter i kapitel 7. Här är det med andra ord själva arbetsmarknaden i sig som studeras.

Kapitlet tar sin början i en överblick över konjunkturen av studenttillflöden och olika lärarkategoriernas numerära utveckling under perioden 1915–1955. Detta avsnitt kan läsas som en sammanfattande redogörelse för externa faktorer som påverkar karriärmöjligheter. Det sker inga abrupta förändringar, mer än att det tillkommer nya tjänster så att man inte uteslutande behöver invänta vakanser. Den filosofiska fakulteten utmärkte sig med ett stort antal producerade doktorer jämfört med hur många professurer som fanns. Som tidigare forskning har visat fanns det dock en avsättningsmarknad för dessa doktorer på läroverken, en marknad vars utbud av tjänster faktiskt tycks ha påverkat benägenheten att disputera för doktorsgrad. För att ta reda på från vilka befattningar det var möjligt att nå en professur går jag vidare och undersöker vakanta professurer. Av vilka skäl uppstår vakanserna och vilka följdverkningar får dessa för andra befattningar? Uppstår det längre kedjor av vakansförflyttningar mellan befattningar eller rekryteras professorer från mer tillfälliga befattningar? Och vad fick de skilda förutsättningarna för läroämnena å ena sidan, och övriga samhällsvetenskapliga discipliner å den andra sidan, för konsekvenser för själva konkurrensen om professurerna? Svaren på dessa frågor antyder att karriärernas beroendeförhållanden främst var ett fältintert fenomen såtillvida att vakanserna sällan vare sig uppstod eller avslutades utanför universiteten och högskolorna.

Resultaten från analysen av vakanserna leder vidare till frågor om konkurrenssituationen, eftersom det visar sig att nästan en tredjedel av alla professorer ledigförklaras på grund av att de är nyinrättade. De kan med andra ord inte förutses på samma sätt som en pensionsavgång. Det visar sig dock att de flesta nyinrättade professorer var vikta åt personer som kallades direkt till befattningen, det vill säga utan att behöva konkurrera. Med sociologen Ralph Turners terminologi skulle man kunna säga att karriärsystemet öppnar för både konkurrens- och koopteringsmobilitet. Slutligen diskuterar jag sambandet mellan vakansorsaker, konkurrenssituation och olika slags discipliner.

Till att börja med ska jag dock ge en inledning till vad det innebär att undersöka en arbetsmarknad med fokus på befattningar och vakanser samt tidigare forskning med likartade perspektiv.

Befattningar och vakanser i centrum

Kapitlets fokus på befattningar och vakanser istället för människor och karriärer har varit sparsamt tillämpat i studier av forskarkarriärer. Den undersökning som sociologerna Theodore Caplow och Reece McGee presenterade 1958, där vakanserna och inte individernas karriärer utgjorde undersökningsenheter, har inte följts upp av några mer systematiska studier.³⁵⁴ Detta trots att sociologiska analyser av vakanser ett drygt decennium senare fick formen av ett forskningsprogram med formaliserade metoder i och med fysikern och sociologen Harrison Whites bok *Chains of Opportunity* 1970. De vetenskaps-sociologer som intresserat sig för forskarkarriärer har istället favoriserat analyser av egenskaper knutna till personer och vilka utfall dessa får med hjälp av allmänna linjära modeller.³⁵⁵

Med vakansperspektivet går det att på ett relativt enkelt sätt knyta ihop externa och interna faktorer som påverkar arbetsmarknaden.³⁵⁶ En vakans kan till exempel uppstå på grund av skeenden utanför universitetsvärlden, som när en ny professur inrättas genom ett politiskt beslut att avsätta medel för en sådan i statsbudgeten eller genom en privat donation från en förmögen familj. Men oavsett hur vakansen uppstår bestäms effekten av att den uppstår av själva befattningens kvalifikationskrav och den potentiella befattningsin-

---

³⁵⁴ Caplow och McGee gjorde en systematisk kartläggning av alla vakanser och återbesättanden av dessa vid liberal arts-institutioner vid nio amerikanska lärosäten 1954–1956. Den stora fördelen med att fokusera på vakanser var enligt dessa författare att själva anställningsprocessen åskådliggör "skärningspunkten mellan individens karriär och institutionens historia". Caplow, T. & McGee, R. J. (1958), *The Academic Marketplace*, s. 6.

³⁵⁵ För ett gediget exempel på det slags analyser som fokuserar på personliga egenskapers inverkan på utfallet att få ett visst jobb, se Long, J. S., Allison, P. D. & McGinnis, R. (1979), "Entrance into the Academic Career".

³⁵⁶ Se Musselin, C. (2010), *The Market for Academics*, s. 41–43 och där anförda arbeten för en överskådlig framställning av förklaringsmodeller för den akademiska arbetsmarknadens utveckling som vilar på antingen vetenskapens interna dynamik eller externa faktorer.

nehavarens kvalifikationer, det vill säga sådant som hör till universitetets interna angelägenheter. Möjligheten att förena olika förklaringar var också en anledning till att Andrew Abbott använde vakansperspektivet i undersökningen av professionernas system.³⁵⁷

För svenskt vidkommande finns väsentliga delar av det akademiska karriärsystemet belysta av pedagogen Urban Dahllöf i samband med projektet Forskarutbildningens ekologi och meritvärde. Dahllöfs egentliga syfte var att undersöka sambandet mellan specialarbetsmarknadens konjunkturer och benägenheten att disputera i de discipliner som var läroämnena vid läroverken 1890–1940. Som en bieffekt av undersökningens utformning blev en stor del av dessa discipliners arbetsmarknad belyst. Ett huvudresultat från undersökningen var att disputationen till stor del varierade med utbudet av lektorat på läroverken, eftersom denna befattning krävde doktorsgrad.³⁵⁸ Antalet docentstipendier var i regel lägre än det redan låga antalet professorer. Det innebar att det fanns färre docentstipendier än antalet discipliner företrädda av professorer. I de större disciplinerna kunde en nydisputerad därför inte räkna med fler än ett ledigt stipendium vart sjätte år. Dahllöf gjorde även ett par fördjupade analyser av vakanta professorers inverkan på disputationens frekvens i ett mindre antal discipliner. Utdragna vakanser visade sig åtföljas av en nedgång i disputationens frekvens, samtidigt som specialarbetsmarknaden i form av tillgängliga lektorat var förhållandevis stabil. Dahllöf reste dock inga frågor om huruvida dessa vakanser satte igång längre kedjor av förflyttningar, vilkas svar skulle kunna visa hur vakanser uppstod och från vilka befattningar det var möjligt att nå en professor.

I andra delar av avhandlingen har jag karakteriserat 1930-talet som en stagnationsperiod medan slutet av 1940-talet och därefter 1950-talet i större utsträckning präglades av expansion. Även Dahllöf beskriver tiden fram till 1940 som "de knappa villkorens tid"³⁵⁹, men menar att denna tid fortsätter en bra bit in på 1950-talet och avbryts först av studentexplosionen på gymnasiet och senare på universiteten. Därför håller Dahllöf det för troligt att de samband mellan disputationen och specialarbetsmarknaden som gjort sig gällande mellan 1890 och 1940 torde fortsätta att manifesteras en bit in på 1950-talet. Behörighetskravet för läroverkslektorer sänktes nämligen 1952 från doktorsgrad till licentiat³⁶⁰, och den nya befattningen universitetslektor tillkom 1958. Därmed förändrades förutsättningarna för det samband Dahllöf fann stöd för.

Utifrån undersökningen av disputationens benägenhet i läroämnena går det alltså att veta något om förutsättningarna för konkurrenssituationen i form av

³⁵⁷ Abbott, A. (1988), *The System of Professions*, s. 88–89.

³⁵⁸ Dahllöf, U. (1987), *Disputationerna och specialarbetsmarknaden för doktorer i skolväsendets undervisningsämnen 1890–1939*, s. 91–95.

³⁵⁹ Ibid., s. 93.

³⁶⁰ SFS 1952:637, *Kungl. Maj:ts kungörelse angående ändring i vissa delar av förnyade stadgan den 17 mars 1933 (nr 109) för rikets allmänna läroverk, given Stockholms slott den 4 augusti 1952*.

doktorsproduktion i just dessa discipliner. Men vi vet egentligen inte hur konkurrensen om professurerna påverkas av detta förhållande, varken när det gäller discipliner som inte var läroämnen eller om konkurrensen skiljer sig beroende på orsaken till professurens ledigförklarande. Ett antagande att pröva är dock att det är i läroämnesdisciplinerna som konkurrensen är störst och därmed professorsutsikterna lägst för gemene doktor.

Arbetsmarknaden i makroskopiskt perspektiv

En stor anledning till att efterfrågan på disputerad arbetskraft i utbildningsväsendet ökar är att tillflödet av lärjungar till läroverken och studenter till universiteten tilltar. Antalet nyinskrivna studenter ökade med i genomsnitt 2 procent per år under 1920- och 1930-talet. Under 1940-talet fram till mitten av 1950-talet ökade tillväxten till i genomsnitt 5 procent per år. I absoluta tal ökade antalet nyinskrivna från 1 776 till 2 449 under åren 1923–1942 för att därefter dubblas till 5 045 nyinskrivna 1955.³⁶¹ Eftersom ökningen av antalet studenter stod i direkt förbindelse med ökningen av antalet läroverkslärjungar som tog studentexamen krävdes inte bara fler universitetslärare utan även fler läroverkslärare för att hantera denna ökning. Antalet lärjungar på gymnasienivå vid de allmänna läroverkens latinlinje låg stadigt kring 2 450 åren 1900, 1910 och 1920 för att därefter öka till 4 376 år 1930, 5 913 år 1940 och 7 061 år 1950.³⁶² För den som disputerade under denna period var utsikterna att få åtminstone någon form av lärartjänst med andra ord goda. För att få en uppfattning om hur viktiga tjänsterna vid läroverken kunde vara ska jag ta en omväg via en övergripande bild över utvecklingen av antalet lärartjänster från universitetsprofessurer till läroverkslektorer. Därefter återvänder jag till läroverken med hjälp av Urban Dahllöfs undersökning för att visa förutsättningarna för att hantera vad som framstår som en relativt stängd akademisk bana.

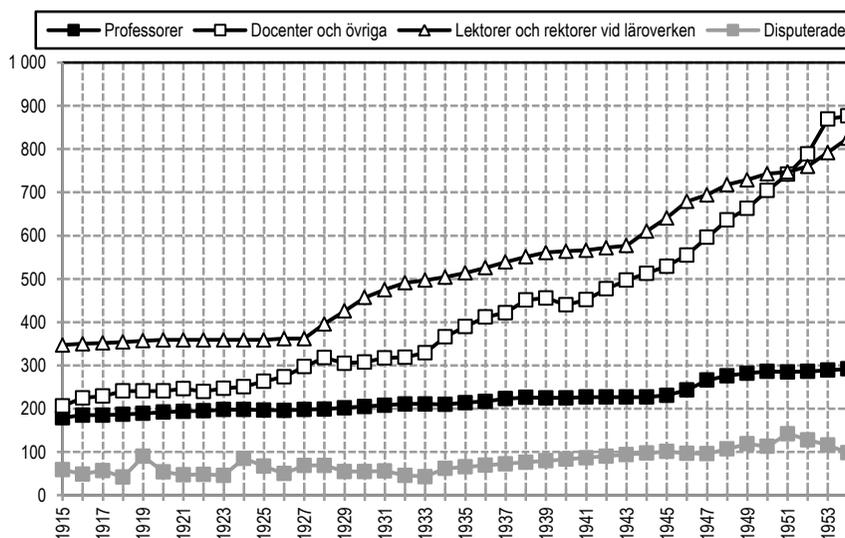
Den generella bild som framträder genom att undersöka den disputerade lärarkårens morfologiska utveckling vid statsuniversiteten, Karolinska institutet, högskolorna i Stockholm och Göteborg samt de högre läroverken är tydlig. Fastän ökningen av antalet studenter knappast var tillfällig var det just de mer tillfälliga lärartjänsterna (docenter, biträdande lärare) som ökade mest. Det var också en tanke som lades fram från 1918 års sakkunniga (rörande docentinstitutionen), nämligen att docenterna i huvudsak skulle stå för den propedeutiska undervisningen, det vill säga lektioner och laborationer på de lägre stadierna. Docenterna själva verkar dock, åtminstone så småningom, ha varit mindre benägna att inneha denna roll, något som framgår av en skrivelse från Uppsala docentförening till 1938 års docentutredning där man menade att "vidlyftig, regelbundet återkommande propedeutisk undervisning bör

³⁶¹ Ohlsson, R. (1986), *Högre utbildning och demografisk förändring*, s. 24–25.

³⁶² Vinge, M. (1977), *Elever i icke-obligatoriska skolor 1864–1970*, s. 127–129.

anförtros åt särskilda lärare”.³⁶³ Om vi jämför med de årtal som användes för att beskriva ökningen av antalet nyinskrivna studenter skedde nästan en dubbling av antalet docenter och övriga lärare mellan 1923 och 1942, från 247 till 477. Antalet disputerade dubblerades också under samma period, medan antalet lektorer och rektorer vid läroverken ökade med en faktor på 1,6, från 359 till 571. Professorerna ökade bara med en faktor på lite drygt 1,1, från 198 till 227, under samma tidsrymd. De skulle öka i något större utsträckning under perioden 1942–1956, då de ökade med en faktor på 1,3, från 227 till 292. Detta var en fortsatt lägre takt än både docenter och övriga universitetslärare (faktor 1,8, från 477 till 877) och lektorer och rektorer (faktor 1,4, från 572 till 825). Påfyllnaden av disputerade ökade knappt om vi bara jämför åren 1942 och 1956, men det framgår av diagram 22 att de når en topp 1951 då totalt 142 personer disputerar vid någon av de fyra fakulteterna och deras motsvarigheter vid högskolorna.

Diagram 22. Morfologisk utveckling av befattningar och disputerade vid statsuniversiteten, Karolinska institutet, de privata högskolorna samt lektorer vid läroverken 1915–1954.³⁶⁴

Källa: Bearbetning utifrån tabeller om undervisning i *Statistisk årsbok* och upplagorna 1917, 1921, 1927, 1931, 1936, 1950, och 1956.

Professorskårens tillväxt ägde framförallt rum i slutet av 1940-talet, det vill säga när en allmän upprustning i form av forskningsråd och lärostolar i både etablerade och nya ämnen kom till stånd. I 1945 års universitetsberedning

³⁶³ SOU 1939:41, *Betänkande och förslag rörande docentinstitutionen*, s. 32.

³⁶⁴ För vissa kategorier och vissa år har skattningar gjorts utifrån en linjär funktion. Det gäller för antalet disputerade 1935–1944, professorer 1915, docenter och övriga lärare 1915.

föreslogs nyinrättade professorer i 12 av 21 discipliner inom den humanistiska sektionen.³⁶⁵ Möjligheten att nå en professur är med andra ord i stort sett begränsad till att invänta pensionsavgångar, så länge inga nya professorer inrättas. Att antalet lektorer och rektorer vid de högre läroverken ökade snabbare under en period efter 1927 hänger samman med att man i 1927 års riksdag bland annat beslutade att antalet högre läroverk skulle öka från 38 till 45 genom att omvandla 7 av de 39 realskolorna till sådana läroverk.

När den morfologiska utvecklingen bryts ner på fakultets- och sektionsnivå blir vissa tendenser ännu tydligare. Under perioden 1913–1939 – den sammanhängande period för vilken det finns mest jämförbar data på fakultetsnivå³⁶⁶ – inrättades till exempel endast en ny professur vid den teologiska och en vid den juridiska fakulteten – sammantaget på de två statsuniversiteten. Den medicinska fakulteten och den filosofiska fakultetens humanistiska och matematisk-naturvetenskapliga sektioner var klart större sett till antalet professorer. Tillförseln av nya lärostolar var vid dessa fakulteter knappt större än vid de teologiska och juridiska, om vi tar hänsyn till just det faktum att de förra från början var klart större. Den medicinska fakulteten ökade från 51 till 56 professorer medan den matematisk-naturvetenskapliga sektionen ökade från 28 till 32. Vid den humanistiska sektionen tillkom under samma period hela 8 lärostolar, från 38 till 46 totalt sett.

Om vi dröjer kvar ytterligare en stund vid fakulteternas perspektiv och betraktar förhållandet mellan antalet professorer och antalet disputerade ser vi att förutsättningarna för lärarkårens reproduktion varierade kraftigt från en fakultet till en annan. Förhållandet mellan antalet disputerade och antalet professorer var så, att vid den juridiska fakulteten skulle det ta 15 år att producera lika många doktorer som det fanns professorer givet den genomsnittliga årliga produktionen av doktorer. Vid den teologiska och den medicinska fakulteten producerade man något fler doktorer i relation till antalet professorer med en årlig produktion av doktorer motsvarande mellan en tiondel och en femtedel av det totala antalet professorer. Vid bägge dessa fakulteter kom produktionen av doktorer därtill att öka framåt mitten av 1900-talet. Om det vid den juridiska fakulteten kunde vara svårt att över huvud taget reproducera lärarkåren var situationen snarare den omvända vid den filosofiska fakultetens bägge sektioner, där det tog tre år att producera fler doktorer än vad det fanns professorer. Eftersom professorerna emellertid var stängda fram till dess att någon gick i pension eller avled fick en stor del av doktorerna producerade vid filosofisk fakultet söka andra avsättningsmarknader. Låt oss vända blicken mot den för tiden viktigaste bland dessa marknader: läroverken.

---

³⁶⁵ I betänkandet avstod de kommitterade från att föreslå befattningar vid högskolorna i Göteborg och Stockholm eftersom frågan om statsanslag till dessa privata lärosäten fortfarande utreddes. SOU 1946:81, 1945 års universitetsberedning, s. 166–170.

³⁶⁶ De statistiska uppgifterna gäller Uppsala, Lund och Karolinska institutet. Se tabeller i bilaga 6.

Bland de discipliner som är av störst intresse här, det vill säga humaniora och samhällsvetenskap, var antalet förväntade tillsättningar vid universiteten och läroverken som störst under 1910-talet och 1930-talet.³⁶⁷ Det var dock inte alla läroämnen som gick in i arbetsmarknadsmässig högkonjunktur på 1910-talet.³⁶⁸ Främst var det de som disputerade i grekiska, latin, nordiska språk, historia, filosofi och pedagogik som erbjöds fler tjänster än under det föregående decenniet. För de övriga humanistiska läroämnena – det vill säga engelska, tyska, romanska språk och geografi – var antalet förväntade ny tillsättningar på samma nivå som under den föregående tioårsperioden. Det rör sig inte om några gigantiska tal. Nordiska språk var det läroämne som hade flest förväntade tillsättningar med nästan 43 tjänster, det vill säga motsvarande 4,3 tjänster per år. Pedagogik var ett av de läroämnen som hade minst antal ny tillsättningar med 8,5 tjänster, vilket motsvarar mindre än en tjänst per år.

Antalet ny tillsättningar minskade eller låg kvar på samma nivå under 1920-talet i alla humanistiska läroämnen. Historieämnet låg dock kvar på en relativt hög nivå med drygt 27 ny tillsättningar. Men överlag skedde en allmän nedgång.

När specialarbetsmarknadens konjunktur återigen vände upp på 1930-talet var det till stor del i samma läroämnen som två decennier tidigare. Fler tjänster än under föregående decennium tillsattes i grekiska, latin, nordiska språk och filosofi men även i engelska och geografi. Historieämnet låg fortfarande kvar på samma höga nivå som tidigare, med 28 förväntade tillsättningar, medan tyska och romanska språk låg kvar på lägre nivåer (ungefär 12 tjänster vardera). Endast 3,5 tjänster förväntades bli tillsatta inom pedagogik.

Som jag var inne på redan i kapitelinledningen var själva huvudresultatet av Dahllöfs undersökning att disputationen benägenheten i relativt stor utsträckning samvarierade med specialarbetsmarknadens konjunkturer. En konsekvens av detta förhållande var, som Dahllöf påpekar, att de discipliner som fanns företrädade vid läroverken kunde upprätthålla en nivå på doktorsproduktionen som åtminstone teoretiskt sett tillhandahöll en reservoar av meriterade professorskandidater när sådana befattningar väl blev ledigförklarade.³⁶⁹ Inom övriga humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner var denna reservoar mindre – antalet nydisputerade nationalekonomer minskade till och med under 1920- och 1930-talen.

Från vilka befattningar var det möjligt att nå en professur? Och vad fick de skilda förutsättningarna för läroämnena å ena sidan, och övriga samhällsveten-

³⁶⁷ Jag har utgått från Dahllöfs beräkningar, där han för tioårsperioder har sammanställt antalet förväntade ny tillsättningar för befattningar som professor, observator, laborator vid universiteten och högskolorna samt lektorstjänster vid de statliga läroverken och folkskoleseminarierna. Eftersom lektorstjänsterna innehåller mer än ett läroämne har Dahllöf delat antalet ny tillsättningar med antalet i tjänsten ingående läroämnen. Källan till beräkningarna är statskalendern. Dahllöf, U. (1987), *Disputationerna och specialarbetsmarknaden för doktorer i skolväsendets undervisningsämnen 1890–1939*, s. 5–7.

³⁶⁸ Uppgifterna om läroämnena är hämtade från bilaga 3 i *Ibid.*, s. 109–110.

³⁶⁹ *Ibid.*, s. 94.

skapliga discipliner å den andra sidan, för konsekvenser för själva konkurrensen om professurerna? Dessa frågor kan dessvärre inte Dahllöfs undersökningar ge svar på. Därför ska jag ta itu med dem i de följande avsnitten.

Vakansers rörelser mellan befattningar

Universitetet med dess disciplinära ensemble kan liknas vid en symfoniorkester där viss balans råder mellan olika sektioner och stämmor. Eftersom orkesterns sammansättning kräver balans beror befordran inte bara på en persons förmåga utan också, och i ännu högre grad, på att en plats måste vara vakant. Att det under en viss period produceras många flinka violinister innebär inte dessa per automatik befordras till orkestern. Istället blir man hänvisad till andra orkestrar, stråkkvartetter eller en helt annan karriär, såvida man inte prövar lyckan med något annat likartat instrument.

För att kontrollera analysen av vakansernas rörelser krävs ett par definitioner tillsammans med klara regler för när en vakans uppstår respektive avslutas. Analysen måste begränsas till så kallade 1:1-positioner, det vill säga befattningar där det går att spåra vem som ersätter den som lämnar. Till sådana befattningar räknar jag professorer och ämbeten på motsvarande nivåer inom den statliga förvaltningen samt läroverkslektorat och docentbefattningar. Eftersom de sistnämnda finansierades med stipendier fördelade på ett antal ämnesgrupper kan det dock vara svårt att spåra vem som ersätter den som lämnar för annan tjänst. Den filosofiska gruppens två stipendier vid Uppsala universitet skulle till exempel fördelas på tre möjliga ämnen. En docent i teoretisk filosofi skulle mycket väl kunna ersättas av en i pedagogik. Det blir helt enkelt svårt att se om vakansen avslutas i samband med eller efter att den har nått en docentbefattning.

En vakans uppstår antingen genom att en innehavare pensioneras, avlider eller byter befattning eller genom att en ny befattning skapas. Vakansen avslutas antingen genom att den fylls av någon som inte innehar en 1:1-position eller genom att befattningen försvinner. När vakansen flyttar från en befattning till en annan i samband med att en person rör sig i motsatt riktning mellan befattningarna upprättas en länk i en vakanskedja.³⁷⁰ I undersökningar av specifika organisationer, som Harrison Whites studie av episkopalförsamlingar i USA under 1900-talets första hälft, förefaller vakanskedjorna överlag vara två förflyttningar långa.³⁷¹ Kedjor av denna längd innebär att en vakans uppstår, flyttar från det första jobbet till det andra i kedjan för att slutligen

³⁷⁰ När Urban Dahllöf undersökte de disputerades specialarbetsmarknad använde han "transportkedja" för att beteckna samma fenomen som vakanskedjor. Dahllöf var dock inte intresserad av transportkedjorna i sig utan var ute efter att skilja mellan nytillsättningar och transporter från en tjänst till en annan. *Ibid.*, s. 6–8, 66–67.

³⁷¹ White, H. C. (1970), *Chains of Opportunity*, s. 72.

flytta ut ur systemet. Det är således varje förflyttning, inklusive den avslutande händelsen, som räknas till kedjans längd.

Vakanskedjorna som inbegrep professorer i humaniora och samhällsvetenskap var, i likhet med amerikanska episkopalförsamlingars kedjor, två förflyttningar långa. Min skattning bygger dock på antaganden om hur långa vakanskedjorna kan vara med tanke på orsaken till professurvakansen och den nya innehavarens förra befattning. Om en professur är nyinrättad eller ledigförklaras på grund av att den förra innehavaren går i pension eller avlider utgör detta den första händelsen i vakanskedjan. Skulle professuren istället ledigförklaras på grund av att den tidigare innehavaren byter befattning utgör detta i regel det andra steget i vakanskedjan. Eftersom endast 11 av 220 professorer ledigförklarades på grund av befattningsbyte har det gått att spåra det exakta antalet förflyttningar som föregått ledigförklarandet av professurerna. När det gäller befattningsinnehavarens tidigare befattning blir antalet förflyttningar ungefärliga. En tidigare befattning som examinator försvinner när innehavaren befordras till professor. Om man däremot kommer från en docentbefattning – hit räknar jag också de som har uppgivit professorsförordnande som senaste befattning innan professuren – har jag utgått från att vakansen flyttar till docentbefattningen. Skulle man slutligen ha lämnat en befattning som professor, bibliotekarie, läroverklärare eller rektor har jag utgått från att vakansen flyttar först till dessa befattningar för att först därefter försvinna. För att visa att dessa antaganden är rimliga har jag följt ett antal exempel på vakanskedjor som börjar i att professorer ledigförklarats på grund av nyinrättning, pension samt befattningsbyte. Det bör påpekas att även om min skattning inte är lika precis som i Whites undersökning, ger den trots allt en god karaktäristik av karriärsystemet.

Underlaget härstammar från en genomgång av de omkring 220 professorer som tillsattes inom humanistiska ämnen under perioden 1915–1955.³⁷² Av dessa ledigförklarades 137 på grund av pension (och en handfull dödsfall) och 72 genom nyinrättning. Övriga 11 ledigförklarades som sagt på grund av befattningsbyte. Genom dagstidningsarkiv går det att hämta upplysningar om hur många som har sökt och hur de har rangordnats av de sakkunniga. I 93 fall har tillsättningen skett antingen genom direkt kallelse eller som i praktiken kallelse eftersom det bara har funnits en sökande. Under en första tioårsperiod, 1915–1925, var det i 21 av 46 tillsättningar, eller 45 procent, bara en sökande till tjänsten. Mellan 1926 och 1935 blev det lite ovanligare med sådana tillsättningar, vilka i praktiken var samma sak som kallelseförfarande. De 16 fallen där så skedde utgjorde då drygt en tredjedel eller 36 procent av alla tillsatta professorer. 1936–1945 utgjorde de 18 fallen med en sökande omkring 43 procent. Under den sista tioårsperioden, när ett stort tillskott av professorer kom till stånd, hade ungefär hälften av alla professorer en enda sökande.

³⁷² Till de 220 professorerna har även de nationalekonomiska lärostolarna vid den juridiska fakulteten räknats.

Ett exempel på en vakanskedja med längden 2 uppstod i och med Efraim Liljeqvists pensionering från professuren i praktisk filosofi i Lund 1930. Huvudrollen spelas alltså av den vakans som uppstår i Liljeqvists ställe. Eftersom Einar Tegen blev den nye innehavaren av professuren i praktisk filosofi 1931 flyttade vakansen norrut till Uppsala och Tegens docentstipendium i teoretisk filosofi. Docentstipendierna är som sagt gränsfall när det gäller 1:1-kravet. I den kedja som uppstod i Lund 1930 tycks docenturen efter Tegen ha fyllts av Konrad Marc-Wogau 1932. Den sistnämnde disputerade samma år och förefaller inte ha haft någon 1:1-position innan docenturen. Därmed försvinner vakansen i och med utnämmandet av Marc-Wogau till innehavare av docentstipendiet i teoretisk filosofi 1932.

Det fanns emellertid kedjor som bara innehöll en förflyttning. När Björn Collinder 1933 lämnade befattningen som docent i finska och lapska språken i Uppsala för en professur i finsk-ugriska språk vid samma universitet utnämndes ingen direkt efterträdare till docent. Och när Carl-Allan Moberg 1947 blev den första svenska professorn i musikforskning vid Uppsala universitet lämnade han en befattning som examinator i musikhistoria med musikteori vid samma lärosäte. I och med professuren behövdes inte längre någon examinator och därför försvann vakansen i samband med Mobergs utnämmande till professor.

Kedjorna blev i regel längre när befattningsbyte orsakade professurers ledigförklarande. Dessa kedjor kunde ha sin upprinnelse utanför universitetsvärlden. Det inträffade till exempel när riksmarskalken Eric Trolle avled våren 1934. Denna vakans fylldes av Oscar von Sydow samma år, som därmed lämnade befattningen som landshövding i Göteborgs och Bohus län vakant. Vakansen flyttade därefter vidare till professuren i filosofi vid Göteborgs högskola, eftersom stolsinnehavaren Malte Jacobsson blev ny landshövding. Filosofiprofessuren var vakant fram till 1936 då Gunnar Aspelin utnämndes till ny professor. Det innebar att Aspelins docentstipendium i praktisk filosofi vid Lunds universitet kunde övertas av Bertil Pfannenstill, som hade disputerat 1936 och alltså fick docentbefattning samma år. Från riksmarskalksämbetet till docentbefattning i praktisk filosofi hade vakansen färdats fyra steg, vilket förefaller höra till de längsta kedjorna.

I vissa fall kunde kedjorna både påbörjas och avslutas utanför universitetsvärlden. Landshövdingen i Stockholms län Alfred Petersson avled 1920. Den vakans som därmed skapades flyttade samma år vidare till professuren i historia vid Uppsala universitet eftersom innehavaren Nils Edén rörde sig i motsatt riktning. Vakansen blev varaktig på professuren. Först 1923 fylldes den av Georg Wittrock, som varit lektor i historia och modersmålet vid Västerås högre allmänna läroverk. Vakansen i Västerås fylldes 1923 av Martin Nylund, vilket flyttade vakansen till Nylunds förra befattning som lektor i historia och modersmålet vid Härnösand högre allmänna läroverk. Efterträdaren i Härnösand blev 1924 historikern Jean Häggman, som var verksam som lärare vid Uppsala enskilda läroverk dessförinnan. Svårigheten med att spåra Häggmans

efterträdare gör att vakansen i och med förflyttningen till Härnösand försvinner ur kedjan, som därmed bestod av fyra steg.³⁷³

Det sista detaljerade exemplet innehåller också det ett befattningsbyte. Här avslutas kedjan dock redan efter två förflyttningar. Torgny Segerstedt utnämndes till innehavare i den nyinrättade professuren i sociologi vid Uppsala universitet 1947. Därmed lämnades lärostolen i praktisk filosofi vakant tills den samma år tillsattes med Ingemar Hedenius, som varit docent i praktisk filosofi i Uppsala. Eftersom det dröjer mellan 3–6 år innan en docent i praktisk filosofi tillträder efter Hedenius räknar jag vakansen som avslutad i och med Hedenius befordran till professor.

Tabell 20 ger en samlad bild av vakanskedjornas längd och i vilken utsträckning dessa varierar med tre orsaker till professurernas ledigförklarande. Det var ovanligt att professorer bytte befattning, och när det skedde var kedjorna aldrig korta. Kedjorna utgjordes oftast, som jag redan nämnt, av två förflyttningar mellan befattningar och det gällde vakanser orsakade av såväl nyinrättningar som pensioneringar.

Tabell 20. Orsak till ledigförklarande av professur och skattning av vakanskedjornas längd. Tillsättning av 220 professorer 1915–1955.

Orsak till professurens vakans	Vakanskedjans längd					Andelar				
	1	2	3	4	Tot.	1	2	3	4	Tot.
Befattningsbyte			9	2	11	0	0	82	18	100
Nyinrättad	10	44	18		72	14	61	25	0	100
Pension	4	104	29		137	3	76	21	0	100
Totalt	14	148	56	2	220	6	67	25	1	100

Källa: Bearbetningar av befattningsuppgifter i *Sveriges statskalender* samt kollektivbiografiska uppgifter (se bilaga 1a).

Pensionsavgångar, tillsammans med en handfull dödsfall, utgjorde 63 procent av alla vakansorsaker, medan nyinrättade professorer orsakade 32 procent av vakanserna. Befattningsbyten orsakade endast 5 procent av vakanserna vid professurerna.³⁷⁴ Den vanligaste förflyttningen – 44 procent av alla fall – var från en docentbefattning till en professur (se tabell 21). För de personer som i

³⁷³ Vakansens rörelse bland läroverkslektoraten kan med fördel jämföras med den läroverks-hierarki som Kaiserfeld skönjer bland disputerade fysikers karriärvägar i början av 1900-talet. Mindre läroverk i norra Sverige framstod som mindre eftersträvarvärdade tjänsteställen jämfört med läroverk i Uppsala, Lund eller Stockholm. Kaiserfeld, T. (1997), *Vetenskap och karriär*, s. 53.

³⁷⁴ Sociologerna Theodore Caplow och Reece McGee fann något annorlunda mönster när de undersökte orsaker till vakanser som uppstod vid nio lärosäten i USA 1954–1956. Bland full professors var det 26 vakanser som uppstått på grund av pensionsavgångar, 13 på grund av dödsfall och hela 31 på grund av uppsägning. Det sista motsvarar befattningsbyte i min undersökning. Den amerikanska arbetsmarknaden för universitetslärare torde med andra ord ha varit långt rörligare än den svenska vid samma tid. Caplow, T. & McGee, R. J. (1958), *The Academic Marketplace*, s. 41.

sin förra befattning varit professorer, museiintendenter eller som kom från utlandet eller någon av de mindre vanliga befattningarna (övriga) var det rätt vanligt att tillträda nyinrättade professurer. I jämförelse var docenter, förordnade professorer och läroverkslärare troligare efterträdare till pensionerade professorer.

Tabell 21. Tidigare befattning och orsak till ledigförklarande av destinationsbefattningen. Tillsättning av 220 professurer 1915–1955.

	Orsak till professurens vakans				Andelar (beräknat på kolumner inom parentes)			
	Befattningsbyte	Nyinrättad	Pension	Totalsumma	Befattningsbyte	Nyinrättad	Pension	Totalt
Förra befattningen								
Professor	1	11	12	24	4 (9)	46 (15)	50 (9)	100 (11)
Förordnad professor	4	7	37	48	8 (36)	15 (10)	77 (27)	100 (22)
Docent	5	30	61	96	5 (45)	31 (42)	64 (44)	100 (44)
Läroverkslärare	0	1	11	12	0 (0)	8 (1)	92 (8)	100 (5)
Museiintendent	0	4	5	9	0 (0)	44 (6)	56 (4)	100 (4)
Utlandet	0	5	4	9	0 (0)	56 (7)	44 (3)	100 (4)
Övriga	1	13	8	22	5 (9)	59 (18)	36 (6)	100 (10)
Totalt	11	71	138	220	5 (100)	32 (100)	63 (100)	100 (100)

Källa: Se tabell 20.

De svenska professorernas allmänna immobilitet överraskar säkert den som är bekant med förhållandena i exempelvis USA under 1950-talet. I Caplows och McGees studie var den motsvarande kategorin *full professor* mer stationär än kategorin *assistant professor* (den ungefärliga motsvarigheten till svenska docenter), men samtidigt mer rörlig än kategorin *associate professor* (ungefär motsvarande de sedan 1909 borttagna extraordinarie professorerna). Den enkla förklaringen torde vara att det i USA vid den tiden fanns tillräckligt många lärosäten för att prestige- och löneskillnader dem emellan skulle kunna få någon i toppen av befattningshierarkin att flytta på sig.³⁷⁵

Sammanfattningsvis förflyttar sig vakanserna alltså sällan längre än två steg. Dessa kortare kedjor uppstår och avslutas i regel inom själva universitetsfältet. Längre vakanskedjor kunde uppstå eller avslutas utanför fältet, som när en riksmarskalk avlider eller när en läroverkslärare blir professor. Dessa intressanta avvikelser förtar dock inte på något sätt det huvudsakliga resultatet att karriärernas beroendeförhållanden i vakanskedjornas perspektiv främst var en fältintern företeelse.

Att professorerna sällan bytte befattning förstärker bilden från andra kapitel i avhandlingen, där just professurerna ofta har stått i förbindelse med omfattande makt och anseende. Det är rimligt att man inte lättvindigt lämnar

³⁷⁵ Caplow, T. & McGee, R. J. (1958), *The Academic Marketplace*, s. 41–42.

en sådan position. I det fåtal fall där en professor ändå bytte befattning kunde konkurrensen om den befattning som lämnades vakant emellertid avta. Ett par tydliga exempel på detta påträffas inom statskunskap respektive semitiska språk.

När det gäller statskunskapen hade de sakkunniga gjort rangordningen klar inför tillsättandet av den Skytteanska professuren vid Uppsala universitet 1916. Den Skytteanska stiftelsens patronus, expeditionschefen greve Axel Mörner, ville dock annorlunda och valde att kalla Rudolf Kjellén från Göteborgs högskola till lärostolen.³⁷⁶ Kjellén fanns inte bland de sökande, men eftersom det var stiftelsens patronus som hade rätt att kalla personer till professuren blev det Kjellén som fick lärostolen. Det innebar att Kjelléns tidigare professur i Göteborg blev ledig. Två av de sökande till Uppsalaprofessuren sökte lärostolen i Göteborg där Peter Olof Gränström till slut blev utnämnd.³⁷⁷

Oskar Löfgren hade fått lärostolen i semitiska språk Göteborg 1950. När det blev dags att tillsätta lärostolen i Uppsala 1956 var Löfgren bland de sökande och han var också den som i slutändan fick professuren. Utfallet i Uppsala innebar att Bernhard Lewin, en av Löfgrens medtävlare, kunde få Löfgrens förra professur i Göteborg efter att förslag väckts om att kalla Lewin.³⁷⁸

Befattningsbytenas konsekvenser för konkurrenssituationen involverar vakanskedjor, men även vid kortare länkar kunde utfallet i ett tidigare tillsättningsärende påverka utfallet i ett senare tillsättningsärende. Genom att en av de konkurrerande bands vid den första befattningen försvann en konkurrent om nästa vakans. Detta krävde att ärendena rörde samma disciplin och att det skedde inom en kortare tidsperiod, innan nya konkurrenter hunnit meritera sig. En förutsättning för att detta slags beroendeförhållande ska ha några praktiska konsekvenser för enskilda pretendenter är en arbetsmarknad som är tillräckligt stor för att flera professorer ska kunna ledigförklaras i samma ämne under en begränsad period. Samtidigt måste antalet konkurrenter vara tillräckligt få för att tillsättandet av en tidigare ledig professur ska få konsekvenser för konkurrenssituationen om nästa lediga professur. Ett par exempel på detta slags konsekvenser kan hämtas från de klassiska språken.

Eftersom innehavaren av lärostolen i grekiska vid Göteborgs högskola, Otto Lagercrantz, fick lärostolen i Uppsala 1918 kallades Ernst Nachmanson, placerad i andra förslagsrummet för Uppsalaprofessuren, som ny innehavare i Göteborg.³⁷⁹ När Ingemar Düring sattes i första rummet för att efterträda Nachmanson 1945 sattes Gudmund Björck i andra förslagsrummet. Düring fick professuren varefter Björck fick lärostolen i Uppsala samma år. Vid kon-

³⁷⁶ *Svenska Dagbladet* (1916-02-17). Kjellén var vid tiden för kallelsen riksdagsledamot i första kammaren.

³⁷⁷ *Svenska Dagbladet* (1916-09-01).

³⁷⁸ *Svenska Dagbladet* (1956-11-11).

³⁷⁹ *Svenska Dagbladet* (1918-12-17).

kurrensen i Uppsala hade David Tabachovitz, lektor vid Eskilstuna högre allmänna läroverk, satts i tredje förslagsrummet (delad andraplats av en sakkunnig), men skulle 1956 komma att efterträda Björck.³⁸⁰

Liknande exempel går att finna i de flesta discipliner. I det följande avsnittet har jag dock gjort en förenklad framställning av konkurrenssituationerna som till stor del vilar på kvantifieringar av uppgifter av det slag som kommit fram genom att granska ärendena och följa vakanserna.

Konkurrens eller kallelse

I undersökningar av riskfyllda karriärvägar, som inom kulturens fält³⁸¹, citeras ibland versen ”Ty många äro kallade, men få utvalda” från Matteusevangeliets 22:a kapitel. Risken härrör ur den pyramidformade struktur som uppstår när antalet som föreställer sig en karriär inom ett fält vida överstiger förekomsten av möjliga positioner eller befattningar. I denna mening stämmer versen väl överens med det numerära förhållandet mellan studenter vid universiteten och högskolorna och antalet befattningar som finns tillgängliga vid dessa institutioner. Om fokus istället vrids till själva toppen av denna pyramidstruktur och konkurrensen mellan sökande till professurer kan visserligen versen till stora delar återanvändas, men i sådant fall med ny innebörd. Det är nämligen fullt riktigt att många var kallade till sina professurer, men något fler blev utvalda bland ett flertal andra sökande.

Av de 220 tillsättningsärendena som jag har granskat skedde hela 85 med kallelseförfarande (tabell 22). Ytterligare 13 professurer hade endast en kvalificerad sökande och fungerade därmed i praktiken som kallelser. I 25 ärenden återstod 2 sökande när de sakkunniga kom med sina rangordningar. När dessa 25 ärendena läggs ihop med de sammanlagt 94 med bara 1 sökande står det klart att i 119 av 220 fall hade en sökande som mest en konkurrent.

Beroende på vilken befattning man innehade kunde man slippa undan en konkurrenssituation. Professorer som bytte befattning blev till exempel i 10 av 11 fall kallade till nyinrättade professurer och i 10 av 12 fall kallade till professurer som ledigförklarats på grund av pensionering. För docenter var kallelseförfarande i bruk vid motsvarande 6 av 10 nyinrättade professurer och 3 av 10 ledigförklarade professurer.

³⁸⁰ Svenska Dagbladet (1945-03-18; 1945-10-13; 1956-09-09).

³⁸¹ Citatet dyker upp redan i titeln på rapporten Mangset, P. (2004), *Mange er kalt, men få er utvalgt*.

Tabell 22. Konkurrenssituationen vid tillsättningen av 220 professurer 1915–1955.

Antal sökande	Kallelse	Konkurrens	I praktiken kallelse	Ingen uppgift	Totalt
1	81	0	13	0	94
2	0	25	0	0	25
3	0	39	1	0	40
4 eller fler	4	47	0	0	51
Ingen uppgift	0	0	0	10	10
Totalt	85	111	14	10	220

Anmärkning: Med antal sökande avses det antal som återstod när sakkunnigutlåtandena tillkännagavs.

Källa: Bearbetningar av uppgifter från notiser i *Svenska Dagbladet* och *Dagens Nyheter* 1915–1955.

Fördelningen av antalet sökande till olika typer av discipliner ger stöd för Dahllöfs resonemang om att läroämnesdisciplinerna kunde ösa kandidater ur en större reservoar. Kallelseförfarandet användes som mest i de minsta disciplinerna, i synnerhet om dessa dessutom *inte* förekom som läroämnen i skolan (tabell 23). Och omvänt var det vanligare att det var 4 eller fler sökande till professurer inom de stora skolämnena än inom de mindre skolämnena och de övriga disciplinerna.

Tabell 23. Konkurrenssituationen inom olika typer av discipliner vid tillsättningen av 220 professurer 1915–1955.

Antal sökande	Stora skolämnena		Små skolämnena		Stora övriga ämnen		Små övriga ämnen		Totalt	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1	20	24	10	36	30	54	34	64	94	43
2	6	7	6	21	5	9	8	15	25	11
3	19	23	7	25	7	13	7	13	40	18
4 eller fler	29	35	5	18	13	23	4	8	51	23
Ingen uppgift	9	11	0	0	1	2	0	0	10	5
Totalt	83	100	28	100	56	100	53	100	220	100

Anmärkning: Med antal sökande avses det antal som återstod när sakkunnigutlåtandena tillkännagavs.

Källa: Se tabell 22.

Resultaten i tabell 23 kan användas för att placera in tidigare forskning i ett delvis nytt sammanhang. Jag tänker framförallt på historikern Håkan Gunneriussons avhandling om striderna på det historiska fältet där tillsättningar av professurer i historia står i centrum. Själva konfliktlinjerna i dessa strider, vilka drogs upp både av den vetenskapliga kampen mellan historiekritiska och nationalistiska ansatser och av sociala band mellan forskarna, följer visserligen en relativt oberoende logik.³⁸² Det krävs, inte minst, att åtminstone två kontrasterande ansatser finns företrädda. Men historieämnet förefaller

³⁸² Gunneriusson, H. (2002), *Det historiska fältet*, s. 217–219.

hursomhelst vara en sannolik skådeplats för intensiva konflikter just med tanke på att det fanns många fler möjliga konkurrenter där än inom de andra disciplinerna.³⁸³

Den näst största disciplinen sett till antal disputerade och antal tjänster, nordiska språk, tycks inte ha varit lika konfliktfylld som historiedisiplinen. Möjligen kunde det bero på att vakanserna duggade relativt tätt när de väl uppstod. Åren 1917–1919 tillsattes till exempel inte mindre än fyra professorer i nordiska språk och det närliggande ämnet svenska språket. De tre sökande till lärostolen i Lund, som tillsattes 1917, kom således alla att bli innehavare av professorer inom ett par år. Emil Olson fick stolen i Lund, andrarrankade Natanael Beckman kallades till Göteborg 1918 och följdes året efter av Hjalmar Lindroth.³⁸⁴ I slutet av 1940-talet och början av 1950-talet var konkurrensen större, samtidigt som fem professorer tillsattes, vilket innebar att många av de sökande till slut fick en lärostol. Den kanske olyckligaste i sammanhanget var Per Wieselgren som sökte åtminstone tre professorer 1942–1948, men förblev lågt rankad eller förklarad inkompetent vid alla de tre tillfällen där jag har kommit åt de sakkunnigas rangordning.³⁸⁵ Kanske berodde frånvaron av konflikter också på att den rådande historisk-filologiska traditionen inte hade någon egentlig utmanare.³⁸⁶

Som framgår av tabell 24 hade både historiedisiplinen och nordiska språk, tillsammans med romanska språk och litteraturhistoria, inslag av kallelseförfarande i måttlig utsträckning. Detta till skillnad från de andra stora läroämnena engelska, tyska, grekiska och latin där kallelseförfarandet var extremt sällsynt. En konsekvens av konkurrensen kunde bli att förloraren fick vänta flera år på nästa möjlighet. Arvid Gabrielson hade till exempel utan framgång sökt lärostolen i engelska vid Uppsala universitet 1921. Den gick istället till Eugen Zachrisson. Gabrielson skulle dock ett decennium senare, i kamp med bland andra Gustaf Stern, få professuren vid Stockholms högskola 1931. Stern fick 1936 lärostolen vid Göteborgs högskola.³⁸⁷ Ett liknande exempel går att hämta från romanska språk. År 1923 hade Johan Melander placerats i andra förslagsrummet för en professur i romanska språk vid Göteborgs högskola, som då gick till Hilding Kjellman. Nio år senare sattes Melander i första förslagsrummet för professuren i Uppsala, samtidigt som Karl Michaëlsson placerades i tredje förslagsrummet. Michaëlsson sattes av tre sakkunniga i andra förslagsrummet ytterligare fyra år senare, 1936, för en professur i

³⁸³ Med tanke på det i kapitel 5 förda resonemanget om relationen mellan sociala fälts storlek, graden av polarisering och relativ autonomi tyder striderna inom det historiska fältet på att det fungerade som ett relativt autonomt fält. Se även Bourdieu, P. (2004), *Science of Science and Reflexivity*, s. 53.

³⁸⁴ *Svenska Dagbladet* (1917-02-22; 1918-08-25; 1919-11-09)

³⁸⁵ *Svenska Dagbladet* (1942-01-18; 1945-04-14; 1947-05-20; 1948-05-08; 1951-09-05; 1953-02-19; 1955-01-09; 1956-04-04).

³⁸⁶ Hovdhaugen, E. m.fl. (2000), *The History of Linguistics in the Nordic Countries*, s. 333.

³⁸⁷ *Svenska Dagbladet* (1921-01-18; 1931-09-25; 1936-11-22).

Göteborg. Eftersom förstarankade Gunnar Tilander kallades till en professur i Lund 1937 fick Michaëlsson professuren i Göteborg.

Tabell 24. Användande av kallelseförfarande inom olika typer av discipliner vid tillsättningen av 220 professurer 1915–1955. Andel av tillsättningarna.

Ämneskategori	0–25 %	25–50 %	50–75 %	75–100 %
Stora läroämnen	Engelska Tyska Grekiska Latin	Historia Romanska språk Litteraturhistoria Nordiska språk		
Små läroämnen	Geografi Psykologi och pedagogik	Filosofi		
Stora övriga discipliner		Statskunskap Klassisk fornkunskap	Konsthistoria Nordisk och jämförande fornkunskap	Nationalekonomi
Små övriga discipliner	Företagsekonomi	Semitiska språk Statistik	Ekonomisk historia Sociologi Sanskrit med jämförande indoeuropeisk språkforskning Slaviska språk Psykologi Österländska språk	Nordisk och jämförande folklivsforskning Allmän och jämförande etnografi Egyptologi Finsk-ugrisk språkforskning Idéhistoria Musikhistoria Teaterhistoria

Anmärkning: Med antal sökande avses det antal som återstod när sakkunnigutlåtandena tillkännagavs. Lärostolarnas namn har harmoniserats.
Källa: Se tabell 22.

Bland ett par av de mindre läroämnena, geografi och pedagogik, var kallelseförfarande sällsynt. Det innebar inte nödvändigtvis att konkurrensen var omfattande. När Gerd Enequist fick professuren i geografi i Uppsala 1948 hade David Hannerberg satts i andra förslagsrummet. Hannerberg fick två år senare, 1950, lärostolen i Lund samtidigt som K. E. Bergsten sattes i andra förslagsrummet. Den senare fick 1952 en professur vid Göteborgs högskola.

Kallelseförfarande var vanligare i filosofi, trots att striderna inom denna disciplin hör till de mer välbekanta. Einar Tegen fick till exempel inte professuren i teoretisk filosofi i Lund 1929, vilken istället, efter hårda strider, gick till Alf Nyman.³⁸⁸ Men Tegen fick i konkurrens med Gunnar Aspelin och Anders Karitz professuren i praktisk filosofi vid samma universitet två år senare. Karitz fick dock 1933 professuren i teoretisk filosofi i Uppsala. När Torgny Segerstedt 1947 valde att byta ämne från praktisk filosofi till sociologi

³⁸⁸ För en ingående skildring av dessa strider, se Nordin, S. (1983), *Från Hägerström till Hedenius*, s. 78–90.

efterträddes han av Ingemar Hedenius, som var ende sökande. Ett år tidigare hade Hedenius förlorat mot Konrad Marc-Wogau i kampen om lärostolen i teoretisk filosofi i Uppsala. Den senare hade 1939 hamnat i andra förslagsrummet till lärostolen i praktisk filosofi i Lund. Anders Wedberg, som hade varit med i konkurrensen i Uppsala 1946 kallades 1949 till en lärostol vid Stockholms högskola.

Professurerna i allmän och jämförande etnografi, egyptologi, finsk-ugriska språk, idéhistoria, musikhistoria samt teaterhistoria tillsatte man faktiskt uteslutande genom kallelseförfarande under perioden 1915–1955. Eftersom flera av dessa discipliner också fick sina första professorer under perioden var den institutionella förankringen svag med få disputerade. Att professurerna i nationalekonomi i regel tillsattes genom kallelse är lite mer förvånande. Visst sjönk antalet nydisputerade under 1920- och 1930-talen, men det var från 9 disputerade under 1910-talet till 7 disputerade under 1930-talet. Med sådana antal borde förutsättningarna ha varit på plats för professorkonkurrens. Möjligen hänger det flitiga kallandet i nationalekonomi ihop med att de fick ett tillskott av nya professorer. Sambandet mellan vakansorsaker, konkurrens och disciplintyp ska jag reda ut i det följande avsnittet.

Säkra och riskabla investeringar

Kallelseförfarandet var, som framgår av tabell 25, relativt sett vanligare vid tillsättningen av nyinrättade professorer än vid pensioneringar och befattningsbyten. Hela 70 procent av tillsättningarna av de nyinrättade professorerna gjordes med hjälp av kallelse, jämfört med 33 procent av de pensionsorsakade vakanserna och 27 procent av befattningsbytesvakanserna. Om det dessutom gällde nyinrättade professorer i discipliner som inte fanns företrädda vid läroverken användes kallelseförfarandet i mer än fyra av fem ärenden.

Tabell 25 är intressant att betrakta i ljuset av ett resonemang om riskfyllda kontra säkrare investeringsstrategier för att få maximal profit i form av en professur. Sociologerna Joseph Ben-David och Randall Collins påstod i en artikel om den psykologiska vetenskapens tillkomst att forskare tenderar att röra sig mellan fält när chanserna till framgång (erkännande, tidig professur, göra enastående bidrag till forskningen) är låga i en överbefolkad disciplin och man därför rör sig till ett fält med bättre villkor. De båda författarna fann till exempel att förutsättningar var bättre inom filosofi än fysiologi i Tyskland mellan 1864–1938, eftersom fler av de disputerade nådde en professur i filosofi.³⁸⁹ Ben-Davids och Collins resonemang finns också i en likartad form hos Bourdieu, när den senare skriver om en medveten eller omedveten jakt på bästa möjliga växelkurs för ett visst symboliskt kapital i utbyte mot ekono-

³⁸⁹ Ben-David, J. & Collins, R. (1966), "Social Factors in the Origins of a New Science", s. 459–462.

miskt eller ytterligare symboliskt kapital. Växelkursen bestäms delvis av de rådande konkurrensförhållandena inom respektive disciplin.³⁹⁰

Tabell 25. Användande av kallelseförfarande inom olika typer av discipliner vid tillsättningen av 220 professorer 1915–1955.

	Nyinrättad		Pension		Jobbyte	
	Antal vakanser	Andel med kallelse	Antal vakanser	Andel med kallelse	Antal vakanser	Andel med kallelse
Stora läroämnen	18	44	60	22	5	20
Små läroämnen	8	50	17	35	3	33
Stora övriga discipliner	19	89	36	42	1	0
Små övriga discipliner	26	81	25	48	2	50
Totalt	71	70	138	33	11	27

Anmärkning: Med antal sökande avses det antal som återstod när sakkunnigutlåtandena tillkännagavs.

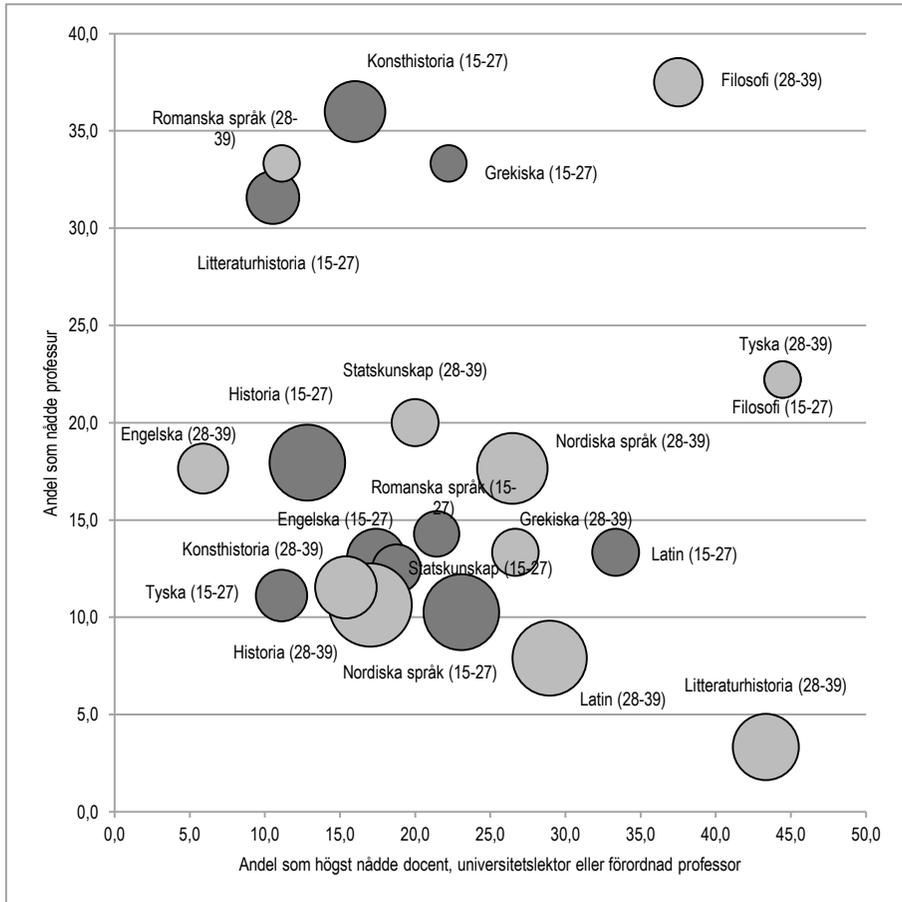
Källa: Se tabell 22.

Den säkraste strategin för att undvika konkurrens på vägen till professuren var alltså att meritera sig tillräckligt för en professur som vid tiden för meriteringen inte existerade, kanske inte vid något lärosäte överhuvudtaget. Risken man tog var att det till skillnad från läroämnenas lektorstjänster vid läroverken inte fanns några väl upptrampade alternativvägar för den som inte kallades till professuren. Denna strategi fungerar med andra ord som en högriskinvestering med stor förväntad avkastning i form av en professur men utan garanterad avkastning i form av lärartjänst. Det vore dock förhastat att ur observationen om den säkraste strategin för att nå en professur formulera ett generellt framgångsrecept. I vandringen mot någon av de små disciplinernas krön har man så gott som lämnat allmän väg och det finns därför inga garantier om framkomligheten på de små enskilda stigarna. Dessutom kan sannolikheten för maximal avkastning i de större disciplinerna variera över tid, vilket jag ska redogöra för härnäst.

Diagram 23 rymmer endast de större, väletablerade, disciplinerna, och det går att se hur det vore ett felslut att från början ställa en grupp väletablerade discipliner och deras karriärmöjligheter mot en grupp mindre discipliners karriärmöjligheter. Här framträder skillnader både samtidigt och mellan de två tidsperioderna. Avgränsningen i tid, baserad på disputationsår, har gjorts i syfte att undersöka eventuella förändringar. Att det landade i två långa perioder beror på att beräkningarna vid ett större antal perioder skulle ha genomförts på försvinnande små tal. Totalt sett var det nästan 22 procent av alla som disputerade 1915–1927 som någon gång i karriären nådde en professur. Motsvarande andel var under perioden 1928–1939 något mindre med 19 procent.

³⁹⁰ Bourdieu, P. (1985), "The Market of Symbolic Goods", s. 39.

Diagram 23. Högsta uppnådda akademiska befattning bland disputerade 1915–1927 och 1928–1939.

Källa: Beräkningarna är utförda på alla individer som disputerade mellan 1915–1939. Uppgifter om disputationer hämtade från Dahllöfs *Akademiska avhandlingar vid Sveriges universitet och högskolor 1890–1939* medan uppgifter om högsta uppnådda akademiska position är hämtade från kollektivbiografiskt sammanställda uppgifter (se bilaga 1a).

Den första perioden 1915–1927 omfattar de som disputerade när det totalt sett var en nedgång i antalet förväntade tillsättningar av tjänster för de discipliner som fanns representerade bland läroämnena. Under denna period var det objektivt sett störst chans att bli professor om man hade disputerat i konsthistoria, grekiska eller litteraturhistoria. I den förstnämnda disciplinen nådde drygt var tredje disputerad en professor förr eller senare under karriärens gång. I de två andra disciplinerna var chanserna nästan lika stora som i konsthistoria. Utsikterna för att bli professor såg klart sämre ut om man hade disputerat i en filologisk disciplin som nordiska språk, tyska, engelska, latin och romanska språk. Mellan 10 och 13 procent av de disputerade nådde ända

fram till professuren i dessa discipliner. Sannolikheten att bli professor var ungefär lika stor i statskunskap som inom de filologiska disciplinerna. Att andelen som nådde docent eller tillförordnad professor som högsta position inte var så stor bland de discipliner som hade störst andel professorer är inte så konstigt, eftersom en större andel professorer innebar att det var färre som stannade på docentnivån. Det som är anmärkningsvärt under den första perioden är emellertid att det bland disciplinerna med mindre andel som blev professor inte var en större andel som blev docenter. Det var bara inom filosofi som en stor del av de som inte blev professorer istället blev docenter eller tillförordnade professorer under en kortare period.

För de som disputerade i konsthistoria, litteraturhistoria eller grekiska under perioden 1928–1939 försämrades utsikterna att bli professor dramatiskt jämfört med den föregående perioden. För litteraturhistorikern fanns fortfarande stora möjligheter att hänga kvar i akademien som docent eller tillförordnad professor och andelen som nådde minst denna nivå ökade kraftigt.

Chansen att nå en professor blev större i flera av de filologiska disciplinerna där denna chans tidigare varit klart blygsammare. De som disputerade i nordiska språk, tyska eller romanska språk under den senare perioden hade klart bättre utsikter att bli professor än deras ämneskollegor som disputerade under den tidigare perioden hade haft. Detsamma gällde disputerade inom statskunskap och filosofi. Bland de sistnämnda lyckades nästan två femtedelar av de disputerade under den senare perioden nå en professor jämfört med en femtedel under den tidigare perioden. Då hade ändå antalet disputerade i filosofi ökat från 9 till 16, vilket går tvärt emot en tanke om att möjligheterna att nå en position minskar ju fler som konkurrerar om samma position. Men samtidigt tillsattes hela 14 professorer med personer som disputerat i filosofi under de två decennierna 1930–1949. Som jag strax återkommer till, behövde en filosof inte nödvändigtvis bli professor i filosofi.

Förutom att man inom nationalekonomi ofta kallade personer till professurerna var utsikterna att få en professor goda. Av de sju som disputerade i nationalekonomi 1915–1927 blev fyra professorer. Bland de sex som disputerade 1928–1939 blev återigen fyra professorer.

Att utsikterna för att nå en professor är lysande i en disciplin och mörka i en annan innebär inte att det behöver ske några stora flöden av arbetskraft från de slätstruknas till de lysande utsikternas discipliner. Det var av allt att döma inte heller det Ben-David och Collins menade, eftersom de själva bara identifierade enstaka fall som Wilhelm Wundts flytt till filosofi efter en 17 år lång period som docent i fysiologi.³⁹¹ Det svenska akademiska karriärsystemet hade i början av 1900-talet dessutom inte lika porösa disciplingränser som under 1800-talet.³⁹² Men det innebar inte att ämnesgränserna var hermetiskt

³⁹¹ Ben-David, J. & Collins, R. (1966), "Social Factors in the Origins of a New Science", s. 462.

³⁹² Disciplinbyte kunde användas som språngbräda i karriären. Professuren i orientaliska språk var till exempel en anhalt på väg till en teologiprofessur, i sin tur en anhalt på väg till biskop.

slutna i början och mitten av 1900-talet, i synnerhet inte när helt nya ämnen inrättades, eftersom dessa naturligt nog har en klart begränsad ämnesfostrad rekryteringspool. Jag avser framförallt sociologi, ekonomisk historia, idéhistoria, nordisk och jämförande folklivsforskning och psykologi. Det fanns dock exempel på rörelser mellan något mer väletablerade discipliner som konsthistoria och klassisk fornkunskap. Jag ska ge en handfull exempel nedan.

Filosofi är en disciplin som också fostrat den första generationen sociologer som tog plats vid universiteten och högskolorna efter andra världskriget. Utöver Torgny Segerstedt var Gunnar Boalt, Gösta Carlsson, Bertil Pfannenstill och Einar Tegen, som undervisade i sociologi vid Stockholms högskola, fostrade som filosofer.

Den första ekonomhistorikern, Eli Heckscher, hade disputerat i national-ekonomi. Likväl hade den generation som efter andra världskriget intog de nyinrättade akademiska befattningarna en skolning inom historieämnet.³⁹³ Just ekonomisk historia hade blivit det främsta alternativet till en ren historisk bana, och det var för de som disputerade under mellankrigstiden ovanligt att gå från historia till exempelvis statskunskap, något Sten Bonnesen var ensam om. Nils Herlitz hade klivit över fakultetsgränserna när han efter disputation i historia fick en befattning inom statsrätt. Till statsrätten kunde också en och annan med bakgrund i statskunskap söka sig. Från statskunskapen till historia gjorde Edvard Thormøen en resa.

Mellan klassisk fornkunskap och konsthistoria fanns en viss öppning. Arvid Andrén disputerade till exempel i klassisk fornkunskap för att därefter få en befattning i konsthistoria. Den omvända resan gjorde Tor Helge Kjellin, Monica Rydbeck och Bengt Johan Thordeman. Denna öppning är inte alls oväntad, med tanke på att ämnesföreträdare för den svenska konsthistorien i början av 1900-talet gjorde "bestämning av minnesmärkenas härkomst och ålder"³⁹⁴ till ett centralt forskningsområde. Från klassisk fornkunskap kunde dessutom någon enstaka få en tjänst i latinska språket, som Tönnes Kleberg. Malte Åkerman gjorde den omvända resan från fornkunskap till latin.

Bland litteraturhistorikerna var det Johan Nordström som blev den förste innehavaren av en lärostol i idé- och lärdomshistoria. I övrigt höll sig littera-

---

Till språkprofessorerna kunde tidigare medicin- och juridikprofessorer söka sig. Hovdhaugen, E. m.fl. (2000), *The History of Linguistics in the Nordic Countries*, s. 19. Det finns såvitt jag vet ännu inga kvantitativa undersökningar som skulle kunna visa en brytpunkt där fenomenet med universitetsintern befordran medelst byte av disciplin på allvar försvann. Genom historikern Göran Blomqvists studier av befodringsväsendet tycks dock ett disciplinärt baserat befodringsystem vunnit handlingsutrymme och till och med besegrat den äldre korporativa organisationen någon gång under 1800-talets sista decennier. Blomqvist, G. (1993), "Akademiska visioner under 1800-talets tre sista decennier", s. 240–241.

³⁹³ Arthur Montgomery, Artur Attman, Ernst Söderlund och Oscar Bjurling hade alla fyra disputerat i historia.

³⁹⁴ Citat hämtat från Axel Romdahls förord till *Svensk konsthistoria* (1913) som det återgivits i Pettersson, H. (2000), "Konsthistoria som universitetsdisciplin", s. 77.

turhistorikerna inom sitt gebit. Dag Strömbäck disputerade i nordiska språk men blev 1948 utnämnd till professor i nordisk och jämförande folklivsforskning.

Fram till 1948 hade pedagogik och psykologi representerats av en och samma lärostol vid universiteten, och man disputerade i pedagogik. Den första generationen som innehade renodlade psykologitjänster hade med andra ord disputerat inom pedagogik – åtminstone i rent administrativa ordalag.³⁹⁵

Dessa exempel täcker in de flesta av dem som bytte disciplin inom humaniora och samhällsvetenskap under 1900-talets första hälft. Det rörde sig som sagt om ett sällsynt fenomen, även om flera av disciplinbyttarna kom att spela stora roller i sina nya discipliner.

Sammanfattning och slutsatser

Den akademiska arbetsmarknadens utveckling som den såg ut i ett makroskopiskt perspektiv skulle kunna leda till slutsatsen att trängseln kring professurerna skulle tillta i takt med ett ökat studenttillflöde. Det var trots allt de mer tillfälliga befattningarna snarare än antalet professorer som ökade. Vid närmare granskning visade det sig dock att konkurrensen på arbetsmarknaden påverkas av andra faktorer, där inte minst konjunkturerna på specialarbetsmarknaden påverkade produktionen av möjliga konkurrenter om professorer. Och genom att kartlägga vakansers uppkomst och rörelser i 220 tillsättningsärenden uppdagades att även om nästan två tredjedelar av professorerna ledigförklarades på grund av pensionsavgångar – och därmed kunde förutses av pretenderer – uppstod de övriga vakanserna av till synes mer oförutsägbara skäl, främst genom att nya professorer inrättades men även genom befattningsbyten. Undersökningen av själva konkurrenssituationen vid alla dessa ärenden gav dock prov på att just nyinrättandet kanske inte var så oförutsägbart för pretendenterna. Kallelseförfarandet användes som vi kunde se i över två tredjedelar av alla tillsättningar av nyinrättade professorer, och ännu oftare i de discipliner där läroverken inte utgjorde en del av specialarbetsmarknaden.

I kapitel 3 diskuterades skolväsendets segmentering utifrån Ralph Turners begrepp konkurrens- och koopteringsmobilitet. Skolväsendet bar starka drag av kooptering. Om man bara kom in på rätt skolspår i form av realskolan och högre allmänna läroverk var exempelvis den sociala selektionen inte lika påtaglig som på de lägre nivåerna i skolväsendet. För de som slagit in på detta rätta skolspår uppstod dock en, inom vissa discipliner omfattande, konkurrenssituation när det kom till att få en befattning vid universiteten och hög-

---

³⁹⁵ Med tanke på konflikterna kring den Enerothska professuren i Stockholm, som tillsattes 1937 (se till exempel *Svenska Dagbladet* 1936-11-23), kan man fråga sig hur många psykologer eller pedagog-psykologer som härstammade från medicinsk fakultet. Jag kan under den period jag har undersökt inte hitta någon som härstammar utanför den humanistiska sektionen.

skolorna. För att bedöma huruvida denna situation är att betrakta som konkurrensmobilitet eller koopteringsmobilitet krävs emellertid ytterligare analyser, till exempel av det slag som genomförs i det följande kapitlet. Där kartlägger jag de huvudsakliga strategier som användes för att hantera de möjligheter och begränsningar som detta koordinerade karriärsystem tillhandahöll. Eller kort och gott: vilka vägar var det som ledde till lärdomens topp?

Karriärstrategier i ett kargt landskap

Inledning

I det här kapitlet står den individuella karriären i fokus. Själva termen karriär är ofta förknippad med den "successiva befordran till allt högre tjänst" och "passerande av graderna inom ett yrke".³⁹⁶ Det akademiska befordringsväsendet, som behandlades i föregående kapitel, är ett exempel på en karriär i denna standardbetydelse. I det forskningsfält om karriärer som växte fram i mitten av 1900-talet var det också just denna successiva befordran inom olika yrken som undersöktes. Den byråkratiska karriären, där graden av framgång och inflytande i förväg fanns utlagd, kunde ses som det renaste exemplet på en karriär som "kedjan av försäkrade framgångsmöjligheter tagen som en enhet".³⁹⁷ Därmed skiljde den sig från karriärer inom de militära, politiska och ekonomiska sfärerna där framtiden inte var lika förutsägbar. Att den var förutsägbar innebar, enligt Mannheim, att maktfördelningen inte var föremål för dispyter. Den rationalisering och byråkratisering av uppgifter som krävdes för en förutsägbar befordringsgång var beroende av att maktfördelningen var igenkänd av alla. En byråkratisk karriär fortskred alltså enligt Mannheim i en "relativt fridfull och ostörd enklav av samhället".³⁹⁸ Sociala strider pågick utanför enklaven, innanför var det "bara en strid mellan medlemmar av en väldigt framgångsrik grupp om den största andelen av inflytelserika positioner tillgängliga för fördelning på basis av ransoneringsscheman".³⁹⁹

Mannheims karriärresonemang går i viss utsträckning att läsa analogt med Bourdieus fältbegrepp. Bägge anser till exempel att det finns delar av samhället som är relativt självständiga eller ostörda från sociala strider i övriga delar av samhället, och att dessa relativt ostörda delar har sina egna principer för fördelning av framgång. En väsentlig skillnad är dock att Mannheim snarare talade om organisationer eller kårer som skulle kunna vara fridfulla och ostörda enklaver i samhället, medan ett autonomt fält hos Bourdieu mycket väl kan rymma flera olika konkurrerande kårer och organisationer.

---

³⁹⁶ SAOB (tryckår 1935), "karriär". I *Nordisk Familjebok* är karriär i yrkesbemärkelse förknippad med "fortkomst på ämbetsmannabanan eller i allmänhet på ens lefnadsväg". *Nordisk Familjebok* (tryckår 1910), "karriär".

³⁹⁷ Mannheim, K. (1952), *Essays on the Sociology of Knowledge*, s. 247.

³⁹⁸ *Ibid.*, s. 248.

³⁹⁹ *Ibid.*, s. 248–249.

Två av författarna som i mitten av 1900-talet tog intryck av Mannheims resonemang var sociologerna Howard Becker och Anselm Strauss. Deras enklaste modell över en byråkratisk organisation var att rekryter ännar organisationen i botten och klättrar uppåt allteftersom de samlar på sig ålder, kompetens och erfarenhet. Om de bara fick nog med tid på sig skulle de allra flesta avancera till en topprang. Men även byråkratiska organisationer rekryter utifrån, och de individuella karriärernas banor kan röra sig både i sidled eller nedåt mellan olika avdelningar.⁴⁰⁰ Just Becker själv hade i en undersökning studerat sidledsrörelser bland skollärare i Chicago utifrån antagandet att det även på samma nivå i arbetshierarkin – i detta fall skollärare – fanns skillnader i till exempel arbetsbördor och belöningar beroende på vilken plats man arbetade på. Det han kallade horisontella förflyttningar, mellan olika skolor men på samma formella nivå i arbetshierarkin, kunde alltså ha belönande konsekvenser trots att de inte formellt kunde räknas som karriäravancemang.⁴⁰¹

Trenderna inom karriärsociologin har böljat sedan de empiriska pionjärbetena i mitten av 1900-talet. Pendeln kan sägas ha svängt mellan å ena sidan ett humankapitalperspektiv och mer strukturellt inriktade perspektiv å den andra. Undersökningar där man använder den tidigare karriärhistoriken och delar in den i ett antal variabler som ska förutsäga ett senare karriärutfall närmar sig i regel humankapitalansatsen. Där bestäms karriären – uppnåendet av en given status vid ett givet tillfälle – av egenskaper som individen samlat på sig under den tidigare banan. I ett mer strukturellt perspektiv menar man, grovt sett, att det individuellt insamlade humankapitalet bleknar som förklaring när det ställs mot förekomsten av vakanser, variationer i organisationsdemografi eller i ljuset av olika sektorer på arbetsmarknaden. Oavsett vilket läger man tillhörde tenderade dock karriären som en specifik sekvens av hos individen sammankopplade händelser att föra en tynande tillvaro. I det strukturella perspektivet fanns naturligt nog litet utrymme för enskilda karriärer. Men inte ens i mer humankapitalorienterade undersökningar, där man annars intresserade sig för karriärhistoriken, fanns det något utrymme för att ta hänsyn till själva sekvensen av de tidigare händelserna för att förstå en senare status.⁴⁰²

Det var från en sådan framställning av den tidigare sociologiska karriärforskningen som sociologerna Andrew Abbott och Alexandra Hrycak argumenterade för att vända blicken mot karriärer som en sammankopplad sekvens av händelser. De anförde två huvudskäl. För det första menade de att "individer kontinuerligt planerar och strukturerar sina yrkeshistorier [genom att] besvara strukturella begränsningar med egna drag".⁴⁰³ Det som för en utomstående betraktare ter sig som en ologisk struktur kan från individens

⁴⁰⁰ Becker, H. S. & Strauss, A. L. (1956), "Careers, Personality, and Adult Socialization", s. 254.

⁴⁰¹ Becker, H. S. (1952), "The Career of the Chicago Public Schoolteacher", s. 470.

⁴⁰² Se framställningen av tidigare karriärforskning hos Abbott, A. & Hrycak, A. (1990),

"Measuring Resemblance in Sequence Data", s. 145–147.

⁴⁰³ *Ibid.*, s. 147.

horisont, på grund av de begränsningar som denne haft att hantera, vara logisk. Som det gick att se i kapitel 6 gav den svenska akademiska arbetsmarknaden definitivt prov på begränsningar. Det finns därmed goda skäl att ta fasta på Abbott och Hrycak's angreppssätt och med detta undersöka strategier för att hantera en stängd akademi. För det andra hävdade de att det inte bara är en värdering av för individen uppfattade sannolikheter som bidrar till att konstruera karriärbanan utan också en jämförelse av den egna livshistorien med välkända modeller. Man försöker ordna den egna banan enligt mönster som man känner igen.

Det senare anförda skälet ekar från Beckers och Strauss resonemang om spridningen av karriärstereotyper, även om de egentligen diskuterade en helt annan sak, nämligen rekryteringen till olika yrkesbanor. De menade nämligen att mer byråkratiska och väldefinierade karriärvägar, i någon mån "säkrare" val, trots allt kan ha svårare att rekrytera än mer löst definierade karriärer på grund av att yngre människor kan ha åtminstone en vag uppfattning om vad den lösare definierade karriären kan tänkas vara, medan de inte alls känner till den mer väldefinierade karriärvägen. Som exempel använde de fysiologen och konstnären och menade att konstnärer rekryteras redan under gymnasiet medan fysiologer rekryteras långt senare. Detta trots att fysiologers karriärer är klart mer utstakade än konstnärers.⁴⁰⁴

Men låt oss återgå till Abbott och Hrycak. De föreslår nämligen en mycket specifik metod för att undersöka karriärsekvenser och kontrasterar den mot den vid tiden för deras artikel dominerande metodskolan, eftersom den senare menar att faktiska sekvensmönster är av underordnad betydelse eller rent av ointressanta. Karriärsekvenserna betraktas från denna horisont nämligen som realiseringar av en underliggande sannolikhetsbaserad process. Eller rättare sagt, att exempelvis stycka upp karriärhistoriken i ett antal oberoende variabler som ska förklara en beroende utfallsvariabel är ett metodval som oftast återspeglar en uppfattning om en latent process vars ytfenomen är den faktiska karriärbanan. Vore man istället av uppfattningen att karriären som helhet skapas just genom upprättandet av specifika sekvenser bör man också använda sig av metoder som kan identifiera typiska mönster bland en större mängd observerade karriärsekvenser. Därför föreslog de tekniker som går under samlingsnamnet sekvensanalys.⁴⁰⁵

Emedan karriärsekvenserna i detta kapitel är intressanta i sin egen rätt, för att utforska typiska karriärbanor bland humanisterna och samhällsvetarna, vill jag i likhet med andra forskare understryka möjligheterna att genom dessa sekvenser komma åt problemet som rör förutsättningarna för att alstra och ackumulera tillgångar och konvertera dem till kapital i olika fält.⁴⁰⁶ Mot bak-

⁴⁰⁴ Becker, H. S. & Strauss, A. L. (1956), "Careers, Personality, and Adult Socialization", s. 255.

⁴⁰⁵ Abbott, A. & Hrycak, A. (1990), "Measuring Resemblance in Sequence Data", s. 148.

⁴⁰⁶ Att använda karriärbanor för att studera kapitalackumulering har till exempel gjorts i Araujo, P. & Bühlmann, F. (2015), "Swiss Banking Elites", s. 9.

grund av resultaten i kapitel 6, som visade att den akademiska arbetsmarknaden ställde få befattningar till förfogande, blir undersökningen av karriärbannorna ett sätt att studera vilka strategier som tillämpas för att hantera den karga arbetsmarknaden. På sätt och vis överger jag därmed också den mer byråkratiska betydelsen av karriär och närmar mig en innebörd av att "lämna karriär", det vill säga jag studerar inte bara olika steg i den akademiska yrkesbanan utan ger mina studieobjekt fria tyglar att ta anställning i många olika organisationer.

Det ska nämnas att jag här inte har möjlighet att som historikern Christophe Charle komma åt förbindelser och maktförhållanden mellan olika fält genom att analysera karriärbannorna,⁴⁰⁷ eftersom jag genom avgränsningen av min population främst har tillgång till universitetsfältet. Att säga något definitivt om maktförhållanden mellan olika fält får därför uteslutas. Vad som däremot är möjligt är att åtminstone undersöka förbindelser mellan universitetsfältet och andra delar i maktens fält. Man kan, precis som sociologen Thierry Rossier gjort, tänka sig att rörelser mellan fält, det vill säga att man vid något tillfälle är anställd inom statsförvaltningen och vid ett senare tillfälle som professor vid ett universitet, är att betrakta som investeringsstrategier där man alstrar tillgångar som går att konvertera till vetenskapligt kapital.⁴⁰⁸ Eftersom denna alstring inte kräver att man är formellt anställd har jag även valt att undersöka olika uppdrag som man tilldelats.

Vi kan nu formulera kapitlets syfte. Humanisters och samhällsvetares alstring, ackumulering och konvertering av kapital är delvis beroende av de förutsättningar som ges av att inneha olika befattningar under yrkesbanan. En undersökning av mönster bland karriärbannorna och hur dessa varierar mellan män och kvinnor och mellan discipliner samt hur de är relaterade till tidigare utbildningsbanor och socialt ursprung kan därför belysa förutsättningar för kapitalackumulering och strategier för att hantera en stängd akademi. Jag fokuserar på banorna inom universiteten och högskolorna samt eventuella förbindelser till de lärda verken, biblioteken, museerna (institutionerna på det vetenskapliga fältet) liksom till statsförvaltningen, näringslivet och det religiösa fältet.

Undersökningsmetoden har varit att ur matriklarna och de biografiska uppslagsverken sammanställa uppgifterna som rör olika former av anställningar och befattningar. Eftersom fokus ligger på vetenskapliga karriärer har precisionen varit störst för anställningar inom universiteten, högskolorna och de till forskningen knutna institutionerna som bibliotek och museum. För individer som slagit in på läroverkslärarbanan utan att återvända till universiteten eller högskolorna efter disputationen har endast den första högsta lärartjänsten (lektor) registrerats. Det går alltså inte att uttala sig om eventuella

⁴⁰⁷ Charle, C. (1987), *Les élites de la République (1880–1900)*, s. 157.

⁴⁰⁸ Rossier, T. (2017), *Affirmation et transformations des sciences économiques en Suisse au XXème siècle*, s. 38–39.

variationer i läroverkslärarnas fortsatta banor, men det är heller inte syftet med kapitlet.

Totalt har uppgifter för 814 individer som disputerade 1915–1954 sammanställts.⁴⁰⁹ Genom att utgå från de som disputerade under en given period blir det möjligt att jämföra yrkesbanor mellan individer alldeles oavsett om dessa senare i yrkeslivet blev universitetslärare eller inte. Mellan 50 och 60 yrkesställningar finns representerade. Dessa har grupperats efter anställningsformen, om det är visstids- eller tillsvidareanställning. De hundratals arbetsgivarna har grupperats med utgångspunkt i de kategorier som användes i SOU 1943:17. Där använde man 11 huvudkategorier och 40 underkategorier.

Kapitlet har följande disposition. För att illustrera de resonemang som hittills förts i allmänna ordalag inleds kapitlet med ett exempel på en enskild karriärbana. Därefter redogör jag för hur karriärbana har rekonstruerats utifrån källmaterialet. Sekvensanalysen inleds med en typologi baserad på en klusteranalys av alla karriärsekvenser. Denna typologi är i sig ett av kapitlens huvudresultat. Därefter följer ett avsnitt som visar hur karriärbana varierade mellan olika discipliner och ett avsnitt om hur kvinnors och mäns karriärbana varierade. I slutet av kapitlet sätts karriärbana i förbindelse dels med utbildningsbanan och det sociala ursprunget, dels med positioner i det kraftfält som kartlades i kapitel 5.

Ett illustrativt exempel – Torsten Huséns väg till lärdomens topp

Det finns förvisso epistemologiska besvär med att gå till självbiografiska källor för att belysa ett specifikt problem, som när jag här använder Torsten Huséns självbiografi för att kasta ljus över karriärbana som förutsättning för ackumulering av tillgångar. Det epistemologiska argumentet har, som sociologen Émile Durkheim påpekade i en publicerad debatt med historikern Charles Seignobos, inte så mycket att göra med huruvida subjektet friserar sanningen eller ej. Bekymret är att vi inte kan vara säkra på att den enskilde har en uppfattning om problemet i fråga som också är giltig efter en vetenskaplig analys av problemet.⁴¹⁰ Ställd inför denna problematik gör jag helt enkelt en kringgående manöver. Huséns biografi används för att illustrera de mer allmänna resonemangen från föregående avsnitt och ska alltså inte tas som exempel på en typisk akademisk karriär. I flera avseenden var Huséns karriär

⁴⁰⁹ För perioden 1915–1939 ingår alla disputerade humanister och samhällsvetare som förekommer i Urban Dahllöfs sammanställning. För perioden 1940–1954 är antalet disputerade som analyseras lägre än det faktiska antalet disputerade, vilket till största delen beror på uppgiftsbortfall. Dahllöf, U. (1987), *Disputationerna och specialarbetsmarknaden för doktorer i skolväsendets undervisningsämnen 1890–1939*.

⁴¹⁰ Durkheim, É. & Seignobos, C. (1982), "Debate on Explanation in History and Sociology", s. 217.

tvärtom exceptionell med en oerhört omfattande skriftproduktion och deltagande i många förnämliga internationella sammanhang.

Låt oss inleda med en snabb översikt över Huséns yrkeskarriär såsom den kan rekonstrueras utifrån uppgifter i Stockholm högskolas matrikel. Den inleddes med en amanuensjänst vid den psykologiska institutionen vid Lunds universitet 1938 och avslutades med en professur i pedagogik vid Stockholms universitet som han innehade mellan 1971 och 1982. Däremellan var han verksam som militärpsykolog vid Centrala värnpliktsbyrån (1944–1948), lärare i psykologi vid Stockholms högskola (1945–1947), docent i pedagogik vid samma lärosäte (1947), laborator vid Centrala värnpliktsbyrån (1948–1953), lärare i psykologi vid Krigshögskolan (1949–1953) och Socialinstitutet i Stockholm (1950–1955) innan han 1953 blev kallad till sin första professur, i pedagogik och pedagogisk psykologi vid Stockholms högskola. Denna professur innehade han till och med 1955, och året därpå kallades han till en professur i praktisk pedagogik vid Lärarhögskolan i Stockholm. Mellan 1959 och 1981 var han under perioder gästprofessor – eller *fellow* – i Chicago (1959), Stanford (1965–1966, 1973–1974 och 1981), Hawaii (1968), Toronto (1971) samt National Humanities Center (1978–1979). I de mer rudimentära kategorier jag senare använder i sekvensanalysen skulle denna karriärbanas inledning beskrivas som sekvenser som rör sig mellan akademiska och extraakademiska institutioner. Senare rör det sig inom Sveriges gränser uteslutande om tillsvidareanställningar med rörelser inom akademien. Vad kunde den tid han spenderade vid olika slags inrättningar ha för konsekvenser för alstringen av kapital? Det är med utgångspunkt i denna fråga jag nu ska gräva lite djupare i Huséns biografi.

Det var under sin tid som psykologisk expert, en halvtidstjänst som inte finns angiven i matrikeln, som Husén samlade in det material som låg till grund för avhandlingen han disputerade på i november 1944. Tiden vid arméledningen gav alltså möjlighet att bli förtrogen med en hel arsenal av metoder, tekniker och tyst kunskap som används i storskaliga frågeundersökningar. Man hade nämligen sedan 1942 låtit de som sökte fast anställning i armén genomgå lämplighetstester där olika psykologiska och kunskapsprov ingick, liksom levnadsbeskrivningar och intervjuer. I samband med dessa undersökningar utbytte Husén tankar med Carl Cederblad, som arbetade som pedagogisk expert vid arméstaben. Samarbetet dem emellan vad gäller frågeundersökningarna bland beväringarna ledde dock till något som liknade en mindre dispyt över prioriteringsrätten, då Cederblad i brevväxling antyder att Husén knyckt sin avhandlingsidé från honom. Husén menar dock att han hela tiden varit uppriktigt gentemot Cederblad med sina avhandlingsplaner.⁴¹¹

Tiden som Husén spenderade inom det militära, först vid arméledningen och senare vid Centrala värnpliktsbyrån gav inte bara en förtrogenhet med olika undersökningsmetoder. Den bekantade honom med ett individualpsy-

⁴¹¹ Husén, T. (1981), *En obotlig akademiker*, s. 37–39.

kologiskt forskningsfält och tillhandahöll det enorma material som samlades in i samband med lämplighetsproven. Dessa tillgångar kunde Husén sedan använda sig av även efter att han hade disputerat, som när han av sin handlare John Landquist uppmanades att söka dennes professur efter att han pensionerat sig. Det militära materialet utgjorde en stor del av de skrifter Husén skickade med ansökan till professuren i januari 1946. I en av de bifogade skrifterna, en handledning utarbetad för intervjuer av kadetter och officersaspiranter, hade han dock i det teoretiska avsnittet varit så trogen den tyske psykologen Philipp Lersch *Der Aufbau des Charakters* att en av de sakkunniga (Rudolf Anderberg) anklagade honom för plagiat. Husén fick inte efterträda Landquist på professuren i Lund, som istället gick till Wilhelm Sjöstrand.⁴¹²

Husén beskriver själv tiden vid den Centrala värnpliktsbyrån som betungande. Han var verksam där under hela tiden mellan disputationen och den första professuren vid Stockholms högskola. Den var betungande eftersom författandet för specimineringen fick ske utanför heltidstjänsten. Samtidigt framhåller han också värdet av att genom denna tjänst få tillgång till det forskningsmaterial som använde i sitt författande. Dessutom kunde arbetsförhållandena vid denna del av försvarsmaktens verksamhet te sig gynnsamma för forskare. Husén beviljades under sitt sista år ett halvårs tjänstledighet med bibehållen lön för att, som han själv skriver, ”summera erfarenheterna av det gångna decenniet”.⁴¹³

Arbetsförhållandena som professor vid Stockholms högskola var i någon mening de omvända jämfört med värnpliktsbyrån. Om den senare hade erbjudit materiella forskningsresurser och lite skrivtid gav professuren möjlighet att ägna sig åt skrivande, fastän forskningsresurserna var klart magrare. För tillgång till assistenter och medel till eventuella apparater var man hänvisad till exempelvis forskningsråden och Statens psykologisk-pedagogiska institut.⁴¹⁴

Från sin position vid högskolan författade han en lärobok i psykologi. Manuskriptet byggde dock på de föreläsningar i psykologi som han hållit vid Socialinstitutet i Stockholm.⁴¹⁵

Det går att tolka den tid Husén spenderade inom försvarsmakten som en alstring av ett vetenskapligt kapital i förkroppsligad form, lagrat hos honom i form av en repertoar av metoder, tekniker, referenser och materialkänedom som kunde mobiliseras när tillfälle gavs. Och tillfällena rädde knappast någon brist på. Husén kom att delta i och leda ett stort antal projekt, i synnerhet med anknytning till utbildningssystemets utveckling. Jag ska bara räkna upp ett fåtal exempel. En uppföljningsstudie av en undersökning som 1955

---

⁴¹² Ibid., s. 45–47.

⁴¹³ Ibid., s. 56–57.

⁴¹⁴ Ibid., s. 65.

⁴¹⁵ Ibid., s. 68.

genomförts av Skolöverstyrelsens försöksavdelning där man för samtliga Stockholms elever i årskurs 4 hade samlat in uppgifter om betyg, standardprov, begåvningsstest och övergångar till annan skola. Resultatet från uppföljningsstudien kunde Husén på inbjudan av AERA presentera vid kongressen i Chicago 1965. För Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS) hade han initierat ett projekt med syfte att kartlägga kunskapsbehov i samhället och utifrån dessa granska skolans målsättningar. När Skolöverstyrelsens försöksverksamhet med en 9-årig enhetsskola skulle utvärderas inom ramen för 1957 års skolberedning kom Husén att delta i en mindre kommitté tillsammans med Åke Fältheim och Sixten Marklund, den senare som sekreterare. Alla tre projekten innebar att antingen initiera eller utvärdera omfattande empiriska undersökningar av den karaktär Husén arbetat med inom försvarsmakten.⁴¹⁶

Att just han kom att inta en så central roll behöver dock inte fullt ut återföras på hans ackumulerade vetenskapliga kapital. Under resans gång hade han också alstrat ett socialt kapital genom att lära känna personer som om inte annat underlättade tillgången till dessa omfattande projekt. När han blev professor vid Stockholms högskola hade Carl-Hugo Björnsson varit en av hans medarbetare. Samme Björnsson uppmärksammade Husén på Skolöverstyrelsens undersökning av Stockholms elever. Chefen för Skolöverstyrelsens försöksavdelning vid tiden för genomförandet av försöken med 9-årig enhetsskola var Yngve Norinder, som Husén lärde känna genom lantförsvarets utbildningskommission (1939–1941). Projektet som SNS drog igång var ett samarbete mellan dem och Lärarhögskolan, dit Husén kallats till en professur. När han kallades satt han dock redan i Lärarhögskolans styrelse, där Nils Gustav Rosén var ordförande. Rosén, som dessutom var Skolöverstyrelsens chef, hade Husén varit välbekant med sedan tiden när den förre var statssekreterare i försvarsdepartementet. Husén skriver att styrelsen, och särskilt Rosén, satte stor press på honom att acceptera kallelsen till professuren vid Lärarhögskolan. Redan genom att studera Huséns självbiografi får man alltså intrycket av ett nätverk av kontakter där tillgångar som är knutna till någon av agenterna vid tillfälle kommer andra delar av nätverket till del.⁴¹⁷

Det jag har försökt komma åt med en närmare inblick i Huséns biografi är vad man kan kalla produktionen av en vetenskaplig habitus, en process där man utrustas med vetenskapligt och socialt kapital för att inskräpa en känsla för spelet på det vetenskapliga fältet och de strategier och investeringsmöjligheter som där tillhandahålls för att erhålla symbolisk profit. Nu är inte produktionen av denna habitus – eller socialisering in i fältet, som Gingras skriver⁴¹⁸ – uteslutande ett resultat av fältträning i försvarsmakten utan också av tillgångar som förvärvats inom loppet av utbildningsbanan. Det vore lönlöst att gissa sig till riktningen på Huséns fortsatta sociala bana om han inte

---

⁴¹⁶ Ibid., s. 71, 73–74.

⁴¹⁷ Ibid., s. 68–69, 71, 73–74, 126.

⁴¹⁸ Gingras, Y. (2017), *Sociologie des sciences*, s. 73.

hade kommit i kontakt med försvarsmakten och de olika lämplighetsprövningarna. Kanske hade han på ett eller annat sätt gjort sig ett namn ändå. När jag i det följande undersöker karriärbanorna hos Huséns kollegor och föregångare är det hursomhelst med utgångspunkt i att olika slags tjänster inom olika typer av organisationer ger varierande förutsättningar för att alstra, ackumulera och konvertera tillgångar som kan fungera som kapital på det vetenskapliga fältet.

Rekonstruktionen av karriärbanan: material och metod

Innan jag går över till själva analysen av de olika karriärbanorna ska jag redogöra för hur analysen byggts upp. En sak bör klargöras redan från början: Den rika floran av levnadsöden som kan anas bakom de karriärmönster som framträder i sekvensanalysen har till stor del gått förlorad i överföringen till databasen över yrkesbanorna. Anledningarna till detta är två. För det första har jag stått inför en varierande källsituation. Det gäller både de mer uppenbara variationerna som kommer sig av att vissa nått en sådan status att en stor del av deras yrkesliv finns bevarad i matriklar och lexikon medan andras levnadsteckningar knappt förekommer i dylika sammanhang, och de mindre uppenbara variationerna som beror på att vissa har varit noggrannare i sin självrapportering än andra. För det andra har jag med utgångspunkt i mina forskningsfrågor inte så stort intresse att för alla och envar jämföra hela nyansrikedomen i levnadsförloppen. Det är till exempel mindre intressant om man var amanuens eller assistent vid ett universitet än det faktum att bägge dessa var tidsbegränsade anställningar inom det högre utbildningsväsendet. Skulle det sedan visa sig att sekvensen av händelser i yrkesbanan hos den som var amanuens radikalt skiljer sig från den som var assistent, till exempel i form av varaktighet och fortsatta destinationer, kommer en klusteranalys av sekvenserna troligen att göra åtskillnad mellan de två banorna. Då är emellertid skillnaden inte inbyggd från början genom att klassificera de två tidsbegränsade tjänsterna i separata kategorier. Det står alltså klart att just klassificeringen av händelser i yrkeskarriären har stor inverkan på de resultat som går att få fram.

En styrande princip har varit att använda så få kategorier som möjligt. Det finns framförallt två skäl till denna princip. För det första underlättas tolkningen av resultaten av att det är färre kategorier att tolka. Eftersom jag har att göra med yrkeskarriärer kan även väldigt få kategorier ge en variationsrik sekvens om den återkommande växlar mellan de få kategorierna. För det andra gör ett mindre antal bredare kategorier att källvariationer på mer detaljerad nivå får mindre inflytande.⁴¹⁹ Ibland uppges bara

---

⁴¹⁹ För själva metoden kan man använda ett stort antal kategorier. Där är det istället antalet sekvenser som bör hållas nere. Det är antalet sekvenser som bestämmer resursintensiteten,

”lärarförordnanden” utan att specificera på vilka skolor man har haft dessa förordnanden. Men vi kan med gott samvete konstatera att de ägt rum inom skolväsendet.

Mångfalden av arbetsgivare som har observerats i karriärbannorna har med utgångspunkt i grupperingen av yrkestillhörigheter som användes i SOU 1943:17 till en början delats in ett mindre antal kategorier redovisade i Tabell 26. Där redovisas fördelningen av alla anställningsobservationer bland de 814 individer där sådan information gått att spåra i källmaterialet. Antalet observationer är totalt över 3 100, det vill säga nästan fyra gånger så stort som antalet individer.

Den överväldigande majoriteten, 77,1 procent, av alla tjänster som innehades av de som disputerade inom humaniora och samhällsvetenskap hörde till skolväsendet. Därefter följde biblioteken och arkiven (5,5), enskild tjänst (5,3) samt museer (4,8). Omkring 3,6 procent av observationerna rörde anställningar vid olika forsknings- och utredningsinstitut, medan 2,4 procent rörde statsförvaltningen på central eller lokal nivå. Religionsvård, främst inom Svenska kyrkan, stod för 0,3 procent. Ett par personer hade också varit verksamma som militärer.

Med hänsyn tagen till storleken på de olika kategorierna, det vi vet om verksamheten vid de organisationer som ryms inom kategorierna samt principen att använda så få kategorier som möjligt har jag delat in anställningsorganisationerna i sju kategorier. Universiteten och högskolorna har samlats i en kategori. Det övriga utbildningsväsendet (fackhögskolor, folkskoleseminarier, läroverk, ”skolväsendet”) har samlats i en gemensam kategori. Utländska lärda inrättningar, där de flesta är utländska universitet, har fått en egen kategori. En fjärde kategori utgörs av institutioner utanför lärosätena där forskningsverksamhet bedrevs i en eller annan form. Där har arkiven, biblioteken, museerna och de olika forsknings- och utredningsinstituten samlats. Den femte kategorin utgörs av förvaltningsbefattningar medan alla befattningar som rör någon form av massmedium har samlats i en sjätte kategori. Slutligen samlar den sjunde kategorin, benämnd övrig, en brokigare skara institutioner sett till vilka delar av samhället de representerar. Här återfinns tjänster inom armén, enskilda företag, internationella organisationer samt de religionsvårdande tjänsterna. Utöver det faktum att de var för sig utgör små delar av det totala antalet observationer är anledningen till sammanslagningen att det utslutande rör sig om befattningar inom vilka forskning eller undervisning knappast bedrevs.

---

eftersom den olikhetsmatris som kalkyleras för att ta reda på hur mycket det kostar att byta ut varje sekvens mot varje annan sekvens växer exponentiellt med varje ytterligare sekvens. För ytterligare detaljer, se Gabadinho, A. m.fl. (2011), ”Analyzing and Visualizing State Sequences in R with TraMineR”, s. 28.

Tabell 26. Arbetsgivare och fördelning av observerade befattningar bland disputerade humanister och samhällsvetare 1915–1954.

Huvudgrupp	Undergrupp	Har haft lärosättesbefattning	Har inte haft lärosättesbefattning	Totalt
Armén	Armén	0,0	0,1	0,0
Bibliotek och arkiv	Arkiv	2,1	3,9	2,6
	Bibliotek	1,6	6,3	2,9
	<i>Totalt</i>	<i>3,8</i>	<i>10,2</i>	<i>5,5</i>
Enskild tjänst	Enskild tjänst	1,6	3,5	2,1
	Massmedium	1,7	7,5	3,3
	<i>Totalt</i>	<i>3,3</i>	<i>11,0</i>	<i>5,3</i>
Förvaltning	Domstolarna	0,0	0,0	0,0
	Förvaltning	1,8	3,8	2,3
	<i>Totalt</i>	<i>1,8</i>	<i>3,8</i>	<i>2,4</i>
Museer	Museum	4,1	6,7	4,8
Religionsvård	Religionsvård	0,0	1,0	0,3
Skolväsendet	Fackhögskolor	1,3	0,5	1,1
	Folkskoleseminarium	1,3	2,5	1,6
	Läroverk	17,1	44,2	24,4
	Skolväsendet	4,7	5,7	5,0
	UoH	53,8	6,8	41,1
	Utl. lärd inrättning	4,9	1,4	3,9
	<i>Totalt</i>	<i>83,1</i>	<i>61,1</i>	<i>77,1</i>
Forsknings- och utredningsinstitut	Forskningsråd	0,1	0,0	0,1
	Lärd inrättning	3,2	4,5	3,6
	<i>Totalt</i>	<i>3,3</i>	<i>4,5</i>	<i>3,6</i>
Övrig	Internationell	0,3	0,5	0,3
Ej angivet	Ej angivet	0,4	1,2	0,6
Totalt	Totalt	100,0	100,0	100,0
	Totalt antal	2284	840	3124

Källa: Se bilaga 1a.

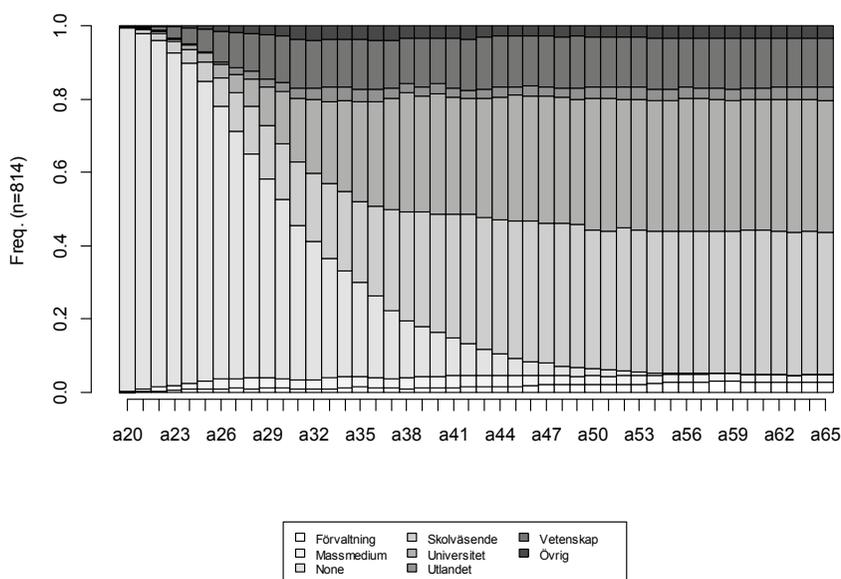
Den analyserade tabellen har utgjorts av 814 sekvenser med 8 distinkta tillstånd. De 8 tillstånden utgörs av en tom kategori – de första händelserna hos varje person – och de sju kategorierna av anställningsorganisationer. De 814 sekvenserna, det vill säga individerna, utgör datatabellens rader medan kolumnerna utgörs av årsvisa observationer av tillstånd från 20–65 års ålder. Med *optimal matching*-tekniken identifierades 544 unika sekvenser som där-efter kan grupperas i kluster baserat på kostnaden för att omvandla en sekvens till en annan.

I diagram 24 nedan har alla 814 sekvenser sammanställts. Några övergripande observationer kan göras. Någonstans runt 30-årsåldern har mer än hälften haft någon form av befattning. Vid 40-årsåldern har nästan alla fått en befattning.

Om alla personer i undersökningen hade befunnit sig i exakt samma tillstånd vid exakt samma tidpunkt i livet hade diagram 24 visat tillståndskatego-

rierna i ordning från vänster till höger som åtta fullhöga staplar. Möjligen hade bredden på staplarna varierat något. Om alla hade gått igenom samma sekvenser i samma ordning, men vid olika ålder hade diagrammet haft åtta prydliga segment i diagonal riktning. Nu vet vi dock sedan tidigare att varje sekvens består av lite drygt fyra händelser i genomsnitt. Skillnader är tvunget att uppstå, vilket framgår klart och tydligt av diagram 24. De resterande delarna av kapitlet går ut på att undersöka mönstren i dessa variationer och identifiera typiska strategier för att hantera den akademiska arbetsmarknaden. Det sker dels genom att med en klusteranalys upprätta en empiriskt baserad karriärtypologi, dels genom att undersöka variationer mellan olika discipliner, mellan manliga och kvinnliga karriärer samt mellan olika sociala bakgrunder och utbildningsgångar.

Diagram 24. Tillståndsfördelning per levnadsår. Hela analyspopulationen.

Källa: Se bilaga 1a.

En typologi av karriärbenor

Utifrån klusteranalysen kan de disputerades karriärtypologi sammanfattas i fem typer, illustrerade i diagram 25. Tre av dessa typer avslöjar tre väl utstakade karriärbenor medan de övriga två rymmer något mer variationsrika banor. De tre väl utstakade banorna urskiljer läroverkslärarna, forskarna vid de lärda verken samt universitetslärarna. De övriga två typerna är dels forskare som växlar mellan universitet och lärda verk, dels forskare som över-skrider gränser både till andra fält och till andra länder.

Den rent statistiskt mest säregna gruppen, som alltså är den första att avdelas från populationen som helhet, utgörs av 332 individer som har det gemensamt att de slog in på en yrkesbana inom skolväsendet. Eftersom det här är disputerade personer handlar det i huvudsak om läroverkslärare som alltså har meriterat sig för en lektorstjänst. Ett representativt fall är Gertrud Areskog, disputerad i nordiska språk 1936, som var verksam först som extralärare vid Högre allmänna läroverket för gossar på Södermalm, därefter som extraordinarie adjunkt vid Högre allmänna läroverket i Borås för att slutligen bli lektor och sedermera rektor vid Högre allmänna läroverket på Södermalm. Men även lärare inom andra skolformer är representativa för klustret. Alf Ahlberg, som disputerade i filosofi 1917 var till exempel lärare och rektor på Brunnsviks folkhögskola 1927–1959 och spenderade därmed merparten av sitt yrkesliv inom skolväsendet.⁴²⁰

Den återstående populationen om 482 personer klyvs först i två grupper där den ena domineras av karriärer inom lärda verk (171 personer) och den andra av karriärer inom universitet och högskolor (311 personer). Båda dessa grupper kan klyvas ytterligare en gång vardera, varpå två kluster med väl utstakade banor och två kluster med variationsrikare banor återstår.

Det ena klustret med väl utstakade banor samlar 244 universitetslärare. Här återfinns framförallt de som tillträdde professurer, men även docenter som lyckas klamra sig kvar inom universitetets och högskolornas väggar utan att bli professorer. En statistiskt representativ professor är Gunnar Gunnarsson som disputerade i slaviska språk 1931 och därefter var docent i Uppsala, tillförordnad professor (1937) och professor i Lund (1940) för att slutligen kallas till en professur i Uppsala (1940). Det fanns även professorer som spenderade kortare perioder i skolväsendet innan banan inom universitetet fortsatte. Einar Gjerstad, disputerad i klassisk fornknuskap 1926, var till exempel lärare vid Södermalms högre läroanstalt för flickor i början av sitt docentförordnande. Gjerstad blev professor i klassisk fornknuskap i Lund 1939. Filosofen Gunnar Oxenstierna var docent sedan disputationen 1926 och uppehöll professuren i teoretisk filosofi i Uppsala 1931–1934 innan han avled 42 år gammal 1939.

Det andra klustret med väl utstakade banor utgörs av 101 personers karriärer inom de lärda verken. Likt läroverkslärar- och universitetslärarbanorna präglas detta kluster av stabila yrkesbanor och långvarig bekantskap med det specifika slaget av arbetsgivare – i detta fall museer, arkiv och bibliotek. Detta är vad jag menar med att banorna är väl utstakade. Arvid Bäckström, som disputerade i konsthistoria 1923, hade en räckta museibefattningar bakom

⁴²⁰ Representativa fall har identifierats med kriteriet grannskapsdensitet (*neighbourhood density*) och en grannskapsradie (*neighbourhood radius*) på 10 procent. Det innebär att representativa fall – det rör sig här om ett flertal sådana – utgörs av de sekvenser som har flest antal sekvenser inom ett avstånd motsvarande 10 procent av det största möjliga avståndet mellan sekvenser i matrisen med utbyteskostnaderna. För en utförligare beskrivning av detta och andra kriterier, se Gabadinho, A. & Ritschard, G. (2013), "Searching for Typical Life Trajectories Applied to Child Birth Histories".

sig – från amanuens vid Göteborgs museum 1906–1909 vidare till Nordiska museet 1916 och befattning som tillförordnad arkivarie – innan han blev intendent vid Nordiska museet 1932. Pelle Holm, som disputerade i Nordiska språk 1918, var anställd vid redaktionen för Svenska Akademiens ordbok mellan 1913–1957, och chef för samma redaktion från 1940.

De två återstående klustren rymmer större variation i karriärerna. Det ena av dessa kluster samlar 67 personer där universitets- och högskolekarriären utgör en väsentlig del karriärbanorna utan att fullständigt dominera dessa, varken i klustret som helhet eller i de individuella sekvenser som utgör klustret. Sammansättningen av detta kluster speglar dels hur vissa discipliner var starkare knutna till lärda verk, dels vilka strategier som stod till buds för att hantera en av olika skäl stängd universitetsbana. Dessa två aspekter sammanföll ibland. Gerhard Lindblom, disputerad i allmän och jämförande etnografi 1916, arbetade till exempel vid Riksmuseets etnografiska avdelning och senare Statens etnografiska museum – där han 1929 blev professor och föreståndare. Det fanns visserligen en professur i samma disciplin vid Göteborgs högskola, men den innehades redan av Erland Nordenskiöld. Greta Arwidsson, disputerad i Nordisk fornkunskap 1942, blev docent i Uppsala 1942 och uppehöll en professur i Lund 1945. Denna professur tillsattes dock samma år av Holger Arbman i konkurrens med Arwidsson. Året därpå, 1945, tillträdde Arwidsson en befattning som antikvarie vid Statens historiska museum innan hon tio år senare, 1956, blev utnämnd till professor vid Stockholms högskola i hård konkurrens med Wilhelm Holmqvist.⁴²¹

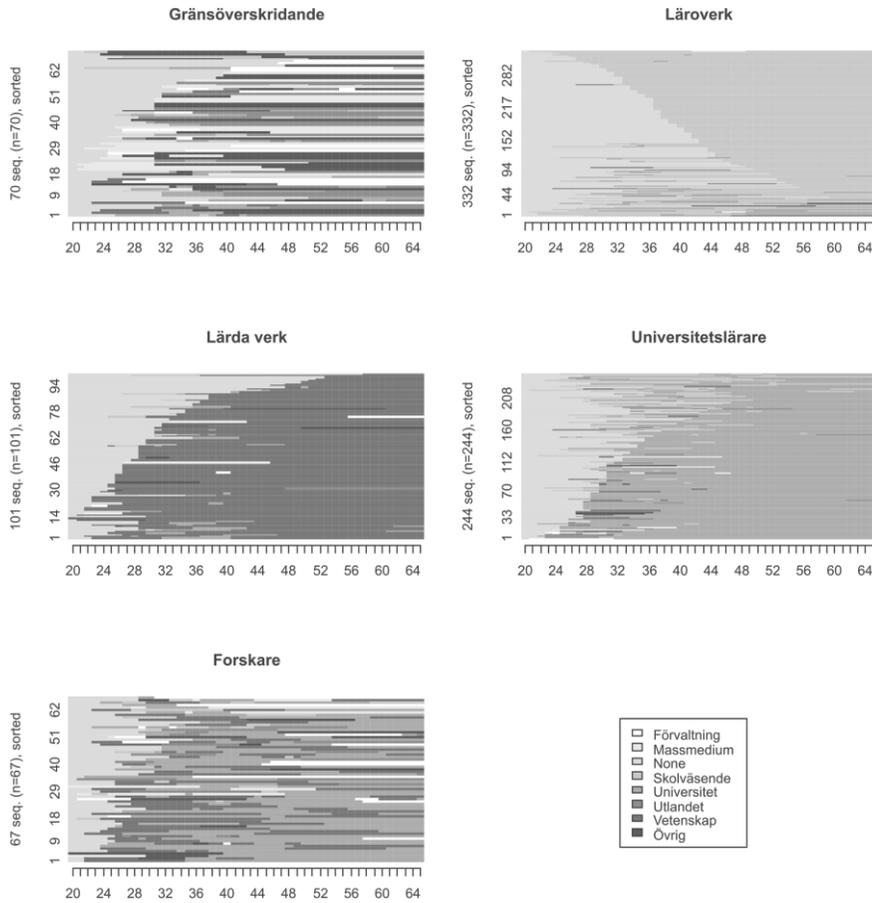
Det andra av de två variationsrikare klustren rymmer 70 personers karriärer och präglas av sekvenser av karriärtillstånd som äger rum antingen utanför universiteten och högskolorna, eller på utländska universitet och högskolor. Därför benämner jag dessa banor gränsöverskridande. Dessa gränser behöver dock inte alltid korsas i en och samma persons karriär. Margit Abenius, som disputerade i litteraturhistoria 1931, hade en i sammanhanget väl avgränsad karriär som litteraturkrönikör i Sveriges radio och *Bonniers litterära magasin*. Detsamma gäller även Ivar Andersson som disputerade i statskunskap 1917 men som både dessförinnan och därefter var verksam inom tidningsbranschen. Till de som korsade nationella gränser hör Asta Kihlbom, disputerad i engelska språket 1926. Kihlbom blev docent i engelska vid Uppsala universitet samma år som hon disputerade, men spenderade yrkesbanan utomlands: först som svensklektor i London, senare som professor i Oslo och i Bergen. Möjligen kunde utländska banor försämra möjligheterna att konkurrera om universitetslärartjänster i Sverige. Karl-Ivar Hildeman, disputerad i litteraturhistoria, började sin bana inom universitetsvärlden som docent och tillförordnad professor vid Stockholms högskola. Efter ett år som gästprofessor vid Harvard University läsåret 1958/59 återvände han till Sverige och ett

---

⁴²¹ Svenska Dagbladet (1953-05-13).

läroverkslektorat på Högre allmänna läroverket på Södermalm innan han 1966 blev professor vid University of Washington.

Diagram 25. Karriärtyper bland humanister och samhällsvetare. Sekvensindexgrafer.

Anmärkning: Läroverkslärarklustret domineras från och med 40-årsåldern av tillståndet Skolväsende, Lärda verk-klustret domineras av tillståndet Vetenskap och Universitetslärare domineras av tillståndet Universitet.

Källa: Se bilaga 1a.

Som jag tog upp i kapitel 6 har man i tidigare forskning pekat på sambandet mellan arbetsmarknaden för läroverkslärare och disputationen.⁴²² Detta samband borde även synas i karriärsekvenserna i form av att disputat-

⁴²² Dahllöf, U. (1987), *Disputationerna och specialarbetsmarknaden för doktorer i skolväsendets undervisningsämnen 1890–1939*, s. 91–95.

ionen föregås av en tillfällig eller fast befattning inom skolväsendet. Eftersom det fanns tillfälliga befattningar utan krav på doktorsgrad, som amanuens och assistent, även vid universiteten och de lärda verken skulle liknande samband kunna observeras även bland dessa karriärtyper. Resultaten bekräftar till stor del dessa antaganden.

Bland de personer i läroverkslärarklustret där någon form av befattning före disputationen kunnat observeras hade hela 85 procent varit knutna till skolväsendet (tabell 27). På ett motsvarande sätt förefaller en befattning vid ett lärt verk ha varit gynnsam för en fortsatt bana inom dessa, vilket vi ser både i lärda verk-klustret och i forskarklustret. Bland de senare fanns även exempel på banor som inleddes inom massmedium eller i enskild tjänst, som är en av de största grupperna inom kategorin övrig. Men det var framförallt de gränsöverskridande banorna som inleddes inom massmedia eller enskild tjänst och liknande. Dessa banor kunde även inledas inom statsförvaltningen eller kommunal förvaltning.

Universitetslärarbanorna hade den jämnaste fördelningen av olika startpositioner, där inte minst skolväsendet utgjorde en rätt vanlig ingång. Det är dock två startpositioner som förefaller särskilt gynnsamma för universitetslärarbanan. Om man väl hade fått in en fot som amanuens eller assistent redan innan man disputerade var utsikterna väldigt goda för en fortsatt bana inom universiteten och högskolorna. Dessutom var tidigare utländska befattningar särskilt vanliga bland de typiska universitetslärarbanorna.

Tabell 27. Observerade befattningar före disputationsåret hos fem karriärtyper.

Befattningsfält	Universitets-				Gränsöver- skridande	Totalt
	lärare	Läroverk	Lärda verk	Forskare		
Skolväsende	54,5	85,0	14,1	22,6	17,1	48,0
Vetenskap	20,5	8,8	87,3	67,9	17,1	34,6
Universitet	23,5	10,6	4,2	17,0	7,3	14,1
Massmedium	3,8	0,9	8,5	13,2	29,3	7,6
Övrig	4,5	1,8	7,0	15,1	24,4	7,6
Utlandet	11,4	6,2	0,0	7,5	9,8	7,3
Förvaltning	6,1	0,0	2,8	7,5	17,1	5,1
Antal individer	132	113	71	53	41	410
Antal individer totalt	243	332	101	67	70	813
Andel pre-disp.-bef.	54,3	34,0	70,3	79,1	58,6	50,4

Anmärkning: En och samma individ kan ha haft flera olika befattningar före disputationen.

Källa: Se bilaga 1a.

Disciplinvariationer

Specialarbetsmarknaden för disputerade humanister och samhällsvetare dominerades av den högre utbildningen, det vill säga läroverken, universiteten

och högskolorna. Detta framgick tydligt i de föregående avsnitten. Dessa, och även andra, delar av utbildningsväsendet var organiserade i läroämnena eller discipliner. Det var, inte minst efter universitetskarriärens omdaningar under 1800-talet, disciplinerna som organiserade karriärvägarna och segmenterade specialarbetsmarknaden. Disciplinernas ställning och karaktär inom utbildningsväsendet torde därför i stor utsträckning bestämma de fortsatta karriärbananorna efter disputationen.

Det är i sammanhanget värt att påminna om ett exempel på konsekvenser av en disciplins ställning i utbildningssystemet som togs upp i kapitel 4. I takt med att latinets ställning försvagades inom skolväsendet fick svensk filologisk forskning ett uppsving. Detta berodde enligt idéhistorikern Bo Lindberg på att tid kunde frigöras för forskning när filologiprofessorernas examineringsbörda lättades.⁴²³

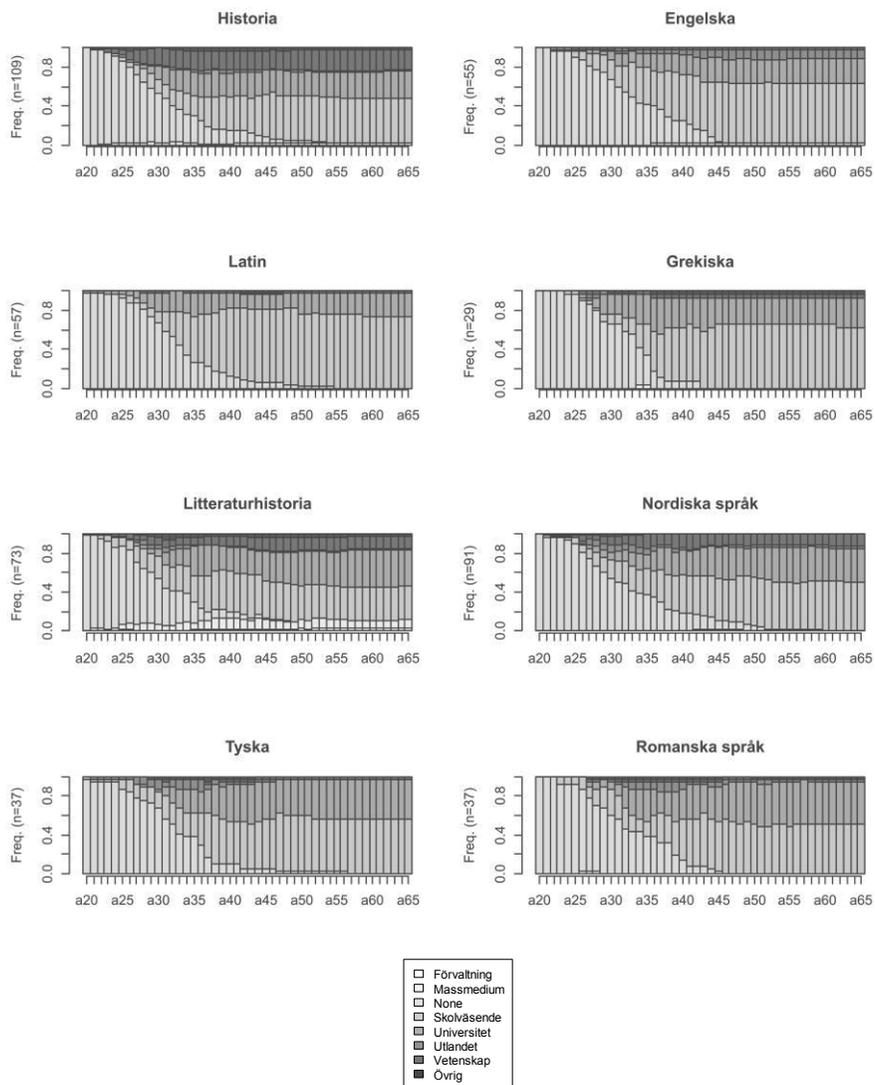
Jag har delat upp karriärbananorna efter det ämne i vilket man har disputerat inom. I diagram 26 kan vi se tillståndsfördelningen bland de disputerade i de större skolämnena och i diagram 27 återfinns motsvarande statistik för de disputerade i de mindre skolämnena respektive de större övriga humanistiska och samhällsvetenskapliga disciplinerna. Det är med andra ord samma slags ämnesindelning som Urban Dahllöf använde sig av i sin undersökning av disputerade och deras arbetsmarknad inom skolämnena.⁴²⁴

Dahllöf utgick bland annat från timfördelningen till de olika läroämnena i skolschemat, något som vid en granskning av karriärbananornas tillståndsfördelning inom de olika disciplinerna förefaller ha varit en god indikator på de sammantagna karriärprofilerna. Stora skolämnena krävde fler disputerade för att fylla undervisningstjänsterna vid läroverken än de mindre skolämnena, som pedagogik, filosofi, geografi och statskunskap. Att klassisk fornkunskap kom att representera den nya, forskningstunga delen av den klassiska filologin innebar inte att de disputerade i disciplinen undvek karriärer som skollärare, men det kan konstateras att detta karriäralternativ var något mindre förekommande där än bland de som disputerade i latin. Från de större övriga humanistiska disciplinerna var det knappt någon som provade på lärarbanan under någon längre period. Disputerade i konsthistoria, nordisk fornkunskap respektive statistik tenderade istället att utöver universitets- och högskolealternativet ta anställning inom någon lärd inrättning eller forskningsinstitut.

⁴²³ Lindberg, B. (1987), *Humanism och vetenskap*, s. 247–248.

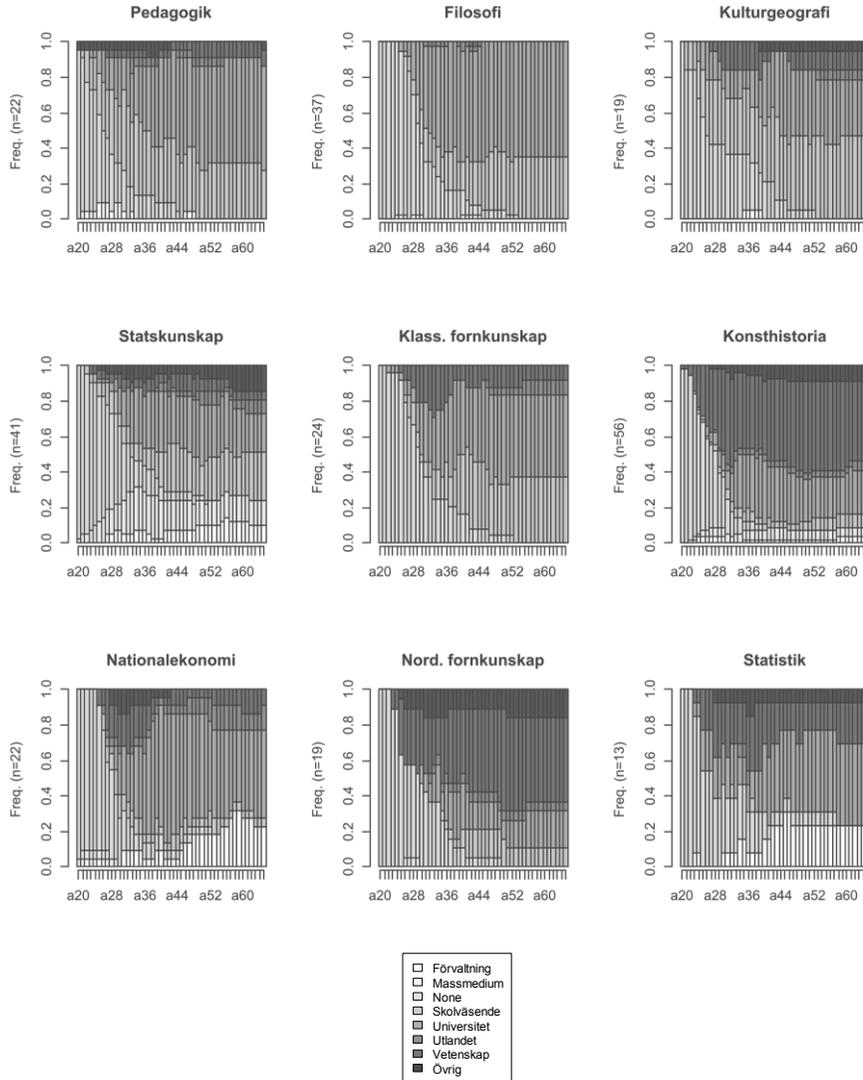
⁴²⁴ Dahllöf, U. (1987), *Disputationerna och specialarbetsmarknaden för doktorer i skolväsendets undervisningsämnen 1890–1939*, s. 3–5.

Diagram 26. Karriärbanor för disputerade inom stora humanistiska skolämnena
Tillståndsfördelning.

Källa: Se bilaga 1a.

Diagram 27. Karriärbanor för disputerade inom små skolämnen och större övriga humanistiska discipliner Tillståndsfördelning.

Källa: Se bilaga 1a.

Nationalekonomerna hade, som jag redan varit inne på i kapitel 6, ypperliga förutsättningar att bli professorer samtidigt som de hade ovanligt stor del med visstidsanställningar utanför utbildningens och forskningens fält. Det finns klara likheter mellan de svenska nationalekonomernas karriärbanor och deras kollegor i Schweiz från ungefär samma period. Ett genomgående resultat i den schweiziska studien var att en mindre grupp variationsrika banor skiljs ut från en avsevärt större grupp av universitetslärare.⁴²⁵ Kännetecknande för de variationsrika banorna i början av 1900-talet var just att en akademisk befattning ofta föregicks av, eller kombinerades med, en befattning inom statsförvaltningen eller näringslivet. Universitetslärarklustret utmärktes istället av att universitetsbefattningen för dessa personer var en heltidssyssla, ofta utan några passager genom förvaltning eller näringsliv.

Dessa disciplinvariationer kan i den enskildes perspektiv tolkas som säkrare kontra osäkrare investeringsstrategier. Att investera i ett skolämne, det vill säga att inte bara läsa ett par betyg utan också skriva licentiatavhandling och senare disputerar för doktorsgraden, innebär en garanterad, och med marknadens logik därmed låg, avkastning i form av tjänst inom en expanderande ungdomsskola. Lärartjänsten, både i ungdomsskolan och vid universitet och högskolor, är dessutom ett yrke som man oavsett bakgrund i övrigt har en klar uppfattning om efter den egna skolgången. Den typ av forskningstjänster som fanns vid bibliotek, lärda verk och övriga forskningsinstitut och som var ett alternativ för disputerade inom konsthistoria, nordisk fornknuskap och statistik, liksom även för en hel del historiker, var knappast något som gemene man hade en lika klar uppfattning om som när det gällde läraryrket. Det betyder också att investeringen i en sådan bana för den enskilde kan te sig som lite osäkrare, oavsett om antalet tjänster vid lärda inrättningar motsvarar skollärartjänster eller ej. Sedan råkar vi idag veta att vissa ämnen, i synnerhet samhällsvetenskaper, kom att blomstra efter andra världskrigets slut. Detta var dock inget som lärjungar och studenter kände till ett par decennier dessförinnan, när de gjorde sina investeringar. I den mån de alls kunde föreställa sig en samhällsvetenskapligt inriktad karriär torde den i jämförelse med övriga banor ha tett sig som en extremt riskfylld investering. Avkastningen för den som stod redo att ta tillvara på de möjligheter som samhällsvetenskapernas expansion erbjöd kunde alltså vara extremt stor.

Bourdieu resonerade på ett liknande sätt kring investering och avkastning inom kulturella produktionsfält i artikeln om de symboliska tillgångarnas marknad.⁴²⁶ I korthet hävdade han att stora flöden av arbetskraft till den för stunden mest konsekrerade disciplinen kan förstås som en investering av ett specifikt kulturellt kapital i syfte att nå den största möjliga ekonomiska eller symboliska avkastningen. Förmågan att känna av de mest lägliga vägarna

---

⁴²⁵ Rossier, T. (2017), *Affirmation et transformations des sciences économiques en Suisse au XXème siècle*, s. 147–149.

⁴²⁶ Bourdieu, P. (1985), "The Market of Symbolic Goods", s. 39.

bortom de vältrampade stigarna skulle enligt honom stå i förbindelse med arten av kapitalinnehav och den tidigare sociala och utbildningsmässiga banan.

Manliga lärare och kvinnliga forskare

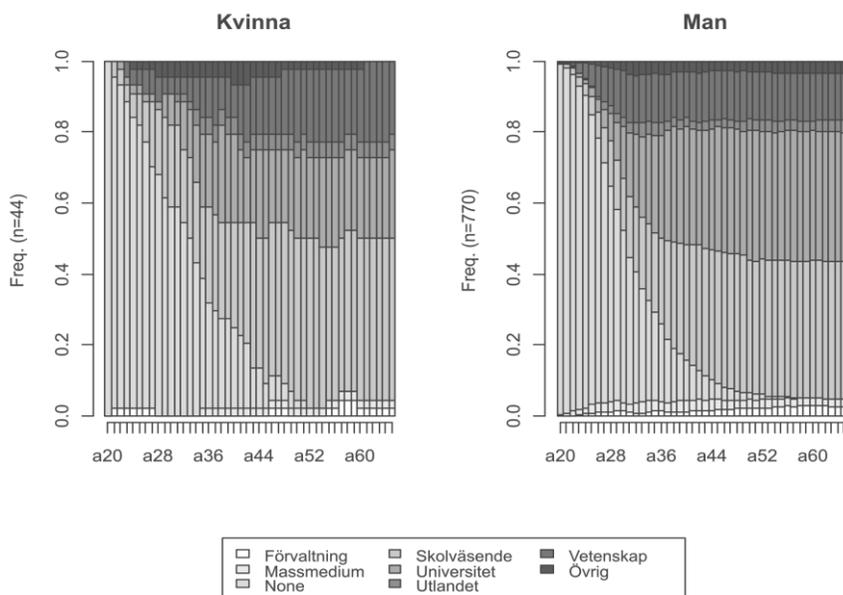
I den noggranna genomgång av argumentationen kring kvinnor och behörighet till högre statliga tjänster som historikern Hanna Markusson Winkvist gjorde i sin avhandling bör särskilt ett par aspekter lyftas fram i anslutning till en jämförelse av kvinnors och mäns karriärbananor. Om man rensar bort alla argument som rör sådant som samhällsnyttan eller som på något sätt är relaterat till vid den tiden rådande demografiska förhållanden återstår argument som rör nödvändiga egenskapers eventuella könsnatur. Dessa frågor vädrades bland annat i universitetens remissyttranden på behörighetskommitténs betänkande i början av 1920-talet.

En rådande uppfattning var, såvitt jag förstår, att den vetenskapliga skickligheten knappast bestämdes av könstillhörigheten (annat än genom den rent demografiska effekten av att det fanns fler manliga än kvinnliga studenter och därmed fler manliga än kvinnliga forskare). Det är åtminstone det Uppsalas konsistorium säger när de samtidigt påpekar att "den vetenskapliga skickligheten allena icke kan anses innebära denna kompetens"⁴²⁷ utan att också lärardugligheten måste tas hänsyn till. Detta var anledningen till att man i Uppsala inte kunde tänka sig att helt likställa män och kvinnor. Män ansågs äga en naturlig auktoritet i de undervisningssammanhang som ägde rum vid universitetet vilken generellt sett saknades hos kvinnor. I förlängningen innebär ju detta slags resonemang av Uppsalakonsistoriet att forskning blir en kvinnlig verksamhet, eftersom det är det enda en disputerad kvinna ska tillåtas att göra. Uppfattningen kan således sammanfattas med att av universitetets två uppgifter är undervisning manliga mäns sak och forskning kvinnliga kvinnors.

---

⁴²⁷ Markusson Winkvist, H. (2003), *Som isolerade öar*, s. 57.

Diagram 28. Kvinnors och mäns karriärbanor. Tillståndsfördelningar.

Källa: Se bilaga 1a.

Diagram 28 ställer 44 kvinnors mot 770 mäns sekvenser. När man ser hur vanliga olika karriärtillstånd var bland kvinnors och mäns karriärbanor åter speglas uppfattningen om kvinnors och mäns olika domäner framförallt i en jämförelse av antalet befattningar inom universitet och högskolor, något som hade blivit ännu tydligare om professorer särredovisats. Eftersom det fanns så många fler män var de såklart mångtaligare även bland karriärbanorna inom andra vetenskapliga inrättningar, men relativt sett var det troligare att någon av de disputerade kvinnorna fortsatte inom en sådan. Om analysen stannar vid dessa två kategorier är alltså tanken om kvinnlig forskning och manlig undervisning väl manifesterad i rådande förhållanden. Men det fanns, som bekant, andra undervisningstjänster än professorer, och det väckte uppenbarligen mindre anstöt bland de som hade åsikter i frågan att kvinnor undervisade yngre studenter och barn inom skolväsendet.

Karriärtyper, social bakgrund och utbildning

Karriärsekvenserna kan användas för att studera problem som rör alstring, ackumulering och konvertering av tillgångar till kapital i olika fält. Här finns en mötesplats för Abbotts, Mertons och Bourdieus olika sociologiska perspektiv på levnadsförlopp och tillgångsackumulering. Från Merton och de som följt hans forskningsprogram skulle problemet angripas i termer av för-

delsackumulation. En tidig fördel i något avseende, som när man växer upp i en familj som genom föräldrarna – fadern i föreliggande undersökning – har god överblick över den akademiska världen och dess möjligheter liksom framkomliga vägar dit, kan fortplanta sig genom utbildningsbanan och vidare in i yrkeskarriären. Fördelar tenderar med andra ord att samlas på hög. Låter man sig istället inspireras av Bourdieu och de som arbetat utefter hans forskningsprogram skulle man använda sig av habitusbegreppet. När det gäller forskare utgör habitus produkten av fostran, utbildning och fältträning vilket resulterar i varaktiga dispositioner eller praktiska handlingsscheman. Som Gingras skriver är det på grund av att "habitus har en komponent i den sociala banans ursprung" som vi på teoretisk grund kan resa "frågor om förbindelser mellan det sociala ursprunget och karriärval".⁴²⁸

De vanligaste metoderna för att empiriskt hantera dessa teoretiska frågor har i mer kvantitativt inriktade studier varit korrelations- och regressionsanalyser inom Mertontraditionen och geometrisk dataanalys inom Bourdieu-traditionen. Båge dessa angreppssätt har på ett eller annat sätt, oftast genom att ur individernas biografier konstruera indikatorer på olika typer av kapital som samlats ihop, försummat det som gör en bana till en bana, nämligen att den utgörs av sekvenser i en specifik ordningsföljd. Det är just detta som jag har försökt att åstadkomma genom att använda mig av sekvensanalys för att sortera bland de olika individuella biografierna. Genom att konstruera en mobilitets-tabell utifrån socialt ursprung och karriärbana närmar vi oss fördelsackumulationen och tanken om habitus från själva banans synpunkt. Tillammans med uppgifter om utbildningsbanorna, vilkas särdrag kan sammanfattas med disputationsålder, kan den sociala banans riktning rekonstrueras.

Fördelen med detta sätt att studera sociala banor är att dessa åskådliggörs som historiska processer snarare än tvärsnitt av utfall. Det finns också begränsningar, eftersom banan uteslutande studeras genom avtryck i form av utbildning och yrke, gjorda i en avgränsad del av offentligheten. Som ett alternativ till ovannämnda sätt undersöka fördelsanhopning eller habitus är min metod således snarare att betrakta som ett komplement än ett substitut.

Tabell 28 beskriver vilka karriärstrategier⁴²⁹ som tillämpades av personer från olika sociala grupper som disputerade i humanistiska eller samhällsvetenskapliga ämnen 1915–1954. Alla fem typstrategier stod i princip till buds för vem som helst, men som tabellen visar var användandet ojämnt fördelat bland vissa sociala grupper.

Ett av de mest påfallande resultaten är professorernas autoreproduktion. Hälften av alla med härkomst i professorshem följde i sin faders fotspår genom en karriär inom universitet- och högskolor. Visserligen kunde banor i forskarklustret också leda till professurer, men strategin var framförallt att följa den typiska universitetslärarbanan. Denna bana var dessutom den vanlig-

⁴²⁸ Gingras, Y. (2017), *Sociologie des sciences*, s. 73.

⁴²⁹ De fem kluster av typiska karriärer som framträtt i tidigare avsnitt i kapitlet.

aste bland läroverksläraravkomlingarna, vilka i likhet med professorsavkomlingarna genom sina föräldrar torde ha god kännedom om universitetets möjligheter och hinder. För läroverkslärarbarne innebar universitetslärarkarriären dock ett socialt uppstigande medan det för professorsbarne handlade om att förvalta ett arv.⁴³⁰

Tabell 28. Social bakgrund och typ av karriärbana. Faderns yrke kategoriserat enligt Wicksell-Larssons schema (14 kategorier)

Social bakgrund	Universitetslärare	Läroverk	Lärda verk	Forskare	Gränsöver- skridande	Kvinnors ursprung	Mäns ursprung
	Lantbrukare	23 (20)	50,6 (44)	12,6 (11)	9,2 (8)	4,6 (4)	2,3 (2)
Folkskollärare	24,2 (15)	53,2 (33)	12,9 (8)	3,2 (2)	6,5 (4)	4,8 (3)	95,2 (59)
Präster i svenska kyrkan	30,9 (21)	36,8 (25)	10,3 (7)	11,8 (8)	10,3 (7)	0 (0)	100 (68)
Högre ämbetsmän, juridisk skolning	34,5 (10)	27,6 (8)	24,1 (7)	10,3 (3)	3,4 (1)	3,4 (1)	96,6 (28)
Läkare, tandläkare, apotekare	27,6 (8)	27,6 (8)	13,8 (4)	17,2 (5)	13,8 (4)	3,4 (1)	96,6 (28)
Professorer, FD	50,7 (34)	22,4 (15)	10,4 (7)	7,5 (5)	9 (6)	14,9 (10)	85,1 (57)
Läroverkslärare	39,5 (15)	39,5 (15)	13,2 (5)	5,3 (2)	2,6 (1)	15,8 (6)	84,2 (32)
Ingenjörer	37,5 (9)	33,3 (8)	20,8 (5)	0 (0)	8,3 (2)	12,5 (3)	87,5 (21)
Militärer, officerare	18,8 (3)	31,3 (5)	25 (4)	6,3 (1)	18,8 (3)	12,5 (2)	87,5 (14)
Direktörer, disponenter, grosshandlare	31,1 (19)	34,4 (21)	14,8 (9)	9,8 (6)	9,8 (6)	8,2 (5)	91,8 (56)
Handlande, affärsman, köpmän	29,2 (31)	39,6 (42)	8,5 (9)	11,3 (12)	11,3 (12)	0,9 (1)	99,1 (105)
Högre tjänstemän	32,5 (39)	40,8 (49)	11,7 (14)	6,7 (8)	8,3 (10)	5 (6)	95 (114)
Lägre tjänstemän	27,8 (10)	47,2 (17)	11,1 (4)	5,6 (2)	8,3 (3)	2,8 (1)	97,2 (35)
Hantverkare, arbetare, därunder	12,8 (5)	59 (23)	7,7 (3)	12,8 (5)	7,7 (3)	0 (0)	100 (39)
Totalt	30,6 (239)	40 (313)	12,4 (97)	8,6 (67)	8,4 (66)	5,2 (41)	94,8 (741)
Kvinnors banor	18,2 (8)	47,7 (21)	20,5 (9)	4,5 (2)	9,1 (4)	100 (44)	0 (0)
Mäns banor	30,6 (235)	40,4 (311)	12 (92)	8,5 (65)	8,6 (66)	0 (0)	100 (769)

Anmärkning: Andelar beräknade radvis, antal inom parentes.

Källa: Se bilaga 1a.

Den vanligaste strategin, läroverksbanan, var mest frekvent bland avkomlingar till hantverkare, arbetare, folkskollärare, lantbrukare och i viss mån lägre tjänstemän. Det som skiljer dessa grupper från de flesta andra grupper i tabell 28 är att de saknar både akademisk utbildning och ekonomiska tillgångar. Däremot hade avkomlingarna själva som lärjungar genomgått det

⁴³⁰ För ingenjörsbarne var universitetslärarbanan också överrepresenterad. Denna grupp är dock klart mindre än professorsbarne och läroverkslärarbarne så det kan vara vanskligt att dra allt för stora växlar på deras överrepresentation där, liksom bland lärda verk-banorna.

högre läroverket och hade i det perspektivet bekantat sig med det som skulle visa sig bli den framtida yrkesbanan.

Yrkesbanor inom lärda verk var den frekventaste strategin bland de som härstammade från de i sammanhanget mest sällsynta sociala grupperna. Denna strategi tillämpades av barn till jurister, ingenjörer och militärer. I kapitel 2 och 3 har den filosofiska fakultetens humanistiska sektion framställt som ett andrahandsalternativ för avkomlingar från dessa sociala grupper. Här står det klart att de dessutom var mer benägna än andra att slå in på de något ovanligare lärda verk-banorna.⁴³¹

De variationsrikare karriärstrategierna som samlas i forskar- och gränsöverskridarklustren tycks framförallt ha lockat läkar-, tandläkar- och apotekaravkomlingarna. Återigen har vi att göra med en grupp för vilken den humanistiska sektionen generellt sett inte var det troligaste utbildningsvalet, sett till de sociala ursprungen bland studenter och professorer vid olika fakulteter.

I tabell 28 finns även kolumner med mäns respektive kvinnors sociala ursprung å ena sidan, och rader med mäns respektive kvinnors fördelning på olika banor å den andra. För kvinnorna framträder oerhörda avstånd mellan de banor man kunde ha förväntat sig (universitetslärarbanor), givet deras sociala ursprung (professorer, läroverkslärare, ingenjörer), och de banor som faktiskt stod till buds (läroverk, lärda verk). Om de hade varit män hade de alltså sannolikt befunnit sig på banor i riktning mot universitetsmakten i form av professurer. Nu var de istället förpassade till universitetsmaktens periferi i form av läroverkslärarbanor och karriärer inom andra vetenskapliga inrättningar.⁴³²

Tabell 29. Typ av karriärbana och disputationsålder.

Kluster	23–31	32–35	36–äldre	23–31	32–35	36–äldre	Totalt
Universitetslärare	50,0	28,7	21,3	122	70	52	244
Läroverk	33,6	30,6	35,8	111	101	118	330
Lärda verk	37,4	22,2	40,4	37	22	40	99
Forskare	43,3	23,9	32,8	29	16	22	67
Gränsöverskridande	44,1	23,5	32,4	30	16	22	68
Totalt	40,7	27,8	31,4	329	225	254	808

Anmärkning: Andelar beräknade radvis.

Källa: Se bilaga 1a.

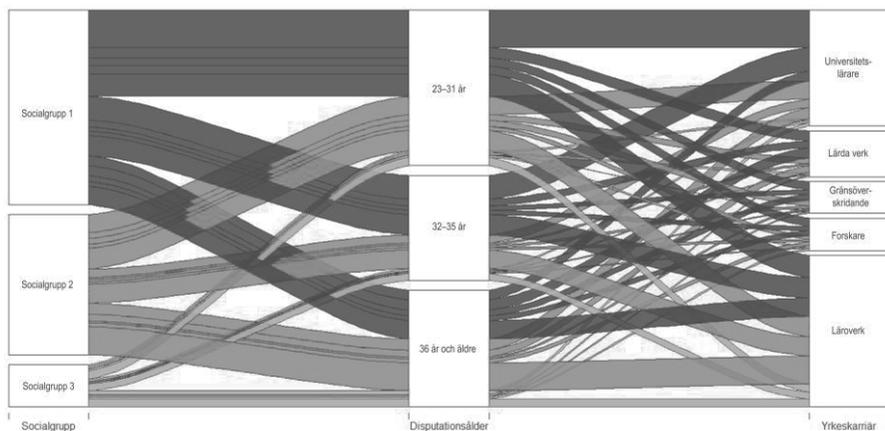
⁴³¹ Det går att dra paralleller mellan dessa banor och Bourdieus och Passerons beskrivningar av hur studenter med borgerligt ursprung som hamnade på humanistisk fakultet utvecklade en distans till det strikt akademiska. Denna distans förutsätter dock en stor säkerhet i form av resurser att falla tillbaka på, som kännedom om forskarkarriärens olika möjligheter eller ekonomiska tillgångar som tillåter perioder av osäkra anställningsförhållanden. Bourdieu, P. & Passeron, J. C. (1979), *The Inheritors*, s. 15.

⁴³² En mer ingående beskrivning av de disputerade kvinnornas möjlighetshorisonter och sociala bakgrund återfinns i kapiteln "Möjligheternas horisont" och "Den starkas överlevnad" i Markusson Winkvist, H. (2003), *Som isolerade öar*, s. 141–187.

Ett problem för den som hade ambitionen att bli professor var att dessa befattningar var få till antalet, vilket innebar att när en professur tillsattes var just den befattningen stängd för en lång tid framöver. Att disputerade i ung ålder kunde därför vara ett medvetet eller omedvetet sätt att hantera en för tillfället stängd akademi, i hopp om att vänta ut nästa öppning. Det är förmodligen därför som universitetslärarbanorna har en överrepresentation av personer som disputerade när de var mellan 23–31 år, vilket framgår av tabell 29. De som disputerade när de var 36 år eller äldre var istället överrepresenterade på de lärda verken och underrepresenterade bland universitetslärarbanorna. I övrigt var utbildningsbanornas hastighet förhållandevis jämnt fördelad bland de olika typerna av karriärbanaor.

Så här långt har frågorna om ursprungets och utbildningens relationer till karriärbanaorna ställts separat för respektive faktor. Det är dock fullt möjligt att det finns ett samspel mellan ursprung och utbildning som i sin tur präglar vilket slags karriärbana man slår in på. Diagram 29 ger en grafisk framställning av hur detta samspel kan observeras.⁴³³

Diagram 29. Ursprung, utbildning och karriärbana.

Anmärkning: Baserad på 780 personer disputerade 1915–1954 vilka både har ingått i sekvensanalysen och har uppgifter om social bakgrund. Staplarna och flödena är i höjdlid proportionella mot antalet personer.

Källa: Se bilaga 1a.

Diagram 29 demonstrerar hur en till en till synes enkel fråga om effekten av två variablers samspel på utfallet i en tredje variabel genererar en komplicerad lösning. Detta trots användningen av tre större socialgrupper för att mäta socialt ursprung och tre kategorier av disputationens ålder för att mäta utbildningsbana. De snabbaste utbildningsbanaorna var till exempel mest förknip-

⁴³³ Diagrammet bygger på samma data som tabell 63 i bilaga 7. Resonemangen som bygger på data i tabell 63 har även kontrollerats med ett antal statistiska hypotestest, vilka också redovisas i bilaga 7.

pade med universitetslärarbanan. Om detta samband bryts ner på socialgruppsnivå visar det sig att benägenheten att slå in på denna karriärbana ökade något för personer ur både överklassen och medelklassen om de hade haft en snabb utbildningsbana. För personer ur arbetarklassen var det tvärtom något vanligare att slå in på universitetslärarbanan om de hade disputerat när de var 36 år eller äldre. Dessa arbetarklassavkomlingar hade i regel varit verk-samma som skollärare en längre period innan de disputerade. David Hannerberg, son till lantbrukaren Karl Ludvig Pettersson och Amalia Nilsson, tog till exempel filosofie magisterexamen i Uppsala 1924 och började arbeta som extraordinarie ämneslärare vid kommunala mellanskolan i Sollefteå samma år.⁴³⁴ Några år senare, 1927, blev han ordinarie ämneslärare vid Göteborgs högre samskola innan han 1933 fick en tjänst som adjunkt vid det Högre allmänna läroverket för flickor i samma stad. Det var sedan vid Göteborgs högskola som Hannerberg 1941 disputerade i geografi. Som nämndes i kapitel 6 fick Hannerberg se sig besegrad av Gerd Enequist i konkurrensen om geografiprofessuren i Uppsala 1948, men kunde alltså tillträda en professur i Lund 1950. Utbildningsbanans betydelse för att slå in på universitetslärarbanan tar med andra ord olika uttryck beroende på vilken klass man härstammar ifrån.

Läroverksbanornas relation till ursprung och utbildning skiljer sig från universitetslärarbanornas. Det är nämligen de mer utdragna utbildningsbanorna, det vill säga högre disputationsålder, bland överklassen och medelklassen som är mer förknippade med just läroverksbanorna. Inom arbetarklassen var det dock något ovanligare att slå in på läroverksbanan bland personerna med de mest utdragna utbildningsbanorna.

Utifrån resultaten i kapitel 4 går det att belysa varför det var en relativt stor andel från överklassen där lärda verk-banan sammanföll med hög disputationsålder. Betydelsen av att ha en doktorsgrad var som starkast inom universitet och högskolor. För att kunna ha en lång och kontinuerlig karriärbana inom dessa institutioner var det en fördel att disputerat i ung ålder.⁴³⁵ Doktorsgraden var därtill viktig för att få tillgång till docentstipendium och därigenom meritera sig för framtida professorsvakanser. Betydelsen av doktorsgraden var däremot något mindre för att kunna ha en kontinuerlig karriär inom de lärda verken.

Karriären och kapitalalstringen

I det här avslutande avsnittet ska jag först summera resultaten och därefter sätta dem i förbindelse med analysen av hur olika kapitalarter var fördelade i

⁴³⁴ Davids efternamn Hannerberg kom från gården Hanneberg på Sanna, Vintrosa socken, där Hannerberg växte upp.

⁴³⁵ Angela Graf för ett liknande resonemang i sin studie om betydelsen av snabba utbildningsbanor för att kunna ackumulera resurser i vetenskapsfältet. Graf, A. (2015), *Die Wissenschaftselite Deutschlands*, s. 165.

lärdomens topp, som gjordes i kapitel 5. Genom det senare greppet går det att konkretisera uppfattningen om karriärbenor som förutsättningar för att alstra tillgångar som kan fungera som kapital.

Den karriärtyp som var mest olik alla andra var läroverkslärarbanan. Intrycket från tidigare forskning var vidare att disputationen för denna grupp av banor handlade mer om att meritera sig för läroverkslektorat snarare än att försöka slå sig in på universitetslärarbanan. Mina resultat förstärker detta intryck och pekar vidare mot att disputationen kan ha fungerat som meritinvestering även inom andra till synes utstakade banor som de inom de lärda verken.

I samband med karriärbenorernas disciplinvariationer diskuterade jag säkrare och osäkrare investeringar och deras möjliga avkastning. När vi nu också har relationen mellan det sociala ursprunget och karriärbenorerna på bordet kan vi återvända till Beckers och Strauss resonemang om säkra och osäkra val och spridningen av karriärsstereotyper. Lärarbanan var i min undersökning överrepresenterad bland grupper som torde ha haft mindre nedärvd kännedom om den akademiska karriärens möjligheter. Som karriärsstereotyp är lärarbanan en av de mest välbekanta och framstod nog som ett säkrare val framför professorsbanan eller de banor som ledde ut i de utomakademiska vetenskapsinrättningarna.

Avgörande för universitetslärarbanan var dock, som jag var inne på i föregående kapitel, att man bedömdes inneha tillräckligt av specifikt vetenskapligt kapital. För att alstra en nödvändig mängd av detta kapital, det vill säga tillägna sig en repertoar av teorier, metoder, tekniker, referenser och tyst kunskap, var uppenbarligen olika former av befattningar före och under tiden med avhandlingsarbetet något som underlättade. Det är åtminstone så jag har tolkat de fortsatta karriärbenorerna hos de som innehade befattningar vid universitet och högskolor och inom andra vetenskapsinrättningar. Fördelningen av de olika karriärtyperna i 1954 års kraftfält, illustrerad av diagram 30, ger definitivt fog för denna tolkning.

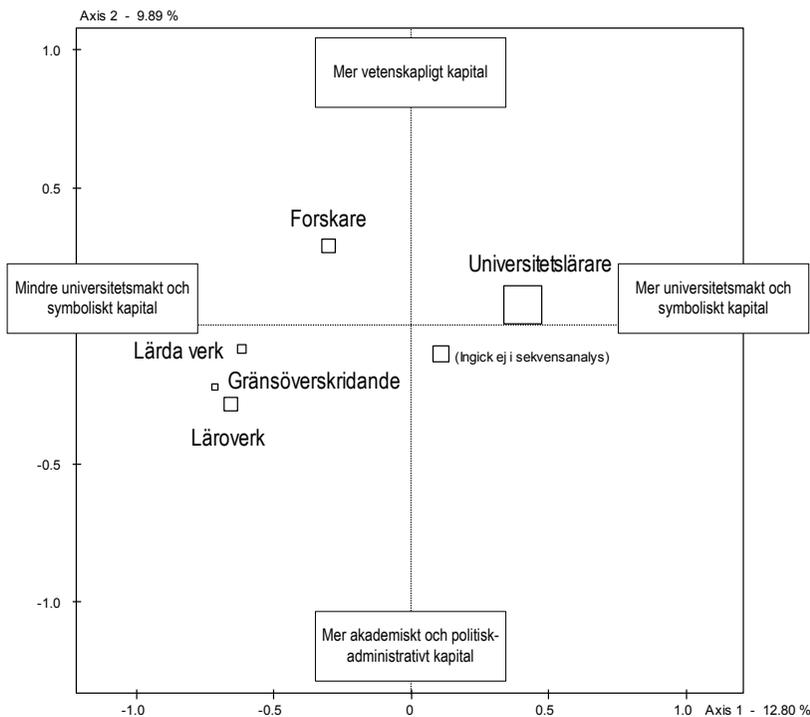
Redan i kapitel 5 var jag inne på att universitetsmakten hörde ihop med professuren. Här står det klart att denna alstring av kapital som ger universitetsmakt inte bara är förknippad en specifik befattning, som professuren, utan även med den specifika banan som kännetecknas av en långvarig bekantskap med universitetet.

Eftersom diagrammet synkroniserar två olika historier – fältets ackumulerade historia vid en given tidpunkt och karriärtypernas förlopp både före och efter denna tidpunkt – går det att resonera om vad som kan förändras och vad som är kontinuerligt. Relationerna mellan de olika karriärtyperna torde vara förhållandevis stabila över tid så länge principerna för att värdera tillgångar och samla på sig värdefulla tillgångar är intakta. Inom varken forskarbanorna, lärda verk-banorna eller läroverksbanorna samlar man på sig nämnvärt av de tillgångar som ger mer universitetsmakt. Man skulle också kunna vända på resonemanget och säga att alstringen av tillgångar som ger universi-

tetsmakt kan gå ut över alstringen av sådana tillgångar som är värdefulla på de lärda verken, där inte minst en typ av empirisk kännedom om till exempel bibliotekens och museernas samlingar är central.

De stundtals nästan idiosynkratiska relationerna mellan social bakgrund, utbildningsbana och karriärtyp, som framkommit i detta kapitel, kan slutligen bidra till en empirisk förklaring av varför den sociala banans ursprung inte påverkar vilken position man intar i fältet. Så länge kapitalalstringen är mer förknippad med specifika karriärtyper, och så länge specifika karriärtyper inte har några starka samband med social bakgrund och utbildning kommer social bakgrund inte att ha någon prediktionskraft för positioner i fältet. Annorlunda uttryckt skulle man kunna säga att det krävs rätt investeringar för att förvalta ett kapital.

Diagram 30. Kapitalfördelning och ackumulationssätt i 1954 års fält.

Källa: Se bilaga 1a.

Eftersom hela tre av fem karriärtyper kännetecknades av en långvarig bekantskap med de respektive institutionerna ligger det nära till hands att karaktärisera karriärsystemet som mer av koopteringsmobilitet än konkurrensmobilitet. Det var upplagt för konkurrens, men utfallet pekar mot att det fanns preparerade spår.

Konklusioner

Den här avhandlingen har behandlat den övergripande frågan om betydelsen av nedärvda och förvärvade tillgångar för karriärbanor inom humaniora och samhällsvetenskap. Nedärvda tillgångar har främst undersökts i form av klassbakgrund, medan förvärvade tillgångar undersökts i form av utbildning och yrkeserfarenheter. De mer specifika frågorna var: Hur ackumuleras tillgångarna över tid? Hur bidrar individers ackumulering av tillgångar till att strukturera sociala fält? Hur formas individernas karriärer och ackumulering av tillgångar av fältets struktur? I vilken utsträckning sammanfaller individers banor med utstakade karriärvägar? Vad sker med förhållandet mellan ackumulering och fältets struktur över tid?

Relationen mellan individers karriärbanor och strukturen hos det fält där dessa äger rum knyter an till en generell polaritet inom samhällsvetenskaplig forskning mellan mer individorienterade och mer strukturorienterade ansatser till att förklara fenomen som karriärbanor. I det ena perspektivet strävar man efter att förklara karriären som ett utfall av individens egenskaper och önskemål medan man i det andra perspektivet använder sig av exempelvis demografiska faktorer och organisationsstrukturer som utgångspunkt för förklaringar.⁴³⁶ Olika försök att överbrygga motsättningen mellan dessa två perspektiv är vanligt förekommande och dominerar inom sociologisk forskning om forskarkarriärer. Avhandlingen utgår från forskningstraditioner av det sistnämnda slaget. Samtidigt prövas grepp från alla tre perspektiv, vilket öppnar för att undersöka huruvida individuella eller strukturella förutsättningar har starkare eller svagare förklaringskraft i olika skeden av karriärbanorna.

Avhandlingens förklaringsmodell kan sammanfattas enligt följande: sannolikheten för att nå en framskjuten position beror å ena sidan på individuell ackumulering av tillgångar och å andra sidan på de möjligheter som står till buds för att omvandla de ackumulerade tillgångarna till sådana positioner. Som nämndes i kapitel 1 är detta en förklaringsmodell som förekommer i olika tappning hos de tre forskningstraditioner som har haft störst inflytande på studiens design. För Pierre Bourdieu handlar förklaringsmodellen om

---

⁴³⁶ Raymond Boudons mobilitetsforskning fungerar som ett typiskt exempel på en ansats som fokuserar på individens egenskaper medan Harrison Whites forskning om vakanskedjor illustrerar en mer strukturorienterad ansats. Boudon, R. (1974), *Education, Opportunity, and Social Inequality*; White, H. C. (1970), *Chains of Opportunity*.

mötet mellan habitus och sociala fält, för Robert K. Merton handlar den om ackumulering av fördelar som möter ett belöningsystem och för Andrew Abbott handlar det om individer som strukturerar sina karriärbanor som svar på strukturella begränsningar.

Den övergripande frågan har undersökts genom ett konkret historiskt fall. På grund av att karriärer utspelar sig över en längre tidsperiod krävs historiska perspektiv för att kunna observera hela karriärförlopp. Forskarkarriärer är vidare starkt förbundna med discipliners förankring i såväl universitet och högskolor som andra slags institutioner som bedriver vetenskaplig verksamhet. En disciplin som har starkare institutionell förankring torde tillhandahålla tydligare karriärbanor än discipliner med svagare förankring. Med Bourdieus begreppsapparat kan man formulera det som att det är discipliner, eller fält, med högre grad av autonomi som kan erbjuda typiska karriärbanor. Framväxten av tydliga karriärbanor kan därför betraktas som en aspekt av genesen av relativt autonoma sociala fält. Därför utgjordes det konkreta fallet av svenska forskarkarriärer i humaniora och samhällsvetenskap ca 1915–1955 och en akademisk arbetsmarknad som präglades av knappa villkor under mellankrigstiden och en omfattande upprustning under efterkrigstiden.

Detta fall fungerar som ett exempel på hur sociala fält och i synnerhet hur just den relativa autonomin fungerar. Å ena sidan vilade reglerna för tillträde till detta fält på fältspecifika kriterier i form av bidrag till vetenskapen. Detta gällde åtminstone vid universiteten och högskolorna. Å andra sidan var tillkomsten av karriärmöjligheter i form av professurer kraftigt beroende av politiska beslut eller privata donationer. På grund av att det fanns relativt få befattningar inom akademien vilade karriärmöjligheterna därutöver på andra institutioner där det humanistiska och samhällsvetenskapliga fältets effekter i form av kriterier för tillträde inte var lika starka. I detta fält producerades till exempel lärarna som befolkade stora delar av läroverken och härifrån hämtades även experter till statsförvaltningen och kommittéväsendet. Perioden rymmer även påtagliga förändringar där bland annat allt fler discipliner får en allt fastare förankring vid universiteten och högskolorna.

Ett mer pragmatiskt skäl bakom valet av det specifika historiska fallet är att detta låter sig avgränsas till en totalpopulation som dessutom har lämnat omfattande spår i arkiven. En population av disputerade och befattningsinnehavare under nämnda period ger goda möjligheter att analysera både nedärvda och förvärvade tillgångar liksom karriärbanornas förlopp. När den övergripande frågan undersöks som det konkreta historiska fallet handlar den alltså om betydelsen av olika typer av tillgångar för karriärbanor inom svensk humaniora och samhällsvetenskap ca 1915–1955.

Syftet med att besvara den övergripande och de kapitelspecifika frågorna har varit att reda ut hur sociala förutsättningar på både individuell och strukturell nivå formar karriärbanorna hos de personer som gör anspråk på att nå framskjutna positioner inom sitt gebit. Avhandlingens huvudfråga har

omsatts i sex kapitel där de lokala frågorna preciserat och avgränsat det övergripande problemet.

Undersökningarna har i huvudsak baserats på analyser av kollektivbiografiskt sammanställda uppgifter om individer och institutioner. Dessa uppgifter har analyserats med dels relationella statistiska metoder som geometrisk dataanalys, dels longitudinella metoder i form av sekvensanalys. Det kollektivbiografiska materialet kompletterades med undersökningar av offentlig statistik, statskalendrar, upplysningar i kommittébetänkanden samt uppgifter från tidigare forskning.

I de följande avsnitten ska avhandlingens resultat sammanfattas och slutsatser dras, först i relation till kapitelspecifika frågor och därefter i relation till huvudfrågan.

Sammanfattningar

På grund av de inbördes relationerna mellan de olika empiriska kapitlen har jag organiserat sammanfattningarna under tre rubriker med två kapitel under varje rubrik.

Skolväsendets roll i forskarnas sociala rekrytering

Avhandlingens två första empiriska kapitel avgränsar den övergripande frågan om betydelsen av olika typer av tillgångar för individers banor inom humaniora och samhällsvetenskap till att behandla relationen mellan i första hand nedärvda tillgångar som klassbakgrund och befattningen universitetslärare. I vilken utsträckning slog klassbakgrunden igenom på vägen mot universitetslärarkarriären och vilken roll spelade skolväsendets selektionsmekanismer i detta sammanhang?

Kapitel 2 inleddes med en precisering av professors samhällsställning utifrån dels objektiva indikatorer som lön och utmärkelser, dels närmast etnografiska beskrivningar från yrkesväglednings- och rådgivningslitteratur. Från de allra flesta sociala ursprung vore alltså professuren en destination som innebar socialt uppstigande. Den sociala mobiliteten i samhället var hög under 1900-talets första hälft, men bland forskarna i humaniora och samhällsvetenskap var personer som härstammade från samhällets övre skikt klart överrepresenterade. Socialgrupp 1, det vill säga det övre samhällsskiktet, utgjorde ungefär 5 procent av befolkningen medan den uppgick till hela 50–60 procent bland forskarnas fäders yrken. En enklare jämförelse med den sociala sammansättningen vid läroverken visade att akademikerbarn var överrepresenterade bland disputerade, men att denna fördel avtog när det kom till att nå en befattning eller en professur vid universiteten och högskolorna. Det mesta pekade hursomhelst mot att det är någonstans på skolväsendets lägre

nivåer som den mest effektiva elimineringen av de nedre sociala skikten skedde.

Väl inne i universitetsvärlden fortsatte emellertid sociala skillnader att framträda i form av fördelning av olika sociala ursprung på olika fakulteter och, i viss mån, på olika discipliner inom den filosofiska fakultetens humanistiska sektion. Vad gäller de olika fakulteterna bar den sociala rekryteringen inslag av autoreproduktion såtillvida att prästernas avkomlingar var överrepresenterade vid teologisk, läkaravkomlingarna vid medicinsk, professors- och läraravkomlingar vid filosofisk samt ämbetsmän vid juridisk fakultet. Samtliga dessa ursprung förekom även bland de verksamma inom den filosofiska fakultetens humanistiska sektion. Rekryteringen till de olika humanistiska och samhällsvetenskapliga disciplinerna kan åskådliggöras som en social hierarki med konsthistoria, ideella kulturvetenskaper och nationalekonomi i ena änden, befolkade av ingenjör-, ämbetsmän- och läkaravkomlingar med mer av nedärvda tillgångar, och i andra änden etnologi, nordiska språk och samhällsvetenskaper befolkade av hantverkar-, arbetar- och lantbrukaravkomlingar med mindre av nedärvda tillgångar.

I kapitel 3 prövades antagandet att skolväsendets roll i den sociala selektionen av forskare berodde på segmentering, det vill säga en på samma gång organisatorisk och social uppdelning av skolväsendets olika delar. Framförallt utforskade jag hur långt denna segmentering sträckte sig, det vill säga om det fanns socialt vertikala eller horisontella uppdelningar även inom högre skolformer som sekundärskolan och den eftergymnasiala utbildningen. Den organisatoriska uppdelningen kan sammanfattas med att studentexamen från de högre läroverken gav tillträde till de flesta eftergymnasiala utbildningarna medan examen från folkskoleseminarier, tekniska gymnasier eller handelsgymnasier gav färre valmöjligheter. Det fanns också stora sociala skillnader mellan skolformerna. Hälften av alla lärjungar på läroverkens latinlinje kom från överklassen, mer än dubbelt så stor andel som på mellanskolorna och nästan fem gånger så stor andel som på folkskoleseminarierna. Bland de högre läroverken utmärkte sig även en mindre grupp Stockholmsläroverk som särskilt förknippade med de högre sociala skikten. En slutsats är att det socialt segmenterade skolväsendet innebar att barn från de nedre sociala skikten försvann redan på vägen till sekundärskolan.

Utöver den fördjupade analysen av skolväsendets roll i den sociala selektionen på väg mot forskarkarriären ger kapitel 2 och 3 en samlad bild av hur organisatoriska indelningar – i skolformer, i fakulteter, i discipliner – påfallande ofta står i förbindelse med sociala skillnader mellan dem som befolkar de olika organisatoriska enheterna. Detta var fallet i kapitel 2, med den sociala bakgrunden bland professorer vid olika fakulteter och forskare inom olika discipliner, och det var också fallet i kapitel 3, med den sociala bakgrunden bland studenter vid olika universitet, högskolor och fackhögskolor. Det är också ett resultat som ligger i linje med tidigare forskning med liknande am-

bitioner att jämföra social rekrytering till olika högskolor eller olika discipliner.

En koncentrerad framställning, där den sociala sammansättningen vid olika humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner kan sättas i relation till sammansättningen vid övriga fakulteter, öppnar också för nya infallsvinklar. Skulle man bara undersöka den humanistiska sektionen kunde man tro att ingenjörsavkomlingar överlag helst av allt ville slå in på en bana som geografer, nationalekonomer och konsthistoriker. Men i ett vidare perspektiv är detta snarare att betrakta som andrahandsval efter Tekniska högskolan och Chalmers.

Att etablera en ställning: discipliner och individer i ett föränderligt universitetsfält

Kapitel 4 och 5 fokuserade på själva fältets struktur och dess förändring över tid. I kapitel 4 rörde det sig om den struktur som upprättas på grund av att olika discipliner har en varierande grad av institutionell förankring. Kapitel 5 riktade in sig på fördelningen av tillgångar bland de personer som befolkade fältet.

Ett huvudresultat från kapitel 4 var att det humanistiska och samhällsvetenskapliga fältet genomgått dramatiska förändringar under en relativt kort period. I mitten av 1920-talet var antalet väletablerade discipliner 11 och antalet etablerade 5. Till mitten av 1950-talet hade antalet väletablerade ökat till 14 och antalet etablerade hela 17. Med denna expansion kom inte minst samhällsvetenskaperna att etablera sig vid universiteten och högskolorna, och det är egentligen först framåt mitten av 1950-talet som det går att tala om ett humanistiskt *och* samhällsvetenskapligt fält.

Att avhandlingen så starkt fokuserar på universiteten och högskolorna – trots att man också kunde bedriva forskning i andra institutionella sammanhang – beror på att dessa stod i centrum för produktionen och reproduktionen av forskning och forskare. I kapitel 4 visar jag detta genom att jämföra några olika forskningsverksamma institutioner (akademier, läroverk, ämbetsverk och kommittéväsendet) med avseende på principer för tillträde till dessa. En vetenskap skulle kunna institutionaliseras vid vilken institution som helst, men dess ställning torde vara starkast när den blir en universitetsdisciplin. Detsamma kunde sägas om personer: visst kunde du bli forskare på många olika arbetsplatser, men det fanns en social tyngd i att vara universitetsforskare som jag hävdar till stor del härstammar från kriterierna för hemvist vid just detta slags institution.

Jag hävdar vidare att det är universitetens och högskolornas sociala tyngd som återspeglas i disciplinernas institutionaliseringsprocess, så som jag har undersökt den i kapitel 4. Det är till exempel lätt att inrätta en tidskrift, men också lätt att lägga ned tidskriften. Det är svårt att inrätta ett examensämne

vid ett universitet, och kanske ännu svårare att avveckla. Att inrätta ett examensämne och professurer innebar därför en säkrare reproduktion av disciplinen, i synnerhet om denna också fanns representerad som läroämne vid läroverken. En stark förankring i skolväsendet borgade nämligen av allt att döma för en relativt autonom ställning.

Kapitel 5 behandlar samma historia som kapitel 4, fast i ett annat perspektiv. Här står fördelningen av olika förvärvade tillgångar i centrum. Tillgångarna kan fungera som vetenskapligt, akademiskt eller politiskt-administrativt kapital och ge tillträde till olika former av makt. Att nå en framskjuten position är i detta kapitel likställt med att inneha omfattande tillgångar. Eftersom det tar tid att samla på sig dessa tillgångar, och alstringen av en typ av tillgångar stjäl tid som kunde användas för att generera andra typer av tillgångar, brukar ofta två uppdelningsprinciper dominera sociala fält: kapitalvolym och kapitalsammansättning.

Fördelningen av tillgångar bland humanister och samhällsvetare jämfördes med hjälp av två tvärsnitt 1930 och 1954. Den grundläggande strukturen, som upprättade skillnader mellan de som har stor universitetsmakt och de som har lite universitetsmakt, var stabil över tid. Denna struktur återkommer som sagt ofta i liknande undersökningar. Det som förändrades över tid var att allt fler personer samlade på sig högre koncentrationer av tillgångar som tidigare varit sällsynta och inte särskilt betydelsefulla. En polaritet hade 1954 upprättats mellan vetenskapligt kapital och kapital knutet främst till det politiskt-administrativa fältet.

Denna nya polaritet var av resultaten att döma knuten till samhällsvetenskapernas etablering. Det var nämligen företrädare för dessa discipliner som i relativt stor utsträckning befolkade de delar av fältet som låg närmast den politisk-administrativa polen. Å ena sidan kan detta tolkas som en heteronom ställning, långt ifrån etablerade vetenskapliga konsekutionsinstanser som de kungliga akademierna. Å andra sidan kunde de här nya konsekutionsinstanserna bidra till ett oberoende från de redan etablerade instanserna där de redan etablerade disciplinerna hade monopol. Många discipliner – särskilt stora – nära centrum och med avsevärd utbredning hade en intern kapital- och maktfördelning som liknade humanistfältets i dess helhet.

De förvärvade tillgångarnas spridning bland olika individer hade ett relativt svagt samband med nedärvda tillgångar. Det mesta av spåren från den sociala banans ursprung hade suddats ut på vägen till lärdomens topp. Detta gick att ana redan i kapitel 2, men det visade sig alltså stämma även när man istället för yrkespositioner jämför positioner definierade av innehavet av tillgångar. Däremot var en studentexamen från ett antal Stockholmsläroverk – i kapitel 3 och 5 benämnda elitläroverk – klart överrepresenterad bland personerna i den del av fältet där koncentrationen av universitetsmakt och symboliskt kapital var som störst.

En slutsats som går att dra utifrån en läsning av kapitel 4 och 5 sida vid sida är att tre parallella historier beskriver samma process, nämligen att fältet

omvandlas. Samhällsvetenskapernas uppstigande etablerar fler spelare på banan, nya personer träder in i fältet och nya tillgångar fick större tyngd i fältet. När nya agenter eller institutioner etablerar sig på ett fält finns det alltid en möjlighet att etablerade hierarkier utmanas eller till och med kastas omkull. Eller så klyvs fältet i två delfält vilka i sin tur är relativt oberoende av varandra. Rent administrativt inträffade klyvningen 1964, när den samhällsvetenskapliga fakulteten avdelades från den humanistiska fakulteten, men vad som då utspelades i termer av ackumulering och fördelning av tillgångar ligger utanför denna avhandlings ram.

Socialt präglade strategier för att ta sig fram i ett kargt landskap

Kapitel 6 och 7 ger rambetingelserna för en stor del av det som utspelar sig i kapitel 2–5. Den som aspirerar på en forskarkarriär möter, oavsett klassbakgrund eller utbildningsmeriter, förr eller senare den akademiska arbetsmarknadens knappa utbud av befattningar. Sedan kan olika individer utveckla olika strategier och ha olika förutsättningar för att hantera detta knappa utbud. Men det går inte att bortse från att den akademiska arbetsmarknadens organisation sätter ramar för möjligheterna att nå en position och ackumulera tillgångar. Kapitel 6 karaktäriserar den akademiska arbetsmarknad som individer i kapitel 7 utvecklar strategier för att hantera.

Under en lång period, mellan 1909 och 1947, var professuren den enda permanenta befattningen vid den filosofiska fakultetens humanistiska sektion. Det är den befattningen som står i fokus för kapitel 6, där tillsättningen av 220 professorer i humaniora och samhällsvetenskap mellan 1915 och 1955 analyserades. Disciplinernas institutionella ställningar blir här avgörande för att förstå trängseln kring professorerna vid universiteten och högskolorna. Konkurrensen var nämligen störst i de discipliner som förekom som läroämnen på läroverken. Ju mindre avsättningsmarknad för disputerade en disciplin hade, desto vanligare var det att det bara fanns en enda kvalificerad sökande till en ledigförklarad professur.

Den akademiska arbetsmarknaden var i en mening förutsägbar. Två tredjedelar av professorerna ledigförklarades på grund av pensionsavgångar. Den återstående tredjedelen, där vakanser uppstod på grund av befattningsbyten och framförallt nyinrättade professorer, föreföll till en början vara oförutsägbara. Det är svårt att förutse nyinrättningar och befattningsbyten när man långt tidigare påbörjade arbetet med doktorsavhandlingen. Bland de nyinrättade professorerna användes dock kallelseförfarandet i två tredjedelar av fallen, vilket innebär att dessa – efter att processen med att inrätta professuren väl satts igång – blev mer förutsägbara för den nya innehavaren.

Denna förutsägbarhet fungerar tillsammans med observationen att de allra flesta professorer fylldes på av personer som redan var verksamma vid universitet och högskolor som ett preludium för resultaten som kommer i kapitel 7. Där analyserades så gott som hela yrkeskarriärer bland disputerade i

samhällsvetenskap och humaniora 1915–1954. Fem typer av karriärbanor utkristalliserades med hjälp av sekvensanalys. Tre av dessa kännetecknades av en långvarig bekantskap med de respektive institutionerna. Det rörde sig om läroverkslärare, lärda verk-forskare samt universitetslärare. Förutsägbarheten kommer in i bilden genom att läroverkslärare ofta hade befattningar vid läroverk när de disputerade, medan lärda verk-forskarna hade befattningar vid de lärda verken. Universitetslärarnas befattningar före disputationen var inte lika förutsägbara – en stor del kom även här från läroverksbefattningar – men inför en senare universitetslärarkarriär gav det en viss fördel att ha innehaft en amanuens- eller assistentbefattning före disputationen.

De två återstående typerna rymde inom respektive grupp variationsrikare karriärsekvenser. Den ena typen kallade jag gränsöverskridare eftersom somliga passerade nationsgränser medan andra passerade gränser till andra fält och blev verksamma vid exempelvis dagstidningar och litterära magasin eller inom förvaltning. Den andra typen bestod av karriärbanor för forskare som växlade mellan universitet och lärda verk. Här blev det tydligt att inte bara läroverk utan även lärda verk kunde fungera som ett slags väntrum för de som försökte bli professorer vid universiteten och högskolorna.

För att ytterligare understryka en genomgående poäng kan det också konstateras att disciplinernas institutionella ställning gjorde avtryck i karriärbanorna. Disciplinerna med större förankring i skolväsendet rymde naturligt nog klart fler läroverkslärarbanor, medan museianknutna discipliner rymde fler lärda verk-banor.

I slutet av kapitel 7 kokar jag ner avhandlingens övergripande fråga om nedärvda och förvärvade tillgångars betydelse för att göra karriär i humaniora och samhällsvetenskap till två empiriska resultat genom att analysera karriärtypernas relation dels till klassbakgrund och utbildningsbana, dels till fördelningen av tillgångar i universitetsfältet. Klassbakgrunden hade betydelse för vilken karriärbana man slog in på. Professorsavkomlingarna slog in på universitetslärarbanan medan folkskollärarykomlingarna blev läroverkslärare, för att ta de tydligaste exemplen. Dessutom var sannolikheten större att bli universitetslärare ju snabbare resan till disputationen varit. Men, utbildningsbanans betydelse för att slå in på universitetslärarbanan tog olika uttryck beroende på vilken klass man härstammar ifrån. Benägenheten att slå in på universitetslärarbanan ökade något för personer ur både över- och medeklasserna om de hade haft en snabb utbildningsbana. För personer ur arbetarklassen var det tvärtom något vanligare ju långsammare utbildningsbana man hade haft. Dessa arbetarklassavkomlingar hade i regel varit verksamma som skollärare en period innan de disputerade.

Dessa stundtals idiosynkratiska relationer mellan social bakgrund, utbildningsbana och karriärtyp, som manifesterade sig i kapitel 7, bidrar med en empirisk förklaring av varför den sociala banans ursprung inte påverkar positionen i fältet. Genom att sätta karriärtyperna i relation till fältets struktur blev det nämligen tydligt att omfattande universitetsmakt inte bara var

förknippad med en specifik befattning, som professuren, utan framförallt med den specifika banan som kännetecknades av en långvarig bekantskap med universitetet. Detta, tillsammans med resultat från kapitel 5 i synnerhet, ledde till följande slutsats: Så länge kapitalalstringen är mer förknippad med specifika karriärtyper, och så länge specifika karriärtyper inte har några starka samband med social bakgrund och utbildning, kommer social bakgrund inte ha någon större prediktionskraft för positionerna i fältet. Det krävs, kort sagt, rätt investeringar för att förvalta ett nedärvt kapital.

Forskarkarriären som fönster mot relationer mellan tillgångar och fält

Ambitionen med avhandlingen har varit att bidra med en mångsidig belysning av forskarkarriärens individuella och strukturella förutsättningar. Denna ansats öppnar upp vägar mellan problem som ofta studeras inom separata forskningsfält. Här har utbildningssociologiska och utbildningshistoriska studier av skolväsendets roll i den sociala reproduktionen fått möta vetenskaps- och vetenskapshistoriska studier av sociala skillnader inom vetenskapens värld. I detta avsnitt lyfter jag fram avhandlingens huvudresultat och resonerar om vilka nya bidrag den lett till samt tillvägagångssättets möjligheter och begränsningar. Slutligen pekar jag på ett par nyligen anförda önskemål från ett par forskningsfält som min ansats kunde bidra till att efterkomma.

Genesen av ett fält och forrådet av karriärbanor

Att studera forskarkarriärer genom att fokusera både på individuella och strukturella förutsättningar kastar ljus även över hur sociala fälts relativa autonomi fungerar. I kapitel 7 tog jag upp Karl Mannheims uppfattning om den byråkratiska karriären, som kunde ses som "kedjan av försäkrade framgångsmöjligheter tagen som en enhet".⁴³⁷ Den förutsägbarhet som Mannheims byråkratkarriär präglades av var förbehållen relativt ostörda delar av samhället. Sociala fält är inte samma sak som byråkratiska organisationer, men relativt autonoma sociala fält kan i likhet med byråkratiska organisationer tillhandahålla en viss förutsägbarhet i form av försäkrade framgångsmöjligheter, det vill säga karriärbanor. Därför blir undersökningar av forskarkarriärer ett sätt att studera sociala fält, som vetenskapens och universitetens fält, och undersökningar av sociala fält blir liksom ett sätt att studera forskarkarriärer.

---

⁴³⁷ Mannheim, K. (1952), *Essays on the Sociology of Knowledge*, s. 247.

Slutsatsen är, mot bakgrund av denna sammanflätning av karriär och fält, att 1900-talets första hälft utgör scenen för genesen av ett humanistiskt och samhällsvetenskapligt universitetsfält och forandet av dess karriärbanor. Jag lyfter i det följande fram fem sidor av denna slutsats utifrån avhandlingens resultat.

Disciplinernas fastare förankring vid universiteten och högskolorna innebar att det blev möjligt att söka sig till befattningar där både kriterierna för tillträde och de som bedömde meriterna hörde till fältet. Forskning gick att bedriva inom en räkka av organisationer som läroverk och lärda verk. Det var dock inte säkert att det fältspecifika kapitalet i form av erkända bidrag till vetenskapens utveckling vägde lika tungt vid tillsättandet av befattningar utanför universiteten och högskolorna – med undantag för exempelvis professurer vid museer. För de vetenskaper som institutionaliserades som universitetsdiscipliner formades med andra ord en viss typ av karriärmodell som grundades i erkännande från kollegor. Eftersom universitetens och högskolornas roll som konsekurationsinstanser för vetenskapliga bidrag här bygger på sättet att utse sina medlemmar står det klart att denna roll är historiskt föränderlig och inte en egenskap som kännetecknar universitetet som institution oavsett historisk period.⁴³⁸ Därmed inte sagt att denna roll var ombytlig. Tvärtom innebar en förankring vid universiteten och högskolorna en stabil bas för disciplinerna under den tidsperiod som omfattas av avhandlingens undersökningar.

Fältets tilltagande autonomi går också att knyta till en allt påtagligare polarisering mellan å ena sidan de forskare vars ställning främst vilade på erkännande från kollegor i form av recensioner, översättningar och medlemskap i vetenskapliga akademier och å andra sidan de forskare som hade större förankring i statsförvaltningen och innehade ledande positioner vid forskningsråd. Denna utveckling, som framträdde vid en jämförelse av fältets struktur vid de två tvärsnitten 1930 och 1954, kan förstås utifrån två omständigheter. För det första expanderade fältet sett till antalet personer som hade tillräckligt med tillgångar för att kunna betraktas som aktiva agenter. Med fler aktiva agenter underlättades en specialisering i termer av vilka tillgångar som alstrades. För det andra fick framförallt samhällsvetenskaperna starkare institutionell förankring under denna period, och med dem kom engagemang inom bland annat statsförvaltningen och kommittéväsendet att få större tyngd i fältet. Denna polarisering mellan två vägar till erkännande, upprättad på grund av att individer ackumulerar olika slags tillgångar, formade med andra ord två slags karriärbanor. Detta genererar också fältets dynamik.

---

⁴³⁸ Den historiskt föränderliga rollen framgår inte minst av historikern Göran Blomqvists studie, där det visar sig att vetenskaplig sakkunskap bereds större plats vid rekryteringen av professorer först från 1870-talet och framåt. Blomqvist, G. (1993), "Akademiska visioner under 1800-talets tre sista decennier", s. 208–209, 240–241, 245.

Fältets förändring, från koncentration av olika tillgångar på få personer 1930 till polarisering av dessa tillgångar 1954, belyser vad som händer när teoretiska begrepp som kapital och fält möter historiska exempel. En utgångspunkt i avhandlingen var att det finns två för vetenskapen specifika kapitalarter förknippade med två olika sätt att ackumulera dessa på. Det faktum att dessa kapitalarter var ojämnt fördelade bland fältets agenter, så att några hade mer vetenskapligt kapital medan andra hade mer akademiskt kapital, upprättade en av huvudmotsättningarna i Bourdieus analys av det franska humanistisk-samhällsvetenskapliga fältets struktur 1968.⁴³⁹ Detta var dock, precis som de två tvärsnitt som undersökts i avhandlingen, ett tillstånd i fältets historia då en viss balans var rådande mellan de olika kapitalarterna.

Betydelsen av nedärvda tillgångar i form av klassbakgrund avmattades under resans gång från skolväsendets lägre nivåer till en position i det humanistisk-samhällsvetenskapliga fältet.⁴⁴⁰ Skolväsendet var segmenterat, vilket innebar att en organisatorisk uppdelning av olika skolformer sammanföll med socialt skilda rekryteringsmönster till dessa skolformer. Om man väl kom in på realskolan var den fortsatta selektionen till det högre läroverket, vidare till universitetet och slutligen till en befattning som professor klart jämnare fördelad över olika sociala grupper. Bland de personer som i kraft av att de ackumulerat en såpass omfattande mängd tillgångar att de fungerade som aktiva agenter i det humanistisk-samhällsvetenskapliga fältet var spåren från den sociala banans ursprung så gott som utsuddade. Det fanns med andra ord inget samband mellan skillnader i kapitalinnehav och skillnader i socialt ursprung bland fältets agenter. Den avmattade betydelsen av nedärvda tillgångar för ställningarna i fältet var ett mönster som var stabilt över tid, trots en påtaglig expansion mellan 1930, när de ekonomiska resurserna till högre utbildning och forskning var knappa, och 1954, det vill säga strax efter att en allmän upprustning av den högre utbildningen och forskningen hade påbörjats.

De nedärvda tillgångarnas avtagande betydelse för karriärbanorna leder över till frågan om betydelsen av förvärvade tillgångar som utbildning och yrkeserfarenheter för att nå en ställning i fältet. Denna fråga besvaras enklast genom att särskilja olika slag av ställningar i fältet. Omfattande kapitalinnehav var mest förknippat med professorer, vare sig det gällde vetenskapligt, akademiskt eller politiskt-administrativt kapital. Professuren var med andra ord en befattning som möjliggjorde alstring av ytterligare tillgångar. Det fanns olika yrkesbanor som ledde till denna befattning, bland vilka den säkraste var att helt enkelt inneha andra befattningar inom universiteten och högskolorna, som docent, tillförordnad professor eller rentav en annan professur.⁴⁴¹ Eftersom det bara fanns ett fåtal professurer inom varje disciplin var normal-

⁴³⁹ Bourdieu, P. (1996), *Homo Academicus*, s. 109.

⁴⁴⁰ Jämför med Bourdieus resonemang om familjeursprungets kontra den sociala banans effekter på individers praktiker i Bourdieu, P. (1984), *Distinction*, s. 113.

⁴⁴¹ I kapitel 6 framgick det att hela 168 av 220 ledigförklarade professurer mellan 1915–1955 tillsattes med personer som redan innehade befattningar vid universitet och högskolor.

tillståndet att dessa var besatta. Ett sätt att vara beredd när en professur väl ledigförklarades var att disputeras i tidig ålder – om man då förlorade en första professorskonkurrens kunde man bida sin tid innan en professur åter ledigförklarades.

Sammanfattningsvis kan relationen mellan karriär och fält – eller mellan individ och struktur om man så vill – beskrivas som att de formar varandra. Fältets struktur, definierad av tillgångarnas fördelning, formar tillsammans med utbudet av befattningar en uppsättning försäkrade framgångsmöjligheter, samtidigt som således fältets struktur formas av tillgångarna bland dem som befolkar fältet. Därför är denna struktur dynamisk.

Tre hypoteser formulerade utifrån avhandlingens resultat

Jag lyfter i det följande avsnittet fram tre sammanfattande aspekter av avhandlingens resultat och pekar på lika många konkreta undersökningar som skulle kunna bygga vidare på dessa resultat.

I den mån vetenskapen äger sitt eget kulturella värdesystem, vetenskapens etos, som Merton uttryckte det, kan man anta att vetenskapens värld med dess hierarkier och skiktningar är relativt oberoende av externa sociala omständigheter. Om vi gör detta till en fråga om i vilken utsträckning den sociala banans ursprung fortsätter att slå igenom även inom vetenskapens och universitetens fält blir slutsatsen att svensk humaniora och samhällsvetenskap var ett relativt oberoende fält omkring 1955. De specifika karriärbanorna tycktes ha större genomslag för vilka tillgångar man ackumulerade. Men, det är lätt att vara oberoende av klasskillnader när skolväsendet på ett effektivt sätt sällar bort personer från de lägre samhällsklasserna. I och med utbildningens enorma expansion under 1900-talets andra hälft, där allt fler har nått allt högre utbildning, är det möjligt att den sociala banans ursprung skulle kunna få större genomslag även bland forskare. Utbildningssociologiska studier av sociala skillnader inom dagens högre utbildning pekar mot att detta vore en rimlig hypotes att pröva.

Att beskriva sociala skillnader i termer av ett möte mellan individer med tillgångar å ena sidan och sociala omständigheter å den andra, innebär att man kan ge en relationell förklaring till vissa utfall. Benägenheten att disputeras snabbt och bli universitetslärare är ingenting som finns inneboende hos de övre samhällsskikten som sådana. Det är snarare så att en snabb utbildningsbana är en strategi som utvecklas när man möter en i normalfallet stängd akademi. Att disputeras kvickt ökar chanserna att överhuvudtaget konkurrera om sällan ledigförklarade befattningar. Till detta kommer att discipliners institutionella ställningar sätter begränsningar som är delvis oberoende av enskilda individers önsknings och karriärbanor. Visst går det att överskrida dessa begränsningar, men överlag är det ändå så att discipliner med förankring i skolväsendet tillhandahåller en typ av karriärmöjligheter, discipliner med förankring vid lärda verk en annan typ av möjligheter. Detta är också anledningen till att disciplinernas föränderliga institutionella ställningar är av så

stort intresse för den som vill studera forskarkarriärer. Ställd inför olika möjligheter och begränsningar utvecklas strategier för att hantera dessa omständigheter. Doktorsgradens specifika roll i läroverkslärares beföringssystem tillsammans med principen en professur per disciplin och fakultet försåg det humanistisk-samhällsvetenskapliga fältet med exceptionella omständigheter. När dessa omständigheter börjar förändras, som när doktorsgraden från och med 1952 inte längre krävs för läroverkslektorat och när nya befattningar som universitetslektor införs på universiteten är det fullt möjligt att även repertoaren av strategier förändras, trots att principen med en professur per disciplin fortlevde mer eller mindre in på 1900-talets sista decennium. Detta borde göra kopplingen mellan disputation och universitetskarriär starkare. Det borde i sin tur leda till att det är först under 1900-talets sista decennier som expansionen av högre utbildning på allvar påverkar karriärbana, som när Bourdieu i *Homo Academicus* påpekade att 1960-talets expansion påskyndade universitetslärares karriärer.⁴⁴² Även detta vore en hypotes värd att pröva.

Det händer att 1960-talet pekas ut som början på en kristid för humanistisk forskning, som under den tidigare delen av 1900-talet alltså skulle ha befunnit sig i en guldålder.⁴⁴³ Krisrubrikerna har rört både forskningens och de materiella resursernas förfall.⁴⁴⁴ Avhandlingens undersökning sträcker sig inte så långt fram i tiden, men jag tror att det går att knyta ihop ett par aspekter synliggjorda i avhandlingen med den fortsatta utvecklingen på 1960-talet. En av dessa aspekter är att samhällsvetenskaperna som grupp betraktat har hunnit ikapp humaniora på en rad områden (befattningar, finansiering, tidskrifter), även om humaniora fortfarande dominerade i slutet av avhandlingens undersökningsperiod. Undersökningen av institutionaliseringsprocesserna var visserligen begränsad till ett fåtal indikatorer, och det går därför inte att dra alltför stora växlar på den, men en tendens var trots allt att institutionaliseringen resulterar i fler spelare i högsta divisionen. När man redan har en professur är det svårt att inrätta ännu en i samma disciplin vid samma lärosäte, så länge det inte sker en specialisering. Det fanns dock ett område där de humanistiska disciplinerna i stort sett var fredade mot samhällsvetenskapernas framfart: skolväsendet. Urban Dahllöf har visat hur samhällsvetenskaperna under 1900-talets första hälft varierade kraftigt i doktorsproduktionen medan en strid ström av doktorer flöt ut från de humanistiska disciplinerna tack vare just läroverkslektoraten. När kravet på doktorsgrad försvinner 1952 så försvinner också en hel del av det som i den här avhandlingen gjorde humanistiska discipliner säregna. Detta slags avinstitutionalisering av discipliner och dess konsekvenser för karriärbana och forskningsproduktion vore ytterligare en möjlig riktning för vidare undersökningar.

⁴⁴² Bourdieu, P. (1996), *Homo Academicus*, s. 160–161.

⁴⁴³ Se exempelvis Nordin, S. (2008), *Humaniora i Sverige*.

⁴⁴⁴ Krisrubrikerna diskuterades även på 1970-talet. (1973), *Humanistisk och teologisk forskning i Sverige*; Forser, T. (1978), *Humaniora på undantag?*

Möjligheter och begränsningar

Avhandlingens breda grepp om förhållandet mellan tillgångar, karriär och fält innebär både möjligheter och begränsningar. En möjlighet är att det går att precisera vad i form av nedärvda och förvärvade tillgångar som är av betydelse för karriär och positionstagande och när detta är av betydelse. Det är lätt att tänka sig att forskarkarriärbanan hänger ihop med klassbakgrund, skolväsendets segmentering, arbetsmarknadens utbud, förvärvade tillgångar under karriärens gång och individuella öden. Genom att undersöka alla dessa faktorer – utom de individuella ödena – i ett svep går det att peka ut sådana saker som att den sociala selektionen framförallt sker i skolväsendet, att konkurrensen om professurer framförallt hänger ihop med disciplinernas förankring i skolväsendet samt att det är långvariga bekantskaper med institutioner som möjliggör ackumuleringen av fältspecifika tillgångar. Allt detta skulle kunna göras till antaganden i mer avgränsade studier, men det går också att pröva empiriskt.

Till begränsningarna hör att alla de uppräknade faktorerna hade kunnat studeras grundligare. Det kunde dock sägas om fler undersökningar än just den här. Som jag tog upp redan i metodavsnittet i kapitel 1 är det emellertid inte bara möjligt utan också troligt att en nyansrikare disciplinshistorik tillsammans med en systematisk analys av socialt kapital och sociala nätverk hade lyft slutsatserna ytterligare en nivå. Detta skulle visserligen kräva omfattande arbetsinsatser, men bägge dessa begränsningar hade kunnat avhjälpas utan att byta ut studieobjektet och de teoretiska verktygen.

Avhandlingens bidrag till tre forskningsområden

Avhandlingens bidrag kan sättas i relation till nyligen anförda önskemål från de tre forskningsområden som varit viktigast för avhandlingens tematik. Utbildningssociologisk forskning har på senare tid visat större intresse för att studera eliter och elitutbildning. Bland annat har man studerat antagningsprocesser, utbildningsinnehåll och socialiseringsprocesser samt hur segmentering reproducerat makteliten.⁴⁴⁵ Mitt bidrag till detta område är att följa produktionen av forskare – en bildningselit – från den sociala banans ursprung, via skolväsendet till faktiska destinationer. Det går därmed att studera inte bara hur vissa skolor och skolorformer befolkas av de övre samhällskiktens barn utan också dessa institutioners roll i att producera nästa generations vetenskapliga eliter.

Från vetenskapssociologiskt håll har man konstaterat att forskningen om forskarkarriärer nästan uteslutande fokuserar på universitetsforskare. Därför har man också efterfrågat studier av forskarkarriärer som förlöper utanför

---

⁴⁴⁵ van Zanten, A. (2015), "Educating Elites. The Changing Dynamics and Meanings of Privilege and Power", s. 3–4.

universiteten.⁴⁴⁶ Mitt bidrag har här varit att inte på förhand begränsa studien till universitetsforskare, utan följa karriärbanorna alldeles oavsett om de fortsätter inom universitetet, på läroverken eller vid de lärda verken. Det visade sig inte minst att delar av universitetsfältets dynamik, som discipliners institutionella ställningar och konkurrensen om befattningar, härstammar från relationen till skolväsendet.

Slutligen har vetenskapshistoriker efterfrågat komparativa studier av både humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner. Samtidigt har man pekat på de avgränsningsproblem som följer av att hantera flera discipliner på en och samma gång.⁴⁴⁷ Här betraktar jag avhandlingen tillvägagångssätt som en möjlig väg fram. Lösningen skulle alltså kunna vara att göra observationerna under gynnsamma förhållanden. Man kan till exempel studera små forskningsnationer, studera dem under historiska perioder när allting dokumenteras samt studera avgränsade forskningsobjekt som inte är direkt bundna av administrativa indelningar i discipliner.

Slutligen

Hur gick det då för Bengt Hildebrand, professorssonen från Lund, som jag inledningsvis antydde hade det så väl förspänt för ett inträde i den akademiska gemenskapen? Under själva disputationen tisdagen den 14 december 1937 passade opponenter Adolf Schück på att dra paralleller till Bengts farfar Bror Emil som 108 år tidigare disputerade på en avsevärt kortare avhandling. Schücks poäng var att det skulle ta uppåt 60 timmar att genomföra en lika minutiös granskning av Bengts avhandling som under de 4 timmar man diskuterat Bror Emils. Allt gick väl och en imponerad Schück betraktade avhandlingen som en god början på Hildebrands fortsatta karriär som redaktör för *Svenskt biografiskt lexikon*.⁴⁴⁸ Han lämnade därmed redaktionskommittén för den tredje upplagan av *Nordisk familjebok*, där han varit sekreterare 1924–1937. Under åren 1939–1953 var han docent vid Stockholms högskola. Någon ordinarie professur kom han aldrig att befordras till. År 1953 förärades han emellertid hederstiteln professors namn, vilket får anses som en relativt god utdelning – även för den som strävar mot lärdomens topp.

---

⁴⁴⁶ Prpić, K. (2014), "Prolegomenon: Widening Scientific Career Studies", s. 5.

⁴⁴⁷ Bod, R. (2010), "Introduction: Historiography of the Humanities", s. 10; Backhouse, R. & Fontaine, P. (2010), "Introduction", s. 5.

⁴⁴⁸ *Svenska Dagbladet* (1937-12-15), "Personhistorisk disputation på högskolan".

SUMMARY

Reaching the Pinnacle of Scholarship Social, Educational and Professional Trajectories in the Humanities and Social Sciences in Sweden during the First Half of the 20th century

This dissertation has addressed the significance of different types of assets in establishing a career in the humanities and social sciences, the main research object of this dissertation.⁴⁴⁹ Establishing a career in the field of humanities and social sciences involves securing well-reputed offices, such as professorships, or positions based on the possession of large amounts of assets that are recognised as valuable in the field. Assets, in general, may be inherited, such as through class background, or acquired, such as through education and professional experience. However, how do assets accumulate over time? How does the accumulation of assets by different individuals contribute to the structuring of social fields? How are individuals' careers and their accumulation of assets shaped by the structure of the field? How does the relationship between the accumulation of assets and the structure of the field evolve over time?

The relationship between the career trajectories of individuals and the structure of the field in which career trajectories are formed relate to a general division in social science research between more individual and more structural-oriented perspectives in explaining phenomena, such as career trajectories. From one perspective, one strives to explain career trajectories as an outcome of an individual's own characteristics and wishes, while from the other perspective, demographic factors and organisational structures, for example, form the basis of explanations. Different attempts to bridge this opposition between the two perspectives are commonplace, and these attempts represent a third perspective, and one that dominates sociological research on careers in research. This dissertation is based on this latter type of research tradition, which can be viewed as a middleground between the first two perspectives. At the same time, tools from all three perspectives are utilised, opening an investigation into whether individual or structural conditions have stronger or weaker explanatory power at different stages in career paths.

---

⁴⁴⁹ Texten har översatts till engelska av Ashley Haru.

This dissertation's model of explanation can be summarised as follows: the probability of reaching a prominent position in the field of the humanities and social sciences depends, on the one hand, on an individual's accumulation of assets and, on the other hand, on the opportunities available to an individual to convert the accumulated assets into such positions. It is a model of explanation that appears in different forms among the three research traditions that have had the greatest influence on the design of this study. Pierre Bourdieu's explanation model is about the encounter between habitus and social fields, Robert K. Merton's model concerns the accumulation of advantage that is remunerated within a reward system, and Andrew Abbott's model is about individuals who formulate their career paths in response to structural constraints. A common denominator within these research traditions is the fusion of individual and structural explanations of a particular outcome, such as establishing a career in the sciences.

In this dissertation, the significance of various types of assets in the establishment of a career in the humanities and social sciences has been investigated through a concrete historical case. Due to the fact that careers, in general, are sustained over a lengthy timeframe, historical perspectives are required to observe entire career trajectories. Careers in research are furthermore strongly associated with disciplines institutionalised in universities and university colleges, as well as in other types of institutions engaged in scientific activities. A discipline with stronger institutional ties in theory should provide more clearly defined career trajectories than disciplines with weaker ties. Within Bourdieu's conceptual framework, it can be stated that it is primarily the disciplines, or fields, with a higher degree of autonomy that can offer well-defined career paths. The emergence of such defined career paths can therefore be regarded as an aspect of the genesis of relatively autonomous social fields. For these reasons, the historical case focusing on careers in the humanities and social sciences in Sweden circa 1915–1955 alongside an academic labour market characterised by scarce conditions during the inter-war period and expansive conditions during the post-war period, was chosen.

This case serves as an example of how social fields and, in particular, how relative autonomy function. On the one hand, the rules for entry to the humanities and social sciences field at this time rested on field-specific criteria in the form of contributions to science. This was true at least at universities and university colleges (*högskolorna*). On the other hand, the advent of career opportunities in the form of professorships was heavily dependent on political decisions or private donations. Due to the fact that there were relatively few positions within the academy, career opportunities then rested on other institutions, such as upper secondary schools (*läroverken*) and libraries, where the effects of the field of the humanities and social sciences in terms of entry criteria were not as strong. The case then is also significant in terms of the wider impact the humanities and social sciences field had during this time on broader society. For example, universities and university colleges

produced teachers who comprised a large part of the upper secondary school system, and it was also from these universities and university colleges that experts were recruited to the state administration and government commissions.

Further, during this period significant changes were taking place in which, among other developments, an increasing number of disciplines were becoming more firmly embedded in universities and university colleges. A more pragmatic reason behind the choice of this specific historical case is that the case can be delimited to a total population on which extensive records exist in the archives. A population of doctoral students and professors during this period provides ample opportunities to analyse both inherited and acquired assets as well as their own individual career paths.

The aim of answering the main as well as the chapter-specific questions is to discern how social conditions at both the individual and structural levels shape the career trajectories of those striving for advanced positions within their fields. For example, the social selection that takes place throughout the school system provides an insurmountable structural constraint on the opportunity of most individuals to become researchers. How one's career progresses thereafter might well be up to individual variations in what resources are accumulated that can be recognised as valuable in the field. This dissertation also investigates these different individual and structural conditions in order to be able to ascertain when certain conditions play a significant role. The dissertation's main research question is dealt with over six chapters where the individual chapter questions define and delimit the main research object.

The studies are based mainly on analyses of prosopographical data on individuals and institutions. These data are analysed both by relational statistical methods such as geometric data analysis and by longitudinal methods in the form of sequence analysis. The collective biographical material is supplemented by government calendars, surveys of public statistics, information in commission reports and information from other scientific work.

In the following sections, the dissertation's results are summarised and conclusions drawn, first in relation to chapter-specific questions and then in relation to the main research object.

Summaries

Because of the interrelationships between the different empirical chapters, I have organised the summaries under three headings with two chapters under each.

The role of the school system in the social recruitment of researchers

The first two empirical chapters of the dissertation delimit the main research object, the importance of different types of assets for establishing a career in the humanities and social sciences and for gaining advanced positions, in order to address the relationship between primarily inherited assets, such as class backgrounds, and the position of university teachers. To what extent did class backgrounds pave the way for an individual's academic career and what role did the school system's selection mechanisms play in this context?

Chapter 2 begins with a clarification of the professor's social status based on objective indicators such as remuneration and awards, as well as ethnographic descriptions from vocational guidance and counselling literature. For the vast majority of people coming from various social origins, the professorship was an office that represented upward social mobility. Social mobility in society was high during the first half of the 20th century, but among the researchers in the humanities and social sciences, individuals who originated from the upper stratum of society were clearly overrepresented. The upper class comprised about 5 percent of the general population, while they accounted for 50–60 percent of researchers. A comparison of the social composition in upper secondary schools showed that academics' children were overrepresented among doctoral students, but that this social advantage declined when it came to attaining a post or a professorship at a university or university college. Most evidence seems to point to the fact that it was somewhere within the lower levels of the school system that the most effective elimination of the lower social strata occurred.

Once entering the university world, however, social differences continued to appear in the form of the distribution of different social origins in different faculties and, to a certain extent, in different disciplines within the humanities section of the Faculty of Philosophy. The social recruitment to different faculties carried traces of social reproduction, as the children of priests were overrepresented at the Faculty of Theology, the children of medical doctors at the Faculty of Medicine, the children of professors and teachers at the Faculty of Philosophy and the children of higher civil servants at the Faculty of Law. At a more detailed level, recruitment to the various humanities and social sciences resembled a social hierarchy of art history, cultural sciences and economics at one end, largely comprised of the children of engineers, senior officials and medical doctors; and at the other end, ethnology, Scandinavian languages and social sciences, largely comprised of the children of craftsmen, workers and farmers.

Chapter 3 examined the assumption that the role of the school system at the secondary level in the social selection of researchers was due to segmentation, that is, a simultaneously organisational and social division of the various parts of the school system. In particular, I investigated how far this seg-

mentation reached; that is, whether there were vertical or horizontal social divisions, especially within secondary and post-secondary education. The organisational division of the school system can be summarised by the fact that a higher certificate examination from upper secondary school gave access to most post-secondary education, while graduates from teachers' training colleges and technical or commercial upper secondary schools gave fewer choices. There were also major social differences between types of schools and school streams. Half of all students in the classics stream at the upper secondary level came from the upper class, more than twice as high as in the intermediate schools, and almost five times as high as at the teachers' training colleges. Among the upper secondary schools, there were three in Stockholm that were particularly associated with recruitment from the upper class. One conclusion is that the socially segmented school system meant that children from the working classes were already eliminated on the way to secondary and upper secondary school.

In addition to the in-depth analysis of the role of the school system in the social selection leading to a career in research, Chapters 2 and 3 provide a complete picture of how organisational divisions – different types of secondary schools, university faculties and disciplines – are often associated with social differences between those who make up different organisational units. This was the case in Chapter 2, with the social backgrounds of professors and researchers varying between and within different faculties and disciplines, respectively. This was also the case in Chapter 3, with the social backgrounds of students varying between and within different universities and university colleges. These two results are in line with previous research encompassing similar ambitions to compare social recruitment to different universities or disciplines.

A focused object of research, where the social composition of various humanities and social sciences can be put in relation to the social composition of other faculties, also opens research to new approaches. Were one to only look at the Humanities Section at the Faculty of Philosophy, one might think that the children of engineers would above all like to become geographers, economists and art historians, as they are over-represented here. But from a broader perspective, this represents more of a second choice after the Royal Institute of Technology and Chalmers, as there is an even higher over-representation at these institutions.

Establishing a position: disciplines and individuals in a changing university field

Chapters 4 and 5 focus on the structure of the field itself and its transformation over time. Chapter 4 concerns the structure of the field as a result of different disciplines having reached varying degrees of institutionalisation.

Chapter 5 focuses on the distribution of assets among the individuals who occupied positions within the field of humanities and social sciences.

A main result from Chapter 4 was that the field of humanities and social sciences underwent dramatic changes over a relatively brief period. In the mid-1920s, there were 11 well-established disciplines and 5 moderately established disciplines. Here, well-established refer to disciplines that have a regular production of PhDs, professorships at several universities, a branch of study at the universities as well as a specialised journal, and moderately established refer to disciplines that have an irregular production of PhDs, one or two professorships at most, a branch of study at a university and a specialised journal. By the mid-1950s, the number of well-established disciplines had increased to 14 and the number of moderately established to 17. With this expansion, the social sciences were established at universities and university colleges, but it was not until the mid-1950s that one can really speak of a field of humanities and social sciences.

The fact that this dissertation so strongly focuses on universities and university colleges – even though research was also conducted in other institutional contexts – is due to the fact that these universities and university colleges were at the heart of the production and reproduction of research and researchers. In Chapter 4, I show this by comparing a number of research institutions (academies, faculties, civil service departments and committees) with regard to their entry criteria. A particular branch of science could be institutionalised at any of these institutions, but its position would be the strongest if it became a university discipline. The same could be said about people: one could be a researcher at a multitude of workplaces, but being a university researcher carried a certain social weight, which I claim, to a large extent, stems from the entry criteria to this particular type of institution.

I further argue that it is the social weight of universities and university colleges that is reflected in the institutionalisation process of a discipline, as I have examined in chapter 4. For example, it is relatively easy for any group of researchers to set up a specialised journal, but equally as easy to discontinue the journal. It is difficult to set up a field of study at a university, and perhaps even more difficult to dismantle. Setting up a field of study and professorships at a university or university college therefore meant a more stable reproduction of the discipline, especially if this was also represented as a subject of instruction at upper secondary school. A strong foundation in the school system, in fact, paved the way for a relatively autonomous position in the field.

Chapter 5 deals with the same content as Chapter 4, though from a different perspective. Here, the distribution of various acquired assets is at the centre. The assets can act as scientific, academic or political-administrative capital and provide access to different forms of power. Achieving a prominent position is, in this chapter, equated to holding extensive assets. Since it takes time to accumulate these assets, and since the generation of one type of

asset diverts time that could have been used to generate other types of assets, two divisional principles often dominate social fields: capital volume and capital composition.

The distribution of assets among humanists and social scientists was compared using two cross-sections of these individuals from 1930 and 1954. The basic structure of the distribution of assets, which established an opposition between those with large amounts of academic power and those with modest academic power, remained stable over time. This structure, as mentioned, is regularly found in similar surveys. What changed over time was that an increasing number of people accumulated higher concentrations of assets that previously were rare and not particularly distinctive. A polarity became established between scientific capital and capital linked primarily to the political-administrative field.

This new polarity was linked to the establishment of the social sciences. Indeed, it was representatives of these disciplines who were positioned to a relatively large degree in those parts of the field closest to the political-administrative pole. On the one hand, this can be interpreted as a heteronomous position, far from established scientific institutions of consecration like the Royal Academies. On the other hand, these new institutions of consecration were able to contribute to relative independence from the already existing bodies where the well-established disciplines had a monopoly. Many disciplines – especially large disciplines – close to the centre of the field, and with considerable dispersion, had an internal distribution of capital and power resembling the field of humanities and social sciences in its entirety.

The dispersion of acquired assets among different individuals had a relatively weak connection with inherited assets. Most of the traces of one's origins within their social trajectory had been wiped by the time they became established within the field. This could be inferred in Chapter 2, but turned out to indeed be the case even when, instead of comparing occupational positions, positions in the field defined by the holding of assets were compared. On the other hand, individuals with a higher certificate examination from three specific elite Stockholm upper secondary schools were clearly overrepresented among the individuals in that part of the field where the concentration of academic power and symbolic capital was greatest.

One conclusion that can be deduced from a reading of Chapters 4 and 5 side by side is that three parallel accounts describe the same process, namely that the field is evolving. The rise of the social sciences establishes more players in the field; new people enter the field and new assets gain greater weight in the field. When new agents or institutions establish themselves in a field, there is always the possibility that established hierarchies are challenged or even overthrown. Another possible development that can happen is that fields can be split into two subfields, which in turn are relatively independent of each other. In purely administrative terms, such a cleavage occurred in 1964, when the Faculty of Social Sciences was detached from the Faculty of

Humanities. What played out in terms of assets and their distribution, however, is beyond the scope of this dissertation.

Socially structured strategies to navigate in a barren landscape

Chapters 6 and 7 provide the conditions for a large part of what is played out in Chapters 2–5. The aspiring researcher will, regardless of class background or educational qualifications, sooner or later face the academic labour market's scarce supply of positions. Different individuals can then develop different strategies and have various ways of dealing with this scarce supply. But, the fact cannot be dispensed with that the organisation of the academic labour market frames one's possibility to attain particular positions and accumulate assets. Chapter 6 characterises the academic labour market, and Chapter 7 illustrates how individuals develop strategies to deal with the market's conditions.

For many years, between 1909 and 1947, the professorship was the only tenured position at the Humanities Section of the Faculty of Philosophy. It is this aspect that is the analytical focus of Chapter 6, where, between 1915 and 1955, 220 vacant professorships were filled in the humanities and social sciences. The institutional positions of these disciplines are crucial for understanding the intensity of competition for different professorships in different disciplines at universities and university colleges. Competition was most intense in the disciplines that were subjects of instruction at upper secondary school. The smaller the market for PhDs in a particular discipline, the more common it was to find only one qualified candidate for a vacant professorship.

The academic labour market was predictable in one sense. Between 1915 and 1955, two thirds of the professorships were declared vacant due to retirement. The remaining third, where vacancies occurred due to individuals changing jobs and, in particular, the establishment of new professorships, appeared at the outset to be more unpredictable. However, among the newly established chairs, the procedure of hiring a candidate without competition occurred in two thirds of cases, which meant that these were hardly unpredictable for the new hires.

This predictability, together with the observation that the majority of professorships were filled by people who already worked at universities, works as a prelude to the results in Chapter 7. In this chapter, the professional careers of the PhDs in the social sciences and humanities between 1915 and 1954 are analysed. Five distinct types of career paths were identified by way of sequence analysis. Three of these were characterised by a long-standing acquaintance with their respective institutions. These were upper secondary school teachers; researchers at cultural institutions such as archives, libraries and museums; and university teachers. Predictability comes into play in the fact that upper secondary school teachers often had positions at an

upper secondary school when they defended their dissertations, while the cultural institution researchers had previous positions at cultural institutions. The university teachers' positions before the dissertation were not as predictable – a great deal of them also came from upper secondary schools – but having worked as university assistants prior to their dissertation defence was common.

The remaining two career types of the five contained, within each group, more varied career patterns. One of the types, which I have termed cross-border researchers, contained researchers who crossed national borders as well as researchers who crossed borders to other fields and became active in newspapers and literary magazines or in state administration. The second type consisted of researchers who switched between universities and cultural institutions. Here, it became clear that not only upper secondary schools, but also cultural institutions could serve as a kind of waiting room for those who strove to become professors at universities and university colleges.

In order to further emphasise a main point in Chapter 7, it can also be noted that the institutional statuses of each discipline made their mark on individuals' career trajectories. Disciplines with a strong foundation at the secondary level naturally contained more school teacher trajectories, while museum-based disciplines contained more trajectories in cultural institutions.

At the end of Chapter 7, the main question regarding the role of inherited and acquired assets in academic careers is encapsulated by two empirical results analysing the relationship between career types and, on the one hand, individuals' class background and educational trajectories, and on the other hand, individuals' distribution of assets in the university field. Class background played some role regarding which career trajectory one entered. Children of professors entered a career trajectory to become university teachers, while the children of elementary school teachers became upper secondary school teachers, to take the most obvious examples. In addition, the likelihood of becoming a university teacher was greater the faster the journey to the PhD was. However, the importance of the education path to enter a career trajectory in research and teaching at higher learning institutions took different expressions depending on which social class an individual started out from. The inclination to enter such a career trajectory increased slightly for people from both the upper and middle classes if they had a fast educational trajectory. On the other hand, for people from the working class, it was more common the slower the course of education they had.

Finally, the idiosyncratic relationships between social background, education, and career type, manifested in Chapter 7, can ultimately contribute to an empirical explanation of why social origin has virtually no effect on one's position in the field of humanities and social science. By setting career types in relation to the structure of the field, it became clear that academic power was not only associated with a specific position, such as the professorship, but was especially associated with a specific career trajectory characterised by

a long-standing acquaintance with the university. As long as the accumulation of capital is more associated with specific career types, and as long as specific career types have no strong connection with social background and education, social backgrounds will have no significant prediction power for positions in the field. In other words, one could say that proper investments are needed to cultivate inherited capital.

The career as a window to relations between assets and fields

The aim of this dissertation was to contribute to a comprehensive study of the individual and structural conditions for establishing a career in the humanities and social sciences. This approach opens up linkages between problems often studied in separate research fields. In this dissertation, studies of the role of the educational system in social reproduction have encountered studies of social differences in the world of science. In this section of the summary, I highlight the main results of the dissertation and reflect upon the contributions it led to as well as the possibilities and limitations of its specific approach. Finally, I point out three recent areas in research fields that have made calls for further research, which I believe my approach contributes to.

The genesis of a field and the formation of career paths

Studying careers in the humanities and social sciences by focusing both on individual and structural conditions also sheds light on how the relative autonomy of social fields work. In Chapter 7, I bring up Karl Mannheim's notion of the bureaucratic career, which can be seen as a "chain of assured possibilities of success".⁴⁵⁰ The predictability of the Mannheim bureaucratic career was reserved for relatively undisturbed parts of society. Social fields are not the same as bureaucratic organisations, but relatively autonomous social fields, like bureaucratic organisations, can provide some predictability in the form of assured possibilities, that is, career trajectories. This is why studying career trajectories becomes a way of studying social fields, such as the fields of science, and studies of social fields are also a way to study career trajectories.

In light of this interrelation of careers and fields, the conclusion is that the first half of the 20th century constitutes the scene of the genesis of a field of humanities and social sciences and the formation of career paths within this field. In the following, I will highlight five points from this conclusion based on the results of the dissertation.

The institutionalisation of disciplines at universities and university colleges meant that it was possible to apply for positions at these institutions where

---

⁴⁵⁰ Mannheim, K. (1952), *Essays on the Sociology of Knowledge*, s. 247.

both criteria was field-specific and where those who assessed a candidate's qualifications belonged to the field of humanities and social sciences. While research could be conducted within a variety of organisations, such as upper secondary schools and cultural institutions, at the time it was not certain that field-specific capital in the form of recognised contributions to science carried the same weight in the appointment of positions outside universities and university colleges – except for example, when applying for professorships at museums. In other words, the sciences that were institutionalised as university disciplines shaped a certain career model that was founded on recognition by peers. Since the role of universities and university colleges as scientific institutions of consecration is based on the way in which their members are appointed, it is clear that this role is historically changing and is not a characteristic of the university in general as an institution regardless of the historical period. This does not mean that this role was constantly changing. On the contrary, the institutional establishment of the disciplines at universities and university colleges meant a stable foundation for the disciplines during the period covered by this dissertation's investigations.

The increasing autonomy of the field can also be linked to an increasing polarisation between, on the one hand, the researchers whose position largely relied on recognition from colleagues in the form of reviews, translations and membership in scientific academies and, on the other hand, the researchers who had a strong foundation in government administration and held senior positions in research councils. This development, which appeared when comparing the field structure of the two cross sections from 1930 and 1954, can be understood from two circumstances. First, the field expanded in terms of the number of people who had sufficient assets to be considered as active agents. With more active agents, a specialisation was facilitated in terms of which assets were generated. Secondly, the social sciences acquired stronger institutional establishment during this period, and with this, involvement in the government and the committees became more important in the field. This polarisation between two forms of recognition, established because individuals accumulated different kinds of assets, in other words, formed two kinds of career paths. This is what generated the dynamics of the field.

The evolution of the field, from the concentration of various assets among a smaller group of individuals in 1930 to the polarisation of these assets in 1954 among a larger group, illustrates what occurs when theoretical concepts like 'capital' and 'fields' encounter historical examples. A starting point in the dissertation was that there were two specific species of capital associated with two different means of accumulation. The fact that these types of capital were unevenly distributed among the agents of the field, so that some had more scientific capital while others had more academic capital, established one of the main oppositions in Pierre Bourdieu's analysis of the structure of

the field of humanities and social sciences in France in 1968.⁴⁵¹ This was, just like the two cross-sections examined in this dissertation, a particular state in the history of the field when a certain balance prevailed between the different species of capital.

The importance of inherited assets in the form of class background declined during the course of moving from the beginning of the school system to a position in the field of humanities and social sciences. The school system was segmented, which meant that an organisational division of different types of schools at the secondary level coincided with socially different recruitment patterns for schools. If you earned a lower certificate examination (*realexamen*), the continued social selection at the levels of upper secondary school and university, and then finally to a position as professor, was more evenly distributed across different social groups. Among those agents most well-endowed with assets in the field of humanities and social sciences, the effects of their social origins diminished over time. In other words, there was no association between differences in capital possession and differences in social origin among the agents in the field. The declining significance of inherited assets for the positions in the field was a stable pattern over time, despite a marked expansion between 1930, when the financial resources for higher education and research were scarce, and in 1954, that is, when the increased funding for higher education and research had taken effect.

This means that acquired assets such as education and professional experience should have become more important for reaching a position in the field. This assumption can be tested by beginning with the positions in the field. Extensive possession of scientific, academic or political-administrative capital was most associated with professors. In other words, the professorship was a position that enabled the accumulation of additional assets. There were different career paths that led to this position, among which the most secure was to simply hold other positions in universities and university colleges, as an assistant professor (*docent*), acting professor or even another professorship. Because there were only a few professorships in each discipline, the normal condition was that they were occupied. One way to be prepared when a professorship was declared vacant was to get a PhD at an early age – if you missed out on the first competition for a professorship, you would have time to spare before another professorship opened up.

In summary, the relationship between career and field – or between individuals and structure – can be described as shaping each other. The structure of the field in terms of the distribution of assets, together with the supply of positions, form a set of assured possibilities for success, while the field structure is shaped by the assets of those agents who are positioned within the field. Therefore, this structure is dynamic.

---

⁴⁵¹ Bourdieu, P. (1996), *Homo Academicus*, s. 109.

Three hypotheses based on the dissertation's results

In the following section, I will highlight three concluding aspects of the results of the dissertation and point to three areas in recent research that this dissertation builds on.

To the extent that science has its own cultural value system, the ethos of science, to use the terms of Robert K. Merton, one can assume that the world of science with its hierarchies and internal social differentiation is relatively independent of external social circumstances. The humanities and social sciences seem to have constituted a relatively autonomous field around 1955. The specific career paths taken within this field seemed to have had a greater impact than social origin on which kinds of assets were accumulated. However, it is easy to be free of class differences when the school system effectively eliminates people from the lower classes. With the expansion of education in the second half of the 20th century, when more and more people enrolled in higher education, it is possible that social origin could have become more influential, even among researchers. Sociological studies of social differences in today's higher education suggest that this would be a reasonable hypothesis to test.

Describing social differences in terms of an encounter between social circumstances and individuals with assets means that one can give a relational explanation of certain outcomes. On the one hand, the propensity to defend a dissertation at a young age and become a university teacher is not inherent in the upper social strata as such. Rather, an accelerated educational trajectory is a strategy developed when one encounters an academic marketplace barren on opportunities. Such a strategy increases the chances of competing for positions that are rarely vacant. On the other hand, the institutional grounding of well-established disciplines will impose some restrictions that are independent of the individual's own plans and career trajectory. Certainly, these constraints could in theory be overcome, but, in general, career opportunities varied largely between disciplines depending on their relation to, for instance, the educational system and cultural institutions. This is also why the changing institutional positions of the disciplines themselves are of such great interest to those who want to study careers in research. Faced with different possibilities and limitations, strategies are developed to cope with these.

The specific role of the PhD as needed for promotion to the top teaching positions in upper secondary education together with the principle of having a professorship per discipline at each university faculty made for exceptional circumstances within the field of humanities and social sciences. When these circumstances began to change, as when the PhD, through a reform in 1952, no longer was a requirement for promotion in upper secondary education, and when new university lecturer positions were introduced at the university level, it was quite possible that the repertoire of strategies also changed, even though the principle of a professorship per discipline survived more or less

into the last decade of the 20th century. This should render the link between the dissertation and university career even stronger, which, in turn, likely leads to the fact that it is only during the last decades of the 20th century that the expansion of higher education seriously affected career paths, as when Bourdieu in *Homo Academicus* pointed out that the 1960s expansion accelerated the careers for some categories of university teachers.⁴⁵² This would be a hypothesis worth testing.

Occasionally, the 1960s is pointed out as the beginning of a crisis for the humanities in Sweden, which in the early part of the 20th century would have been in its golden age. Claims of crisis have concerned the decay of both humanities research itself and its material resources. The studies in this dissertation do not extend to the crisis years, but it is possible to tie together a couple of aspects made visible in the dissertation with the continued development of the discipline into the 1960s. One of these aspects is that, as a group, the social sciences had begun catching up with the humanities in a number of areas (positions, finance, journals); although, the humanities still dominated at the end of the dissertation's investigation period. Further, although the investigation of institutionalisation processes was limited to a few indicators, one of the results of institutionalisation was the increase of active agents in the field. When you already have a professorship in a discipline, it is difficult to establish another in the same discipline at the same university, especially if there is no specialisation. However, there was an area where the humanities disciplines were largely protected against the advancement of social sciences: the school system. Urban Dahllöf has shown how social sciences during the first half of the 20th century varied considerably in the production of PhDs while a steady stream of PhD graduates poured out of the humanities disciplines thanks to the top teaching positions at upper secondary schools requiring PhDs. When this requirement disappears in 1952, much of what made humanities disciplines special disappears. This kind of deinstitutionalisation of disciplines and its consequences for career paths and research production would be another possible direction for further investigations.

Opportunities and limitations

This dissertation's broad approach to the relationship between assets, career and field has both advantages and limitations. One advantage is that it is possible to specify which inherited and acquired assets are important for establishing a career in the humanities and social sciences and when they come into play. It is easy to imagine that one's career trajectory in the field is linked to class backgrounds, educational segmentation, labour market supply, acquired assets during one's career, and varying degrees of happenstance. By

---

⁴⁵² Ibid., s. 160–161.

examining all these factors – apart from happenstance – in one sweep, it is possible to point out that social selection primarily occurs in the school system at the secondary level, that competition for professorships is primarily linked to how institutionalised a discipline is within upper secondary schools and that the accumulation of field-specific assets are enabled by long-standing acquaintances with particular institutions. All of these could be assumed in more delimited studies, but they are also possible to test empirically.

The limitations include that all of the factors listed above could have been studied more thoroughly. However, that could also be said of other studies. Another aspect, as I discussed in Chapter 1, is that it is not only possible, but also probable, that a more nuanced history of the disciplines, together with a systematic analysis of social capital and social networks, would further elevate these conclusions. This would require extensive work, but both of these limitations could be rectified without replacing the research object and the theoretical tools if this were done.

Contribution of the dissertation to three research domains

This dissertation's contribution can be made in relation to recent calls from the three research domains – sociology of education, sociology of science, and history of science – that were most significant for the general theme of the dissertation. Research in sociology of education has recently shown greater interest in studying elites and elite education. Among other topics, this branch has studied admission processes, educational content and socialisation processes and how educational segmentation has reproduced social elites.⁴⁵³ My contribution to this domain has been to analytically follow the production of researchers – an educational elite – from their social origin, through the school system to careers in research, and finally through to the completion of their career trajectories. It is thus possible to study not only how certain schools and certain types of schools are attended by the children of the upper class, but it is also possible to understand the role of these institutions in producing the next generation of elites.

From a sociology of science point of view, research on careers in academia has almost exclusively focused on university researchers. Therefore, research on careers beyond universities has been needed.⁴⁵⁴ My contribution here has been, rather than limiting the study to only university researchers who remained in higher education, to follow PhD holders' career paths, regardless of whether they continued their careers within the university, in upper secondary schools, or in cultural institutions. It was found that parts of the university field's dynamics, such as the establishment of disciplines in universi-

---

⁴⁵³ van Zanten, A. (2015), "Educating Elites. The Changing Dynamics and Meanings of Privilege and Power", s. 3–4.

⁴⁵⁴ Prpić, K. (2014), "Prolegomenon: Widening Scientific Career Studies", s. 5.

ties and university colleges and competition for positions, derive from its relationship with the school system.

Finally, historians of science have called for comparative studies of both the humanities and social sciences. At the same time, attention has been drawn to the delimitation problems arising from studying multiple disciplines at one and the same time.⁴⁵⁵ Here I consider the approach in this dissertation as a possible way forward. The solution could thus be to begin the observations under favourable conditions. For example, if one studies countries with smaller research communities, one could study them during historical periods where everything has been documented and study delimited research objects that are not directly tied to administrative boundaries of disciplines.

---

⁴⁵⁵ Bod, R. (2010), "Introduction: Historiography of the Humanities", s. 10; Backhouse, R. & Fontaine, P. (2010), "Introduction", s. 5.

Bilagor

Bilaga 1

Bilaga 1a Kollektivbiografins källor

Kollektivbiografins population utgörs av alla som disputerade i humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner – inklusive nationalekonomi vid juridisk fakultet – 1915–1944 och alla som innehade befattningar i samma discipliner 1924, 1930, 1944, 1950 samt 1954. De disputerade har identifierats med hjälp av Dahllöf, U. (1987), *Akademiska avhandlingar vid Sveriges universitet och högskolor 1890–1939* och *Libris webbsök* (1997–) för åren 1940–1944. Befattningsinnehavarna har identifierats med *Sveriges statskalender* (1925; 1931; 1945; 1951; 1955).

Upplysningarna till den individuella kollektivbiografien har i första hand hämtats från universitetens och högskolornas matriklar: Adelsköld, E. (1978), *Stockholms högskolas matrikel 1888–1927*; Adelsköld, E. (1984), *Stockholms högskolas matrikel 1928–1950*; Brandberg, T. & Bahr, J. von (red.) (1906), *Uppsala universitets matrikel: 1906*; Dintler, Å. & Lindqvist, S. (red.) (1953), *Uppsala universitets matrikel 1937–1950*; Dintler, Å. & Grönberg, L. (red.) (1975), *Uppsala universitets matrikel 1951–1960*; Fries, T. & Döbeln, E. von (red.) (1937), *Uppsala universitets matrikel höstterminen 1936*; Hallberg, S. (1942), *Göteborgs högskolas matrikel 1916–1941*; Hellstrand, A. (1987) *Stockholms högskolas matrikel 1951–1960*; Johansson, J. V. & Wählin, L. (red.) (1916), *Göteborgs högskolas matrikel 1891–1916*; Olsson B. & Norlind W. (1940), *Lunds universitets matrikel. 1939*; Persson, M. & Norlind, W. (1951), *Lunds universitets matrikel. 1949–50*; Persson, M. & Norlind, W. (1962), *Lunds universitets matrikel. 1959–60*; Sandberg, N. (1957), *Göteborgs högskolas matrikel 1942–1954*.

Matriklarna för Uppsala, Lund och Göteborg innehåller såvitt jag har sett samma typ av information. Däremot är uppgifterna för Stockholms högskola något mer sparsmakade. Det är framförallt specialuppgifterna, resorna och publikationerna som saknas. Så långt det har varit möjligt har detta täckts upp genom att stämma av med de andra matriklarna samt biografiska uppslagsverk: Boëthius, B., Hildebrand, B. and Nilzén, G. (1918), *Svenskt biografiskt lexikon*; Harnesk, P. (red.) (1945–1950), *Vem är vem?; Vem är det: svensk biografisk handbok. (1912–); Vem är det? (1912–)*; Harnesk, P. (red.) (1962–1968), *Vem är vem? 2. uppl.*

Följande matriklar över läroverkslärare använts: Gejrot, H. & Räf, P. H. (red.) (1934), *Lärarmatrikeln 1934*; Sandén, E., Räf, P. H. & Gejrot, H. (red.) (1946), *Lärarmatrikeln 1946*.

Uppgifter för enstaka individer har hämtats ur: Åhlén, B. & Fries, C.-T. (red.) (1942), *Svenskt författarlexikon: biobibliografisk handbok till Sveriges moderna litteratur*.

För att få till en så homogen insamling som möjligt av publiceringsverksamheten begränsade jag mig till att för hela populationen hämta uppgifter ur bibliotekskatalogen *Libris*. Detta gjordes enligt följande. Först upprättade jag en lista på alla unika författaridentiteter, vilket vanligtvis inbegriper för- och efternamn i kombination med födelse- och dödsdatum. Tack vare att *Libris* tillhandahåller ett lättvikts-API (Xsearch) kan man få ut träfflistor i formatet MARC-XML.⁴⁵⁶ Det innebär att det går att spara kataloginformationens rådata med fältkoder i MARC-formatet för vidare analys. Med hjälp av ett Wget-program och författaridentiteterna kan man skapa ett script som automatiserar processen med att ta fram och spara träfflistorna. Med hjälp av MARC-koder kan man dessutom laborera med olika filter och exempelvis ta fram träfflistor som bara innehåller böcker, läroböcker eller översättningar. På detta sätt kan man till stora delar automatisera insamlingen av de drygt 34 000 *Libris*-bokposterna som går att spåra utifrån kollektivbiografen på 1 080 individer.

---

⁴⁵⁶ För en beskrivning av hur man kan använda *Libris* utan Wget-program, se Prytz, J. (2016), *The construction of a database regarding Swedish historical textbooks in mathematics (grades 1–9), 1900–2015*, s. 3–10.

Bilaga 1b Sociala klassificeringar

Tabell 30. Social klassificering av yrkeskategorier enligt SCB:s indelning i tre sociala grupper och Sven Mobergs modifierade Wicksell-Larsson-schema.

Wicksell-Larsson	Socialgrupp 1	Socialgrupp 2	Socialgrupp 3
A	Godsägare	Hemmansägare	Lantbrukare
Lantbrukare	1 (2: agronom) 8 (1: godsarrendator)	1 (3: gårdsägare) 3 (1: bergsman)	3 (1: lantbrukare o byggmästare)
B	Överlärare	Folkskollärare	
Folkskollärare (även överlärare och dylikt)	3 (1: distriktsöverlärare)	1 (5: lärare) 1 (2: religionslärare o kantor) 9 (1: seminarielärare)	
C1	Kyrkoherde, kontraktsprost, komminister		
Präster i svenska kyrkan	1 (5: prost) 1 (2: biskop) 8 (1: domprost)		
C2	5 (1: landsfiskal)	3 (1: notarie, ombudsman, syssloman)	
Högre ämbetsmän samt vissa stats- och stadstjänstemän med högskoleutbildning	2 (4: advokat) 2 (3: envoyé) 3 (2: borgmästare) 8 (1: envoyé o friherre)		
C3	Läkare		
Läkare	2 (3: lasarettläkare) 1 (2: stadsläkare) 3 (1: med dr)		
C4	Professor		
Professorer	1 (2: professor o friherre) 9 (1: professor i allmän religionshistoria verksam som tidningsredaktör och journalist)		
C5	Lektor		
Lektor, fil.dr., högre bibliotekstjänsteman	2 (3: docent) 6 (1: docent o lektor)		
C6	Läroverksadjunkt, rektor (skolför ej angiven)		
Adjunkt, fil.mag., lägre bibliotekstjänsteman	2 (1: adjunkt)		
C7	1 (4: tandläkare)	1 (5: apotekare)	
Tandläkare, apotekare, jägmästare, veterinärer	1 (2: jägmästare)	2 (1: länsveterinär)	
C8	Civilingenjör		
Civilingenjörer, arkitekter, lantmätare	1 (2: arkitekt) 1 (1: grosshandlare ^a)		
C9	1 (2: överingenjör)	Ingenjör	
Ingenjörer		1 (2: bergsingenjör) 7 (1: bergsingenjören)	
Cm	Major, kapten		

MOT LÄRDOMENS TOPP

Wicksell-Larsson	Socialgrupp 1	Socialgrupp 2	Socialgrupp 3
Officerare, övriga militärer	1 (4: överste) 2 (2: flaggunderofficer) 7 (1: colonel)		
D Större affärsmän och direktörer	Grosshandlare, direktör, disponent 1 (4: bankdirektör) 2 (2: president) 18 (1: bankofullmäktige)		
E Mindre affärsmän och vissa hantverkare	Handlanden, handlare, fabrikör 1 (3: handlande) 1 (2: avdelningschef) 2 (1: bryggeriägare)	Köpman, byggmästare 1 (5: bokhandlare) 2 (3: garvare) 4 (2: bryggmästare) 32 (1: försäkringsdirektör)	
F Tjänstemän i stat, kommun eller enskild tjänst	2 (3: byråchef) 6 (2: landshövding) 22 (1: distriktsföreståndare)	Sjökapten, postmästare 1 (5: bankkamrer) 2 (4: konstnär) 3 (3: predikant) 10 (2: fängelsedirektör) 44 (1: expeditjonsföreståndare)	
G Lägre tjänstemän i stat		Kamrer, verkmästare 1 (5: kassör) 1 (3: förman) 2 (2: arbetsförman) 11 (1: kantor)	
H Statstjänare, arbetare, hantverkare		1 (2: husägare) 3 (1: hovrättsvaktmästare)	2 (3: lokförare, snickarmästare) 3 (2: mekaniker) 31 (1: arbetare)

^{a)} Felklassificering enligt Wicksell-Larssons schema, men korrekt enligt socialgruppsindelningen.

Anmärkning: Endast yrkesbenämningar med 6 eller fler observationer skrivs ut. För benämningar som förekommer 5 eller färre gånger skrivs endast exempel på benämningar ut. Siffrorna utläses enligt följande: för kategori A lantbrukare och cellen socialgrupp 1 fanns det 1 beteckning med två förekomster (agronom) och 8 beteckningar med 1 förekomst (bland annat godsarrendator).

Källa: Se bilaga 1a.

Klassificeringarna av fädernas yrken enligt socialgrupp 1–3 har utgått från Paul Dahns *Den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst* och Statistiska centralbyråns publikationer om riksdagsmannavalen 1915–1917 och 1925–1928.⁴⁵⁷

Klassificeringen av fädernas yrken enligt Sven Mobergs modifierade Wicksell-Larsson-schema har utgått från Sven Mobergs *Vem blev student och*

⁴⁵⁷ Dahn, P. (1936), *Den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst*, s. 75–76, 84; *Riksdagsmannavalen. Åren 1915–1917*. (1918), s. 31–33; *Riksdagsmannavalen. Åren 1925–1928*. (1929), s. 51–55.

vad blev studenten? och SOU 1936:34 *Utredning rörande de svenska universitets- och högskolestudenternas sociala och ekonomiska förhållanden*.⁴⁵⁸

Klassificeringen av fädernas yrken enligt olika klassfraktioner gäller främst yrkesbeteckningar som här räknats till socialgrupp 1. En utgångspunkt har varit Martin Gustavssons *Makt och konstsmak*.⁴⁵⁹

Tabell 31. Yrkesbeteckningar klassificerade enligt fraktioner.

Antal förekomster	Ekonomisk	Professioner	Statsapparat	Kyrklig	Kulturell	Ej fraktion
Yrkesbeteckningar >5 förekomster	Gross-handlare, direktör, disponent, fabrikör, godsägare	Civilingenjör, läkare	Major, kapten	Kyrkoherde, kontraktsprost, komminister	Professor, läroverksadjunkt, rektor, lektor, överlärare	T. ex. handlanden, folkskollärare, sjökaptan,
Yrkesbeteckningar 5 förekomster	0	2 (apotekare)	1 (landsfiskal)	1 (prost)	1 (lärare)	4 (kassör)
Yrkesbeteckningar 4 förekomster	1 (bankdirektör)	2 (advokat)	2 (häradshövding)	0	2 (konstnär)	0
Yrkesbeteckningar 3 förekomster	0	0	4 (envoyé)	1 (predikant)	2 (docent)	12 (gårdsägare)
Yrkesbeteckningar 2 förekomster	2 (friherre)	5 (agronom)	12 (borgmästare)	2 (biskop)	6 (författare)	16 (bryggmästare)
Yrkesbeteckningar 1 förekomster	28 (godsarrendator)	8 (med dr)	35 (hovrättsnotarie)	9 (domprost)	32 (distriktsöverlärare)	135 (bergsman)

Anmärkning: För benämningar som förekommer 5 eller färre gånger skrivs endast exempel på benämningar ut.

Källa: Se bilaga 1a.

⁴⁵⁸ Moberg, S. (1951), *Vem blev student och vad blev studenten?*, s. 347–348; SOU 1936:34, *Utredning rörande de svenska universitets- och högskolestudenternas sociala och ekonomiska förhållanden*, s. 24–27.

⁴⁵⁹ Gustavsson, M. (2002), *Makt och konstsmak*, s. 23–25, 393–396.

Bilaga 2

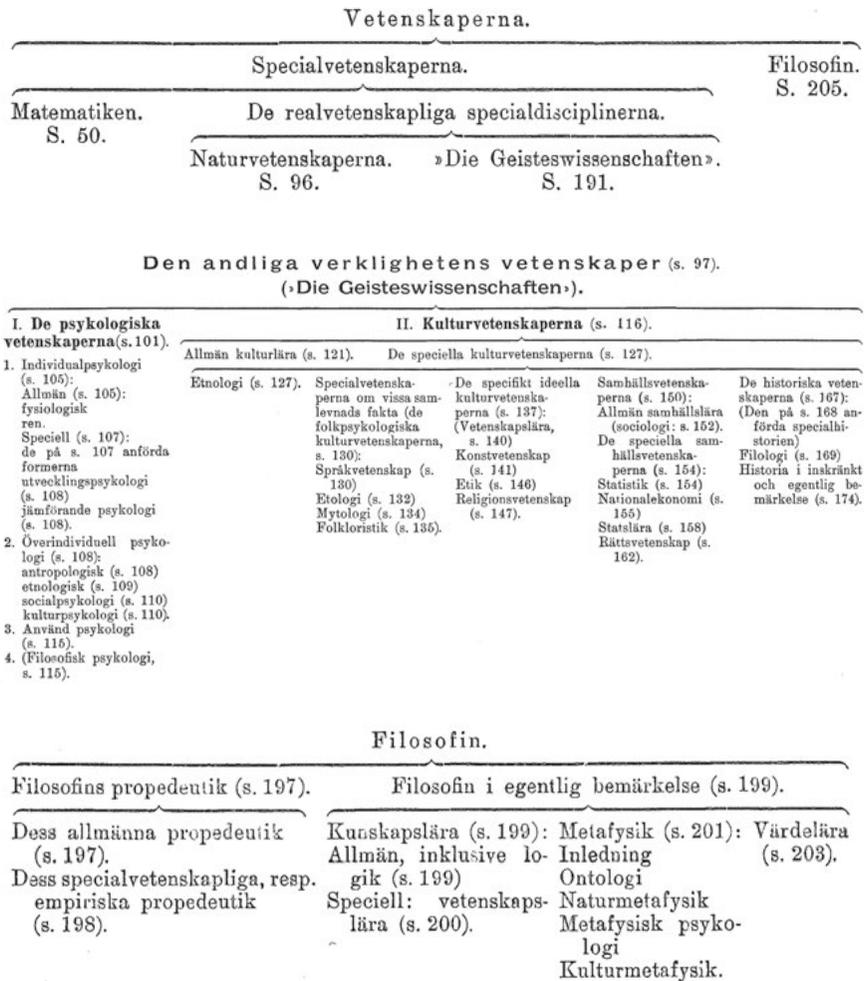
Tabell 32. Social mobilitet mellan generationer. Urval bland män födda 1899–1905, 1908–1914 samt 1917–1923.

	Business owners, leaders, higher managerial in private	Professionals, civil servants	Lower rank non-manual and semi-manual state employees	Lower rank non-manual private employees, mainly	Shopkeepers	Artisans and unskilled labour	Semi- and unskilled labour	Farmers	Farm labour	Occupation unknown or unclassifiable	
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	Totalt
A	33 26,0 9,0	23 18,1 4,7	3 2,4 0,4	41 32,3 2,5	4 3,1 0,7	10 7,9 0,4	3 2,4 0,1	7 5,5 0,4	0 0,0 0,0	3 2,4 1,7	127 100,0 1,0
B	33 12,5 9,0	121 45,8 24,8	9 3,4 1,2	57 21,6 3,4	12 4,5 2,1	12 4,5 0,5	11 4,2 0,3	6 2,3 0,4	0 0,0 0,0	3 1,1 1,7	264 100,0 2,1
C	31 4,2 8,4	43 5,8 8,8	145 19,5 19,0	142 19,1 8,6	28 3,8 5,0	113 15,2 4,9	164 22,1 4,5	40 5,4 2,4	26 3,5 2,1	10 1,3 5,7	742 100,0 5,8
D	60 12,0 16,3	76 15,2 15,6	32 6,4 4,2	167 33,5 10,1	20 4,0 3,6	52 10,4 2,2	56 11,2 1,5	24 4,8 1,5	7 1,4 0,6	5 1,0 2,8	499 100,0 3,9
E	34 10,0 9,2	42 12,4 8,6	16 4,7 2,1	86 25,3 5,2	48 14,1 8,6	37 10,9 1,6	48 14,1 1,3	18 5,3 1,1	8 2,4 0,7	3 0,9 1,7	340 100,0 2,6
F	81 4,2 22,0	62 3,2 12,7	100 5,2 13,1	333 17,3 20,1	108 5,6 19,3	576 29,9 24,9	514 26,7 14,1	76 3,9 4,6	53 2,8 4,4	23 1,2 13,1	1 926 100,0 15,0
G	43 1,3 11,7	49 1,5 10,1	197 5,8 25,8	463 13,7 27,9	120 3,6 21,4	696 20,6 30,1	1 388 41,1 38,0	159 4,7 9,7	219 6,5 18,0	45 1,3 25,6	3 379 100,0 26,3
H	39 1,1 10,6	50 1,5 10,3	150 4,4 19,6	240 7,0 14,5	164 4,8 29,2	457 13,4 19,7	690 20,2 18,9	1 065 31,1 64,9	510 14,9 42,0	56 1,6 31,8	3 421 100,0 26,6
I	8 0,4 2,2	12 0,6 2,5	106 5,4 13,9	119 6,0 7,2	54 2,7 9,6	330 16,7 14,3	728 36,8 19,9	224 11,3 13,6	372 18,8 30,6	25 1,3 14,2	1 978 100,0 15,4
J	6 3,6 1,6	9 5,5 1,8	6 3,6 0,8	9 5,5 0,5	3 1,8 0,5	31 18,8 1,3	55 33,3 1,5	23 13,9 1,4	20 12,1 1,6	3 1,8 1,7	165 100,0 1,3
Totalt	368 2,9 100,0	487 3,8 100,0	764 5,9 100,0	1 657 12,9 100,0	561 4,4 100,0	2 314 18,0 100,0	3 657 28,5 100,0	1 642 12,8 100,0	1 215 9,5 100,0	176 1,4 100,0	12 841 100,0 100,0

Anmärkning: Faderns yrkeskategori i rader, sonens yrkeskategori i kolumner.

Källa: Carlsson (1969), *Social Mobility and Class Structure*, s. 93.

Diagram 31. Vannérus vetenskapssystematik: sammanfattande schema, de andliga vetenskaperna samt filosofin.

Källa: Vannérus, A. (1921), *Vetenskapssystematik*, s. 191, 205, 212.

Tabell 33. Klassificering av discipliner för analys av sociala profiler. Antal befattningsinnehavare i 1931 respektive 1955 års statskalendrar.

Disciplin	1931	1955	Vannerus klassificering	Slutgiltig klassificering
Allmän och jämförande etnografi	1	6	Etnologi	Etnologi
Nordisk och jämförande folklivsforskning	4	7	Etnologi	Etnologi
Totalt	5	13		
Filosofi	14	17	Filosofi	Filosofi
Klassisk fornkunskap	6	16	Historiska vetenskaper	Fornkunskap
Nordisk fornkunskap	4	7	Historiska vetenskaper	Fornkunskap
Totalt	10	23		
Geografi	5	19	Samhällsvetenskaperna	Geografi
Historia	16	36	Historiska vetenskaper	Historia
Idéhistoria	0	2	Ideella kulturvetenskaper	Ideella kulturvetenskaper
Musikhistoria	2	2	Ideella kulturvetenskaper	Ideella kulturvetenskaper
Religionshistoria	1	5	Ideella kulturvetenskaper	Ideella kulturvetenskaper
Teaterhistoria	0	2	Ideella kulturvetenskaper	Ideella kulturvetenskaper
Totalt	3	11		
Filologi	0	0	Historiska vetenskaper	Klassisk filologi
Grekiska	8	6	Historiska vetenskaper	Klassisk filologi
Latin	10	16	Historiska vetenskaper	Klassisk filologi
Totalt	18	22		
Konsthistoria	9	21	Ideella kulturvetenskaper	Konsthistoria
Litteraturhistoria	14	35	Ideella kulturvetenskaper	Litteraturhistoria
Nationalekonomi	11	22	Samhällsvetenskaperna	Nationalekonomi
Nordiska språk	23	40	Samlevnadsfakta	Nordiska språk
Engelska språket	13	30	Samlevnadsfakta	Nyeuropeisk lingvistik
Romanska språk	14	32	Samlevnadsfakta	Nyeuropeisk lingvistik
Tyska	12	20	Samlevnadsfakta	Nyeuropeisk lingvistik
Totalt	39	82		
Pedagogik	0	0	Psykologiska vetenskaper	Psykologiska vetenskaper
Psykologi	1	5	Psykologiska vetenskaper	Psykologiska vetenskaper
Psykologi och pedagogik	1	11	Psykologiska vetenskaper	Psykologiska vetenskaper
Totalt	2	16		
Ekonomisk historia	1	5	Samhällsvetenskaperna	Samhällsvetenskaper
Företagsekonomi	3	7	Samhällsvetenskaperna	Samhällsvetenskaper
Rättsvetenskap	2	2	Samhällsvetenskaperna	Samhällsvetenskaper
Sociologi	0	10	Samhällsvetenskaperna	Samhällsvetenskaper
Statistik	4	6	Samhällsvetenskaperna	Samhällsvetenskaper
Totalt	10	30		
Statskunskap	7	14	Samhällsvetenskaperna	Statskunskap
Arabiska språket	2	0	Historiska vetenskaper	Utomeuropeisk filologi
Assyriologi	0	1	Historiska vetenskaper	Utomeuropeisk filologi
Bysantinologi	1	1	Historiska vetenskaper	Utomeuropeisk filologi

Disciplin	1931	1955	Vannerus klassificering	Slutgiltig klassificering
Egyptologi	1	3	Historiska vetenskaper	Utomeuropeisk filologi
Indologi	6	4	Historiska vetenskaper	Utomeuropeisk filologi
Kinesiska	0	1	Historiska vetenskaper	Utomeuropeisk filologi
Semitiska språk	5	5	Historiska vetenskaper	Utomeuropeisk filologi
Turkiska	1	1	Historiska vetenskaper	Utomeuropeisk filologi
Östasiatiska språk	2	1	Historiska vetenskaper	Utomeuropeisk filologi
Totalt	18	17		
Slaviska språk	4	15	Historiska vetenskaper	Övrig europeisk filologi
Allmän språkvetenskap	1	1	Samlevnadsfakta	Övrig europeisk filologi
Finsk-ugriska språk	2	7	Samlevnadsfakta	Övrig europeisk filologi
Holländska språket	0	2	Samlevnadsfakta	Övrig europeisk filologi
Totalt	7	25		

Anmärkning: Vakanser har inte tagits med i beräkningarna.

Källa: Se bilaga 1a.

Tabell 34. Befattningsdisciplin enligt 1955 års statskalender och social bakgrund.
Frekvenser i absoluta tal.

Disciplin	A	B	C1	C2	C3	C4	C5	C7	C8	D	E	F	G	H
Etnologi	3	0	0	0	1	0	0	0	0	2	3	2	1	1
Filosofi	0	1	1	2	2	3	0	0	0	2	3	3	0	0
Fornkunskap	1	2	4	0	1	2	0	0	1	5	2	2	1	2
Geografi	1	3	0	1	1	2	0	4	0	0	3	2	2	0
Historia	1	4	3	2	1	5	2	3	0	3	2	9	0	1
Ideella kulturvetenskaper	0	0	3	1	1	1	0	1	0	0	1	2	0	0
Klassisk filologi	3	1	3	1	0	1	1	1	1	2	3	3	1	0
Konsthistoria	0	1	0	1	2	4	0	4	1	3	2	3	0	0
Litteraturhistoria	2	2	3	0	0	5	2	0	0	4	5	9	1	2
Nationalekonomi	1	2	2	3	1	2	0	3	0	1	2	4	0	0
Nordiska språk	7	2	2	1	1	4	0	0	1	1	3	9	3	3
Nyeuropeisk lingvistik	3	6	1	0	4	7	5	3	0	6	13	9	4	1
Psykologiska vetenskaper	0	3	2	0	0	2	0	0	0	0	5	0	1	3
Samhällsvetenskaper	5	1	0	2	0	4	0	0	1	5	6	3	2	0
Statskunskap	1	1	1	1	0	3	0	0	0	3	1	2	1	0
Utomeuropeisk filologi	1	2	3	0	2	2	1	1	0	0	1	2	0	1
Övrig europeisk filologi	2	3	0	2	1	1	2	1	1	1	3	1	0	2

Källa: Se bilaga 1a.

Tabell 35. Befattningsdisciplin enligt 1931 års statskalender och social bakgrund. Frekvenser i absoluta tal.

Disciplin	A	B	C1	C2	C3	C4	C5	C7	C8	D	E	F	G	H
Etnologi	1	1	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Filosofi	1	0	5	0	0	0	0	0	1	0	3	2	0	2
Fornkunskap	2	0	0	0	0	1	1	0	1	3	1	0	0	1
Geografi	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	1	1	1	0
Historia	1	1	3	1	0	5	0	0	1	1	0	2	1	0
Ideella kulturvetenskaper	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Klassisk filologi	3	0	3	1	0	1	1	0	1	2	3	1	1	1
Konsthistoria	1	0	1	0	0	1	1	1	0	2	2	0	0	0
Litteraturhistoria	1	0	1	0	0	0	0	0	1	2	3	3	0	3
Nationalekonomi	1	0	0	4	0	0	0	0	0	2	1	3	0	0
Nordiska språk	3	3	3	2	0	1	2	0	0	2	3	3	0	0
Nyeuropeisk lingvistik	4	2	1	2	1	5	0	1	0	0	8	5	1	0
Psykologiska vetenskaper	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Samhällsvetenskaper	0	1	1	0	0	1	0	0	2	1	1	2	0	1
Statskunskap	0	1	1	0	0	1	1	1	0	1	0	1	0	0
Utomeuropeisk filologi	0	3	5	0	1	1	1	1	2	1	2	1	0	0
Övrig europeisk filologi	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	2	1	0	0

Källa: Se bilaga 1a.

Tabell 36. Korrespondensanalys av befattningsdisciplin och social bakgrund. Axlar och egenvärden.

Axel	Egenvärde	Andel av total varians	Kumulativ andel
1	0,140	24,7	24,7
2	0,095	16,8	41,5
3	0,082	14,4	55,9
4	0,058	10,2	66,1
5	0,048	8,4	74,5
6	0,037	6,6	81,1
7	0,032	5,6	86,7
8	0,028	5,0	91,7
9	0,024	4,2	95,9
10	0,010	1,8	97,7
11	0,009	1,5	99,2
12	0,003	0,6	99,8
13	0,001	0,2	100,0
Totalt	0,592	100,0	

Källa: Se bilaga 1a.

Tabell 37. Korrespondensanalys av befattningsdisciplin och social bakgrund. Aktiva frekvensers koordinater och bidragsvärden, axel 1 och 2.

Variabel	Andel i populationen	Axel 1		Axel 2	
		Koordinat	Bidragsvärde	Koordinat	Bidragsvärde
Lantbrukare	7,6	-0,58	18,2	0,38	11,2
Folkskollärare	8,3	0,13	1,0	-0,23	4,7
Präster i svenska kyrkan	6,8	0,11	0,6	-0,74	39,7
Högre ämbetsmän, juridisk skolning	4,1	0,53	8,2	0,31	4,2
Läkare, tandläkare, apotekare	4,4	0,44	6,1	-0,07	0,2
Professorer	11,7	0,11	1,0	0,03	0,1
Läroverkslärare	3,2	0,03	0,0	-0,23	1,7
Ingenjörer	5,1	1,06	41,0	0,24	3,2
Militärer, officerare	1,5	-0,29	0,9	0,35	1,9
Direktörer, disponenter, grosshandlare	9,3	-0,20	2,6	0,27	7,1
Handlande, affärsman, köpmän	14,1	-0,17	3,1	0,04	0,2
Högre tjänstemän	15,9	0,05	0,3	0,03	0,1
Lägre tjänstemän	4,1	-0,46	6,4	0,27	3,2
Hantverkare, arbetare, därunder	3,9	-0,62	10,7	-0,74	22,5

Källa: Se bilaga 1a.

Tabell 38. Korrespondensanalys av befattningsdisciplin och social bakgrund. Kvadrerad cosinus för aktiva frekvenser.

Variabel	Axel 1	Axel 2	Axel 3	Axel 4	Axel 5	$\sum$ axel 1–4
Lantbrukare	0,46	0,19	0,02	0,19	0,09	0,86
Folkskollärare	0,06	0,19	0,45	0,02	0,02	0,72
Präster i svenska kyrkan	0,01	0,56	0,31	0,01	0,00	0,90
Högre ämbetsmän, juridisk skolning	0,26	0,09	0,10	0,12	0,03	0,57
Läkare, tandläkare, apotekare	0,27	0,01	0,02	0,00	0,00	0,30
Professorer	0,09	0,01	0,03	0,22	0,03	0,35
Läroverkslärare	0,00	0,04	0,20	0,21	0,17	0,45
Militärer, officerare	0,74	0,04	0,05	0,06	0,00	0,90
Ingenjörer	0,05	0,07	0,04	0,12	0,14	0,27
Direktörer, disponenter, grosshandlare	0,08	0,16	0,14	0,31	0,22	0,69
Handlande, affärsman, köpmän	0,14	0,01	0,38	0,01	0,09	0,54
Högre tjänstemän	0,01	0,00	0,21	0,04	0,57	0,27
Lägre tjänstemän	0,32	0,11	0,10	0,03	0,00	0,56
Hantverkare, arbetare, därunder	0,28	0,40	0,07	0,08	0,02	0,83

Källa: Se bilaga 1a.

Tabell 39. Korrespondensanalys av befattningsdisciplin och social bakgrund. Aktiva raders koordinater och bidragsvärden.

Disciplin	Andel i populationen	Axel 1		Axel 2	
		Koordinat	Bidragsvärde	Koordinat	Bidragsvärde
Etnologi	3,2	-0,66	9,9	0,32	3,5
Filosofi	4,1	0,27	2,2	0,07	0,2
Fornkunskap	5,6	-0,29	3,3	-0,34	7,0
Geografi	4,6	0,54	9,8	0,29	4,0
Historia	8,8	0,33	6,7	-0,12	1,4
Ideella kulturvetenskaper	2,4	0,64	7,1	-0,52	7,0
Klassisk filologi	5,1	-0,14	0,7	0,06	0,2
Konsthistoria	5,1	0,65	15,6	0,37	7,2
Litteraturhistoria	8,5	-0,22	3,0	-0,18	2,8
Nationalekonomi	5,1	0,63	14,5	0,08	0,4
Nordiska språk	9,0	-0,43	12,2	0,06	0,3
Nyeuropeisk lingvistik	15,1	-0,02	0,1	0,07	0,7
Psykologiska vetenskaper	3,9	-0,40	4,4	-0,78	25,1
Samhällsvetenskaper	7,1	-0,41	8,3	0,55	22,9
Statskunskap	3,4	-0,12	0,3	0,23	1,9
Utomeuropeisk filologi	3,9	0,25	1,7	-0,61	15,3
Övrig europeisk filologi	4,9	-0,04	0,0	-0,05	0,1

Källa: Se bilaga 1a.

Tabell 40. Korrespondensanalys av befattningsdisciplin och social bakgrund. Kvadrerad cosinus för aktiva rader.

Disciplin	Axel 1	Axel 2	Axel 3	Axel 4	Axel 5	∑ axel 1–4
Etnologi	0,48	0,12	0,00	0,02	0,01	0,62
Filosofi	0,13	0,01	0,09	0,10	0,08	0,32
Fornkunskap	0,13	0,18	0,17	0,01	0,30	0,49
Geografi	0,31	0,09	0,26	0,14	0,00	0,81
Historia	0,41	0,06	0,04	0,07	0,17	0,57
Ideella kulturvetenskaper	0,29	0,20	0,28	0,03	0,00	0,80
Klassisk filologi	0,05	0,01	0,18	0,08	0,01	0,33
Konsthistoria	0,49	0,15	0,00	0,00	0,09	0,64
Litteraturhistoria	0,18	0,11	0,04	0,33	0,15	0,67
Nationalekonomi	0,65	0,01	0,06	0,13	0,00	0,86
Nordiska språk	0,39	0,01	0,04	0,25	0,18	0,69
Nyeuropeisk lingvistik	0,00	0,02	0,50	0,35	0,04	0,87
Psykologiska vetenskaper	0,11	0,42	0,19	0,04	0,13	0,75
Samhällsvetenskaper	0,29	0,54	0,03	0,00	0,07	0,86
Statskunskap	0,03	0,10	0,27	0,13	0,08	0,53
Utomeuropeisk filologi	0,09	0,56	0,00	0,00	0,05	0,65
Övrig europeisk filologi	0,00	0,00	0,21	0,09	0,01	0,31

Källa: Se bilaga 1a.

Bilaga 3

Tabeller

Tabell 41. Lärjungar i olika sekundärskolformer från tre socialgrupper under 1920-talet.

Skolform	Socialgrupp 1	Socialgrupp 2	Socialgrupp 3	1/4	2/4	3/4
Folkskoleseminarier***	10,6	55,5	33,9	0,3	1,4	1,6
Kommunala mellanskolor*	19,2	38,0	42,8	0,5	1,0	2,0
Samtliga enskilda mellanskolor**	21,6	44,0	34,4	0,5	1,1	1,6
Allmänna läroverk*	33,4	41,8	24,8	0,8	1,1	1,1
Samtliga tekniska läroverk**	39,1	37,8	23,1	1,0	1,0	1,1
Ettårigt handelsgymnasium**	41,2	33,2	25,7	1,0	0,9	1,2
Reallinjen*	42,0	40,3	17,7	1,1	1,0	0,8
Tekniska gymnasier**	48,2	36,6	15,2	1,2	0,9	0,7
Latinlinjen*	50,0	34,6	15,4	1,3	0,9	0,7
Tvåårigt handelsgymnasium**	51,3	31,5	17,3	1,3	0,8	0,8
Samtliga högre flickskolor**	53,2	35,7	11,1	1,4	0,9	0,5
Samtliga högre goss- och samskolor**	67,0	26,4	6,6	1,7	0,7	0,3
Totalt (4)	39,4	38,9	21,7			

*) 1924, **) 1928, ***) medelvärde 1922–1926

Källa: Bearbetning av Dahn, P. (1936), *Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst*, s. 422.

Tabell 42. Studenter vid olika lärosäten från tre socialgrupper. Medelvärden 1924–1926 där inget annat anges.

Lärosäte	Socialgrupp 1	Socialgrupp 2	Socialgrupp 3	1/4	2/4	3/4
Göteborgs högskola**	31,4	57,6	11,0	0,7	1,4	0,9
Lunds universitet*	35,8	51,1	13,1	0,8	1,3	1,1
Veterinärhögskolan	35,9	59,0	5,1	0,8	1,5	0,4
Stockholms högskola*	39,9	42,0	18,1	0,8	1,0	1,5
Apotekaryrket	41,7	40,5	17,9	0,9	1,0	1,5
Tandläkarinstitut	43,8	45,0	11,3	0,9	1,1	0,9
Chalmers tekniska institut	48,4	35,5	16,1	1,0	0,9	1,3
Uppsala universitet*	53,5	35,7	10,8	1,1	0,9	0,9
Lantmåteriyrket	57,4	31,9	10,6	1,2	0,8	0,9
Karolinska institutet*	57,9	35,1	7,0	1,2	0,9	0,6
Handelshögskolan	58,2	27,9	13,9	1,2	0,7	1,2
Tekniska högskolan	62,3	25,3	12,3	1,3	0,6	1,0
Militära skolor	66,0	23,6	10,3	1,4	0,6	0,9
Skogshögskolan	66,0	22,6	11,3	1,4	0,6	0,9
Totalt (4)	47,5	40,4	12,1			

*) Medelvärde 1925–27, **) Medelvärde 1911–1916.

Källa: Bearbetning av Dahn, P. (1936), *Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst*, s. 422.

Tabell 43. Jämförelse av sociala grupperns fördelning på latin- respektive reallinjen 1924.

Yrkesgrupp	Andel reallinje (1)	Andel latinlinje (2)	Andel totalt (3)	Fördelningskv ot reallinje 1/3	Fördelningskv ot latinlinje 2/3
Lantbrukare	11,4	9,2	10,3	1,1	0,9
Folkskollärare	0,4	0,6	0,5	0,8	1,2
Akademiker	14,2	18,2	16,2	0,9	1,1
Direktörer	2,4	2,8	2,6	0,9	1,1
Handlande	4,3	4,2	4,2	1,0	1,0
Högre tjänstemän	15,5	20,0	17,7	0,9	1,1
Lägre tjänstemän	27,3	26,8	27,1	1,0	1,0
Hantverkare och arbetare	24,5	18,2	21,4	1,1	0,9

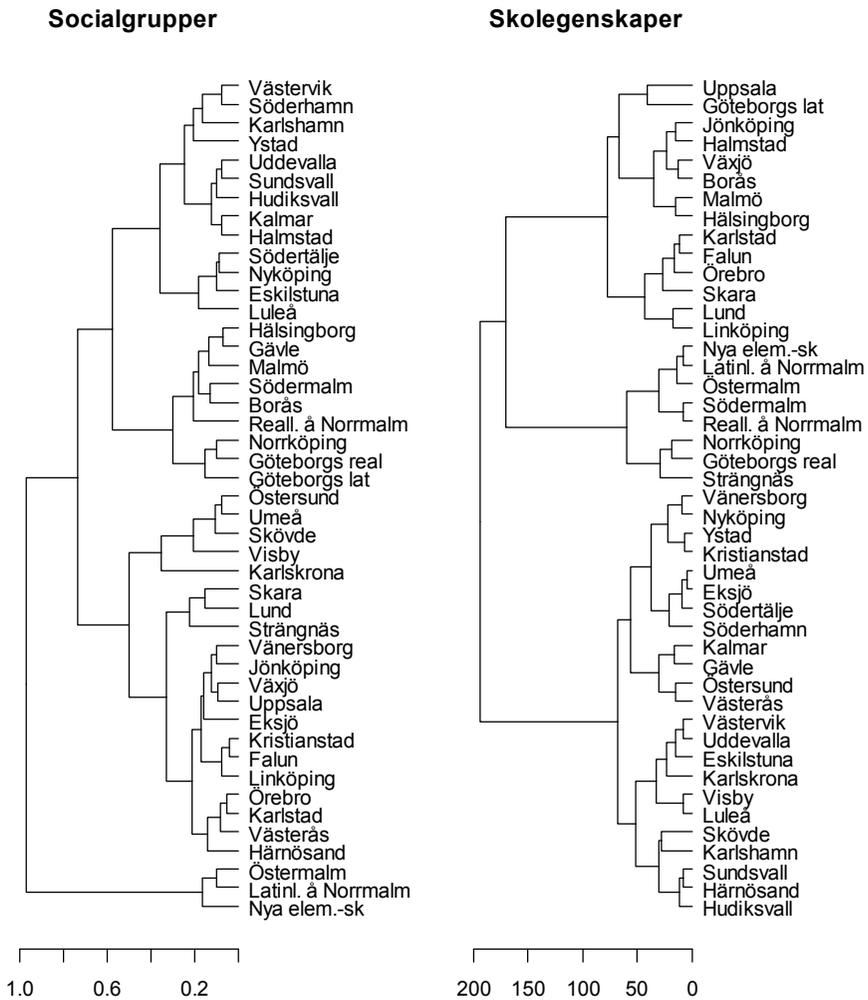
Källa: Bearbetningar och beräkningar utifrån Dahn, P. (1936), *Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst*, tabell 26, s. 80–81.

Tabell 44. Jämförelse av sociala grupperns fördelning på latin- respektive reallinjen 1924. Sortering efter fördelningskvoter.

>1,1 (Aningen mer latinorienterad)	0,9–1,1	<0,9 (Aningen mer realorienterad)
	Lantbrukare	
förvalt., inspektörer o dyl.	mejerister, mej. förest; lantbrukare, arrendatorer;	godsägare, agronomer; trädgårdsmästare
	Folkskollärare	
folkskollärare o vederlikar		
	Akademiker	
korpraler, soldater; officerare; läkare; apotekare, veterinärer, tandläkare; civila tjänstemän av högre grad; professorer, docenter	Advokat; läroverkslärare; statskyrkopräster; ingenjörer, arkitekter	kommunala tjänstemän av högre grad; underofficerare
	Direktörer, disponenter, grosshandlare	
bank- o försäkringstjänstemän	större affärsidk. (direkt.)	fabrikörer, disponenter
	Handlande, affärsmän, köpmän	
	fastighets-, lägenhetsägare o dyl.; källarmästare, åkerägare o dyl.; mindre affärsidk. (handl.)	
	Högre tjänstemän med flera	
sjökapten, styrmän; konstnärer o fotografer; sysslomän, kontrollörer; publicister o författare; revisorer, kommissionärer; kommunikationstjänstemän av högre grad		kamrerer, kontorschefer; kommunikationstjänstemän av högre grad
	Lägre tjänstemän med flera	
kontorister, bokhållare; landsfiskaler	kommunala tjänstemän av lägre grad; civila tjänstemän av lägre grad; kommunikationstjänstemän av lägre grad; arbetsförmän; verkmästare	predikanter, frikyrkopräster; byggmästare, entreprenörer
	Hantverkare, arbetare	
mindre ind.idk, hantv.mäst	Arbetare	hantverksmässiga yrken; åkare, chaufförer, stadsbud m fl.; bokbindare, typografer, litografer; montörer, mekaniker, plåtslagare; skeppare, sjömän; fyrvakt, lotsare, fiskare; maskinist, eldare

Anmärkning: De mest överrepresenterade grupperna på latinlinjen är mindre industriidkare och hantverksmästare (fördelningskvot 1,6), sjökapten och styrmän (1,6) samt korpraler och soldater (1,6). På reallinjen är trädgårdsmästare (1,5), maskinister och eldare (1,3), fyrvakter lotsare och fiskare (1,3) samt kommunikationstjänstemän av högre grad (1,3) de mest överrepresenterade.
Källa: Beräkningar utifrån Dahn, P. (1936), *Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst*, tabell 26, s. 80–81.

Diagram 32. Klusteranalys av läroverk utifrån elevernas sociala härkomst (till vänster) respektive läroverkens rekrytering (till höger). Klusteranalys med Wards metod.

Källa: Bearbetningar av Dahn, P. (1936), *Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst*, tabell 12a, 15, 27, 28 samt 33, s. 36–37, 50–51, 84, 87, 107.

För klusteranalysen baserad på faderns socialgrupp och näringsgren är den statistiskt sett bästa lösningen den som ger 6 kluster. Det mest säregna klustret utgörs här av skolorna Östermalm, latinläroverket på Norrmalm och Nya elementarskolan. För klusteranalysen baserad på skolegenskaper är en lösning i två eller tre kluster att föredra utifrån genomsnittlig siluettvidd och Huberts C. Treklusterlösningen placerar de tre socialt sett säregna

Stockholmsläroverken i samma kluster som andra Stockholmsläroverk och läroverk i Göteborg, Norrköping och Strängnäs.

Principalkomponentanalys högskolor 1930

Tabell 45. Till vänster: Axlarnas egenvärden (λ_i), andelar av den totala variansen (a) samt kumulativ andel (b). Till höger: Korrelationer och bidragsvärden för aktiva variabler.

Axel	λ_i	a	b	Axel 1		Axel 2		
				Social grupp	Korrelation	Bidr.	Korrelation	Bidr.
1	3,69	46,2	46,2	Lantbrukare	0,63	10,8	0,55	15,1
2	1,97	24,6	70,7	Folkskollärare	0,81	17,9	-0,15	1,1
3	0,87	10,8	81,5	Akademiker	-0,27	2,0	-0,92	43,3
4	0,64	8,0	89,6	Direktörer	-0,86	20,1	-0,02	0,0
5	0,5	6,3	95,8	Handlande	-0,12	0,4	0,71	25,7
6	0,22	2,8	98,6	Högre tjänstemän	-0,68	12,5	0,53	14,3
7	0,11	1,4	100,0	Lägre tjänstemän	0,75	15,3	0,04	0,1
				Hantverkare och arbetare	0,88	21,0	-0,08	0,3

Källa: Bearbetningar av SOU 1936:34, *Utredning rörande de svenska universitets- och högskolestudenternas sociala och ekonomiska förhållanden*, s. 53, 55.

Tabell 46. Koordinater och bidragsvärden för utbildningsinstitutionerna.

Utbildningsinstitution	Koordinat	Bidragsvärde	Koordinat	Bidragsvärde
Tekniska högskolan	-1,83	3,9	-0,28	0,2
Handelshögskolan	-3,37	13,3	2,33	12,0
Apotekaryrket	0,06	0,0	2,08	9,6
Chalmers	-1,59	3,0	0,90	1,8
Tandläkarinstitutet	-0,93	1,0	3,04	20,5
Militärhögskolan	-1,98	4,6	-1,19	3,1
Lantmäteritjänst	-1,47	2,5	1,22	3,3
T-Lund	3,96	18,4	0,46	0,5
T-Uppsala	3,58	15,1	-0,37	0,3
T-Göteborg	1,73	3,5	1,98	8,7
J-Lund	-0,55	0,4	-0,05	0,0
J-Uppsala	-1,72	3,5	-1,76	6,9
J-Stockholm	-2,74	8,8	-1,79	7,1
M-Lund	-0,40	0,2	0,16	0,1
M-Uppsala	-0,57	0,4	-0,07	0,0
M-Karolinska	-1,17	1,6	-1,45	4,7
H-Lund	2,03	4,9	-0,26	0,2
H-Uppsala	1,35	2,1	-1,38	4,2
H-Stockholm	-0,06	0,0	-1,82	7,3
H-Göteborg	0,87	0,9	0,19	0,1
N-Lund	2,59	7,9	0,64	0,9
N-Uppsala	1,76	3,7	-0,80	1,4
N-Stockholm	0,43	0,2	-1,82	7,3

Förklaring: Teologisk (T), juridisk (J), medicinsk (M), humanistisk (H) samt naturvetenskaplig (N) fakultet.

Källa: Bearbetningar av SOU 1936:34, *Utredning rörande de svenska universitets- och högskolestudenternas sociala och ekonomiska förhållanden*, s. 53, 55.

Bilaga 4

Källor till undersökningarna av disciplinernas institutionella ställningar

Disciplinernas institutionella ställningar har kartlagts med hjälp av företrädesvis tryckt material – det är bara projektfinsieringen som krävt arkivmaterial.

Examensämnen: SFS 1876:05, *1876 års universitetsstatuter, Studiehandbok för dem, som vid Upsala universitet ämna aflägga filosofie kandidat-examen eller någon af de förberedande examina* (1893); *Filosofiska fakultetens studiehandbok*, (1908–1953).

Professurer: Adelsköld, E. (1978), *Stockholms högskolas matrikel 1888–1927*; Adelsköld, E. (1984), *Stockholms högskolas matrikel 1928–1950*; Brandberg, T. & Bahr, J. von (red.) (1906), *Uppsala universitets matrikel: 1906*; Dintler, Å. & Lindqvist, S. (red.) (1953), *Uppsala universitets matrikel 1937–1950*; Dintler, Å. & Grönberg, L. (red.) (1975), *Uppsala universitets matrikel 1951–1960*; Fries, T. & Döbeln, E. von (red.) (1937), *Uppsala universitets matrikel höstterminen 1936*; Hellstrand, A. (1987) *Stockholms högskolas matrikel 1951–1960*; Nilsson, I. (1996), *Göteborgs universitet 1891–1995: data över professorer, docenter, avhandlingar och befordringsärenden. 2, Ämnesförteckningar: humaniora, konstnärliga ämnen, samhällsvetenskaper, matematik och naturvetenskaper*; Södersten, J. & Liljenstolpe, P. (red.) (2007), *Samhällsvetenskapliga fakulteten 40 år*; Weibull, J. (1968). *Lunds universitets historia: utgiven av universitetet till dess 300-årsjubileum. 4, 1868–1968*.

Tidskrifter: *Svensk bokenkatalog* (1911–1955); SOU 1951:9, *1945 års universitetsberedning*.

Disputerade: Dahllöf, U. (1987), *Akademiska avhandlingar vid Sveriges universitet och högskolor 1890–1939: en kompletterande sammanställning*; SOU 1957:24, *1955 års universitetsutredning*.

Projektfinsiering: Redogörelse för verksamheten under budgetåret 1952/53–1954/55 (B III, vol. 1), Statens råd för samhällsforskning, Riksarkivet; Fondens verksamhetsberättelse 1952/53–1954/55 (B 4, vol. 1), Humanistiska fondens arkiv, Riksantikvarieämbetet/Enheten för arkiv och bild.

Akademier, samfund och lärda sällskap

Tabell 47. Etablering av organisationer 1710–1920.

Organisation	1710– 1769	1770– 1830	1830– 1859	1860– 1889	1890– 1920
Akademier	1	6	0	0	1
Lärda samfund	1	4	0	1	2
Vetenskapliga sällskap					
Allmänna	0	0	0	2	1
Kyrkohistoriska, religionsvetenskapliga, filosofiska	0	0	0	0	4
Historiska (med hjälpvetenskaper), kulturhistoriska, personhistoriska	0	0	1	4	7
Fornminnes- och hembygdsföreningar	0	0	2	11	9
Språkvetenskapliga	0	0	1	3	6
Konsthistoriska och litterära	0	0	1	1	7
Juridiska, nationalekonomiska och statistiska	0	0	0	1	3
Etnografiska, geografiska, kartografiska	0	0	0	1	4
Naturvetenskapliga	0	0	1	5	10
Medicinska (med veterinärmedicin, farmaci, tandläkekonst)	0	2	1	7	13
Totalt vetenskapliga sällskap	0	2	7	35	64
Nobelstiftelsen	0	0	0	0	1
Totalt	2	12	7	36	68

Källa: Bearbetning av uppgifter från Bring, S. E. (1921), *Våra akademier, lärda samfund och vetenskapliga sällskap*.

Produktionen av doktorer 1900–1939

Tabell 48. Produktionen av doktorer 1900–1939.

Disciplin	1900–1909		1910–1919		1920–1929		1930–1939		Tot	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	Första år
Stora läroämnena										
Historia	35	18,1	32	14,5	33	12,8	44	14,4	184	1890
Nordiska språk	21	10,9	28	12,7	32	12,4	33	10,8	125	1890
Latin	14	7,3	10	4,5	17	6,6	34	11,1	93	1891
Litteraturhistoria	15	7,8	12	5,5	24	9,3	25	8,2	89	1892
Engelska	20	10,4	22	10,0	15	5,8	17	5,6	79	1892
Romanska språk	22	11,4	10	4,5	11	4,3	8	2,6	74	1890
Grekiska	11	5,7	5	2,3	9	3,5	14	4,6	54	1890
Tyska	10	5,2	17	7,7	16	6,2	6	2,0	52	1895
Små läroämnena										
Filosofi	10	5,2	9	4,1	7	2,7	16	5,2	63	1890
Kulturgeografi	2	1,0	3	1,4	7	2,7	6	2,0	20	1895
Pedagogik	4	2,1	7	3,2	5	1,9	2	0,7	20	1894
Övriga discipliner										
Konsthistoria	4	2,1	14	6,4	21	8,1	28	9,2	70	1890
Statskunskap	5	2,6	15	6,8	19	7,4	15	4,9	63	1890
Nordisk fornkunskap	2	1,0	11	5,0	6	2,3	9	3,0	30	1890
Nationalekonomi	3	1,6	9	4,1	8	3,1	7	2,3	29	1895
Klassisk fornkunskap	0	0,0	1	0,5	3	1,2	15	4,9	19	1918
Semitiska språk	3	1,6	4	1,8	3	1,2	3	1,0	21	1892
Statistik	3	1,6	3	1,4	6	2,3	5	1,6	20	1892
Slaviska språk	3	1,6	0	0,0	2	0,8	4	1,3	10	1890
Allmän och jämförande etnografi	1	0,5	2	0,9	3	1,2	3	1,0	9	1909
Nordisk och jämf. folklivsforskning	0	0,0	0	0,0	4	1,6	4	1,3	8	1924
Indologi	1	0,5	2	0,9	1	0,4	2	0,7	6	1908
Musikhistoria	0	0,0	1	0,5	4	1,6	0	0,0	5	1911
Finsk-ugriska språk	0	0,0	1	0,5	1	0,4	0	0,0	3	1896
Egyptologi	2	1,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	1903
Kinesiska	0	0,0	1	0,5	0	0,0	1	0,3	2	1915
Turkiska	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,3	1	1933
Totalt HS	193	100,0	220	100,0	258	100,0	305	100,0		
Totalt alla fakulteter	431		525		600		786			

Anmärkning: Kolumnen Första år rymmer endast den period som finns sammanställd av Dahllöf (se nedan), det vill säga 1890–1939.

Källa: Dahllöf, U. (1987), *Akademiska avhandlingar vid Sveriges universitet och högskolor 1890–1939: en kompletterande sammanställning*.

Principalkomponentanalys av doktorer, professorer och projekt.

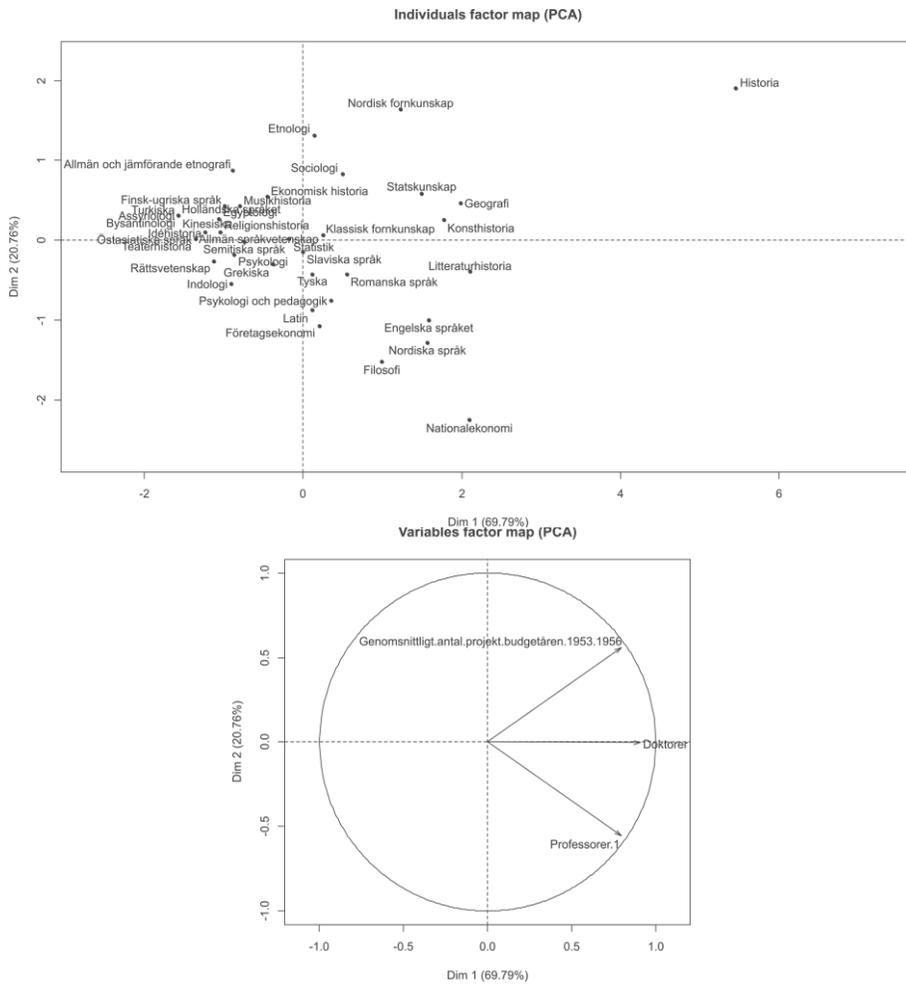
Tabell 49. Tre typer av materiella resurser fördelade bland humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner.

Disciplin	Professorer 1954	Doktorer 1946–1955	Genomsnittligt antal projekt budgetåren 1953–1956
Filosofi	7	18	2
Psykologi	2	4	1
Psykologi och pedagogik	4	20	1
<i>Psykologiska vetenskaper</i>	<i>3,0</i>	<i>12,0</i>	<i>1,0</i>
Allmän och jämförande etnografi	0	5	6,7
Etnologi (Nordisk o jmf folklivsforskning)	1	10	15,7
<i>Etnologi</i>	<i>0,5</i>	<i>7,5</i>	<i>11,2</i>
Engelska språket	6	31	5
Finsk-ugriska språk	1	1	5
Nordiska språk	7	26	5
Romanska språk	4	19	5
Tyska	4	10	5
<i>Samlevnadsfakta</i>	<i>4,4</i>	<i>17,4</i>	<i>5,0</i>
Idéhistoria	1	1	1
Konsthistoria	5	24	16,7
Litteraturhistoria	5	41	9
Musikhistoria	1	5	4,7
Religionshistoria	1	5	1
<i>Ideella kulturvetenskaper</i>	<i>2,6</i>	<i>15,2</i>	<i>6,5</i>
Ekonomisk historia	2	1	10,3
Företagsekonomi	6	4	4
Geografi	6	16	23
Nationalekonomi	11	16	6,7
Sociologi	3	7	17
Statistik	3	6	7,3
Statskunskap	5	13	20,7
<i>Samhällsvetenskaper</i>	<i>5,1</i>	<i>9,0</i>	<i>12,7</i>
Egyptologi	1	2	3
Grekiska	3	7	3
Latin	5	8	3
Semitiska språk	2	4	3
Slaviska språk	3	12	5
Klassisk fornkunskap	4	5	11,3
Nordisk fornkunskap	3	9	26,7
Historia	6	64	41,3
<i>Historiska vetenskaper</i>	<i>3,4</i>	<i>13,9</i>	<i>12,0</i>

Anmärkning: Bara de discipliner som har positiva värden på minst två av tre variabler.

Källa: Se avsnittet om källor ovan i denna bilaga.

Diagram 33. Principalkomponentanalys av professorer, doktorer och projekt.

Källa: Se avsnittet om källor ovan i denna bilaga.

Bilaga 5

Urval av indikatorer och effektiva agenter

För att fånga in ackumuleringen av tillgångar som beskrevs ovan, eller rättare sagt effekterna av denna ackumuleringsprocess, har jag samlat in tillgångarna i ett objektifierat tillstånd som en samling indikatorer för statistisk analys. Därmed sker en påtaglig men likväl nödvändig reduktion av de mångfacetterade kapitalarterna till ett fåtal tecken. Detta möjliggör dock en samtidig analys av alla dessa effekter som vore svårt att genomföra utan denna reduceringsoperation.

Innehavet av de olika kapitalarterna mäts med hjälp av flera variabler per art, och variablerna bygger i regel på ett större antal indikatorer.

Vetenskapligt kapital

Kännetecknen på innehav av vetenskapligt kapital har samlats i sju variabler. *Vetenskapliga priser* utgör tillsammans med *Hederstitlar* de kanske främsta indikatorerna på detta kapital. Bland de svenska humanisterna och samhällsvetarna har ett stort antal olika priser delats ut, men de flesta endast ett fåtal gånger. Det vanligast förekommande priset är Uppsala universitets Oscarspris till yngre vetenskapsidkare. Sammantaget är det uppåt 70 olika, främst svenska, priser som indikerar om man har fått erkännande i form av vetenskapliga priser eller inte.

Vad gäller hederstitlarna så samlar de utnämningen till hedersdoktor, professors namn och hedersledamot vid långt över 100 olika svenska och utländska lärosäten och institutioner. Osäkerheten beror på att källmaterialet ibland endast uppger ett ungefärligt antal institutioner vid vilka man utnämns till hedersdoktor.

Att utses till ledamot i akademier och lärda sällskap har jag på förhand tolkat som ett tecken på ett erkännande för vetenskapliga insatser. Det är visserligen fullt möjligt att, i likhet med Bourdieu i *Homo Academicus*, tolka det som ett en form av akademisk makt⁴⁶⁰, alltså det jag här benämner akademiskt kapital. Mitt intryck utifrån principerna för inval och akademiernas verksamheter (se kapitel 4) liksom minnesrunorna i föregående avsnitt är emellertid att akademimedlemskapet i Sverige under den tid jag studerar är mer av ett vetenskapligt än ett akademiskt kapital. Med tanke på akademiernas och de lärda sällskapens skilda historier och verksamhetsområden har jag till variabeln *Akademimedlemskap* fört medlemskap i Vetenskapsakademien, Svenska Akademien, Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien samt Gustaf Adolfs Akademien. Medlemskap i alla andra svenska och utländska akademier och lärda sällskap har förts till variabeln *Övriga lärda sällskap*.

---

⁴⁶⁰ Bourdieu, P. (1996), *Homo Academicus*, s. 229.

Gemensamt för de ovanstående variablerna är att de främst behandlar tecken på erkännande från den mest konsekrerade delen av fältet. För att inte binda upp analysen av det vetenskapliga kapitalet vid denna rätt snäva form av erkännande har jag kompletterat med två variabler för att fånga upp ett mer allmänt erkännande från det vetenskapliga fältet. För variabeln *Internationellt recenserad* samlade jag in uppgifter om antalet recensioner från databasen *JSTOR*. I likhet med andra databaser får man ha uppsikt över eventuella slagsidor mot vissa ämnesområden.⁴⁶¹ Sociologen Christian Fleck bedömde dock att den var tillräckligt komplett för att komma åt ryktbarheten bland drygt 800 tyskspråkiga sociologer verksamma omkring 1925–1950.⁴⁶² Det 100-tal titlar som fanns arkiverade från dess första nummer och framåt och täckte min och Flecks gemensamma period var utvalda enligt fyra kriterier: 1) antal institutionsprenumerationer, 2) citeringsanalyser, 3) rekommendationer från experter på de olika forskningsfälten samt 4) hur länge tidskriften har varit aktiv.⁴⁶³ Enligt Fleck var det i huvudsak psykologiska tidskrifter som var underrepresenterade. Vad gäller tidskrifternas nationella hemvist är det egentligen bara *Ekonomisk tidskrift* som har tydligt svensk orientering. *Geografiska annaler* hade visserligen också ett fokus på svensk geografisk forskning, men var från dess instiftande inriktad på att bli ett internationellt organ. Tidskriften för forskning om de moderna språken *Neuphilologische Mitteilungen* var baserad i Helsingfors men publicerade på tyska och var således inriktad på transnationell kommunikation. Avsikten med min undersökning är att komma åt synlighet i utlandet och därför har *Ekonomisk tidskrift* uteslutits, trots att den finns med i *JSTOR*-databasen. Anledningen till att även *Geografiska annaler* uteslutits beror på att de som skrev recensionerna var andra svenskar. Det är därmed svårt att på förhand veta hur synlig den recenserade författaren och dennas verk varit i utlandet, jämfört med om det varit en utländsk recensent eller en svensk recensent i en utländsk tidskrift.⁴⁶⁴

Även svenskspråkiga verk recenserades av utländska författare. Den framstående vetenskapshistorikern George Sarton, belgiskfödd amerikan, recenserade till exempel såväl Bengt Hildebrands omfångsrika *Kungl. Svenska Vetenskapsakademien: förhistoria, grundläggning och första organisation* (från 1939) som Sten Lindroths engelskspråkiga *Swedish Men of Science* (från 1951). Där-

⁴⁶¹ Den ger dessutom i likhet med alla andra databaser inte en komplett förteckning.

⁴⁶² Fleck, C. (2011), *A Transatlantic History of the Social Sciences*, s. 148–151.

⁴⁶³ Kriterierna revideras till och från, och framförallt tillkommer kriterier i takt med att databasen utökas. Sedan Flecks undersökning 2010 tycks en handfull ytterligare kriterier ha preciserats, se <<https://about.jstor.org/publishers/contribute-content/journals/content-selection-journals/>>

⁴⁶⁴ När Fleck gjorde sin undersökning var det inte möjligt att särskilja den recenserade från recensenten. Om det beror på förändringar i databasen eller våra något olika tillvägagångssätt låter jag vara osagt. När man använder en referenshanteringsprogramvara för att dra ut metadata ur *JSTOR*-posterna faller i regel recensent och författare i olika kategorier. Alla poster där det tydligt framgår vilken författare som blivit recenserad samlades in. För de allra flesta fallen innebär det att författaren stod som "recenserad författare". Och framförallt stod författaren själv inte som författare av recensionen i fråga.

för har jag kunnat använda översättningar av författarens verk som en av recensionerna delvis oberoende variabel. Upplysningar om översättningarna har hämtats ur bibliotekskatalogen *Libris* och samlats i variabeln *Översatta verk*.

Jag har fört in läroboksförfattande under det vetenskapliga kapitalet. Det är ett inte alldeles självklart val, med tanke på att detta slags författarskap främst relaterades till akademiskt kapital i *Homo Academicus*.⁴⁶⁵ Eftersom läroböcker har mer att göra med kanoniseringen av såväl läror som lärda än med den politiska och institutionaliserade makten som jag kallar akademiskt kapital, finner jag det rimligt att i utgångsläget använda dem som indikatorer på vetenskapligt kapital.

Akademiskt kapital

För att analysera det akademiska kapitalet har jag samlat kännetecknen i fem variabler. Att inneha en professur hade kunnat vara den främsta indikatorn eftersom en stor del av det akademiska kapitalet är så starkt knutet till just denna position. Men då hade jag på förhand byggt in det som egentligen är ett resultat av analysen. Istället är det makten över universitetet och över reproduktionen av dess lärarkår som utgör de främsta kännetecknen på akademiskt kapital. Att vara universitets- eller högskolerektor, universitetskansler, fakultetsdekan eller att ha deltagit i statliga utredningar rörande dessa institutioner har använts som indikatorer för variabeln *Universitetsmakt*. I de nämnda rollerna har man dessutom en potentiell makt över reproduktionen av universitetslärarkåren, en maktform som annars i hög grad vilade hos de sakkunniga som granskade professorsökandes meriter. Denna typ av uppdrag har samlats i variabeln *Sakkunnig*.

De sakkunniga hade en direkt inverkan på reproduktionen av universitetslärarkåren. På vägen dit hade dock kandidaterna genomgått flera sällningsprocesser, där inte minst själva studentexamen torde ha varit en av de viktigaste.⁴⁶⁶ Som censor vid dessa examenstillfällen hade man därmed ett indirekt inflytande över reproduktionen. Att vara censor var dock bara ett bland många andra uppdrag inom skolväsendet, där humanisterna och samhällsvetarna också kunde påträffas som skolinspektörer, styrelseledamöter och undervisningsråd. Dessa och liknande uppdrag har samlats i variabeln *Skolväsendeuppdrag*.

Två variabler har använts för att mäta innehav av eminenta positioner vid de rent vetenskapliga institutionerna. Att vara föreståndare för en vetenskaplig avdelning, att grunda och att vara redaktör för facktidskrift eller att vara ordförande i någon disciplinorganisation är ett par exempel på de indikatorer

⁴⁶⁵ Bourdieu, P. (1996), *Homo Academicus*, s. 128, 131.

⁴⁶⁶ I sina "Opersonliga bekännelser" skriver Bourdieu om hur filosofi framstod som den mest eftertraktade disciplinen bland förberedelseklasserna (*khâgne*), inte minst eftersom det satt uppburna filosofer som Maurice Merleau-Ponty i juryn för inträdesprövningarna till *École normale supérieure*. Bourdieu, P. (2000), *Pascalian Meditations*, s. 35–36.

som samlats i variabeln *Ledare för vetenskapsinstitution*. Vid dessa institutioner kan man i regel vara medlem utan att inta en ledande position. Indikatorer för dessa slags medlemskap har samlats i variabeln *Medlem i vetenskapsinstitution*.

Politiskt och administrativt kapital

Det politiska och administrativa kapitalet har undersökts med hjälp av åtta variabler fördelade på symboliska respektive institutionella former. Den symboliska dimensionen mäts med variablerna *Förtjänstmedalj*, *Nordstjärneorden* samt *Övriga ordnar*. Utan att ha granskat ens i närheten av alla ordnar och förtjänsttecken som tilldelades de svenska humanisterna och samhällsvetarna kan vi utgå från att forskare oftast tilldelades dessa på grund av sin forskning. Anledningen till att jag ändå placerar dem under politiskt och inte vetenskapligt kapital är för att de som utdelar ordnar och förtjänstmedaljer i regel härstammar utanför det vetenskapliga fältet. Det var till exempel vanligtvis svenska eller utländska regeringar som dekade ut förtjänsttecknen i det material jag har undersökt. Dessa tecken blir alltså visserligen ett erkännande av det vetenskapliga bidraget, men erkännandet kommer inte från kollegor utan från kungamakten eller andra regeringsmakter. Vad gäller själva variabelkonstruktionen valde jag att särskilja Nordstjärneorden från alla andra svenska och utländska ordnar, eftersom den var så vanligt förekommande jämfört med övriga, vilka därmed var mer utmärkande tecken.

Mellan vetenskapen och det politiska och administrativa fältet tycks även deltagandet i offentliga utredningar hamna. Inom ramen för dessa bedrivs empiriskt tung forskningsverksamhet och ibland tycks även forskare finnas med i planeringsstadiet av utredningar.⁴⁶⁷ Som jag har tagit upp på annat håll i avhandlingen var det dock från det politiska och administrativa fältet som man valdes in till utredningar, och resultaten kunde få politiska och samhällseliga effekter. Därför har jag fört variabeln *SOU*, som mäter deltagande i utredningsväsendet, till det politiska kapitalet.

När Bourdieu lanserade sin teori om vetenskapliga fält förmodade han att vetenskapligt kapital under särskilda omständigheter kan konverteras till andra kapitalarter.⁴⁶⁸ Till sådana omständigheter som gynnar konvertering till politisk och administrativt kapital torde uppdrag inom fackliga verksamheter, förenings- och näringsliv samt statsförvaltningen höra. Till *Fackliga uppdrag* har jag fört indikatorer på bland annat styrelseuppdrag inom docentföreningar, professorsföreningar, läroverksläroverksföreningar samt expertuppdrag utförda för fackföreningars räkning. Därutöver har humanisterna och samhällsvetarna varit styrelseaktiva i en räkka föreningar och sällskap, inte minst

⁴⁶⁷ Hirdman, Y. (1989), *Att lägga livet tillrätta*; Wisselgren, P. (2008) "Vetenskap och /eller politik?"; Lundin, P. & Stenlås, N. (2015), "The Reform Technocrats: The Strategists of the Swedish Welfare State, 1930–60".

⁴⁶⁸ Bourdieu, P. (1975), "The Specificity of the Scientific Field and the Social Conditions of the Progress of Reason", s. 25.

kulturföreningar som svensk-tyska, svensk-italienska, svensk-norska, svensk-spanska, etcetera. Sådana uppdrag har samlats i variabeln *Föreningsuppdrag*. Variabeln *Näringslivsuppdrag* samlar engagemang i banker och aktiebolag. Det rör sig främst om uppdrag som styrelseledamot eller ordförande samt enstaka rådgivnings- eller expertroller. Slutligen har en mängd uppdrag med anknytning till offentlig förvaltning på olika nivåer – från FN, UNESCO och utländska regeringar till lokala svenska stadsförvaltningar – samlats i variabeln *Förvaltningsuppdrag*.

Kapital för intellektuellt anseende

Endast två variabler har skapats för att mäta den typ av kapital som kan ge tillträde till maktpositioner på det kulturella produktions- och cirkulationsfältet. Variabeln *Kulturuppdrag* samlar indikatorer som uppdrag i bland annat kulturföreningar och redaktioner för kulturmagasin. Den mäter med andra ord mer av institutionellt intellektuellt kapital än erkännande för bidrag till det vidare kulturella fältet. Det senare fångas istället till viss del upp av variabeln *Svenska recensioner*, som samlar indikatorer på recensioner i svensk dagspress och i vissa tidskrifter från databasen Recensionssök 1920–1966. Totalt har humanisternas och samhällsvetarnas verk recenserats i 164 publikationer. De vanligaste tidningarna är dock *Svenska Dagbladet*, *Dagens Nyheter*, *Sydsvenska Dagbladet*, *Aftonbladet*, *Stockholms-Tidningen* och *Nya Dagligt Allehanda* vilka står för ungefär hälften av alla spårade recensioner.

Som Bourdieu påpekade i *Homo Academicus* tenderar indikatorer på kapital för intellektuellt anseende att ge en slagsida mot lärarna i de humanistiska ämnena och kanske särskilt inom litteraturhistoria.⁴⁶⁹ Slagsidor är i sig intressanta resultat. Problemet uppstår först om man därtill vill uttala sig om den samlade mängden ackumulerade tillgångar oavsett slag. Lösningen är att analysera indikatorer även på andra kapitalarter som kan vara effektiva i fältet i fråga, vilket jag också gör.

---

⁴⁶⁹ Bourdieu, P. (1996), *Homo Academicus*, s. 232.

*Multipel korrespondensanalys av 1930 respektive 1954 års tvärsnitt*Tabell 50. Axlarnas egenvärden (λ_i), andelar av den totala variansen (a) samt kumulativ andel (b), 1930 och 1954.

Axel	1930			1954		
	λ_i	a	b	λ_i	a	b
1	0,145	14,5	14,5	0,128	12,8	12,8
2	0,115	11,5	26,0	0,099	9,9	22,7
3	0,103	10,3	36,4	0,090	9,0	31,7
4	0,089	8,9	45,2	0,069	6,9	38,6
5	0,083	8,3	53,5	0,067	6,7	45,2
6	0,069	6,9	60,4	0,057	5,7	50,9
7	0,063	6,3	66,8	0,054	5,4	56,3
8	0,058	5,8	72,6	0,051	5,1	61,4
9	0,054	5,4	78,0	0,044	4,4	65,9
10	0,050	5,0	83,1	0,044	4,4	70,2
11	0,043	4,3	87,4	0,039	3,9	74,1
12	0,040	4,0	91,4	0,038	3,8	77,9
13	0,033	3,3	94,8	0,036	3,6	81,4
14	0,029	2,9	97,7	0,033	3,3	84,8
15	0,023	2,3	100,0	0,031	3,1	87,9
16				0,029	2,9	90,8
17				0,026	2,6	93,3
18				0,025	2,5	95,9
19				0,022	2,2	98,1
20				0,019	1,9	100,0

Källa: Se bilaga 1a.

Tabell 51. Variabler som bidrar mer än genomsnittet till den multipla korrespondensanalysens tre första axlar i 1930 års tvärsnitt.

Variabel	Totalt bidragsvärde	-			+		
		Kategori	Koordinat	%	Kategori	Koordinat	%
Axel 1							
Sakkunnig	24,9	Nej	-0,53	8,4	Ja	1,03	16,4
Skolväsendeuppdrag	22,5	Nej	-0,44	6,4	Ja	1,11	16,1
Nordstjärneorden	18,6	Nej	-0,47	6,5	Ja	0,87	12,1
Kulturuppdrag	9,4	Nej	-0,26	2,4	Ja	0,77	7,0
Ledare för vetenskapsinstitution	7,7	Nej	-0,35	3,2	Ja	0,49	4,5
Axel 2							
Akademimedlemskap	17,5	Ja	-0,86	12,4	Nej	0,35	5,1
Svenska recensioner	17,1	Ja	-0,38	5,7	Nej	0,77	11,5
Ledare för vetenskapsinstitution	12,8	Ja	-0,56	7,5	Nej	0,40	5,3
Medlem i vetenskapsinstitution	11,8	Ja	-0,62	7,7	Nej	0,33	4,1
Kulturuppdrag	8,8	Ja	-0,67	6,6	Nej	0,23	2,2
Nordstjärneorden	7,7	Nej	-0,27	2,7	Ja	0,50	5,0
Översatta verk	6,8	Ja	-0,71	5,6	Nej	0,17	1,3
Axel 3							
Hederstitlar	22,9	Nej	-0,37	6,3	Ja	0,97	16,6
Översatta verk	13,2	Nej	-0,22	2,5	Ja	0,94	10,7
Vetenskapliga priser	12,0	Nej	-0,28	3,5	Ja	0,67	8,5
Internationellt recenserad	11,8	Nej	-0,53	7,1	Ja	0,35	4,7
Ledare för vetenskapsinstitution	8,9	Ja	-0,44	5,2	Nej	0,31	3,7
Kulturuppdrag	7,6	Ja	-0,59	5,6	Nej	0,20	1,9

Källa: Se bilaga 1a.

Tabell 52. Strukturerande faktorer 1930. Koordinater för de tre första axlarna.

Variabel	Antal	1	2	3
Födelsedecennium				
-1879	55	0,09	0,16	0,22
1880-1889	41	-0,02	-0,15	-0,09
1890-1899	9	-0,45	-0,21	-0,82
1900-	1	0,04	-0,61	-1,46
Socialgrupp				
Socialgrupp 1	69	-0,07	-0,09	0,01
Socialgrupp 2	29	-0,04	0,24	-0,14
Socialgrupp 3	6	0,98	-0,27	0,58
Okänd	2	-0,12	0,59	0,05
Fraktion				
Ej fraktion (huvudsakligen socialgrupp 2 och 3)	34	0,20	0,08	-0,01
Ekonomisk	16	-0,36	-0,47	0,34
Kulturell	19	0,35	0,45	0,11
Kyrklig	19	-0,27	0,08	-0,05
Professioner	4	-0,35	-0,41	-0,75
Statsapparat	14	-0,10	-0,28	-0,22
Studentexamen				
Elitläroverk i Stockholm	15	-0,27	-0,29	0,16
Läroverk i Göteborg och Norrköping	12	-0,24	0,38	-0,16
Okänd	6	-0,89	-0,02	-1,07
Övriga	45	0,29	0,07	0,23
Läroverk i Lund, Uppsala samt övriga läroverk i Stockholm	28	-0,02	-0,11	-0,15
Befattning				
Professor	55	0,29	-0,03	0,09
Docent	18	-0,55	0,20	0,05
Ej vid universitet eller högskola	33	-0,17	-0,06	-0,18

Källa: Se bilaga 1a.

Tabell 53. Variabler som bidrar mer än genomsnittet till den multipla korrespondensanalysens tre första axlar i 1954 års tvärsnitt.

Variabel	-				+			
	Totalt bidragsvärde	Kategori	Koordinat	%	Kategori	Koordinat	%	
Axel 1								
Sakkunnig	19,6	Nej	-0,43	5,2	Ja	1,17	14,3	
Nordstjärneorden	17,5	Nej	-0,47	5,7	Ja	0,96	11,8	
Övriga lärda sällskap	15,6	Nej	-0,90	10,4	Ja	0,45	5,2	
Övriga ordnar	11,0	Nej	-0,27	2,3	Ja	1,04	8,7	
Förtjänstmedalj	8,7	Nej	-0,20	1,3	Ja	1,11	7,4	
Hederstitlar	6,9	Nej	-0,25	1,8	Ja	0,70	5,1	
Axel 2								
Förvaltningsuppdrag	12,6	Ja	-0,69	8,3	Nej	0,36	4,3	
SOU	12,6	Ja	-0,63	7,7	Nej	0,40	4,9	
Skolväsendeuppdrag	9,4	Ja	-0,82	7,4	Nej	0,23	2,1	
Föreningsuppdrag	8,3	Ja	-0,89	6,9	Nej	0,19	1,4	
Medlem i vetenskapsinstitution	8,3	Ja	-0,51	5,1	Nej	0,32	3,2	
Internationellt recenserad	6,4	Nej	-0,54	4,5	Ja	0,23	1,9	
Översatta verk	5,8	Nej	-0,17	1,2	Ja	0,66	4,6	
Akademimedlemskap	5,7	Nej	-0,20	1,5	Ja	0,57	4,2	
Kulturuppdrag	5,6	Ja	-0,47	3,7	Nej	0,24	1,9	
Axel 3								
Akademimedlemskap	16,2	Nej	-0,32	4,2	Ja	0,92	12,0	
Hederstitlar	15,9	Nej	-0,32	4,2	Ja	0,90	11,7	
Översatta verk	11,9	Nej	-0,24	2,5	Ja	0,90	9,4	
Svenska recensioner	10,1	Nej	-0,42	4,9	Ja	0,43	5,1	
Kulturuppdrag	10,0	Nej	-0,30	3,4	Ja	0,60	6,6	
Ledare för vetenskapsinstitution	6,4	Nej	-0,27	2,5	Ja	0,42	3,9	
SOU	6,2	Nej	-0,26	2,4	Ja	0,42	3,8	

Källa: Se bilaga 1a.

Tabell 54. Strukturerande faktorer 1954. Koordinater för de tre första axlarna.

Tabell	Antal	1	2	3
Födelsedecennium				
1880–1889	34	0,30	0,36	0,55
1890–1899	72	-0,06	0,07	0,17
1900–1909	72	0,09	-0,23	-0,25
1910–1919	22	-0,45	-0,10	-0,59
1920–	2	-1,03	0,70	-0,02
Socialgrupp				
Socialgrupp 1	114	0,10	0,03	0,12
Socialgrupp 2	65	-0,04	-0,03	-0,18
Socialgrupp 3	21	-0,39	0,08	-0,09
Okänd	2	-0,55	-1,30	-0,29
Fraktion				
Ej fraktion (huvudsakligen socialgrupp 2 och 3)	82	-0,07	-0,05	-0,24
Ekonomisk	19	-0,21	0,16	0,12
Kulturell	40	0,16	0,09	0,11
Kyrklig	27	-0,20	0,23	0,28
Professioner	13	0,25	-0,01	0,06
Statsapparat	21	0,28	-0,41	0,21
Studentexamen				
Elitläroverk i Stockholm	21	0,43	0,02	-0,04
Läroverk i Göteborg och Norrköping	25	0,28	-0,14	-0,02
Okänd	20	-0,69	-0,13	0,48
Övriga	79	0,12	0,01	-0,04
Privatist	5	0,17	0,49	-0,85
Läroverk i Lund, Uppsala samt övriga läroverk i Stockholm	48	-0,27	0,04	0,03
Utländsk	4	0,16	0,19	-0,43
Befattning				
Professor	84	0,43	0,10	-0,10
Docent, övriga vid universitet eller högskola	52	-0,37	0,08	-0,12
Ej vid universitet eller högskola	66	-0,25	-0,19	0,22

Källa: Se bilaga 1a.

Bilaga 6

Tabeller: Arbetsmarknaden i makroskopiskt perspektiv

Tabell 55. Morfologisk utveckling inom de teologiska fakulteterna i Lund och Uppsala, 1913–1939.

År	Professorer	Docenter	Docentstipendiater	Studerande	Disputerade
1913	14	9	7	271	2
1916	14	8	6	359	3
1919	14	16	8	421	3
1922	14	20	7	366	3
1925	14	13	7	391	3
1928	14	16	7	650	3
1931	15	14	7	867	0
1934	15	19	7	830	3
1937	15	19	8	872	7
1938	15	20	8	815	6
1939	15	24	8	813	9

Källa: Bearbetning av SOU 1939:41, 1938 års docentutredning, s. 153–155; Dahllöf, U. (1987), *Akademiska avhandlingar vid Sveriges universitet och högskolor 1890–1939: en kompletterande sammanställning*.

Tabell 56. Morfologisk utveckling inom de medicinska fakulteterna i Lund, Uppsala och vid Karolinska institutet, 1913–1939.

År	Laboratorer			Docenter därutöver	Docent- stipendiater	Studerande	Disputerade
	Professorer	o dyl.	Bitr. lärare				
1913	51	8	10	43	11	872	11
1916	53	7	12	38	10	1 070	4
1919	51	9	19	40	10	1 469	11
1922	52	9	22	38	15	1 793	4
1925	52	10	30	37	16	1 830	12
1928	51	13	35	45	15	2 010	9
1931	52	14	40	45	15	1 976	16
1934	52	15	45	48	16	1 971	20
1937	55	16	37	76	16	1 893	22
1938	56	15	42	81	16	1 904	26
1939	56	16	40	88	16	1 954	19

Källa: Se tabell 54.

Tabell 57. Morfologisk utveckling inom de filosofiska fakulteternas humanistiska sektion i Lund och Uppsala, 1913–1939.

År	Professorer	Lektorer,	Docenter	Docent-	Studerande	Teofil stud.	Disputerade
		Bitr. lärare	därutöver	stipendiater			
1913	38	8	60	23	1 284	125	18
1916	39	8	69	26	1 149	109	13
1919	41	6	64	23	1 195	126	18
1922	43	8	60	33	1 196	96	26
1925	43	10	66	33	1 601	198	17
1928	44	9	80	33	1 996	299	19
1931	45	10	72	33	1 866	250	15
1934	45	12	87	33	2 100	208	23
1937	45	18	90	34	2 361	172	27
1938	46	19	103	34	2 422	156	24
1939	46	20	88	34	2 529	139	19

Källa: Se tabell 54.

Tabell 58. Morfologisk utveckling inom de filosofiska fakulteternas matematisk-naturvetenskapliga sektion i Lund och Uppsala, 1913–1939.

År	Professorer	Laboratorer	Bitr. lärare	Docenter	Docent-	Studerande	Disputerade
		o dyl.		därutöver	stipendiater		
1913	28	4	0	34	18	786	12
1916	28	4	0	41	17	601	13
1919	29	5	0	48	17	514	7
1922	30	4	0	41	22	464	9
1925	31	3	2	55	22	594	18
1928	31	3	1	50	22	739	9
1931	32	3	2	50	22	699	14
1934	32	3	4	52	22	754	14
1937	32	3	3	61	23	745	15
1938	32	4	3	63	23	752	14
1939	32	4	3	63	23	797	17

Källa: Se tabell 54.

Tabell 59. Morfologisk utveckling inom de juridiska fakulteterna i Lund och Uppsala, 1913–1939.

År	Professorer	Docenter	Docentstipendiater	Studerande	Disputerade
1913	15	7	6	780	0
1916	15	7	6	643	2
1919	15	3	6	943	3
1922	15	6	6	954	1
1925	15	6	6	1 083	1
1928	15	7	6	1 093	1
1931	15	6	6	1 104	1
1934	15	8	6	1 009	1
1937	15	6	6	1 200	1
1938	16	5	6	1 193	3
1939	16	6	6	1 224	2

Källa: Se tabell 54.

Tabell 60. Antal disputerade per antal ledigförklarade professurer efter disputationsdisciplin under tioårsperioder 1900–1939.

Disputationsämne	1900–1909	1910–1919	1920–1929	1930–1939
Stora läroämnena				
Nordiska språk	11	5	32	8
Historia	12	8	8	22
Litteraturhistoria	8	12	8	8
Engelska	10	11	15	6
Grekiska	6	2	*	7
Romanska språk	7	10	11	2
Latin	14	10	17	17
Tyska	3	*	*	1
Små läroämnena				
Filosofi	5	5	7	2
Pedagogik	*	2	*	1
Geografi	1	3	4	6
Stora övriga discipliner				
Nationalekonomi	1	9	4	4
Konsthistoria	4	7	5	9
Statskunskap	2	5	5	15
Klassisk fornkunskap	0	1	3	8
Nordisk fornkunskap	*	6	6	9
Små övriga discipliner				
Indologi	*	2	1	1
Slaviska språk	*	**	1	4
Statistik	*	2	6	3
Nordisk och jämförande folklivsforskning	**	0	*	4
Semitiska språk	3	4	*	3
Finsk-ugriska språk	0	*	*	0
Allmän och jämförande etnografi	*	*	2	*
Kinesiska	**	1	**	*

*) Inga ledigförklarade professurer

**) Inga disputerade

Källa: Se tabell 54.

Tabeller: säkra och riskabla investeringar

Tabell 61. Högsta uppnådda befattning bland disputerade 1915–1927 och 1928–1939.

Disciplin	1915–1927			1928–1939		
	Antal disputerad e 1915– 1927	Docent, universitet s-lektor, förordnad professor	Professor	Antal disputerad e 1928– 1939	Docent, universitet s-lektor, förordnad professor	Professo r
Historia	39	5	7	47	8	5
Nordiska språk	39	9	4	34	9	6
Latin	15	5	2	38	11	3
Konsthistoria	25	4	9	26	4	3
Litteraturhistoria	19	2	6	30	13	1
Engelska	23	4	3	17	1	3
Statskunskap	16	3	2	15	3	3
Tyska	18	2	2	9	4	2
Filosofi	9	4	2	16	6	6
Grekiska	9	2	3	15	4	2
Romanska språk	14	3	2	9	1	3
Klassisk fornkunskap	4	1	2	14	4	5
Nordisk fornkunskap	9	1	1	6	0	3
Nationalekonomi	7	1	4	6	2	4
Kulturgeografi	5	0	0	7	1	2
Statistik	4	0	1	7	2	2
Pedagogik	4	2	1	5	0	1
Allmän och jämförande etnografi	3	1	2	5	2	2
Nordisk och jämförande folklivsforskning	3	2	0	5	2	1
Semitiska språk	4	1	3	2	1	0
Slaviska språk	2	1	1	4	0	1
Indologi	2	1	1	2	1	1
Musikhistoria	3	1	1	0	0	0
Kinesiska	1	0	1	1	0	0
Finsk-ugriska språk	0	0	0	1	0	1
Turkiska	0	0	0	1	1	0

Källa: Beräkningarna är utförda på alla individer som disputerade mellan 1915–1939. Se bilaga 1a.

Bilaga 7

Klassificeringar av organisationer

Arkiv

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Folkminnesarkivet Lund, Folkmåls- o folkminnesundersökningen övre Norrland, Kammararkivet, Krigsarkivet, Landsarkiven, Landsmåls- o folkminnesarkivet Uppsala, Landsmåls- o folkminnesarkivet Lund, Riksarkivet, Stockholms stadsarkiv, Svenska akademins arkiv, Svenska porträttarkivet, Västsvenska folkminnesarkivet Göteborg.

Armén

Armén, Preussiska armén, Tyska armén, Österrikisk-Ungerska armén.

Bibliotek

Universitets- och högskolebiblioteken, Kungliga biblioteket, stadsbiblioteken, stiftsbibliotek.

Domstolarna

Hovrätten, juridiska byråer, tingsrätten.

Enskild tjänst

A Johnson & co:s gruvavd, AB BA Hjorth och Co, AB Bofors civiltillverkning, AB broilerkyckling, AB Electrolux venezuelanska dotterbolag, AB Elektroheliol, AB F W Hasselblad, AB laboratorieäggproduktion, AB Nord uppslagsböcker, AB Rabén och Sjögren, AB Robertsfors, ab Schwartzman & Nordström, AB scriptor, AB Stockholms vaddfabrik, AB Tetra Pak, affär o bank, Alfa-Laval-Separator, Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler, Almm pens:försäkr:bol, Almqvist & Wiksell/Gebers förlag, Anderbergs konsthandel, Arbetsgivarnas ömsesidiga Olycksfallsförsäkringsbol, Bonniers förlag, Bonniers konversationslexikon, Bukowskis konsthandel, C W K Gleerups förlag, CE Fritzes förlag, Sveriges industriförbund, Esselte, Frans Svanström och Co, Försäkring AB Fylgia, Försäkring AB Valkyrian, General Electric Co, General Electronics NY, General Motors AB, Generalstabens litografiska anstalt, Hugo Gebers Bokförlag, Kalmar musiksällskap, Konsertföreningen, konsult, Landsbygdens Återförsäkrings AB, Mjölby kvarn AB, MO & Domsjö AB, Natur och Kultur förlag, Norstedt och Söner förlag, Prästerskapets änke- o pupillkassa, Riksteatern, Riksteaterns publikorganisation, Skandia, Skandinaviska kredit AB, SNS, Stora Kopparbergs Bergslags AB, Svenska allmänna exportfören Stockholm, Svenska bankföreningen, Svenska bokförlaget, Svensk uppslagsbok, Svenska Jägareförbundet, Svenska män och kvinnor, Svenska slöjdföreningen, Svenska

Sockerfabriksaktiebolaget, Sydsvenska filharmonikerna, Tidens förlag, Tjänstemännens statistikbyrå, Wallbergs fabrik.

Fackhögskolor

Chalmers, Karolinska institutet, Kungliga konsthögskolan, Konstfack, Kungliga tekniska högskolan, Lantbrukshögskolan, Lärarhögskolor, Socialhögskolor, Socialinstitut.

Folkskoleseminarierna

Forskningsråd

HFR, HSFR, MFR, SFR

Förvaltning

Länsstyrelser, Bostadsstyrelsen, British Council Stockholm, Centrala värnpliktsbyrån, Dramatiska teatern, Dresden Staatsoper, Departementen, Försvarsstaben, Försvarsväsendets radioanstalt, Länsförvaltningar, Institutet för svensk utlandstjänst, Kungliga Överstyrelsen för yrkesutbildning, Konsulatet Caracas, Kungl. husgerådskammaren, Skolöverstyrelsen, Kungl. Socialstyrelsens utlänningsläger för ryska medborgare, Landstinget, Lantbrukshögskolan, Livsmedelskommissionen, Lokaltullförvaltningen, NIB, Regeringen, Riksbanken, Riksdagen, Riksförsäkringsanstalten, Riksgäldskontoret, Rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap, Sjöfartsstyrelsen, Socialstyrelsen, SRK Ryssland, Statens arbetslöshetskommission, Statens arbetsmarknadskommissions socialhjälpbyrå, Statens biografbyrå, Statens byggnadslånebyrå, Statens informationsstyrelse, Statens konstråd, Statens skogsförsöksanstalt, Statistiska centralbyrån Stockholm stads statistiska kontor, Stockholmsutställningen, Svenska beskickningen i Teheran, Svenska fattigvårds- o barnvårdsförbundet, Tullverket, Undersökningen av svenska folkmål, Väg- o vattenbyggnadsverket.

Lärosäten

Göteborgs högskola, Stockholms högskola, Handelshögskolan i Göteborg, Handelshögskolan i Stockholm, Uppsala universitet, Lunds universitet.

Lärd inrättning

Diverse undersökningar och forskningsprojekt, Arbetsledarinstitutet, Grosshandels utredningsinstitut, Hyltén-Cavallius stiftelse för folkminnesforskning, Hydrografiska byrån, Industriens utredningsinstitut, Industrikommissionens utredningsbyrå, Institutet för framtidsstudier, Jernkontoret, Kommerskollegium, Konjunkturinstitutet, Konstakademien, KVHAA, Lantbruksakademien, Marinstaben, Militärpsykologiska institutet, Oceanografiska institutet, Orientalische Bibliographie, Riksantikvarieämbetet,

Samfundet för hembygdsvård, SAOB, Statistiska centralbyrån, Sveriges geologiska undersökning, Skogsinstitutet, Socialstyrelsen, Stadshistoriska institutet, Statens institut för rasbiologi, Svenska akademiens Nobelinstitut, Svenska akademien, Svenska institutet, Svenska ornamnsarkivet Uppsala, Svenska språknämnden, Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut, Västgöra folkmålskommitté.

Läroverk

Svenska allmänna och privata läroverk.

Massmedium

Aftonbladet, Arbetet, Bonniers litterära magasin, Dagens nyheter, Dagsposten, Fria Ord, Göteborgs Dagblad, GHT, Sveriges radio, Morgontidningen, Nationell tidning, Ungsvensk Lösen, Nordisk familjebok, Ord och Bild, Norrköpingstidningar, Radiotjänst, Samtid och framtid, Scenen, Skånska dagbladet, Svensk tidskrift, Stockholmstidningen, Svensk uppslagsbok, Sydsvenska dagbladet, Tiden, TV, Nu, Vår Lösen, Västerbotten-Kuriren, Västernorrlands Allehanda, Östergötlands Dagblad, Östgöta Correspondenten.

Museum

Arkivmuseet för dekorativ konst Lund, Armémuseum, Drottningholms teatermuseum, Egyptiska museet Stockholm, Etnografiska museet Göteborg, Göteborgs museum, Gotlands fornsal, Göteborgs konstmuseum, Hallwylska museet, Historiska museet, Historiska museet Lund, Hälsingborgs museum, Kulturhistoriska museet Lund, Lunds konstmuseum, Malmö museum, Medelhavsmuseet, Musikhögskolan Stockholm, Egyptiska samlingarna Universitätt München, Mynt- och medaljkabinettet, Nationalmuseum, Nordiska museet, Skansen, Röhsska konstslöjdmuseum, Statens etnografiska museum, Statens sjöhistoriska museum, Stockholm stadsmuseum, Tekniska museet, Uppsala museum för fornsaker, Uppsala konstmuseum, Uppsala myntkabinett, Victoriamuseet för egyptiska fornsaker, Zorn-samlingarna Mora, Östasiatiska samlingarna Stockholm, Östergötlands museum.

Religionsvård

Kyrklig tjänst vid olika församlingar inom svenska kyrkan, Frälsningsarmén, Zululandet Sydafrika.

Skolväsendet

Alla tjänster där undervisning varit huvudsyssla som inte ägt rum vid de institutioner som ingår i kategorierna Lärosäten respektive Läroverk. Det gäller till exempel folkskolor och folkhögskolor.

Utländsk lärd inrättning

Utländska lärosäten och lärda inrättningar.

Ej angivet

Ibland har tjänst uppgetts utan hänvisning till arbetsställe på ett sådant sätt att det inte går att härleda organisation ur själva tjänsten. Det gäller ett 20-tal av totalt 4 364 observationer.

Klassificering av yrken

Specificeringar inom parentes.

Fast anställning

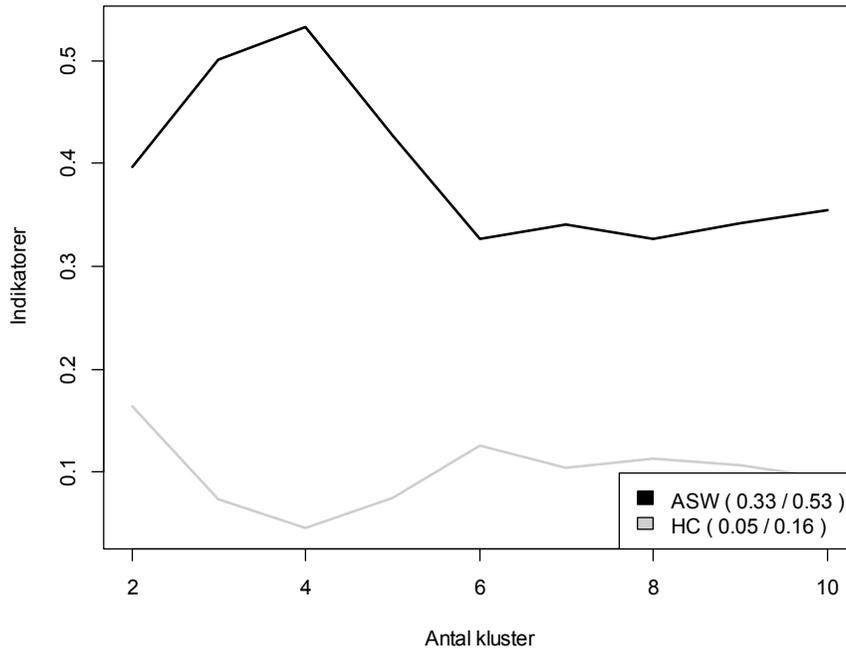
Adjunkt, aktuarie (statistiker), anställd, antikvarie, arkivarie, bibliotekarie, biografcensor, biskop (ärkebiskop), byråsekreterare, chef (ansvarig utgivare, undervisningsråd, generalsekreterare), direktör, forskare, föreståndare, företagare, författare, inspektör, intendent, journalist, laborator, landshövding, lektor, lärare, medarbetare, preceptor, professor, präst (komminister, kyrkoherde, pastorsadjunkt), redaktör, tjänsteman, universitetslektor, övrig (praktiskt förvärvsarbete, regissör, TV-producent).

Tidsbegränsad anställning

Adjunkt (bitr, eo, extra, vikarierande), amanuens, ambassadör, antikvarie (eo, tf), arkivarie (eo, tf), assistent, attache, bibliotekarie (andre, tf, biblioteksassistent), biografcensor (tf filmcensor), chef (eo, tf), delegat (representant, konsul), direktör (bitr, eo), dirigent, docent (även det fåtal fasta docenturer), expert, forskare (stipendier, tidsbegränsade projekt, fellowships), föreståndare (bitr, vik), författare ("författarskap o uppdrag"), ingenjör (bitr), inspektör, intendent (eo, tf), konsult, kritiker (förefaller ha varit bisyssla), lektor (eo, svensklektor i utlandet, tf, vik), lärare (arvoderad, extralärare, eo, förordnanden, provår, timplärare, vikariat), medarbetare (eo, tjänstgöring), militär (krigstjänst, landstormslöjtnant och -fänrik, löjtnant, militär), notarie (eo, tf), ordförande, politiker (borgarråd, riksdagsman, statsråd, departementschef, statssekreterare), preceptor (tf, uppehåll), präst (eo), psykolog (eo skolpsykolog, militärpsykolog), redaktör (tf), rektor (förordnande), rådgivare, sakkunnig, sekreterare, tillförordnad professor, tingstjänstgöring, tjänsteman (vikarierande), tjänstgöring (ospecificerad), universitetskansler, universitetslektor (arvoderad, extra, tf, uppehåll), övrig (eo kammarskrivare, missionär, officer, provkonstruktör, provledare, restaurerare, tf akademibokauktionör, tf konsul, tullkontrollör).

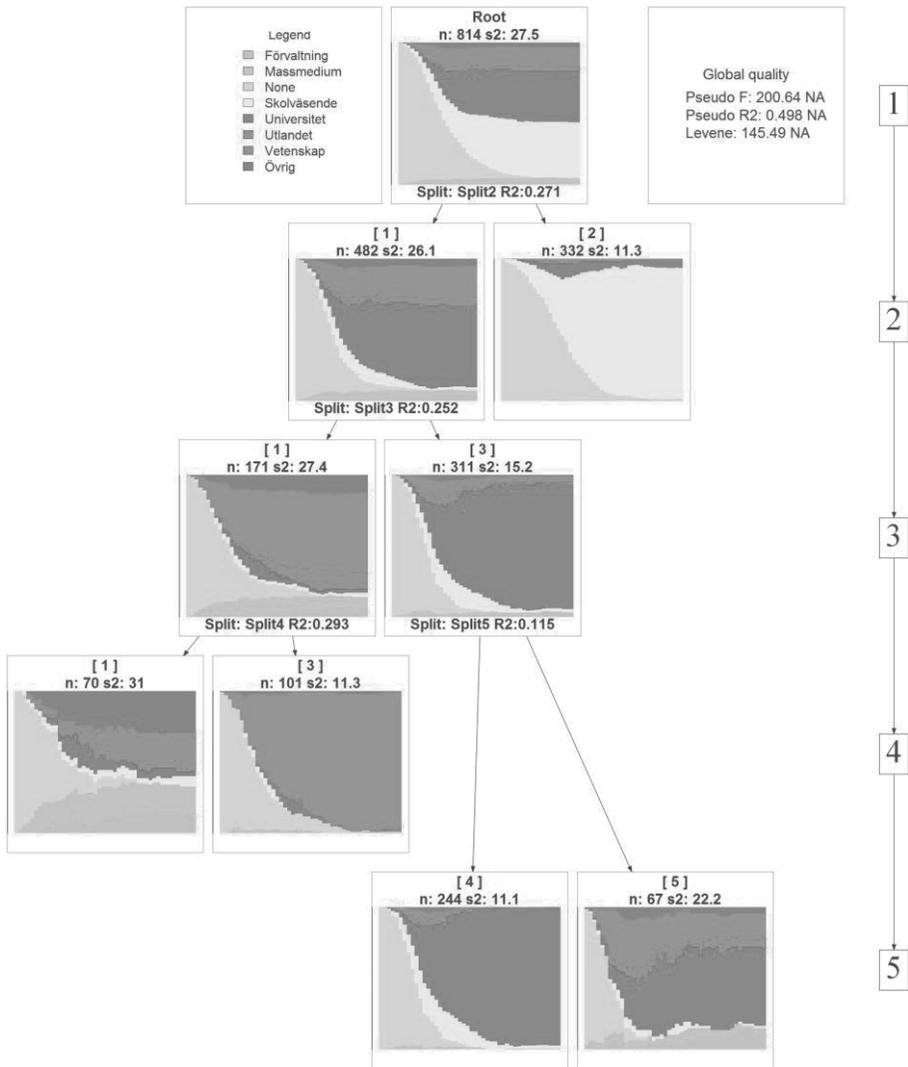
Karriärsekvenser

Diagram 34. Genomsnittlig siluettvidd och C-index.

Anmärkning: Höga värden på måttet genomsnittlig siluettvidd (ASW) indikerar större avstånd mellan kluster och större homogenitet inom kluster. C-index (Huberts C) indikerar en given lösnings kvalitet i relation till den bästa möjliga lösningen med lika många grupper. Lägre värden på C-index indikerar högre kvalitet.

Diagram 35. Partitioner och kluster av karriärsekvenser. Tillståndsfördelningar.

Anmärkning: Den första partitionen särskiljer kategorin läroverkslärarbanor (2) från huvudgruppen (1). I den andra partitionen särskiljs en grupp som domineras av universitetskarriärer från huvudgruppen (1). I den tredje partitionen delas sedan universitetslärarna upp i en grupp med nästan total dominans av universitetskarriärer (4) och en grupp med en kombination av banor (5) inom universitet, lärda verk och förvaltning. I den fjärde partitionen delas det som återstår av huvudgruppen (1) upp i en grupp (3) med total dominans av karriärer inom lärda verk och en grupp (1) med flera avseenden gränsöverskridande karriärer i utlandet, i massmedium, i förvaltning och inom kategorin övriga arbetsgivare

Källa: Se bilaga 1a.

Tabell 62. Jämförelse av lösningar med fem kluster genom två olika kodningar av tillstånd.

Tillstånd: 7 fält						
Tillstånd: 5 fält x 2 anställningsformer	Universitets- lärare	Läroverk	Lärda verk	Forskare	Gränsöver- skridande	Totalt
Professorer	144	5	1	34	0	184
Lärare	2	283	0	1	3	289
Forskare	0	2	73	6	0	81
Docenter	93	8	2	9	4	116
Övriga	4	34	25	17	63	143
Totalt	243	332	101	67	70	813

Anmärkning: Radernas fem kluster är baserade på en sekvensanalys av tillstånd definierade av fem kategorier av arbetsgivare och två möjliga anställningsformer (tidsbegränsad eller fast). Kolumnernas fem kluster är baserade på en sekvensanalys av tillstånd definierade av sju kategorier av arbetsgivare utan att ta hänsyn till anställningsform.

Källa: Se bilaga 1a.

Ursprung, utbildning och karriär: Statistiska tester av oberoende

Tabell 63. Social bakgrund, disputationsålder och typer av karriärbakor.

Karriärtyper (C)							
Socialgrupp (A)	Disputationsålder (B)	Universitets-lärare	Läroverk	Lärda verk	Forskare	Gränsöver-skridande	Totalt
1	23–31	78	46	21	17	17	179
	32–35	49	42	14	9	9	123
	36–äldre	20	38	21	10	12	101
	Totalt	147	126	56	36	38	403
2	23–31	38	43	12	8	12	113
	32–35	17	39	4	5	5	70
	36–äldre	23	58	14	8	4	107
	Totalt	78	140	30	21	21	290
3	23–31	4	17	4	4	1	30
	32–35	4	14	2	2	2	24
	36–äldre	7	16	3	4	3	33
	Totalt	15	47	9	10	6	87
Totalt		240	313	95	67	65	780
1	23–31	43,6	25,7	11,7	9,5	9,5	100,0
	32–35	39,8	34,1	11,4	7,3	7,3	100,0
	36–äldre	19,8	37,6	20,8	9,9	11,9	100,0
	Totalt	36,5	31,3	13,9	8,9	9,4	100,0
2	23–31	33,6	38,1	10,6	7,1	10,6	100,0
	32–35	24,3	55,7	5,7	7,1	7,1	100,0
	36–äldre	21,5	54,2	13,1	7,5	3,7	100,0
	Totalt	26,9	48,3	10,3	7,2	7,2	100,0
3	23–31	13,3	56,7	13,3	13,3	3,3	100,0
	32–35	16,7	58,3	8,3	8,3	8,3	100,0
	36–äldre	21,2	48,5	9,1	12,1	9,1	100,0
	Totalt	17,2	54,0	10,3	11,5	6,9	100,0
Totalt		30,8	40,1	12,2	8,6	8,3	100,0

Källa: Se bilaga 1a.

De loglinjära modeller som används för att testa samband mellan variabler i tabell 62 är följande.⁴⁷⁰

Ömsesidigt oberoende: nollhypotesen är att de tre variablerna är oberoende av varandra och cellvärdena borde ligga nära marginalfördelningarna. Ett signifikant χ^2 -värde innebär att det finns ett samband mellan ett par av, eller alla tre variabler.

Partiellt oberoende: om karriärtyperna är oberoende av både social bakgrund och examensålder samtidigt som det finns ett samband mellan social bakgrund och examensålder.

Homogena samband: social bakgrund kan vara relaterat till karriärtyp, och examensålder kan vara relaterat till yrkesbanans karaktär, men de två fak-

⁴⁷⁰ För en mer ingående beskrivning av de loglinjära modeller som använts, se Agresti, A. (2007), *An Introduction to Categorical Data Analysis*, kapitel 7.

torerna interagerar inte till sina effekter. Om modellen passar data drar man slutsatsen att det inte finns en interaktionseffekt mellan social bakgrund och disputationsålder för att slå in på en viss yrkesbana.

Villkorligt oberoende: sambandet mellan två variabler undersöks separat för varje nivå av den tredje variabeln. En modell är till exempel att social bakgrund och karriärtyp är oberoende av varandra när vi kontrollerar för olika disputationsålder.

Tabell 64. Hypotestest och resultat.

Modell	Nollhypotes	χ^2	Frihets		Alternativ hypotes
			-	grader	
Ömsesidigt oberoende	H0: alla variabler är oberoende av varandra	84,82	36	<0,001	H1: Det finns ett beroende mellan variabler
Partiellt oberoende	H0: karriärtyp är partiellt oberoende av kompositvariabeln ursprung och utbildning	70,73	32	<0,001	H1: karriärtyp är partiellt beroende av kompositvariabeln ursprung och utbildning
Homogena samband	H0: det finns ingen interaktionseffekt mellan ursprung och utbildning för att slå in på en viss karriärtyp	14,29	16	0,58	H1: det finns en interaktionseffekt mellan ursprung och utbildning för att slå in på en viss karriärtyp
Villkorligt oberoende	H0: ursprung och karriärtyp är oberoende av varandra när vi kontrollerar för olika utbildning	44,73	24	0,006	H1: ursprung och karriärtyp är beroende av varandra när vi kontrollerar för olika utbildning
Villkorligt oberoende	H0: utbildning och karriärtyp är oberoende när vi kontrollerar för olika ursprung	37,52	24	0,04	H1: utbildning och karriärtyp är beroende när vi kontrollerar för olika ursprung
Villkorligt oberoende	H0: ursprung och utbildning är oberoende av varandra när vi kontrollerar för olika karriärtyper	25,61	20	0,18	H1: ursprung och utbildning är beroende av varandra när vi kontrollerar för olika karriärtyper

Anmärkning: χ^2 och p-värden för sannolikhetskvoten (*Likelihood ratio*) är beräknade med R-paketet MASS.

Referenser

Otryckt material

- Riksarkivet (RA)
  - Statens råd för samhällsforskning
    - Koncept till utgående skrivelser (B)
      - Rådets verksamhetsberättelser (B III)
        - Vol. 1 Redogörelse för verksamheten under budgetåret 1952/53–1954/55
- Riksantikvarieämbetet/Enheten för arkiv och bild (RAÄ)
  - Humanistiska fondens arkiv
    - Utgående handlingar (B)
      - Verksamhetsberättelser (B 4)
        - Vol. 1 Fondens verksamhetsberättelse 1952/53–1954/55

Tryckt material

Offentligt tryck

- Bidrag till Sveriges officiella statistik. P, Undervisningsväsendet. Berättelse om statens allmänna läroverk för gossar.* (1884–1913). Stockholm: SCB.
- Filosofiska fakultetens studiehandbok.* (1908–1953). Uppsala: Uppsala universitet.
- Folkräkningen den 31 december 1920. 4, Yrkesräkningen, 1: Folkmängden, inkomsten och förmögenheten efter grupper av yrken inom varje härad och stad.* (1926). Stockholm: SCB.
- Folkräkningen den 31 december 1920. 5, Yrkesräkningen, 2: Yrke, inkomst och förmögenhet kombinerade inbördes samt med kön, civilstånd och ålder.* (1927). Stockholm: SCB.
- Lindberger, Anders (red.) (1953). *Förteckning över statliga utredningar 1904–1945.* Stockholm: Riksdagsbiblioteket.
- Placeringslista* (1948). Stockholm: Riksmarskalksämberet.
- Regeringens belöningsmedaljer och regeringens utmärkelse Professors namn,* (2006). Stockholm: Statsrådsberedningen, Regeringskansliet.
- Riksdagsmannavalen. åren 1915–1917.* (1918). Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Riksdagsmannavalen. Åren 1925–1928.* (1929). Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- SFS 1876:05, *Kungl. Maj:ts förnyade och nådiga statuter för universiteten i Uppsala och Lund.*
- SFS 1905:6, *Kungl. Maj:ts nådiga stadga för rikets läroverk.*
- SFS 1933:109, *Kungl. Maj:ts förnyade stadga för rikets allmänna läroverk.*

- SFS 1952:637: *Kungl. Maj:ts kungörelse angående ändring i vissa delar av förnyade stadgan den 17 mars 1933 (nr 109) för rikets allmänna läroverk, given Stockholms slott den 4 augusti 1952.*
- SOU 1931:2, *Utredning och förslag rörande läroböcker vid de allmänna läroverken och med dem jämförliga läroanstalter.* Stockholm: Nordiska bokhandeln i distribution.
- SOU 1936:34, *Utredning rörande de svenska universitets- och högskolestudenternas sociala och ekonomiska förhållanden: Bilaga till Betänkande med undersökningar och förslag i anledning av tillströmningen till de intellektuella yrkena.* Stockholm: Nordiska bokhandeln i distribution.
- SOU 1939:41, *Betänkande och förslag rörande docentinstitutionen.* Stockholm: Nordiska bokhandeln i distribution.
- SOU 1939:43, *Betänkande med utredning och förslag angående rekryteringen av försvarsväsendets officerskårer m.m.* Stockholm: Nordiska bokhandeln i distribution.
- SOU 1943:17, *Tillströmningen till de fria fakulteterna och arbetsförhållandena närmast efter avlagd examen samt militärtjänstgöringens inverkan på universitets- och högskoleungdomens studier och ekonomiska förhållanden: statistiska undersökningar.* Stockholm: Nordiska bokhandeln i distribution.
- SOU 1946:74, *Betänkande angående socialvetenskapernas ställning vid universitet och högskolor m.m.* Stockholm: Nordiska bokhandeln i distribution.
- SOU 1946:81, *1945 års universitetsberedning.* Stockholm: Nordiska bokhandeln i distribution.
- SOU 1949:48, *1945 års universitetsberedning. 4, Studenternas sociala ursprung, betyg i studentexamen, vidare utbildning, yrkesval m.m.: En statistisk undersökning av 1930, 1937 och 1943 års studentårgångar.* Stockholm: Nordiska bokhandeln i distribution.
- SOU 1951:9, *1945 års universitetsberedning. 6, Den vetenskapliga publiceringsverksamheten, personal-, institutions- och stipendiefrågor m.m.; Det akademiska befordringsväsendet.* Stockholm: Nordiska bokhandeln i distribution.
- SOU 1957:24, *1955 års universitetsutredning.* Stockholm: Nordiska bokhandeln i distribution.
- Statistisk årsbok för Sverige. (1914–2014).* Stockholm: SCB.
- Vinge, Margit (red.) (1974), *Elever i obligatoriska skolor 1847–1962.* Stockholm: SCB.
- Vinge, Margit (red.) (1977). *Elever i icke-obligatoriska skolor 1864–1970.* Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Genealogisk litteratur

- Adelsköld, Elise (1978), *Stockholms högskolas matrikel 1888–1927.* Stockholm: Stockholms universitet.
- Adelsköld, Elise (1984), *Stockholms högskolas matrikel 1928–1950.* Stockholm: Stockholms universitet.
- Boëthius, Bertil, Hildebrand, Bengt & Nilzén, Göran (1918–), *Svenskt biografiskt lexikon.* Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon. Även tillgänglig på: <http://www.nad.riksarkivet.se/sbl/> (gällande 2015-04-08).
- Brandberg, Theodor & Bahr, Johan von (red.) (1906), *Uppsala universitets matrikel.* Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Dintler, Åke & Lindqvist, Sune (red.) (1953), *Uppsala universitets matrikel 1937–1950.* Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Dintler, Åke & Grönberg, Lennart (red.) (1975), *Uppsala universitets matrikel 1951–1960.* Uppsala: Almqvist & Wiksell.

- Fries, Thoralf & Döbeln, Ernst von (red.) (1937), *Uppsala universitets matrikel höstterminen 1936*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Gejrot, Herbert & Räf, Pontus H. (red.) (1934), *Lärarmatrikeln 1934*. Stockholm: Utgivarnas förlag.
- Hallberg, Severin (1942), *Göteborgs högskolas matrikel 1916–1941*. Göteborg: Göteborgs högskola.
- Harnesk, Paul (red.) (1945–1950). *Vem är vem?*. Stockholm: Vem är vem bokförlag. Även tillgänglig på: <http://runeberg.org/vemarvem/> (gällande: 2017-10-19).
- Harnesk, Paul (red.) (1962–1968). *Vem är vem?*. Stockholm: Vem är vem bokförlag. Även tillgänglig på: <http://runeberg.org/vemarvem/> (gällande: 2017-10-19).
- Hellstrand, Allan (1987), *Stockholms högskolas matrikel 1951–1960*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Johansson, J. Viktor & Wählin, Lars (red.) (1916), *Göteborgs högskolas matrikel 1891–1916*. Göteborg: Wettergren & Kerber.
- Olsson, Bror & Norlind, Wilhelm (1940), *Lunds universitets matrikel*. 1939. Lund: Gleerup.
- Persson, Maurits & Norlind, Wilhelm (1951), *Lunds universitets matrikel*. 1949–50. Lund: Gleerup.
- Persson, Maurits & Norlind, Wilhelm (1962), *Lunds universitets matrikel*. 1959–60. Lund: Gleerup.
- Sandberg, Nils (1957), *Göteborgs högskolas matrikel 1942–1954*. Göteborg: Wettergren & Kerber.
- Sandén, Einar, Räf, Pontus H. & Gejrot, Herbert (red.) (1946), *Lärarmatrikeln 1946*. Stockholm: Utgivarnas förlag.
- Svensk bokenkatalog* (1878–1995). Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Sveriges statskalender*. (1876–). Stockholm: Fritzes offentliga publikationer. Även tillgänglig på: <http://runeberg.org/statskal/> (årgångar 1915, 1925, 1931, 1945, 1951, 1955 gällande: 2017-10-19).
- Vem är det: svensk biografisk handbok*. (1912–). Stockholm: Norstedt. Även tillgänglig på: <http://runeberg.org/vemardet/> (gällande: 2017-10-19).
- Vem är hon: kvinnor i Sverige: biografisk uppslagsbok* (1988–). Stockholm: Norstedt. Även tillgänglig på: <http://runeberg.org/vemarhon/> (gällande: 2017-10-19).
- Åhlén, Bengt & Fries, Carl-Thore (red.) (1942), *Svenskt författarlexikon: Biobibliografisk handbok till Sveriges moderna litteratur*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Ordböcker och uppslagsverk

- Nordisk familjebok: konversationslexikon och realencyklopedi*. 2:a uppl. Bd 1–38 (1904–1926), Stockholm: Nordisk familjeboks förlag. Även tillgänglig på: <http://runeberg.org/nf/> (gällande 2017-10-19).
- Nordisk familjebok: encyklopedi och konversationslexikon*. 3:e uppl. Bd 1–23 (1923–1937), Stockholm: Nordisk familjeboks förlag.
- SAOB (*Ordbok över svenska språket, utgiven av Svenska Akademien*), 1893– Lund; även tillgänglig på: <https://www.saob.se/> (gällande 2017-10-19).

Tidningar

- Dagens Nyheter*. Årgångar: 1920, 1922–1923, 1927–1933, 1935–1955; även tillgänglig på: <https://www.svd.se/arkiv> (sökord "professur*", gällande: 2017-10-19)

Svenska Dagbladet. Årgångar: 1901, 1903–1904, 1906–1913, 1915–1921, 1923–1943, 1945–1955; även tillgänglig på: <https://www.svd.se/arkiv> (sökord "professur*", gällande: 2017-10-19)

Övriga tryckta referenser

- Abbott, Andrew (1984), "Event Sequence and Event Duration: Colligation and Measurement", *Historical Methods*, vol. 17, nr 4, s. 192–204.
- Abbott, Andrew (1988), *The System of Professions: An Essay on the Division of Expert Labor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Abbott, Andrew (1999), *Department and Discipline: Chicago Sociology at One Hundred*. Chicago: University of Chicago Press.
- Abbott, Andrew (2001), *Chaos of Disciplines*. Chicago: University of Chicago Press.
- Abbott, Andrew (2001), *Time Matters: On Theory and Method*. Chicago: University of Chicago Press.
- Abbott, Andrew (2005), "V Ecologies and Fields", Opublicerad del av artikeln "Linked Ecologies" (2005). Tillgänglig på: home.uchicago.edu/aabbott/Papers/BOURD.pdf (gällande: 2018-03-08).
- Abbott, Andrew & Hrycak, Alexandra (1990), "Measuring Resemblance in Sequence Data: An Optimal Matching Analysis of Musicians' Careers", *American Journal of Sociology*, vol. 96, nr 1, s. 144–185.
- Abbott, Andrew & Tsay, Angela (2000), "Sequence Analysis and Optimal Matching Methods in Sociology: Review and Prospect", *Sociological Methods & Research*, vol. 29, nr 1, s. 3–33.
- Agevall, Ola & Olofsson, Gunnar (2013), "The Emergence of the Professional Field of Higher Education in Sweden", *Professions and Professionalism*, vol. 3, nr 2, s. 1–22.
- Agresti, Alan (2007), *An Introduction to Categorical Data Analysis*. Hoboken, N. J.: Wiley.
- Araujo, Pedro & Bühlmann, Felix (2015), "Swiss Banking Elites: Between Internationalization and National Career Patterns", *LIVES Working Papers*, nr 35, s. 1–32.
- Backhouse, Roger & Fontaine, Philippe (2010), "Introduction", i *The History of the Social Sciences Since 1945*, redigerad av Backhouse, Roger & Fontaine, Philippe. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baier, Christian (2017), *Reformen in Wissenschaft und Universität aus feldtheoretischer Perspektive: Universitäten als Akteure zwischen Drittmittelwettbewerb, Exzellenzinitiative und akademischem Kapitalismus*. Köln: Halem.
- Baudou, Evert (2004), *Den nordiska arkeologin: Historia och tolkningar*. Stockholm: Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien.
- Becker, Howard S. (1952), "The Career of the Chicago Public Schoolteacher", *American Journal of Sociology*, vol. 57, nr 5, s. 470–477.
- Becker, Howard S. & Strauss, Anselm L. (1956), "Careers, Personality, and Adult Socialization", *American Journal of Sociology*, vol. 62, nr 3, s. 253–263.
- Ben-David, J. & Collins, R. (1966), "Social Factors in the Origins of a New Science: The Case of Psychology", *American Sociological Review*, vol. 31, nr 4, s. 451–465.
- Berg, Ruben G:son (1908), "Filologi", *Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi*. 2:a uppl. Bd 8. Stockholm: Nordisk familjeboks förlag.
- Berg, Ruben G:son (1918), "Svenska akademien", *Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi*. 2:a uppl. Bd 28. Stockholm: Nordisk familjeboks förlag.
- Blomqvist, Göran (1993), "Akademiska visioner under 1800-talets tre sista decennier", *Scandia*, vol. 59, nr 2, s. 205–256.

- Bod, Rens (2010), "Introduction: Historiography of the Humanities", i *The Making of the Humanities. Vol. 1, Early Modern Europe.*, redigerad av Bod, Rens, Maat, Jaap & Weststeijn, Thijs. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Boudon, Raymond (1974[1973]), *Education, Opportunity, and Social Inequality: Changing Prospects in Western Society*. New York: Wiley.
- Bourdieu, Pierre (1966), "Champ intellectuel et projet créateur", *Les Temps modernes*, nr 246, s. 865–906.
- Bourdieu, Pierre (1971), "Le marché des biens symboliques", *Année Sociologique* 22, s. 49–126.
- Bourdieu, Pierre (1975), "The Specificity of the Scientific Field and the Social Conditions of the Progress of Reason", *Social Science Information*, vol. 14, nr 6, s. 19–47.
- Bourdieu, Pierre (1984[1979]), *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre (1985[1971]), "The Market of Symbolic Goods", *Poetics: International Review for the Theory of Literature*, vol. 14, nr 1–2, s. 13–44.
- Bourdieu, Pierre (1996[1984]), *Homo Academicus*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Bourdieu, Pierre (1996[1989]), *The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1997), *Les usages sociaux de la science: Pour une sociologie clinique du champ scientifique*. Paris: Institut national de la recherche agronomique.
- Bourdieu, Pierre (2000[1992]), *Konstens regler: Det litterära fältets uppkomst och struktur*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Bourdieu, Pierre (2000[1997]), *Pascalian Meditations*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (2004[2001]), *Science of Science and Reflexivity*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, Pierre (2005[2000]), *The Social Structures of the Economy*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (2014[2012]), *On the State: Lecture at the Collège de France, 1989–1992*, redigerad av Champagne, Patrick, Lenoir, Remi, Poupeau, Franck, Rivière, Marie-Christine & Fernbach, David. Cambridge: Polity.
- Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude (1967), "Sociology and Philosophy in France since 1945: Death and Resurrection of a Philosophy without Subject", *Social Research*, vol. 34, nr 1, s. 162–212.
- Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean Claude (1979[1964]), *The Inheritors: French Students and their Relation to Culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude (2008[1970]), *Reproduktionen: Bidrag till en teori om utbildningssystemet*. Lund: Arkiv.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc J. D. (1992), *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Brante, Thomas (1984). *Vetenskapens sociala grunder: En studie av konflikter i forskarvärlden*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Bring, Samuel E. (1921). *Våra akademier, lärda samfund och vetenskapliga sällskap*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Broady, Donald (1991[1990]), *Sociologi och epistemologi: Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. 2:a uppl. Stockholm: HLS Förlag.
- Broady, Donald (2000), "Inledning", i *Konstens regler: Det litterära fältets uppkomst och struktur*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Broady, Donald (2002), "French Prosopography: Definition and Suggested Readings", *Poetics: Journal of Empirical Research on Culture, the Media and the Arts*, vol. 30, nr 5–6, s. 381–385.

- Broady, Donald & Palme, Mikael (1992), *Högskolan som fält och studenternas livsbanor*. Rapporter från forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi. Stockholm: HLS Förlag.
- Bühlmann, Felix, Benz, Pierre, Mach, André & Rossier, Thierry (2017), "Mapping the Power of Law Professors: The Role of Scientific and Social Capital", *Minerva*, vol. 55, nr 4, s. 1–23.
- Börjesson, Mikael (2005), *Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York*. Uppsala: Pedagogiska institutionen och SEC/ILU, Uppsala universitet.
- Börjesson, Mikael, Broady, Donald, Dalberg, Tobias & Lidegran, Ida (2016), "Elite Education in Sweden: A Contradiction in Terms?", i *Elite Education: International Perspectives*, redigerad av Maxwell, Claire & Aggleton, Peter, 92–103. London: Routledge.
- Caplow, Theodore & McGee, Reece J. (1958), *The Academic Marketplace*. New York: Wiley.
- Carlhed, Carina (2017), "The Social Space of Educational Strategies", *Scandinavian Journal of Educational Research*, vol. 61, nr 5, s. 503–525.
- Carlsson, Gösta (1969[1958]), *Social Mobility and Class Structure*. Lund: Gleerup.
- Carlsson, Sten (1968), *Yrken och samhällsgrupper: Den sociala omgrupperingen i Sverige efter 1866*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Charle, Christophe (1983), "Le champ universitaire parisien à la fin du 19ème siècle", *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. 47, nr 1, s. 77–89.
- Charle, Christophe (1986), *Les professeurs de la Faculté des lettres de Paris. Vol. 2, Dictionnaire biographique 1909–1939*. Paris: Institut national de recherche pédagogique.
- Charle, Christophe (1987), *Les élites de la République (1880–1900)*. Paris: Fayard.
- Charle, Christophe (1994), *La république des universitaires: 1870–1940*. Paris: Seuil.
- Charle, Christophe (2001), "Prosopography (Collective Biography)", i *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, redigerad av Smelser, N. J. & Baltes, B., 12236–12240. Amsterdam: Elsevier.
- Claesson, Göran C.-O. (1972), *Statens ostyriga utredande: Betänkande om kommittéväsendet*. Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och samhälle.
- Clark, William (2006), *Academic Charisma and the Origins of the Research University*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cohen, Jacob (1988), *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. Hillsdale: Psychology Press.
- Cole, Jonathan R. & Cole, Stephen (1973), *Social Stratification in Science*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cornwell, Benjamin (2015), *Social Sequence Analysis: Methods and Applications*. New York: Cambridge University Press.
- Crane, D. (1965), "Scientists at Major and Minor Universities: A Study of Productivity and Recognition", *American sociological review*, vol. 30, nr 5, s. 699–714.
- Dahlgren, Erik Wilhelm (1921), "Vetenskapsakademien", *Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi*. 2:a uppl. Bd 32. Stockholm: Nordisk familjeboks förlag.
- Dahllöf, Urban (1987), *Akademiska avhandlingar vid Sveriges universitet och högskolor 1890–1939: En kompletterande sammanställning*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Dahllöf, Urban (1987), *Disputationerna och specialarbetsmarknaden för doktorer i skolväsendets undervisningsämnen 1890–1939*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Dahllöf, Urban (1988), "Lektoraten och disputationerna i filosofisk fakultet i Sverige och Norge 1890–1939.", i *Utbildningshistoria*, 1988, s. 11–42. Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria.

- Dahn, Paul (1936), *Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst*. Lund: Gleerup.
- Dalberg, Tobias (2018), "Structure and Change in the Field of mid-20th Century Human Scientists in Sweden", i *Investigations of the Social Space*, redigerad av Blasius, Jörg, Lebaron, Frédéric, Le Roux, Brigitte & Schmitz, Andreas. Dordrecht: Springer.
- DiPrete, Thomas A. & Eirich, Gregory M. (2006), "Cumulative Advantage as a Mechanism for Inequality: A Review of Theoretical and Empirical Developments", *Annual Review of Sociology*, vol. 32, nr 1, s. 271–297.
- Durkheim, Émile & Mauss, Marcel (1903), "De quelques formes primitives de classification. Contribution à l'étude des représentations collectives", *L'Année sociologique* Sixième année (1901–1902), s. 1–72.
- Durkheim, Émile & Seignobos, Charles (1982[1908]), "Debate on Explanation in History and Sociology", i *The Rules of Sociological Method: And Selected Texts on Sociology and its Method*, redigerad av Lukes, Steven. London: Macmillan.
- Edvinsson, Rodney & Söderberg, Johan (2011), "A Consumer Price Index for Sweden 1290–2008", *Review of Income and Wealth*, vol. 57, nr 2, s. 270–292.
- Enström, Axel (1924), "Ingenjörsvetenskapsakademien", *Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi*. 2:a uppl. Bd 36 supplement. Stockholm: Nordisk familjeboks förlag.
- Eiduson, Bernice T., & Beckman, Linda, red. (1973), *Science as a Career Choice: Theoretical and Empirical Studies*. New York: Russel Sage.
- Elias, Norbert (1978[1970]), *What is Sociology?* New York: Columbia University Press.
- Elzinga, Aant (1993), "Universities, Research and the Transformation of the State in Sweden", i *The European and American University since 1800*, redigerad av Rothblatt, Sheldon & Wittrock, Björn. Cambridge: Cambridge University Press.
- Etikett och god ton: Praktisk handbok i sättet att uppföra sig 2* (1933). Stockholm: Åhlén & Åkerlund.
- Fahlstedt, Eugène (1913), "Musikaliska akademien", *Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi*. 2:a uppl. Bd 18. Stockholm: Nordisk familjeboks förlag.
- Fleck, Christian (2011), *A Transatlantic History of the Social Sciences: Robber Barons, the Third Reich and the Invention of Empirical Social Research*. London: Bloomsbury Academic.
- Fleck, Christian, Heilbron, Johan, Karady, Victor & Al, Gisèle Sapiro et (2016), "Handbook of Indicators of Institutionalization of Academic Disciplines in SSH", *Serendipities*, vol. 1, nr 1.
- Florin, Christina & Johansson, Ulla (1993), "*Där de härliga lagrarna gro...*": *Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850–1914*. Stockholm: Tiden.
- Forsberg, Håkan (2015), *Kampen om eleverna: Gymnasiefältet och skolmarknadens framväxt i Stockholm, 1987–2011*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Forser, Tomas (1978), *Humaniora på undantag? Humanistiska forskningstraditioner i Sverige: En antologi*. Stockholm: Norstedt.
- Fredberg, Carl Rudolf A:son (1921). *Det gamla Göteborg: Lokalhistoriska skildringar, personalia och kulturdrag*. D. 2. Göteborg.
- Gingras, Yves (1991), *Physics and the Rise of Scientific Research in Canada*. Montreal: McGill-Queen.
- Gingras, Yves (2017), *Sociologie des sciences*. 2:a uppl. Paris: Presses Universitaires de France.
- Graf, Angela (2015), *Die Wissenschaftselite Deutschlands: Sozialprofil und Werdegänge zwischen 1945 und 2013*. Frankfurt am Main: Campus.
- Grape, Hjalmar (1922), "En rysk banbrytare för svensk kultur", *Ord och Bild*, 31:a årgången.

- Grönfeldt, Stanislaus (1918), "Accessionskatalogen för sveriges offentliga bibliotek", *Biblioteksbladet: Organ för Sveriges allmänna biblioteksörening*, vol. 3, s. 213–217.
- Gunneriusson, Håkan (2002), *Det historiska fältet: Svensk historievetenskap från 1920-tal till 1957*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Gustavsson, Martin (2002), *Makt och konstsmak: Sociala och politiska motsättningar på den svenska konstmarknaden 1920–1960*. Stockholm: Ekonomisk-historiska institutionen.
- Gustavsson, Martin, Börjesson, Mikael & Edling, Marta (2012), "Inledning", i *Konstens omvända ekonomi. Tillgångar inom utbildningar och fält 1938–2008*, redigerad av Gustavsson, Martin, Börjesson, Mikael & Edling, Marta, 11–36. Göteborg: Daidalos.
- Halsey, Albert Henry (1992), *Decline of Donnish Dominion: The British Academic Professions in the Twentieth Century*. Oxford: Clarendon Press.
- Hasselberg, Ylva (2006), "Networks and Scientific Integrity: Eli Heckscher and the Construction of Economic History in Sweden, 1920–1950", *Scandinavian Economic History Review*, vol. 54, nr 3, s. 273–290.
- Hasselberg, Ylva (2012), *Vetenskap som arbete: Normer, och arbetsorganisation i den kommodifierade vetenskapen*. Möklinta: Gidlunds förlag.
- Heilbron, Johan (1995), *The Rise of Social Theory*. Oxford: Polity Press.
- Heilbron, Johan (2004), "A Regime of Disciplines: Toward a Historical Sociology of Disciplinary Knowledge", i *The Dialogical Turn: New Roles for Sociology in the Postdisciplinary Age*, redigerad av Camic, Charles & Joas, Hans. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Hildebrand, Bengt (1937), *C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816–1837: Bidrag till den nordiska forn- och hävdaforskningens historia. 1, Tiden till 1826*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Hilldoff, E. (1922) *XII. Kalmar läns Fornminnesförenings verksamhet 1871–1921*. Kalmar: Kalmar läns fornminnesförening.
- Hirdman, Yvonne (1989), *Att lägga livet tillrätta: Studier i svensk folkhemspolitik*. Stockholm: Carlsson.
- Hovdhaugen, Even, Karlsson, Fred, Henriksen, Carol & Sigurd, Bengt (2000), *The History of Linguistics in the Nordic Countries*. Helsinki: Societas scientiarum Fennica.
- Hubendick, Ludvig Andreas (1882), *Hvad skall man bli?: Rådgifvare vid valet af lefnadsbana. 1, Den civile tjenstemannen*. Stockholm: A. W. Björcks förlag.
- Hubendick, Ludvig Andreas (1884), *Hvad skall man bli?: Rådgifvare vid valet af lefnadsbana. 4, Vetenskapsmannen, läraren, litteratören*. Praktiska handböcker ; 1. Stockholm: Samson & Wallin i kommission.
- Hufbauer, Karl (1982), *The Formation of the German Chemical Community (1720–1795)*. Berkeley: University of California Press.
- Humanistisk och teologisk forskning i Sverige: Nuläge och framtidsperspektiv* (1973). Stockholm: Statens humanistiska forskningsråd.
- Husén, Torsten (1981), *En obotlig akademiker: En professors memoarer*. Stockholm: Natur och kultur.
- Hyrenius, Hannes (1954). *Utredning rörande prästkårens rekrytering*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Hägg, Emil (1915), *De svenska läroverkens förfall*. Göteborg: Elanders boktryckeri AB.
- Janse, Otto (1921), "Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien", *Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi*. 2:a uppl. Bd 32. Stockholm: Nordisk familjeboks förlag.
- Juhlin-Dannfeldt, Herman (1911), "Landtbruksakademien", *Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi*. 2:a uppl. Bd 15. Stockholm: Nordisk familjeboks förlag.
- Kaelble, Hartmut (1981), *Historical Research on Social Mobility: Western Europe and the USA in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. London: Croom Helm.

- Kaiserfeld, Thomas (1997), *Vetenskap och karriär: Svenska fysiker som lektorer, akademiker och industriforskare under 1900-talets första hälft*. Lund: Arkiv.
- Kant, Immanuel (1979[1798]), *The Conflict of the Faculties: Der Streit der Fakultäten*. New York: Abaris Books.
- Kock, Karin (1941), *Våra yrken: En handbok i yrkesvägledningens tjänst. D. 1*. Stockholm: Kooperativa förbundet.
- Kropp, Kristoffer (2011), *Sociologisk forskning i Danmark i historisk perspektiv: En feltanalytisk skitse af struktur og genese*. Köpenhamn: Köpenhamns universitet.
- Landström, Sten-Sture (1954), *Svenska ämbetsmäns sociala ursprung*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Larivière, Vincent, Macaluso, Benoit, Archambault, Éric & Gingras, Yves (2010), "Which Scientific Elites? On the Concentration of Research Funds, Publications and Citations", *Research Evaluation*, vol. 19, nr 1, s. 45–53.
- Larsson, Anna (2001), *Det moderna samhällets vetenskap: Om etableringen av sociologi i Sverige 1930–1955*. Umeå: Umeå universitet.
- Larsson, Anna & Magdalenic, Sanja (2015), *Sociology in Sweden: A History*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Larsson, Esbjörn (2014), *En lycklig Mechanism: Olika aspekter av växelundervisningen som en del av 1800-talets utbildningsrevolution*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Le Roux, Brigitte & Rouanet, Henry (2004), *Geometric Data Analysis: From Correspondence Analysis to Structured Data Analysis*. Dordrecht: Kluwer Academic.
- Le Roux, Brigitte & Rouanet, Henry (2010), *Multiple Correspondence Analysis*. London: Sage.
- Lebaron, Frédéric (2001), "Economists and the Economic Order. The Field of Economists and the Field of Power in France", *European Societies*, vol. 3, nr 1, s. 91–110.
- Lebaron, Frédéric (2009), "How Bourdieu "Quantified" Bourdieu: The Geometric Modelling of Data", i *Quantifying Theory: Pierre Bourdieu*, redigerad av Robson, Karen & Sanders, Chris, 11–29. Dordrecht: Springer Netherlands.
- Lidegran, Ida (2009), *Utbildningskapital: Om hur det alstras, fördelas och förmedlas*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Liedman, Sven-Eric (1977), *Den vetenskapliga specialiseringen: Begrepp, aktuella problem och tillämpningar*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Lindberg, Bo (1987), *Humanism och vetenskap: Den klassiska filologien i Sverige från 1800-talets början till andra världskriget*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lindsström, V. A. (1912), *Redogörelse för de arbeten, som varit begagnade för undervisningen i läseämnen, välskrifning och öfningsämnen vid de svenska högre allmänna läroverken, realskolorna och samskolorna under läsåret 1909–1910: jämte uppgift om de läroverk, där hvarje arbete användts*. Stockholm: SCB.
- Long, J. Scott, Allison, Paul D. & McGinnis, Robert (1979), "Entrance into the Academic Career", *American Sociological Review*, vol. 44, nr 4, s. 816–830.
- Lotka, Alfred J. (1926), "The Frequency Distribution of Scientific Productivity", *Journal of the Washington Academy of Sciences*, vol. 16, nr 12, s. 317–324.
- Lundin, Per & Stenlås, Niklas (2015), "The Reform Technocrats: The Strategists of the Swedish Welfare State, 1930–60", i *Scientists' Expertise as Performance: Between State and Society, 1860–1960*, redigerad av Vandendriessche, Joris, Peeters, Evert & Wils, Kaat, 135–146. London: Pickering & Chatto Ltd.
- Lutter, Mark & Schröder, Martin (2016), "Who Becomes a Tenured Professor, and Why? Panel Data Evidence from German Sociology, 1980–2013", *Research Policy*, vol. 45, nr 5, s. 999–1013.
- Mangset, Per (2004), *"Mange er kalt, men få er utvalgt": Kunstnerroller i endring*. Telemark: Telemarkforskning.

- Mannheim, Karl (1952), *Essays on the Sociology of Knowledge*, redigerad av Kecskemeti, Paul. London: Routledge & Kegan Paul.
- Markusson Winkvist, Hanna (2003), *Som isolerade är: De lagerkransade kvinnorna och akademien under 1900-talets första hälft*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Mauger, Gérard & Soulié, Charles (2001), "Le recrutement des étudiants en lettres et sciences humaines et leurs objets de recherches", *Regards Sociologiques*, nr 22, s. 23–40.
- Melldahl, Andreas (2015), *Utbildningens värde: Fördelning, avkastning och social reproduktion under 1900-talet*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Merton, Robert K. (1973), *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*, redigerad av Storer, Norman W.. Chicago: University of Chicago Press.
- Moberg, Sven (1951), *Vem blev student och vad blev studenten?: Statistiska studier rörande härstamning, studentbetyg, vidare utbildning, yrkes-, inkomst-, förmögenhets- och familjeförhållanden bland fem årgångar svenska studenter under perioden 1910–1943*. Lund: Gleerup.
- Mulkay, Michael J. (1976), "Norms and Ideology in Science", *Social Science Information*, vol. 15, nr 4–5, s. 637–656.
- Musselin, Christine (2010[2005]), *The Market for Academics*. New York: Routledge.
- Möller, Christina (2015), *Herkunft zählt (fast) immer: soziale Ungleichheiten unter Universitätsprofessorinnen und -professoren*. Weinheim Basel: Beltz Juventa.
- Nerman, Birger (1962), "De humanistiska s.k. lärda verken och forskningen", *Svensk Tidskrift* 1962, s. 164–168.
- Nordensvan, Carl Otto (1911), "Krigsvetenskapsakademien", *Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi*. 2:a uppl. Bd 14. Stockholm: Nordisk familjeboks förlag.
- Nordensvan, Georg (1911), "Konstakademien", *Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi*. 2:a uppl. Bd 14. Stockholm: Nordisk familjeboks förlag.
- Nordin, Svante (1983), *Från Hägerström till Hedenius: Den moderna svenska filosofin*. Lund: Doxa.
- Nordin, Svante (2008), *Humaniora i Sverige: framväxt, guldålder, kris*. Stockholm: Atlantis.
- Noreen, Adolf (1917), "Språkvetenskap", *Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi*. 2:a uppl. Bd 26. Stockholm: Nordisk familjeboks förlag.
- Norlin, Björn (2010), *Bildning i skuggan av läroverket: Bildningsaktivitet och kollektivt identitetsskapande i svenska gymnastiföreningar 1850–1914*. Umeå: Umeå universitet.
- Nybohm, Thorsten (1997), *Kunskap, politik, samhälle: Essäer om kunskapssyn, universitet och forskningspolitik 1900–2000*. Hargshamn: Arete.
- Nyman, Alf (1915), "Demokraten Kant", *Tiden* Sjunde årgången, s. 206–213.
- Odén, Birgitta (1991), *Forskarutbildningens förändringar 1890–1975: Historia, statskunskap, kulturgeografi, ekonomisk historia*. Lund: Lund University Press.
- Ohlsson, Rolf (1986), *Högre utbildning och demografisk förändring*. Lund: Ekonomisk-historiska föreningen.
- Palme, Mikael (2008), *Det kulturella kapitalet: Studier av symboliska tillgångar i det svenska utbildningssystemet 1988–2008*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Peterson, August (1937), "Lektorerna, vetenskapen och skolan", *Meddelanden från Lektorernas förening*, nr 17, s. 1–8.
- Petrén, Gustaf (1952), "Några uppgifter om professorskärerna i Uppsala och Lund under 1800-talet och förra hälften av 1900-talet", i *Till de högtidligheter varmed Per Nilsson-Stjernquist, Nils Nilsson-Stjernquist och Sven Hjelmqvist komma att i sina ämbeten installeras*. Lund.

- Pettersson, Hans (2000), "Konsthistoria som universitetsdisciplin", i *8 kapitel om konsthistoriens historia i Sverige*, redigerad av Johansson, Britt-Inger & Pettersson, Hans, 63–91. Stockholm: Raster.
- Pickering, Andrew (1992), "From Science as Knowledge to Science as Practice", i *Science as Practice and Culture*, redigerad av Pickering, Andrew, 1–28. Chicago: The University of Chicago Press.
- Prpić, Katarina (2014), "Prolegomenon: Widening Scientific Career Studies", i *(Re)Searching Scientific Careers*, redigerad av Prpić, Katarina, van der Weijden, Inge, & Asheulova, Nadia, 3–22. St Petersburg: Nestor-Historia.
- Prytz, Johan (2016), *The Construction of a Database Regarding Swedish Historical Textbooks in Mathematics (Grades 1–9), 1900–2015: A Technical Description*. Uppsala universitet.
- Pyenson, Lewis (1977), "'Who the Guys Were': Prosopography in the History of Science", *History of Science*, vol. 15, nr 3, s. 155–188.
- Pyenson, Lewis & Skopp, Douglas (1977), "Educating Physicists in Germany circa 1900", *Social Studies of Science*, vol. 7, nr 3, s. 329–366.
- Renisio, Yann (2015), "L'origine sociale des disciplines", *Actes de la recherche en sciences sociales*, nr 210, s. 10–27.
- Ringer, Fritz K. (1979), *Education and Society in Modern Europe*. Bloomington: Indiana University Press.
- Ringer, Fritz K. (1987), "On Segmentation in Modern European Educational Systems", i *The Rise of the Modern Educational System: Structural Change and Social Reproduction 1870–1920*, redigerad av Müller, Detlef K. Ringer, Fritz K. & Simon, Brian. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ringer, Fritz K. (1995), "The Social Origins of Students", i *History of Higher Education Annual: 1995*, redigerad av Geiger, Roger L., 127–142. Piscataway, NJ: Transaction Publishers.
- Rossier, Thierry (2017), *Affirmation et transformations des sciences économiques en Suisse au XXème siècle*. Lausanne: Université de Lausanne.
- Rossier, Thierry, Bühlmann, Felix & Mach, André (2017), "The Rise of Professors of Economics and Business Studies in Switzerland", *European Journal of Sociology*, vol. 58, nr 2, s. 295–326.
- Sandén, Annika (2006), "Kyrkan, kvinnorna och hierarkiernas dynamik", *Historisk tidskrift*, vol. 126, nr 4, s. 643–660.
- Shils, Edward (1970), "Tradition, Ecology, and Institution in the History of Sociology", *Daedalus*, vol. 99, nr 4, s. 760–825.
- Shinn, Terry (2002), "The Triple Helix and New Production of Knowledge: Prepackaged Thinking on Science and Technology", *Social Studies of Science*, vol. 32, nr 4, s. 599–614.
- Sjöstedt, C. E. & Thorén, Birger (red.) (1963). *Studentexamen 100 år*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Sjöstrand, Wilhelm (1965), *Pedagogikens historia*. 3:2, *Utvecklingen i Sverige under tiden 1809–1920*. Lund: Gleerup.
- Steffen, Gustaf (1946), "Sociologi", i *Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi*. Nytryck 3:e uppl. Bd 19. Stockholm: Nordisk familjeboks förlag.
- Stone, Lawrence (1971), "Prosopography", *Daedalus*, vol. 100, nr 1, s. 46–79.
- Storer, Norman W. (1973), "Prefaratory Note (Part 4)", i *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*, redigerad av Storer, Norman W., 281–285. Chicago: University of Chicago Press.
- Studiehandbok för dem, som vid Uppsala universitet ämna aflägga filosofie kandidat-examen eller någon af de förberedande examina* (1893). Uppsala: Studentföreningen Verdandi.
- Studier över den svenska riksdagens sociala sammansättning* (1936). Uppsala: Almqvist & Wiksell.

- Söderberg, Bengt G., red. (1959), *Norra latin 1900–1955: Högre allmänna läroverket för gossar å Norrmalm. Sveriges studenter*. Stockholm: Sveriges studenters förlag.
- Söderberg, Bengt G., red. (1950), *Sveriges studenter 1900–1935: Dalarna, Gotland, Närke, Södermanland, Västmanland*. Malmö: Skånetryckeriets förlag.
- Timans, Rob (2015), *Studying the Dutch Business Elite: Relational Concepts and Methods*. Rotterdam: Mediview.
- Toft, Maren (2016), "Upper Class Mobility 'Closure'. Assessing Temporality and Forms of Capital". Konferensuppsats presenterad vid Rising Inequalities and the Return of the Elites. NOS-HS workshop, Uppsala, 7 juni.
- Toft, Maren (2018), "Mobility Closure in the Upper Class: Assessing Time and Forms of Capital", *British Journal of Sociology*, 30 mars.
- Turner, Ralph H. (1960), "Sponsored and Contest Mobility and the School System", *American Sociological Review*, vol. 25, nr 6, s. 855–867.
- Vannérus, Allen (1921), *Vetenskapssystematik*. 2:a uppl. Stockholm: Bonnier.
- Waaiker, Cathelijm J. F. (2015), "The Coming of Age of the Academic Career: Differentiation and Professionalization of German Academic Positions from the 19th Century to the Present", *Minerva*, vol. 53, nr 1, s. 43–67.
- Wadensjö, Eskil (2014), "Fritz Brock", i *Svenska nationalekonomer under 400 år*, redigerad av Ståhlberg, Ann-Charlotte & Jonung, Christina. Stockholm: Dialogos.
- Weber, Max (1983[1922]), *Ekonomi och samhälle: Förståendesociologins grunder*. 1, *Sociologiska begrepp och definitioner*. Lund: Argos.
- Wennerholm, Staffan (2005), *Framtidsskaparna: Vetenskapens ungdomskultur vid svenska läroverk 1930–1970*. Lund: Arkiv.
- van de Werfhorst, Herman G., Sullivan, Alice & Cheung, Sin Yi (2003), "Social Class, Ability and Choice of Subject in Secondary and Tertiary Education in Britain", *British Educational Research Journal*, vol. 29, nr 1.
- Westman, Karl Gustaf (1945), "Gustaf Adolfs Akademien", *Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi*. Nytryck 3:e uppl. Bd 22. Stockholm: Nordisk familjeboks förlag.
- White, Harrison C. (1970), *Chains of Opportunity: System Models of Mobility in Organizations*. Cambridge: Harvard University Press.
- Willett, Olaf (2001), *Sozialgeschichte Erlanger Professoren: 1743–1933*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Windolf, Paul (1997), *Expansion and Structural Change: Higher Education in Germany, the United States, and Japan, 1870–1990*. Boulder: Westview Press.
- Wisselgren, Per (2000), *Samhällets kartläggare: Lorenska stiftelsen, den sociala frågan och samhällsvetenskapens formering 1830–1920*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Wisselgren, Per (2008), "Vetenskap och/eller politik? Om gränsteorier och utredningsväsendets vetenskapshistoria", i *Mångsysslare och gränsöverskridare: 13 uppsatser i idéhistoria*, redigerad av Sundin, Bosse & Göransdotter, Maria, s. 103–119. Umeå: Umeå universitet.
- Wittgenstein, Ludwig (1992[1953]), *Filosofiska undersökningar*. Stockholm: Thales.
- van Zanten, Agnès (2015), "Educating Elites. The Changing Dynamics and Meanings of Privilege and Power", i *World Yearbook of Education 2015: Elites, Privilege and Excellence: The National and Global Redefinition of Advantage*, redigerad av Ball, Stephen J., van Zanten, Agnès & Darchy-Koechlin, Brigitte, s. 3–12. London: Routledge.
- Zuckerman, Harriet (1977), *Scientific Elite: Nobel Laureates in the United States*. New York: Free Press.
- Åkerlund, Andreas (2010), *Mellan akademi och kulturpolitik: Lektorat i svenska språket vid tyska universitet 1906–1945*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensia.

Elektroniska källor och programvaror

Webbplatser

Université de Lausanne (2016-09-16), "Observatoire des élites suisses". Tillgänglig på: www.unil.ch/obelis (gällande 2017-10-19).

Databaser

Libris webbsök (1997–). Stockholm: Kungliga biblioteket. Tillgänglig på: <http://libris.kb.se> (gällande 2017-10-19).

JSTOR (1995–). New York: ITHAKA. Tillgänglig på: <http://www.jstor.org> (gällande 2017-10-19).

Öppen och icke-kommersiell programvara

TraMineR: A Toolbox for Exploring and Rendering Sequences

Gabadinho, Alexis & Ritschard, Gilbert (2013), "Searching for Typical Life Trajectories Applied to Child Birth Histories", i *Gendered life courses: Between Standardization and Individualization*, redigerad av Levy, René & Widmer, Eric, s. 287–312. Wien: LIT.

Gabadinho, Alexis, Ritschard, Gilbert, Müller, Nicolas S., & Studer, Matthias (2011), "Analyzing and Visualizing State Sequences in R with TraMineR", *Journal of Statistical Software*, vol. 40, nr 4, s. 1–37.

VisualWget

Phongphisansakun, Khomsan 2006–2007. VisualWget 2.0b4 (build 1374).

R: A Language and Environment for Statistical Computing

R Core Team (2016). R: A Language and Environment for Statistical Computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. Tillgänglig på: <https://www.R-project.org/> (gällande 2017-10-19).

Saxon

Saxonica. Saxon 9 Home Edition.

FactoMineR: Multivariate Exploratory Data Analysis and Data Mining

Sebastien Le, Julie Josse, Francois Husson (2008). FactoMineR: An R Package for Multivariate Analysis. *Journal of Statistical Software*, vol. 25, nr 1, s. 1–18.

WeightedCluster: Clustering of Weighted Data

Studer, Matthias (2013). *WeightedCluster Library Manual: A practical guide to creating typologies of trajectories in the social sciences with R*. LIVES Working Papers, 24. Lausanne: NCCR LIVES.

MASS: Support Functions and Datasets for Venables and Ripley's MASS

Venables, William N. & Ripley, Brian D. (2002), *Modern Applied Statistics with S*. 4:e uppl. New York: Springer.

ggplot2: Create Elegant Data Visualisations Using the Grammar of Graphics

Wickham, Hadley (2009), *ggplot2: Elegant Graphics for Data Analysis*. Springer-Verlag New York: Springer-Verlag.

Kommersiell programvara

Coheris 2016. SPAD 8.2

ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS
Studier i utbildnings- och kultursociologi

Editores: Mikael Börjesson, Ylva Bergström, Donald Broady

1. Palme, Mikael, 2008, *Det kulturella kapitalet. Studier av symboliska tillgångar i det svenska utbildningssystemet 1988–2009*.
2. Lundin, Sverker, 2008, *Skolans matematik. En kritisk analys av den svenska skolmatematikens förhistoria, uppkomst och utveckling*.
3. Lidegran, Ida, 2009, *Utbildningskapital. Om hur det alstras, fördelas och förmedlas*.
4. Bertilsson, Emil, 2014, *Skollärare. Rekrytering till utbildning och yrke 1977–2009*.
5. Backman Prytz, Sara, 2014, *Borgerlighetens döttrar och söner. Kvinnliga och manliga ideal bland läroverksungdomar, ca 1880–1930*.
6. Melldahl, Andreas, 2015, *Utbildningens värde. Fördelning, avkastning och social reproduktion under 1900-talet*.
7. Forsberg, Håkan, 2015, *Kampen om eleverna. Gymnasiefältet och skolmarknadens framväxt i Stockholm, 1987–2011*.
8. Michaëlsson, Madeleine, 2016, *Privata bidrag till folkskolan. Järnbruken och det svenska folkskoleväsendet 1850–1930*.
9. Bernhardsson, Peter, 2016, *I privat och offentligt. Undervisningen i moderna språk i Stockholm 1800–1880*.
10. Sharif, Hassan, 2017, *"Här i Sverige måste man gå i skolan för att få respekt". Nyanlända ungdomar i den svenska gymnasieskolans introduktionsutbildning*.
11. Dalberg, Tobias, 2018, *Mot lärdomens topp. Svenska humanisters och samhällsvetares ursprung, utbildning och yrkesbana under 1900-talets första hälft*.

